

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE'YE GÖRE BİR HADİSİN MEVZÎ OLDUĞUNU
GÖSTEREN GENEL KURALLAR -*EL-MENÂRÜ'L-MÜNÎF* ADLI ESERİ
ÖZELİNDE-

YÜKSEK LİSANS

Abdullah SOUDA

EYLÜL-2025

GÜMÜŞHANE

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE'YE GÖRE BİR HADİSİN MEVZÛ OLDUĞUNU
GÖSTEREN GENEL KURALLAR -*EL-MENÂRÛ'L-MÜNÎF* ADLI ESERİ
ÖZELİNDE-

GENERAL RULES SHOWING THAT A HADITH IS MAVZU ACCORDING
TO IBN AL-QAYYIM AL-JAWZIYYA -SPECIFICALLY IN HIS WORK
CALLED *AL-MANARUL-MUNIF*-

YÜKSEK LİSANS

Abdullah SOUDA

EYLÜL-2025
GÜMÜŞHANE

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE'YE GÖRE BİR HADİSİN MEVZÛ OLDUĞUNU
GÖSTEREN GENEL KURALLAR -*EL-MENÂRÛ'L-MÜNÎF* ADLI ESERİ
ÖZELİNDE-

GENERAL RULES SHOWING THAT A HADITH IS MAVZU ACCORDING
TO IBN AL-QAYYIM AL-JAWZIYYA -SPECIFICALLY IN HIS WORK
CALLED *AL-MANARUL-MUNIF*-

YÜKSEK LİSANS

Abdullah SOUDA

Danışman: Doç. Dr. Abdulvehhab GÖZÜN

EYLÜL-2025
GÜMÜŞHANE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**İbn Kayyim el-Cevziyye'ye Göre Bir Hadisin Mevzû Olduğunu Gösteren Genel Kurallar -el-Menârü'l-Münîf Adlı Eseri Özelinde-**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

18/09/2025

.....
Abdullah SOUDA

TEŞEKKÜR

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne ve saygıdeğer halkına, Suriye halkının yaşadığı insani kriz sürecinde gösterdikleri dayanışma, sağladıkları kapsamlı destek ve 2011 yılında başlayan Suriye devriminin ardından ülkemize sığınan Suriyelilere yönelik sergiledikleri misafirperverlik dolayısıyla en derin şükranlarımı sunarım. Türkiye'nin, Suriyeli mültecilere yalnızca barınma imkânı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda üniversitelerinin kapılarını lisans ve lisansüstü eğitimlerini sürdürmeleri için açması, bu bireylerin insani ve entelektüel kapasitelerini geliştirerek, nihayetinde ülkelerinin yeniden inşasına aktif ve nitelikli katılımlarını mümkün kılan somut bir örneği teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, manevi destekleriyle her daim yanımda olan ve akademik başarımın temel dayanağı haline gelen değerli anneme içtenlikle teşekkürü bir borç bilirim. Zorlu araştırma sürecinde sabrı, anlayışı ve özverisiyle bana güç veren sevgili eşime de minnettarlığımı ifade etmek isterim. Ayrıca, Gümüşhane Üniversitesi'nde görev yapan danışmanım Doç. Dr. Abdulvvehab GÖZÜN'e, akademik rehberliğinin yanı sıra kritik anlarda sağladığı metodolojik destek ve bilimsel perspektif için müteşekkirim. Akademik destekleri, bu çalışmanın bilimsel bir nitelik kazanmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Son olarak, bu araştırmanın tasarımından Türkçe'ye çeviri sürecine kadar her aşamada değerli tavsiyeleri, eleştirel katkıları ve akademik rehberlikleriyle emek sarf eden tüm meslektaşlarıma, akademisyenlere ve teknik destek ekibine şükranlarımı sunarım. Bu çalışma, kolektif bir çabanın ürünüdür ve her bir katkı, bilimsel bilginin sınırlarını genişletme yolunda atılmış anlamlı bir adımı temsil etmektedir.

Abdullah SOUDA
GÜMÜŞHANE – 2025

ÖZET

Bu çalışma, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) hadiste metni tenkidine dair sistematik kurallar geliştirdiği *el-Menârü'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf* adlı eserini merkeze alarak, uydurma hadislerin tespiti ve sınıflandırılması için metodolojik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. İbn Kayyim'in eseri, sened tenkidi gibi karmaşık disiplinlere girmeden metin bazlı analize imkân veren öncü kaynaklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Çalışma, öncelikle müellifin biyografisi, ilmî şahsiyeti ve hocası İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ile ilişkisini sosyopolitik bağlamda inceleyerek onun bağımsız bir âlim kimliğini ortaya koyar.

Araştırmada ayrıca uydurma hadislerin tarihsel kökenleri, erken dönem siyasî krizlerle (Hz. Osman ve Hüseyin'in şehadeti gibi) ilişkilendirilerek, bu olayların hadis uydurma faaliyetlerini nasıl tetiklediği analiz edilmiştir. Metin tenkidi ilminin tanımı, tarihsel evrimi ve İslâm âlimlerinin bu alana katkıları vurgulanarak, oryantalistlerin "sadece sened tenkidi yapıldığı" iddiası çürütülmüştür.

el-Menârü'l-Münîf'in metodolojik analizi, İbn Kayyim'in metin tenkidine dair dört kategoride kural geliştirdiğini göstermektedir: 1) Kavramsal tanımlar, 2) Açık kurallar, 3) İma yoluyla çıkarılan ilkeler, 4) Eleştirilen kurallar. Bu sınıflandırma, hadislerin sahih-zayıf ayrımında kullanılabilecek pratik bir rehber niteliğindedir. Çalışma, özellikle hadis ilmi uzmanı olmayan araştırmacılar ve genel okuyucu kitlesi için erişilebilir bir kaynak sunmayı hedeflemekte, böylece uydurma rivayetlerin ayıklanmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbn Kayyim el-Cevziyye, Metin tenkidi, Mevzû hadis, *el-Menârü'l-Münîf*.

SUMMARY

This study aims to provide a methodological framework for the identification and classification of fabricated hadiths by focusing on Ibn Qayyim al-Jawziyya's (d. 751/1350) work *al-Manār al-Munīf fī al-Ṣaḥīḥ wa al-Ḍa'īf*, which develops systematic rules for the textual criticism of hadiths. Ibn Qayyim's work is recognized as a pioneering source that enables text-based analysis without delving into complex disciplines such as *isnād* (chain of transmission) criticism. The study first examines the author's biography, scholarly identity, and relationship with his teacher Ibn Taymiyya within a sociopolitical context, establishing his independent intellectual stature.

The historical origins of fabricated hadiths are analyzed in connection with early political crises (e.g., the martyrdom of Caliphs 'Uthmān and Ḥusayn), demonstrating how these events catalyzed hadith fabrication activities. The definition, historical evolution, and contributions of Islamic scholars to the science of textual criticism are emphasized, thereby refuting orientalist claims that "only *isnād* criticism was practiced."

A methodological analysis of *al-Manār al-Munīf* reveals Ibn Qayyim's development of four categories of rules for textual criticism: 1) conceptual definitions, 2) explicit rules, 3) principles inferred implicitly, and 4) critiqued rules. This classification serves as a practical guide for distinguishing between authentic (*ṣaḥīḥ*) and weak (*ḍa'īf*) hadiths. The study seeks to offer an accessible resource for non-specialist researchers and general readers, thereby contributing to the elimination of spurious narrations.

Keywords: Hadith, Ibn Qayyim al-Jawziyya, Textual criticism, Mevzu hadith, *al-Manār al-Munīf*.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VII
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	XV
1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Amcı ve Kapsamı.....	2
1.3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları.....	3
1.4. Bu Çalışmanın Önceki Araştırmalardan Farkı	4
2. İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE’NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ.....	7
2.1. Çevrenin İnsanın Doğası ve Davranışları Üzerindeki Etkisi	7
2.2. İbn Kayyim el-Cevziyye Döneminde İslâm Dünyasının Siyasî Durumu	7
2.3. İbn Kayyim el-Cevziyye Döneminde Ekonomik ve Sosyal Durum	9
2.4. İbn Kayyim el-Cevziyye Döneminde Dinî ve İlmî Durum.....	10
2.5. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Kimliği	12
2.6. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Doğumu.....	13
2.7. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Ailesi	14
2.8. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Ahlakı ve İlmî Kişiliği	14
2.9. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Hocaları	17
2.10. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin İlim ve Hac Yolculukları.....	20
2.11. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Öğrencileri.....	21
2.12. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Ölümü.....	22
2.13. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Eserleri	23
2.13.1. Hadis İlmindeki Eserleri	23
2.13.2. Fıkıh İlmindeki Eserleri	24
2.13.3. Usulu Fıkıh İlmindeki Eserleri.....	24
2.13.4. Akaid İlmindeki Eserleri	24
2.13.5. Tefsir İlmindeki Eserleri	24
2.13.6. Tezkiye ve Ahlak Konusundaki Eserleri.....	25

2.13.7. el-Menârü'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Za'îf Adlı Eseri	25
3. MEVZÛ HADİS VE METİN TENKİDİ	31
3.1. Mevzû Hadis: Tanımı, Hükümü, Doğuşu ve Sebepleri	31
3.2. Uydurma Hadisin Tanımı.....	31
3.3. Hadis Uydurmanın Hükümü	32
3.4. Uydurma Hadislerin Ortaya Çıkışı.....	33
3.4.1. Hz. Peygamber(s.a.v.) Döneminde Hadis Uydurma	33
3.4.2. Sahâbe Döneminde Hadis Uydurma	35
3.4.3. Hadis Uydurmanın İlk Defa Ortaya Çıkışı.....	35
3.4.4. Hadis Rivayetindeki Fitne Etkisi	36
3.5. Hadis Uydurma Nedenleri	39
3.5.1. Siyasî Çekişmeler.....	39
3.5.2. Mezhepsel Çekişmeler	40
3.5.3. Zındıklık ve İslâm'a Saldırıları	41
3.5.4. Kıssalar, Vaazlar, Teşvik Etme ve Korkutma.....	42
3.5.5. Kazanç Sağlama ve Çıkar Talebi	43
3.5.6. Irkçılık, Kabilecilik, Dil veya Memleket Taassubu	44
3.5.7. Hükümdarlara ve Sultanlara Yakınlaşma İsteği.....	44
3.5.8. Kişisel Çıkarlar veya İntikam Duygusu	45
3.5.9. Şöhret ve Başkalarından Üstün Olma Arzusu.....	45
3.6. Uydurma Hadislerin Kaynakları.	45
3.6.1. Hadis Uydurucunun Kendi Sözlerinden Oluşan Uydurma Hadisler.....	46
3.6.2. Sahâbenin Sözlerinden Türetilen Hadisler.....	46
3.6.3. Fakihler ve Usul Âlimlerinin Sözlerinden Alınarak Uydurulmuş Hadisler.....	46
3.6.4. Tasavvuf Ehlinin Sözlerinden Alınarak Uydurulmuş Hadisler	47
3.6.5. İsrâiliyyat'tan Alınarak Uydurulmuş Hadisler	47
3.6.6. Halk Arasında Yaygın Olan Uydurma Hadisler	47
3.6.7. Şiirlerden Alınarak Uydurulmuş Hadisler	47
3.6.8. Tabiplerin Sözlerinden Alınarak Uydurulmuş Hadisler	48
3.6.9. Hikmet ve Atasözlerinden Alınarak Uydurulmuş Hadisler.	48
3.6.10. Rüyalardan Alınarak Uydurulmuş Hadisler.....	48
3.7. Hadis Tenkidinin Tanımı, Önemi ve Doğuşu	48
3.7.1. Tenkitin Lügavî Anlamı	49
3.7.2. Terim Olarak Hadiste Metin Tenkidi	49
3.7.3. Hadiste Metin Tenkidinin Önemi.	50

3.7.4. Metin Tenkidinin Doğuşu.	51
3.7.5. Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Metin Tenkidi	52
3.7.6. Sahâbe Döneminde Metin Tenkidi.....	53
3.7.7. Tâbiîn Döneminde Metin Tenkidi.....	56
3.7.8. Tebe-i Tabiîn Döneminde Metin Tenkidi	57
3.7.9. Hicrî III. Yüzyılda Metin Tenkidi.....	59
3.7.10. Hicrî IV. Yüzyılda Metin Tenkidi.....	60
3.7.11. Hicrî V. Yüzyılda Metin Tenkidi	61
3.7.12. Hicrî VI. Yüzyılda Metin Tenkidi.....	62
3.7.13. VII ve VIII. Yüzyılda Metin Tenkidi.....	63
3.7.14. VIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Metin Tenkidi	65
3.7.15. Değerlendirme.....	65
4. İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE’NİN <i>EL-MENÂRÜ’L-MÜNİF</i> ADLI ESERİ ZELİNDE BİR HADİSİN MEVZÛ OLDUĞUNU GÖSTEREN GENEL KAİDELER	72
4.1. Kavâid Kelimesinin Lugavî Anlamı.	72
4.2. Kavâid Kelimesinin Istılâhî Anlamı	73
4.3. Hadis Kurallarının Temel Özellikleri.....	75
4.4. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin <i>el-Menârü’l-Münîf</i> Adlı Eserinde Koyduğu Bir Hadisin Mevzû Olduğunu Gösteren Açık Kurallar.....	76
4.4.1. “Kur’an’ın Sarih İfadesine Muhalif Olan Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı.....	76
4.4.2. “Sahih Sünnete Aykırı Olan Her Hadis Mevzudur.” Kuralı	79
4.4.3. “Eğer Bir Hadis, Açık Kanıtlarla Bâtıl Olduğu Tespit Edilen Rivayetlerden Biri İse Uydurmadır.” Kuralı.....	81
4.4.4. “İçerisinde Fesat, Zulüm, Anlamsızlık, Haksız Övgü, Hak Olan Bir Şeyi kötüleme veya Benzeri Unsurlar Bulunan Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	83
4.4.5. “Bir Hadis,Bâtıl Olduğunu Gösteren Karineler Taşıyorsa Uydurmadır.” Kuralı .	85
4.4.6. “Kur’an Surelerinin Faziletleri Hakkında “Kim Şu Sureyi Okursa, Şu Kadar Sevap Alır.” Şeklinde Her Sure İçin Ayrı Ayrı Sıralanan Hadislerin Tamamı Uydurmadır.” Kuralı	86
4.4.7. “Akıl İle İlgili Hadislerin Hepsı Yalandır ve Uydurmadır.” Kuralı	87
4.4.8. “Herhangi Bir Hadiste Hz. Hızır’ın Adı Geçiyorsa ve Onun Hayatıyla İlgili Bir Şey Varsa, O Hadis Uydurmadır. Zira Hz. Hızır’ın Hayatına Dair Tek Bir Sahih Hadis Yoktur.” Kuralı	89
4.4.9. “İmanın Artmadığını ve Eksilmediğini Belirten Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	89

4.4.10. “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Sahâbenin Tamamının Huzurunda Açıkça Bir Şey Yaptığı, Ancak Sahâbenin Hepsinin Bunu Gizlediği ve Kimsenin Nakletmediği İddia Edilen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	91
4.4.11. “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Söylemeyeceği Şekilde Aşırı Mübalağalar ve Mantık Sınırlarını Aşan Abartılar İçeren Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	92
4.4.12. “Hissin (Duyularla Algılanan Gerçeklerin) Yalanladığı Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı.....	94
4.4.13. “Bir Hadisin İğrençlik ve Alay Konusu Olması, Onun Uydurma Olduğunu Gösterir.” Kuralı.....	95
4.4.14. “Eğer Bir Hadis Kendisiyle Çelişiyor ve Bu Çelişki Onun Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Sözü Olmadığını Gösteriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı	96
4.4.15. “Daha Çok Hekimlerin veya Halk Tababetinin (Geleneksel Tıbbın) Sözlerine Benzeyen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	96
4.4.16. “Eğer Bir Hadisin Lafızlarında Bozukluk (İfade Zayıflığı), Anlamsızlık Veya Kulağa İtici Gelen, Zekâ Sahibi Birinin Kabul Edemeyeceği Bir Mana Varsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı	98
4.4.17. “Bütün Güvercin Hadisleri Uydurmadır ve Hiçbirisi Sahih Değildir.” Kuralı ...	98
4.4.18. “Tavuk Edinmeye Dair Hadislerin Hiçbiri Sahih Değildir.” Kuralı	99
4.4.19. “Çocukları Kötüleyen Bütün Hadisler Uydurma Ve Asılsızdır.” Kuralı	99
4.4.20. “Ehl-İ Sünnet’e Mensup Olduklarını İddia Ederek Bazı Câhillerin Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) Faziletlerine Dair Naklettikleri Bazı Hadisler Uydurmadır.” Kuralı	100
4.4.21. “Şîflerin Hz. Ali’nin (r.a.) Faziletleriyle Dair Naklettikleri Hadislerin Çoğu Uydurmadır.” Kuralı	101
4.4.22. “İsimleri Açıkça Zikredilerek Ebû Hanîfe ve Şâfiî’nin Faziletlerini İfade Eden Tüm Hadisler Uydurmadır.” Kuralı	102
4.4.23. “Benî Ümeyye’yi Yeren Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı.....	103
4.4.24. “Emevî Halifelerden Velîd ve Mervân b. Hakem’i Kötüleyen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	104
4.4.25. “Abbâsoğullarının Ateşe Haram Kılındığını Belirten Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı.....	104
4.4.26. “Hilafetin Abbâsoğullarında Olacağına Dair Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	105
4.4.27. “Abbâsoğullarından Abdullah b. Ali ile Birlikte Hareket Eden Horasan Halkını Öven Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	105
4.4.28. “Abbâsî Halifelerinden Mansûr, Seffâh ve Reşîd’i Öven Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	106

4.4.29. “Abbâsoğullarından Halifelerin Sayısına Dair Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	106
4.4.30. “Bağdat, Basra, Kûfe, Merv, Askalân, İskenderiye, Nusayb. ve Antakya’nın Övüldüğü veya Yerildiği Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	107
4.4.31. “Herhangi Bir Şehrin Cennet Şehirlerinden veya Cehennem Şehirlerinden Olduğu İddia Edilen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	107
4.4.32. “Abdest Uzuvarı Üzerinde Belirli Zikirlerin Söylenmesini Anlatan Hadislerin Tamamı Bâtıldır ve Sahih Hiçbir Dayanağı Yoktur.” Kuralı	108
4.4.33. “İnsanların İhtiyaçlarından Bıkkınlık Göstermeye Dair Uyarı İçeren Hadislerin Hiçbiri Sahih Değildir.” Kuralı	109
4.4.34. “Câriye Edinmeye Teşvik Eden Hadislerden Hiçbiri Sahih Değildir.” Kuralı	110
4.4.35. “Bekârlığın Övülmesi ile İlgili Hadislerin Tamamı Bâtıldır.” Kuralı	111
4.4.36. “Meyve ve Sebzeleri Öven Hadislerin Tamamı Uydurmadır.” Kuralı	112
4.4.37. “Çiçeklerin Faziletleri İle İlgili Hadislerin Tamamı Uydurmadır.” Kuralı	112
4.4.38. “Kınanın Fazileti Hakkındaki Hadislerin Tamamı Uydurmadır.” Kuralı	113
4.4.39. “Akik Taşlı Yüzük Takmakla İlgili Hadislerden Hiçbiri Sahih Değildir.” Kuralı	113
4.4.40. “Kadınlara Rüya Anlatmanın Yasaklandığına Dair Hadisler Uydurmadır.” Kuralı	114
4.4.41. “Satranç Oynamanın Helal veya Haram Olduğuna Dair Hadislerin Tamamı Uydurmadır.” Kuralı	114
4.4.42. “Abdal, Kutup, Gavs, Nükabâ, Nucebâ ve Evtad Hakkındaki Hadislerin Hepsini Uydurmadır.” Kuralı	115
4.4.43. “Herhangi Bir Hadis Belirli Bir Tarih veya Yıl İçeriyorsa ve O Tarihte Şunlar Şunlar Olacak Denmişse, O Uydurma Bir Hadistir.” Kuralı	115
4.4.44. “Herhangi Bir Hadiste, Receb Ayında Oruç Tutma veya Belirli Gecelerinde Namaz Kılma Gibi Bir Şey Varsa, Bu Uydurma Bir Hadistir.” Kuralı	116
4.4.45. “Hiçbir Şekilde, Şaban Ayının Ortasındaki Geceye Ait Namazla İlgili Sahih Bir Hadis Yoktur.” Kuralı	117
4.5. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin <i>el-Menârü’l-Münîf</i> Adlı Eserindeki Sözlerinin Satır Aralarından Elde Edilen Kurallar	118
4.5.1. “Herhangi Bir Geçerli Şer’î Sebep Olmaksızın Ödül Elde Edilmesini Belirten Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	118
4.5.2. “İçinde Allah’ın (c.c.) Kulları Arasındaki Adaletine Aykırı Olarak Zulüm Bulunan Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	120

4.5.3. “Eğer Bir Hadis, Anne ve Babaya İtaat Konusunda Bir Ayrım Yapıyorsa, O Hadis Bâtıldır.” Kuralı	122
4.5.4. “Resûlullah’ın (s.a.v.) Fiil ve Davranışlarına Aykırı Olan Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	124
4.5.5. “Herhangi Bir Hadis, Peygamberlik Makamına Hakaret İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı	126
4.5.6. “Herhangi Bir Hadis, Allah’a (c.c.) Şirk Koşmaya Davet İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı	127
4.5.7. “Herhangi Bir Hadiste, Bir Sahâbîyi İsim Vererek Kötüleme veya Ona Kusur İsnat Etme Varsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı	128
4.5.8. “Herhangi Bir Hadis, Helal Bir Meslek veya Zanaat Hakkında Kötüleme İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı	128
4.5.9. “Herhangi Bir Hadis, Övgüyü Ya Da Şer’î Bir Hükümü İnsanın Yaratılıştaki Bir Özelliğe Bağlıyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı	130
4.5.10. “Eğer Bir Hadis, Herhangi Bir Renk, Irk veya İnsan Grubunu Kötüleyen İfadeler İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı	130
4.5.11. “Belirli Bir Günde Kılınması Gereken Belirli Bir Namazı Anlatan Her Hadis Uydurulmuş Bir Hadistir.” Kuralı	132
4.5.12. “Herhangi Bir Hadis, Güneş Takvimine Dayalı Bir Ay Adı İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.”	133
4.6. İbn Kayyim’in <i>el-Menârü’l-Münîf</i> ’te Koyduğu Kurallardan Tenkit Edilenler.....	134
4.6.1. “Horozla İlgili Hadisler Yalan ve Uydurmadır.” Kuralı	134
4.6.2. “İçerisinde ‘Yâ Humeyrâ’ İfadesi Geçen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	136
4.6.3. “Yüzü Güzel Olanların Övüldüğü Her Hadis, Uydurmadır.” Kuralı	137
4.6.4. “Kudüs’teki Sahre (Kaya) Hakkındaki Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	138
4.6.5. “Bazı Câhil Ehl-İ Sünnet’e Mensup Kişiler Tarafından Muâviye b. Ebî Süfyân’ın Faziletleri Hakkında Uydurulan Hadislerin Hiçbirisi Doğru Değildir.” Kuralı	140
4.6.6. “Âşûra Günü Sürme Sürmek, Süslenmek, Harcamada Genişlik Sağlamak, Namaz Kılmak v.b. Konuların Faziletlerine Dair Hadislerden Hiçbiri Sahih Değildir.” Kuralı	141
4.6.7. “Abdestten Sonra Abdest Uzuvarını Havlu veya Bir Bezle Kurulama Hakkında Gelen Tüm Hadisler Sahih Değildir.” Kuralı	143
4.6.8. “Abdeste Boynun Mesh Edilmesiyle İlgili Her Hadis Bâtıldır.” Kuralı	145
4.6.9. “Hayızın En Az Süresinin Üç Gün, En Fazla Süresinin On Gün Olduğuna Dair Gelen Tüm Hadisler Bâtıldır.” Kuralı	146

4.6.10. “Dileneni Övme yada Yermeye Dair Hadislerin, Rasûlullah’tan (S.A.V.) Sâbit Bir Aslı Yoktur.” Kuralı.....	147
4.6.11. Sidre (Hristiyan Eriği / Arabistan Kirazı) Ağacının Kesilmesine Dair Yasak İçeren Hadislerin Hiçbirinin Sahihliği Sabit Değildir” Kuralı	148
4.6.12. “Çarşıda Yemeye Dair Nehiy İçeren Hadislerin Tamamı Bâtıldır.” Kuralı	149
4.6.13. “Pirelere Sövmeyi Yasaklayan Hadislerin Hiçbiri Hz. Peygamber’den (s.a.v.) Sahih Olarak Sâbit Değildir.” Kuralı	151
4.6.14. “Rükûya Giderken ve Rükûdan Kalkarken Elleri Kaldırmayı Nehyeden Hadislerin Tamamı Bâtıldır.” Kuralı.....	152
4.7. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin <i>el-Menârü’l-Münîf</i> ’te Bazı Kurallara Verdiği Örneklerden Tenkit Edilenler.....	153
4.7.1. “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Sahâbenin Tamamının Huzurunda Açıkça Bir Şey Yaptığı, Ancak Sahâbenin Hepsinin Bunu Gizlediği ve Kimsenin Nakletmediği İddia Edilen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	153
4.7.2. “Hekimlerin veya Bâtîni-Tasavvufî Yolların (Tarikatlerin) Sözlerine Daha Çok Benzeyen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı	154
5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	157
KAYNAKÇA.....	159
ÖZGEÇMİŞ	167

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselam
Bk. / bk.	: Bakınız
b.	: İbn
c.c.	: Celle celâlühü
C.	: Cilt
Erişim	: Erişim Tarihi
Thk. / thk.	: Tahkik eden
ö.	: Ölümü, vefat tarihi
S	: Sayı
s.a.v.	: Sallellâhü aleyhi ve Sellem
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Hadis ilmi, uçsuz bucaksız bir deniz gibidir ve İslâmî ilimler arasında en geniş dallardan biri olarak kabul edilir. İnsan, ömrünü tamamen bu ilme adasa bile onun nihayetine ulaşamaz. Ancak günümüzde, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen uydurma hadisler, halk arasında sahih hadisler gibi yaygın şekilde dolaşmakta ve hatta bu uydurma hadisler üzerine dinî hükümler bina edilmektedir. Bu sebeple, herkesin erişebileceği, hadis metnine bakarak uydurma hadisleri tespit etmeye yardımcı olacak kolay ve anlaşılır kaideler içeren bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Hadislerin senedini incelemek, oldukça karmaşık ve zor bir süreçtir. Bu alan, özel uzmanlık gerektiren bir ilim dalıdır ve herkesin bu konuda derin bilgi sahibi olması mümkün değildir. İşte bu noktada, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *el-Menârü'l-münîf fi's-sahîh ve'z-zaîf* adlı eseri, senede başvurmadan hadislerin metnine bakılarak sahih ile uydurma olanı ayırt etmeye yarayan kurallar içermesi bakımından büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Bu çalışma, söz konusu ihtiyacı karşılamaya katkı sunmak amacıyla yapılmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Uydurma hadis, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen en tehlikeli hadis türlerinin başında gelmektedir. Çünkü bu hadisler, bizzat hadis uydurucuları tarafından kasıtlı olarak üretilmiş yalanlardır. Dahası, İslâm hukukunda sünnetin ikinci temel kaynak olması sebebiyle, bu uydurma hadisler bazen dinî hükümlerin dayanağı olarak kabul edilebilmektedir. Bu durum son derece tehlikelidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine yalan isnat edilmesi konusunda en şiddetli uyarılarda bulunmuş ve herkesçe bilinen mütevatir bir hadiste şöyle buyurmuştur: *“Bana yalan isnat etmek, başkasına yalan söylemek gibi değildir. Kim bile bile benim adına yalan söylerse, cehennemdeki yerine hazırlansın.”*¹

Bu çalışmanın konusu, hadis ilminin en kritik konularından biri olan uydurma hadisleri ele almak ve bu tür hadisleri metin açısından nasıl tespit edebileceğimizi ortaya koymaktır. Çünkü uydurma hadisler, asırlardır insanlar arasında yayılmış olup, özellikle Cuma hutbeleri, vaazlar ve sosyal medya aracılığıyla günümüzde daha da hızlı

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413), “Cenâiz”, 33 (No. 1229); Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413), “Mukaddime”, 4.

bir şekilde yayılmaktadır. Günümüz dinleyicileri ise, sahih hadisleri uydurma olanlardan ayırt edebilecek yeterli araçlara ve bilimsel donanıma sahip değildir.

Bu nedenle, dile getirilen sorunu ele almak ve çözümüne katkı sunmak için hazırlanmış olan bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Zira, okuyuculara, dinleyicilere ve İslâmî ilimlerle ilgilenen araştırmacılara kolay ve anlaşılır kurallar sunarak, onların uydurma hadisleri ayırt edebilmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Böylece, onlara uydurma hadislerin tespit edilmesi ve sahih hadislerden ayırt edilmesi için pratik, sistematik ve erişilebilir birtakım yöntemler sunulmuş olacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı, hadis ilmiyle ilgilenenler başta olmak üzere, genel olarak insanların uydurma hadisleri tespit etmesini kolaylaştıracak bir kaynak oluşturmaktır.

Özellikle sosyal medyada, dini derslerde ve hutbelerde uydurma hadislerin yaygın bir şekilde paylaşılması sebebiyle, bu konuya duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu çalışma, hadis metinlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi için kullanılan bazı kuralları bir araya getirerek, bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu hedef doğrultusunda, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *el-Menârü'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf* adlı eseri temel kaynak olarak belirlenmiştir. Çünkü bu kitap, anlaşılır dili, sunduğu pratik kurallar ve içerdiği geniş kapsamlı bilgilerle kanaatimizce araştırmanın konusu açısından büyük bir öneme sahiptir. Nitekim günümüzde, uydurma hadisleri senede başvurmadan metin yoluyla tespit etmeye yönelik her türlü çalışma, doğrudan veya dolaylı olarak İbn Kayyim'in bu eserinden yararlanmaktadır.

Her ne kadar bu eser çok değerli olsa da, şimdiye kadar özel bir akademik çalışmaya araştırmada ele alınan yöntemle konu olmamıştır. Nitekim eserdeki kurallar sistematik olarak düzenlenip açıklanmamış, anlaşılır bir formatta sunulmamıştır. Bu nedenle çalışmada öncelikle İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hayatı, ilmi kişiliği, mevzû hadis ve hediste metin tenkidi konuları genel olarak işlendikten sonra özellikle İbn Kayyim'in adı geçen eserinde ortaya koyduğu ya da işaret ettiği bir hadisin mevzû olduğunu gösteren kurallar ele alınıp detaylı bir şekilde incelenecektir. Dolayısıyla söz konusu kuralların tespit ve tenkidinde İbn Kayyim el-Cevziyye'nin mezkûr eseriyle çalışmanın kapsamı sınırlandırılacaktır.

1.3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Araştırmanın metoduna gelince öncelikle İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hayatının ve ilmi kişiliğinin ele alındığı birinci bölümde klasik ya da muasır ilgili biyografik kaynaklar belgesel doküman araştırması yöntemiyle taranarak konu incelenmiştir. Özellikle müellifin bu tür bir eser kaleme almasının arkaplanında yatan sebepler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada hadis başta olmak üzere farklı disiplinlere ait birtakım kaynaklara başvurulmuştur. Aşağıda bunların içerisinde belirtilmesi önemli görülenler muhtelif başlıklar altında serdedilecektir.

1- Mevzu Hadisler Hakkındaki Eserler:

- *el-Menârü'l-Münîf* – İbn Kayyim el-Cevziyye
- *el-Mevdû'ât* – İbnü'l-Cevzî
- *el-Leâlî'l-Masnû'aft'l-Ehâdîsi'l-Mevzû'a* – Suyûtî
- *Tenzîhu's-Şerî'ati'l-Merfû'aan'il-Ahbâri's-Şenî'ati'l-Mevzû'a* – İbn Arâk el-Kinânî
- *Tezkiretü'l-Mevzû'ât* – Muhammed Tâhir b. Ali es-Sıddîkî el-Hindî el-Fettenî
- *el-Esrâru'l-Merfû'aft'l-Ahbâri'l-Mevzû'a* – Ali el-Kârî

2- Tarih ve Biyografi Kaynakları:

- *el-Bidâye ve'n-Nihâye* – İbn Kesîr
- *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr* – Safedî
- *el-Vâfîbi'l-Vefeyât* – Safedî
- *el-Bedru't-Tâli' bi-Mahâsini men ba'de'l-Karni's-Sâbi'* – Şevkânî
- *ed-Durerü'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mi'e's-Sâmina* – İbn Hacer el-Askalânî
- *Siyeru'lâmi'n-Nübelâ* – Zehhebî
- *el-Avâsım min'el-Kavâsım* – Ebû Bekr b. Arabî

3- Hadis Şerhleri:

- *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* – İbn Hacer el-Askalânî
- *Feyzu'l-Kadîr* – el-Münâvî
- *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* – Bedreddin el-Aynî
- *el-Makâsıdu'l-Hasene* – es-Sehâvî
- *Fethu'l-Bârî* – İbn Receb b. Hasan es-Selâmî

4- Fıkıh ve Usûlü:

- *el-Hâvîfi'l-Fıkhi's-Şâfi'î* – el-Mâverdî
- *Bedâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* – İbn Rüşd el-Hafîd
- *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh* – Vehbe ez-Zühaylî

5- Tefsir Kaynakları:

- *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* – İbn Kesîr
- *es-Sirâc fî Beyâni Garîbi'l-Kur'ân* – Muhammed b. Abdülazîz el-Hudayr

6- Lügat ve Sözlük Kaynakları:

- *Lisânü'l-Arab* – İbn Manzûr el-Ensârî
- *el-Kâmûsü'l-Muhît* – el-Fîrûzâbâdî
- *Oxford Sözlüğü*

1.4. Bu Çalışmanın Önceki Araştırmalardan Farkı

Araştırmada ele alınan konuyla ilgili kimi akademisyeler tarafından birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ancak bunlar daha ziyade hadiste metin tenkidi konusunu genel olarak ele almış, muhaddislerin bu alandaki yöntemlerini incelemiş ve fakihler ile usul âlimlerinin yöntemleriyle karşılaştırmalar yapmıştır. Bu çalışmalar arasında şunları sayabiliriz:

1. Muhammed Muslih Muhammed ez-Zubî'nin "*es-Sünenü'l-kübrâ*"da Nesâî'nin Metin Eleştirisi" adlı çalışması. Ürdün Üniversitesi Şariat ve Din Usulü Fakültesi'nde 1999 yılında yayınlanan bu yüksek lisans tezi, İmam Nesai'nin hadis metinlerini eleştirme yöntemine odaklanmıştır. Yazar, İmam Nesai'nin biyografisini, Sünen-i Kübra'daki yöntemini, eleştirinin ortaya çıkışını, ortaya çıkış nedenlerini ve İmam Nesai'nin bu konudaki yöntemini incelemiştir.

2. Muhammed Mustafa el-A'zami'nin "Muhaddislerin Eleştiri Yöntemi, Ortaya Çıkışı ve Tarihi" adlı çalışması ve ardından İmam Müslim'in "Temyiz" adlı kitabı. Bu kitap, genel olarak eleştirinin Peygamber (s.a.v.) döneminden tebeu't-tabi'în dönemine kadar olan ortaya çıkış aşamalarını incelemiştir. Ayrıca eleştirinin nedenleri ve gerekliliği, adaletin ve fısın rivayete etkisi, zabt ve itkanın hadisin sahlıhlığıne ve zayıflığına etkisi hakkında bilgi vermiştir. Muhaddislerin eleştiri yöntemlerini karşılaştırmış ve kitabı İmam Müslim'in sened ve metinde vehim ve hata içeren rivayetlerle ilgilenen "Temyiz" adlı kitabıyla tamamlamıştır.

3. Salahuddin el-İdlibî'nin "Hadis Âlimlerinin Hadis Metni Eleştirisi Yöntemi" adlı çalışması. Bu çalışma, hadis metni eleştirisi konusunda araştırma yapmak isteyenler için en önemli kaynaklardan biridir. Kitapta eleştiri konusu, önemi, hadis metni eleştirisi konusundaki bazı temel terimlerin tanımları, İslâm'da hadis uydurma olgusu ve gelişim aşamaları ele alınmıştır. Sahâbelerin ve hadis âlimlerinin hadis metinlerini eleştirme konusundaki yaklaşımları, Hz. Aişe'nin (r.a.) ve Ebu Hureyre'nin (r.a.) eleştirileri gibi örneklerle açıklanmıştır. Hadis usulü ilminin hadis metni eleştirisini

içeren bölümleri ele alınmış ve hadis âlimlerinin Kur'an'a, sabit hadislerle, siyeri Nebi'ye aykırılık, akla, duyuya veya tarihe aykırılık gibi hadis metni eleştirisi ölçütleriyle son bulmuştur.

4. Misfer b. Garmullahed-Dımî'nin "Sünnet Metinlerini Eleştirme Ölçütleri" adlı çalışması. Bu kitapta, sünnetin Peygamber (s.a.v.) döneminden Sahâbe, tabi'in ve tebe'u't-tabi'in dönemlerine kadar olan tedvini ve daha sonra günümüze kadar korunmuş bir şekilde ulaşması ele alınmıştır. Hadis uydurma ve buna yol açan nedenler ele alınmış, Sahâbenin Kur'an'a arz etmek, sünneti sünnetle karşılaştırmak, akli değerlendirme gibi hadis metni eleştirisi ölçütleri örneklerle açıklanmış, fıkıh âlimlerinin hadis metni eleştirisi ölçütleri ele alınmış ve genişletilmiştir. Bu kitap, genel olarak muhaddisler ve fıkıh âlimlerinin hadis metni eleştirisini konu almaktadır.

5. Dr. Muhammed Tahir el-Cevâbî'nin "Hadis Âlimlerinin Hadis Metnini Tenkid Etme Çabaları." Yazar, kitabının başında hadis ekollerinin ortaya çıkışı ve önde gelen âlimlerini ele alarak Mekke, Yemen, Basra ve Kûfe gibi merkezlerdeki hadis okullarını tanıtmaktadır. Ardından, hadis tenkidinin genel gelişimini ve çeşitli hadis ilimlerinin doğuşunu incelemektedir. Çalışma, sahâbeden başlayarak hadis râvilerini değerlendiren ilk isimlerden tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemine, ardından geç dönem hadis tenkitçilerine kadar uzanan bir silsile sunmaktadır. Ayrıca, hadis metninin korunması için kullanılan yöntemleri ele alarak râvilerin güvenilirliğini tespit etme yöntemlerini, bu konudaki ölçütleri ve sürecin detaylarını açıklamaktadır. Son olarak, hadisin anlamla rivayet edilmesi konusundaki kurallar ve şartlar ile muhaddislerin hadis metin tenkidindeki yöntemleri incelenmiştir.

6. Dr. Muhammed Lokman es-Selefi'nin "Hadis Âlimlerinin Sened ve Metin Tenkidine Olan İlgisi ve Oryantalistlerin İddialarına Cevap." adlı eseri. Kitabın başlangıcında genel hadis tenkidi süreci ve hadis tenkidinin tarih içindeki gelişimi ele alınmaktadır. Daha sonra, hadis ilmi bağımsız bir disiplin hâline gelmeden önce yapılan eleştirilerin genellikle dipnotlar ve açıklamalar şeklinde yazıldığı belirtilmektedir. Hadis tenkidi literatürünün gelişim aşamaları ve muhaddislerin takip ettiği yöntemler detaylandırılmaktadır. Eserde, râvi incelemesi ve rivayet edilen metinlerin değerlendirilmesi, hadislerin güvenilirliğinin korunmasındaki etkisiyle birlikte ele alınmaktadır. Muhaddislerin hem sened hem de metin tenkidine büyük önem verdiği ortaya konarak, oryantalistlerin "İslâmi hadis ilmi sadece senedle ilgilenmiştir" iddiası çürütülmektedir. Yazar ayrıca, bazı oryantalist ve Arap akademisyenlerin hadis tenkidine yönelik eleştirilerine de cevap vermektedir.

7. Halid b. Mansûred-Derîs'e ait "Hadis Metin Tenkidi ve Cerh-Ta'dil Âlimlerinin Râvileri Değerlendirme Kriterleri ile İlişkisi". Küçük hacimli bu çalışma, cerh ve ta'dil âlimlerinin hadis metni tenkidine verdiği önemi ele almaktadır. Yazar, İmam Müslim, İbn Ebî Hâtim ve İbn Receb gibi büyük hadis âlimlerinin görüşlerini aktararak metin tenkidinin hadis âlimleri için temel bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Hadis metninin tenkid edilmesini gerektiren nedenler ele alınmakta ve râvilerin değerlendirilmesinde muhalefet, ferdiyet ve ihtilaf gibi unsurların etkisi açıklanmaktadır. Çalışma ayrıca, cerh ve ta'dil âlimlerinin hadis metnini değerlendirme yöntemleri ile Mu'tezile ve modern oryantalistlerin yöntemleri arasındaki farkları ortaya koymaktadır. Yazar, oryantalistlerin yalnızca aklî değerlendirmeler ve kişisel yorumlarla hadisleri incelediklerini, ancak aklın sınırlı ve sübjektif olduğunu, dolayısıyla tek başına yeterli bir kriter olamayacağını savunmaktadır. Bu çalışmalar, hadis metin tenkidinin gelişimi ve muhaddislerin metni değerlendirme yöntemleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Görüldüğü üzere, önceki araştırmalar bir hadisin mevzû olduğunu gösteren kuralları tam ve bağımsız bir şekilde bir bütün olarak ele almamıştır. İncelediğimiz çalışmaların tümü, metin tenkidinin doğuşu, gelişimi, ölçütleri ve esasları etrafında dönmekte, ancak metin tenkidi kurallarını bağımsız bir ilim dalı olarak ele almamaktadır.

Hadis metninin tenkidine dair bu eserlerde veya diğer kaynaklarda geçen ilkeler, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *el-Menârü'l-Münîf* adlı eserindeki ilkelerden ibarettir. Metin tenkidi konusunu ele alan herhangi bir kitap, makale veya internet yayını incelendiğinde, bu ilkelerin muhakkak yer aldığı görülmektedir.

Bu bağlamda, *el-Menârü'l-Münîf*'in önemi ve içerdiği ilkeler göz önüne alınarak, mevcut boşluğu doldurmak, bu ilkeleri detaylandırmak, düzenlemek ve açıklamak amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır. Bu yönüyle, hadiste metin tenkidi kurallarını tam ve bağımsız bir şekilde ele alan önemli bir akademik çalışma olma özelliğini taşıması, bu araştırmayı diğerlerinden ayıran temel noktadır.

2. İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

2.1. Çevrenin İnsanın Doğası ve Davranışları Üzerindeki Etkisi

Şüphesiz ki insan, bulunduğu çevrenin bir ürünüdür. Zihin ve düşünce yapısı bu çevreye göre şekillenir ve çevrenin özelliklerini yansıtır. Bu durum, insanın temel ihtiyaçları olan beslenme, giyim ve günlük alışkanlıklar gibi konularda da kendini gösterir. Hatta bilim, edebiyat ve şiir alanlarında bile insanlar, çevresi ve yaşadığı koşullar tarafından etkilenirler. Hayatında acı çekmiş ve sıkıntılar yaşamış bir şairin şiirleri, güçlü, derin anlamlar içeren ve kendi durumunu, duygularını yansıtan bir üslupta olur. Zorlu koşullar yaşamayan bir şairin şiirleri ise, sözcükler ve anlamlar bakımından daha zayıf ve o kadar derin duygusal bir akışa sahip olmaz. Benzer şekilde, zindanlara atılmış, zulüm ve işkence görmüş âlimlerin yazıları, eserleri ve fetvaları, böyle bir deneyim yaşamamış olanlarınkinden farklıdır.

Bu nedenle, İslâm âlimlerinden birinin eserlerini incelemeden önce, o âlimin yaşadığı koşulları ve içinde bulunduğu çevreyi incelemek önemlidir. Böylece onun sözleri ve fetvaları daha iyi anlaşılabilir; yöntemi, üslubu ve fikirleri daha genel bir çerçevede değerlendirilebilir.

İbn Kayyim el-Cevziye'nin *el-Menârü'l-Münîf* adlı eserini incelerken de, onun yaşadığı dönemin Siyasî koşullarını, Moğol istilasını, birçok İslâm şehrinin düşüşünü, sultanlar ve emirler arasındaki mücadeleleri, ekonomik sıkıntıları, sosyal sorunları ve mezhep çatışmalarını göz önünde bulundurmak gerekir. Tüm bu faktörler, İbn Kayyim'i etkilemiş, yazılarını, üslubunu ve fikirlerini şekillendirmiş, hatta hapse girmesine ve çeşitli sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bu durum, o dönemin Siyasî, ekonomik ve dini koşullarını incelendiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla onun içinde yaşadığı koşulları ve olayları anlayabilmek için öncelikle yaşadığı dönemde İslâm dünyasının durumu kısaca ele alınıp incelenecektir.

2.2. İbn Kayyim el-Cevziye Döneminde İslâm Dünyasının Siyasî Durumu

İbn Kayyim'in doğduğu dönem, İslâm dünyasının önemli dönüşümler yaşadığı bir dönemdir. Hicrî VII. yüzyılın ortalarından itibaren İslâm dünyası büyük tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Doğu'dan Moğol istilasını, Batı'dan ise Haçlı seferlerinin devam etmesi, İslâm devletlerinin zayıflamasına ve toprak kayıplarına neden olmuştur.

Özellikle Abbâsîler döneminde büyük bir çöküş yaşanmıştır. Halife el-Müsta‘ım-Billâh’ın (ö. 656/1258) yaşam biçimi, vezir İbnü’l-Alkamî’nin (ö. 656/1258) kötü yönetimi ve ordunun zayıflaması, devleti iç karışıklıklara sürüklemiştir.² Bu da devletin gücünü zayıflatmış ve düşmana karşı savunmasız kalmasına neden olmuştur. Böylece Moğol orduları, hicrî12 Muharrem 656 tarihinde Hülâgû Han (ö. 663/1265) komutasında Bağdat’ı işgal etmiş, halkının çoğunu hatta halifeyi öldürmüş ve Abbâsî devletine son vermiştir.³

Moğollar Irak’ı talan ettikten sonra ordularını Eyyûbîlerin yönetimi altındaki Şam bölgesine çevirmişlerdir. Hicrî 658 yılında Fırat nehrini geçerek ilk olarak Halep’i işgal etmişlerdir.⁴ Ardından sırasıyla Hama ve Dimaşk’ı da işgal ederek oralarda Bağdat’takine benzer zulümlere ve yıkımlara imza atmışlardır.⁵

Memlüklerin yönetimi altında olan Mısır bölgesine gelince taht kavgalarının sonucunda Seyfüddîn Kutuz (ö. 658/1260) başa geçmiştir. Filistin’de Nablus ile beysan arasında küçük bir mevki olan Aynicâlût’ta⁶ komutasındaki İslâm ordusuyla Moğollar arasında gerçekleşen savaş Müslümanların galibiyetiyle sonuçlanmış ve böylece Moğolların İslâm dünyasını istilası⁷ durdurulmuştur.⁸ Ancak Amerikalı tarihçi William James Durant’ın Moğol istilasını değerlendirirken, “Tarih boyunca hiçbir medeniyet, İslâm medeniyetinin Moğolların ellerinde yaşadığı ani yıkıma benzer bir yıkım yaşamamıştır.” dediği gibi⁹ İslâm dünyası o dönem eşine az rastlanır çok şiddetli bir tahribata maruz kalmıştır.

Bu olaylar, İbn Kayyim’in doğumundan yaklaşık 33 yıl önce yaşanmıştır. İşte o İslâm dünyasında gerçekleşen bu büyük yıkımın enkazında doğmuştur. Dolayısıyla tüm bu olaylardan derinden etkilenmiştir. Bu tesiri eserlerinde de görmek mümkündür.¹⁰ Örneğin o Kur’an ve Sünnet’in hükümlerinden yüz çevirip kendi görüşlerini ön planda tutanlara dair şunları söylemiştir: “Dini metinleri, kendisi adına para basılmış ve hutbe

² Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dârü l-Hyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 1408), 13/234-236.

³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 13/233.

⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 13/249.

⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 13/254.

⁶ Bu savaşla ilgili detaylı bilgi için bk. Abdülkerim Özeydî, “Aynicâlût Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/275-276.

⁷ Moğol istilasıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Râgıb es-Sercânî, *Kıssatü’t-Tatâr mine’l-bidâye ilâ Ayni Câlût* (Cidde: Müessesetü l-İkra’, 1427), 10-283.

⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 13/250.

⁹ William James Durant, *Kıssatü’l-hadâra*, çev. Muhammed Bedrân (Beyrut: Dârü’l-Cil, ts.), 380.

¹⁰ Cemâl b. Muhammed Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti’s-sünneti’n-nebeviyye ve ulûmihâ* (Medine: İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, ts.), 1/45.

okunmuş olmasına rağmen hiçbir geçerli hükmü ve otoritesi olmayan bu halifelerin konumuna indirdiler.”¹¹

İbn Kayyim, böylece İslâm tarihinin en kötü dönemlerinden birinde yaşamıştır. Dımaşk’da doğup büyümüştür. Bu tür yıkıcı olaylar, İbn Kayyim’i ilme ve irfana daha fazla yönelterek Müslümanları aydınlatmaya ve doğru yola davet etmeye itmiştir. O, kınayanların kınamasına bakmaksızın bid’at ve sapıklıklarla mücadele etmekten çekinmemiş, hak ve adalet yolunda yürümüştür.

2.3.İbn Kayyim el-Cevziyye Döneminde Ekonomik ve Sosyal Durum

İbn Kayyim’in doğumundan önce ve hayatı boyunca hâkim olan Siyasî durum, ekonomik ve sosyal koşullar büyük ölçüde onu etkilemiştir. Moğolların korkunç savaşları ve katliamları nedeniyle ülkenin ekonomik durumu gerilemiştir. Savaşlar aynı zamanda sosyal yapıyı değiştirmekte ve göç hareketleri nedeniyle nüfus yapısını da dönüştürmektedir. Moğolların Şam’a yaklaşmasıyla insanlar şiddetli bir korku yaşayarak kışın ortasında Mısır’a göç etmişlerdir. Birçok kişi bu göç sırasında soğuktan ölmüş, bazıları ise yol kesici eşkıyalar tarafından yağmalanmıştır.¹²

Uzun yıllar süren kıtlık, gıda maddelerinin fiyatlarının yükselmesine ve insanların zor durumda kalmasına neden olmuştur. Hatta hicrî 695 yılında (İbn Kayyim dört yaşındayken) Mekke, Medine, Mısır ve Şam bölgesinde şiddetli bir kıtlık yaşanmış ve bu kıtlık İslâm dünyasının her köşesine yayılmıştır. Ayrıca, yolsuzluk yaygınlaşmış, alışverişte hile yapmak ve tartı ile ölçüleri eksik kullanmak normalleşmiştir.¹³

Bu olumsuz durumu engellemek için âlimler, devletin, zorunlu fiyat belirlemesinin gerekliliği ve halkın gıda malzemelerini tekelleştirmenin haram olduğuna dair risaleler yazmışlardır. Bunlardan biri de İbn Kayyim el-Cevziyye’nin hocası İbn Teymiyye’nin, *el-Hisbe* adlı eseridir.¹⁴ Burada, ekonomik durumun âlimler üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu ve yazdıkları ilmî eserlerin içeriğini nasıl şekillendirdiğini gözlemliyoruz.

İbn Kayyim el-Cevziyye’nin yaşadığı toplum, Müslüman toplumların en güzel özelliklerinden biri olan eşitlik ve insanlar arasında farklılıkların olmaması ilkesine aykırı bir şekilde sınıflanmıştır. Hükümdarlar ve emirler sınıfı, asker sınıfı, kendilerini

¹¹ Ebû ‘Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür’aî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu’s-Sâlikîn beyne Menâzili İyyâke Na’budu ve İyyâke Nest’ain*, thk. Muhammed el-Mu’taşm Billâh el-Bağdâdî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1416/1996), 1/29.

¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 13/249.

¹³ İvadullah Câd Hicâzî, *İbnü’l-Kayyim ve mevkîfuhü mine’t-tefkîr’il-islâmî* (Kahire: Matbû’âtü’l-Buhûsî’l-İslâmiyye, 1392), 24-25; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 13/405.

¹⁴ Ebû’l-‘Abbâs Taqiyyüddîn Ahmed b. ‘Abdilhâlim b. Mecdiddîn ‘Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi’l-İslâm (Vazîfetu’l-Hükûmeti’l-İslâmiyye) - İbn Teymiyye* (b.y.: y.y., ts.), 5-58.

ülkenin yerli halkından üstün gören memlûkler, bilim adamları, kadılar, fakihler ve halkın geri kalanı olarak işçiler, çiftçiler ve zanaatkarlar sırasıyla bu katmanları oluşturmuştur.¹⁵

İbn Kayyim gibi âlimler bu gibi kötü koşullara karşı çıkmışlardır. Hatta o toplumdaki sosyal yozlaşmayı durdurabilmek için *İğâsetü'l-lehfânmin mesâyidi's-şeytân* adlı eserinde bu konuya geniş bir yer ayırmıştır.¹⁶

2.4.İbn Kayyim el-Cevziyye Döneminde Dinî ve İlmî Durum

İbn Kayyim döneminde insanların dini değerlere olan bağlılıkları zayıflamıştır. Mezhepler arası anlaşmazlıklar ve bid'atlar artmış, içki ve fuhuş gibi dinin yasakladığı işler yaygınlaşmıştır.¹⁷ Hatta meyhane gibi kimi eğlence yerleri devlet koruması altına alınmıştır.¹⁸ Böylece günahlar, devletin denetimi altında, para ve zenginlik hırsıyla işlenmeye başlanmıştır. Hâlbuki Peygamber (s.a.v.), günahları açıktan yapmanın tehlikesine dikkat çekerek, “*Ümmetimden herkes affedilebilir, ancak günahlarını açıktan yapanlar hariç*”¹⁹ buyurmuştur. Bu hadis, yapılsa da günahların gizli tutulmasının önemini vurgulamaktadır.

Her dönemde âlimlerin rolleri, toplumdaki bu olumsuz durumu düzeltmek için büyük çaba sarf etmeleri noktasında ortaya çıkmaktadır. İbn Kayyim de kendi döneminde yaygınlaşan kötü alışkanlıklara karşı amansız bir mücadele vermiş ve bu hususta da eser telif etmiştir.²⁰ İbn Kayyim'in yaşadığı dönemde bazı tasavvufî grupların, müzik dinlemeyi ibadet saymak, dolayısıyla Kur'an okumaktan uzaklaşmak²¹ gibi olumsuz durumlara düştüğü de bilinmektedir. İbn Kayyim, bu tür sapmaları da eleştirerek doğru tasavvuf yolundan sapmanın tehlikelerine dikkat çekmiştir.²²

İbn Kayyim'in yaşadığı dönemde günahların yaygınlaşmasının sebeplerinden biri de emir ve sultanların, eğlence, oyun, lüks ve sefahat içinde yaşamalarıdır.²³ Onlar, zayıf karakterli insanlara kötü örnek olmuşlar ve halkın birçoğu onları taklit etmiştir.²⁴

Durum sadece bununla sınırlı kalmamış, astrologlar insanların hayatlarını bozmuş ve özellikle kadınlar arasında büyük bir etki meydana getirmişlerdir.²⁵ Bu astrologlar,

¹⁵ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fi hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/58-59.

¹⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehfân min mesâyidi's-şeytân*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1395), 268.

¹⁷ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fi hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/55.

¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/12.

¹⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Edeb”, 60 (No. 5721); Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Zühd ve Rekâik”, 52 (2990).

²⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim, *Hükmü'l-ğınâ fi'l-İslâm*, thk. Ebû Huzeyfe İbrâhîm b. Muhammed (Tanta: Mektebetü's-Sahâbe, 1406), 7.

²¹ İbn Kayyim, *Hükmü'l-ğınâ fi'l-İslâm*, 8.

²² Saîd Abdülfettâh Âşûr, *el-Mücteme'u'l-misrî fi asrı selâtinî'l-memâlik* (Kahire: Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1992), 192.

²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/224.

²⁴ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fi hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/49.

eşler arasında düşmanlık oluşturmuş ve Allah'ın (c.c.) şu âyetini âdetâ gerçeğe dönüştürmüşlerdir: “*Fakat onlar bu iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı.*”²⁶

Ne yazık ki o dönemde mezhebi farklılıklar ve buna bağlı olarak da taassup ve tutuculuk oldukça yaygınlaşmıştır. Hatta iş o kadar ilerlemişti ki, camilerde her mezhebin kendi imamı ve mihrabı ortaya çıkmıştır. Bu uygulama, milâdi 1238 yılına denk gelen hicrî 635 yılında, bir Cuma günü nihayet kaldırılmıştır.²⁷

Her ne kadar temposu eskisi kadar yüksek olmasa da, bu ümmetin farklılıkları, delil, hüccet, gayret ve düşünme temelli bilimsel farklılıklardır. Bu farklılıklar da mezheplerin, ilmi eserlerin ve İslâmi kütüphanenin çeşitli ilimler ve bilgilerle zenginleşmesine yol açmıştır. Ayrıca ümmet için bir rahmet, çeşitlilik, gelişme ve ilerleme unsuru olmuştur. Ancak akıl işlemez hale geldiğinde, icma ve düşünce durduğunda ve mezhebi farklılıklar siyasî bir hal aldığında durum tersine dönmüş ve farklılıklar ayrılığa yol açmıştır.

Bu ayrılık, ulema arasında da büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışma ve çekişmelerin kurbanlarından biri de İbn Kayyim olmuştur.²⁸ O dönemin en büyük ayıp ve kusurlarından biri maalesef âlimler arasında kıskançlık ve husumetin yaygınlaşmasıdır.²⁹

Abbâsî halifelerinin bilimsel hareketlere olan ilgisinin azalmasıyla birlikte, Moğol istilasını öncesi ve sırasında bilimsel faaliyetlerde gerileme göstermeye başlamıştır. Bu durum Zehebî'nin (ö. 748/1348)Şam için şöyle bir değerlendirme yapmasına sebep olmuştur: ‘Dördüncü ve beşinci yüzyıllarda Şam’da bilime ilgi azalmıştır. Ancak daha sonra, özellikle Nureddin devrinde çoğalmıştır.’ Daha sonra da ekleyerek şöyle demiştir: ‘Sonra İbn Teymiyye, Mizzi (ö. 742/1341) ve arkadaşlarıyla birlikte bu durum daha da artmıştır.’³⁰

Kanaatimizce bilimsel hareket sadece dördüncü ve beşinci yüzyıllarda değil, altıncı yüzyılda ve hatta yedinci yüzyılın sonlarına kadar gerilemiştir. Dördüncü yüzyıldaki bilimsel faaliyetlerin azalmasının nedeni, Abbâsî Devleti'nin zayıflaması ve iç siyasetteki mücadelelerdir. Beşinci yüzyıldaki esas neden, Haçlı seferlerinin başlaması ve yaklaşık yedinci yüzyılın sonuna kadar devam etmesidir. Yedinci yüzyılda ise Moğol istilasını yaşamış ve Irak ile Şam bölgesi işgal edilerek büyük yıkımlara

²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/187.

²⁶ el-Bakara 2/102.

²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13/173.

²⁸ Bekr b. Abdillâh Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye: Hayâtühü âsâruhu mevâridühü* (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1423), 31-32.

²⁹ Âşûr, *el-Mücteme'u'l-mısri fî asrı selâtini'l-memâlik*, 165.

³⁰ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/67-68.

uğramıştır. Bu arada Haçlı işgali de devam etmiştir. Ancak yedinci yüzyılın sonunda Moğollar İslâm topraklarından çekilmiş ve Haçlılar da yenilgiye uğramıştır. Böylece İslâm dünyası bu iki büyük işgalden kurtulmuştur. Sekizinci yüzyılda ise bilim yeniden canlanmaya başlamış ve altın çağını yaşamıştır. Bu yüzyılda İslâm dünyasında İbn Teymiye, İbn Kayyim, Zehebi, İbn Receb el-Hanbeli (ö. 795/1393), İbn Kesir (ö. 774/1373), İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) (kıraat alanında), İbn Haldûn (ö. 808/1406) (tarihçi) ve İbn Battûta (ö. 770/1368-69) (gezgin) gibi birçok önemli âlim yetişmiştir.

İbn Hacer el-Askalânî'yi (ö. 852/1449)meşhur eseri *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* adlı eserini yazmaya iten sebep de budur. Bu eserde o, bu yüzyılın âlimleri, emirleri, şairleri gibi önemli kişilerini ele almış ve özellikle hadis ilmi aldığı ve almadığı hadis âlimlerini zikretmiştir.³¹ Bu yüzyılda yaşanan yoğun bilimsel hareketlerin bir sonucu olarak, bu yüzyılın âlimleri sonraki yüzyılları da etkilemişlerdir.

Sonuç olarak, âlimlerin çevrelerindeki koşullardan etkilenmeleri kaçınılmazdır. Eğer İslâm ülkeleri huzur ve istikrar içinde ise ve ilim talep eden bir âlim maddi ve manevi olarak yaşadığı devletin sağladığı güven veya kendi durumu itibariyle rahatsa, bilimsel çalışmaları da o derece verimli olacaktır. Ancak tam tersi bir durum olursa, âlimler İslâm'ı savunmak ve düşmanlarına karşı koymak durumunda kılıç ya da kalemle savaşmak, mücadele etmek zorunda kalacaktır. Bu durumda, âlimlerin yeni şeyler üretmekten savunma durumuna geçmelerine neden olacaktır. İbn Kayyim'de de bu şartların etkisini görmek mümkündür.

2.5.İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Kimliği

Tam adı, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sa'd b. Harîz b. Mekki Zeynüddin ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye'dir.³²

'Ebu Abdillah' (Abdullah'ın babası) İbn Kayyim'in künyesidir. Şemsüddîn ise onun lakabıdır. Lakap, bir kişiye, o kişiyle özdeşleşmiş olan belirli bir özellik nedeniyle verilen bir unvandır. Künye gibi lakap kullanımı da Araplarda yaygın bir gelenektir.

Babası ise künyesiyle tanınmıştır. Hiç kimse onu kendi ismiyle değil, sadece 'Ebu Bekir' olarak anmıştır. Hatta İbn Kayyim kendisi de meşhur kasidesinde babasından 'Ebu Bekir' diye bahsetmiştir. Nitekim kendi el yazısıyla yazmış olduğu 'mîmî' (beytlerinin sonu mim harfi ile biten) kasidesinde şöyle demektedir:

³¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdülmüidn Dâni (Haydarabad: Meclisü Dâireti'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1392), 1/3.

³² Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût - Mustafâ Türkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi, 1420), 2/270.

بُنِيَ أَبِي بَكْرٍ كَثِيرٌ ذُنُوبُهُ * فَلَيْسَ عَلَى مَنْ نَالَ مِنْ عِرْضِهِ إِثْمٌ

“Ebu Bekir’in oğulcuğu günahkâr olduğundan, ona dil uzatan kişi günahkâr olmaz.”³³

Büyük dedeleri olan Eyyûb ve Sa’d’a gelince, İbn Kayyim’in hayatını yazan tüm kaynaklar sadece isimlerini zikretmiş ve onlar hakkında başka bir bilgi vermemiştir. Ancak Sa’d’ın babası olan Hariz (İbn Kayyim’in üçüncü büyük dedesi) isminde bir karışıklık yaşanmıştır. Bazı kaynaklarda ismi ‘Ceriz’ bazı kaynaklarda ise ‘Cerir’ şeklinde geçmektedir. Ancak bazı araştırmacılar bu kaynakları incelediğinde ‘Harîz’ (fa’îl kalıbında) kelimesinin daha doğru olduğunu, diğerlerinin ise yazım hataları veya muhtelif lehçelerden kaynaklanan farklılıklar olduğunu belirtmiştir.³⁴

Hanbelî ismine gelince İbn Kayyim, Hanbeli mezhebine mensup olduğu için bu nisbeye sahip olmuştur. İbn Kayyim’in ‘İbn Kayyim el-Cevziyye’ ismiyle şöhret olmasının nedeni, babasının Şam’daki Cevziyye Medresesinde müderrislik yapmasıdır. *Kayyim*, bir okulun yöneticisi veya müdürü anlamında kullanılmakta olup, okulun tüm işlerini düzenleyen, öğrencilerinin durumlarını gözeten ve okulun idaresini sağlayan kişidir. Ancak İbn Kayyim’in babası, Cevziyye Medresesi’nin idaresini üstlenen tek kişi değildi; öncesinde ve sonrasında da birçok kişi bu görevi yapmıştır. Fakat babası bu görevle öyle tanınmıştır ki, ‘Kayyimü'l-Cevziyye’ denildiğinde genellikle onun adı anlaşılmaktadır. Bu ünvan, onun ve soyunun adıyla özdeşleşmiştir. Bunun nedeni, babasının bu medreseyi yönetirken gösterdiği üstün başarı ve bu okulu yönetmedeki maharetidir. Onun idareciliği yaşadığı dönemde belirgin bir iz bırakmıştır.³⁵

2.6. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Doğumu

İbn Kayyim, Hicrî 691 yılı, Safer ayının 7. günü doğmuştur.³⁶ Tüm biyografi kaynakları aynı doğum yılını kabul etmekte olup, bu konuda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Ancak, İbn Kayyim’in doğum yeri konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bir kısım âlimler onun Zür’a köyünde doğduğunu, diğer bir kısım ise Şam’da doğduğunu iddia etmektedir. Ancak İbn Kayyim’in babası Şam’da yaşamış, burada ilim öğrenmiş ve ilim çevrelerinde tanınmış, hatta el-Cevziyye Medresesinin idaresini üstlenmiş olması hasebiyle Şam’da doğduğu fikri daha doğru görünmektedir. Çünkü herhangi bir okulun müdürü veya fakültenin dekanı, ancak ilmi çevrelerde tanınan ve uzun bir ilmi geçmişe sahip biri olabilir. Bu da, İbn Kayyim’in babasının

³³ Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye: Hayâtühü âsâruhu mevâridühü*, 17-18.

³⁴ Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye: Hayâtühü âsâruhu mevâridühü*, 19-20.

³⁵ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti’s-sünneti’n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/84.

³⁶ Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, 2/195.

Şam'da uzun süre kalmış olmasını gerektirir. Görünen o ki, Moğol istilası sırasında Şam'dan ayrılıp, biraz daha güvenli ve uzak bir bölge olan Züra'ya gitmiş, Moğolların geri çekilmesinin ardından tekrar Şam'a dönmüştür. Dolayısıyla, İbn Kayyim'in Şam'da doğmuş olması daha olasıdır.³⁷

2.7. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Ailesi

İbn Kayyim, ilmî bir ortamda yetişmiştir. Babası, Şeyh Ebu Bekir fıkıh ilminde derin bilgisi olan, Hanbelî mezhebe mensup, Cevziyye Medresesinin müdürü ve burada önemli izler bırakmış bir âlimdir.³⁸

O ibadete düşkün, sade bir yaşam süren, zahit bir kişiydi. Şüphesiz ki İbn Kayyim, babasının bu kişiliğinden etkilenmiş ayrıca ilmî olarak da ondan istifade etmiştir. Bunun en büyük kanıtı, babasının yanında talebe olması ve özellikle fıkıh ilmini ondan öğrenmesidir. Babasının Cevziyye Medresesi'nin müdürü olarak elde ettiği bilimsel ve sosyal çevre de İbn Kayyim üzerinde olumlu bir etki oluşturmuştur. Vefat ettiğinde düzenlenen kalabalık cenaze töreni ve insanlar tarafından yapılan övgüler de bunu göstermektedir. Ayrıca, babasının vefatından sonra Cevziyye Medresesi'nin imamlığına getirilmesi, hem İbn Kayyim'e hem de babasına duyulan memnuniyeti göstermektedir.³⁹

Kendisinden iki yaş küçük kardeşi Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ebû Bekir de aynı aileye mensup âlim bir zattı.⁴⁰ İbn Kayyim kendi büyüklerinden aldığı eğitimi çocuklarına da aktarmaya gayret etmiştir. Nitekim Abdullah ve İbrahim adındaki iki oğlu da âlim kişilerdendir.⁴¹ Sonuç olarak İbn Kayyim ilmiye sınıfından olan bir ailenin mensubu idi. Bu aidiyetin, yetişmesinde kuşkusuz büyük bir rolü olmuştur.

2.8. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Ahlakı ve İlmî Kişiliği

İbn Kayyim'in yetiştiği İslâm kültürüne elverişli ortam, onun yüksek ahlaklı ve güzel huylu bir kişiliğe sahip insan olmasında etkili olmuştur. Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) onun hakkında söylediği 'O, güzel ahlaklı, çok dost canlısı, kin tutmayan bir insandı.'⁴² sözleri bunu göstermektedir.

³⁷ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/87.

³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/126.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/126.

⁴⁰ Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbn Müflih, *el-Maksûdû'l-erşed fî zikri ashâbi'l-İmâm Ahmed*, thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-Useymin (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410), 2/84.

⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/290.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi-me'hâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 2/144.

İbn Kayyim'e göre, Allah (c.c.) insanın dış görünüşüne değil, kalb.e ve amellerine bakar. Bu iç güzellik, insana saygınlık ve sevilme özelliği kazandırır.⁴³ Yine İbn Kayyim, karşımızdaki birinin ahmakça bir söz söylediğinde aynı şekilde karşılık vermememiz gerektiğini söyler. Bu durum, kin ve düşmanlığı körükler. Bunun yerine, kendi zayıflıklarımızı hatırlayıp intikam duygusunu bastırmaya çalışılmalıdır.⁴⁴ İbn Kayyim'in eserlerindeki bu gibi örnekler, onun ne kadar güzel bir ahlaka sahip olduğunu göstermektedir. O basit gibi görünen konuları bile farklı bir bakış açısıyla ele alarak, okuyucularına önemli dersler vermiştir.

İbn Kayyim'in sahip olduğu birçok üstün özellik arasında en dikkat çeken şüphesiz ki keskin zekâsı ve derin düşünce dünyasıdır. Eserlerini okuyan herkes, onun kelimelerin gücüyle gerçeği nasıl ortaya koyduğunu, hayata dair sorunlara çözümler sunarken aynı zamanda kalplere dokunan nasihatlerde bulunduğunu kolaylıkla fark eder. Öğrencisi olan Safedî, hocası hakkında şöyle der: 'Zihni çok akıcı, çözülemeyen meselelere yönelen bir düşünceye sahipti. Kendini daima çalışmaya veren ve ilmin peşinden giden biriydi.'⁴⁵

Özetle, İbn Kayyim el-Cevziye, güzel ahlakı, keskin zekâsı, derinlikli düşünce yapısı ve etkili üslubu sayesinde İslâm dünyasının en önemli âlimlerinden biri olmuştur. Eserlerinde insanın iç dünyası, ahlak, ibadet ve sosyal ilişkiler gibi konulara dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Onun düşünceleri, günümüz insanına da rehberlik edebilecek niteliktedir.⁴⁶

İbn Kayyim, ayrıca hayatı boyunca hakka olan bağlılığı ve bu yolda gösterdiği cesaretle bilinir. Öğrencisi Safedî'nin onun hakkında, 'Cesaretli, sabırlı ve yılmaz biri olduğu' şeklinde ifadeler kullanması dikkat çekicidir.⁴⁷

İbn Kayyim, şer'î ilimleri öğrenme arzusunda üstün bir azme sahipti. Ömrünü, kendisini adadığı ilim öğrenmeye ve Allah'ın dinini (c.c.) savunmaya harcamıştır. Bunun en açık delili, nispeten genç sayılabilecek bir yaşta, henüz altmış yaşına varmadan vefat etmiş olmasına rağmen, ününün yayılması ve bugüne kadar ulaşan çok sayıda kıymetli eser bırakmış olmasıdır. Onun bu ilme olan tutkusunu, öğrencisi İbn Kesir şu sözleriyle ifade etmiştir: "Gece gündüz ilim talep ederek birçok alanda benzersiz bir seviyeye ulaşmıştır."⁴⁸

⁴³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâtâkin* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403), 221.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâ'id* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1393), 50-51.

⁴⁵ Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh Safedî, *A'yânü'l-'aşr ve a'yânü'n-naşr*, thk. Ali Ebû Zeyd - v.dr. (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1418), 4/367.

⁴⁶ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, 2/145.

⁴⁷ Safedî, *A'yânü'l-'aşr ve a'yânü'n-naşr*, 4/367-368.

⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/270.

İbn Kayyim adalet ve hakkı tercih eden bir yapıya sahipti. Şevkânî, onun bu özelliğinden bahsederken şöyle der: “Araştırmalarının çoğunda adaletli olup, delilin gerektirdiği tarafa meyleder ve söylentilere itibar etmez idi.”⁴⁹

Bu, hakikati arayan bir âlimin vasfıdır; o, görüşüne veya mezhebine körü körüne bağlı kalmaz bilakis onlardan gizli kalmış daha güçlü bir delil bulursa hocalarına ve mezhebine muhalefet ederdi. Ona göre, Allah (c.c.), özellikle farklı görüş ve mezhepler arasında hüküm verenlerin, akrabalarına, mezhebine, grubuna veya liderine meyletmeden, hakkı aramalarını ve delile dayanmalarını sever. Bu yaklaşımı, onun ilmi çalışmalarında da görülür; zira İbn Kayyim, taklitçiliği reddedip delile göre hareket etmeyi ilke edinmiştir.⁵⁰

İbn Kayyim, hocası İbn Teymiye’nin görüşlerini aynen tekrarlayan biri olarak da görülmemelidir. O, delile dayalı olarak kendi bağımsız içtihatlarını ortaya koymuş ve gerektiğinde hocasından farklı düşünceler geliştirmiştir. Bu durum, onun ilmi dürüstlüğünü ve delile bağlılığını göstermektedir. Sonuç olarak, İbn Kayyim, ilmî çalışmalarında adalet ve delile bağlılığı esas almış, taklitten kaçınarak hakkı aramayı ve delile dayalı hüküm vermeyi ön planda tutmuştur.

İbn Kayyim el-Cevziyye’nin güzel yazı yazma yeteneği de, onun estetik ve tamamlayıcı özelliklerinden biriydi. Bu nitelik, öğrencisi İbn Kesir tarafından ‘güzel hattıyla çok şeyler yazdı’ şeklinde ifade edilmiştir.⁵¹ İbn Kayyim’in kendi el yazısıyla yazdığı eserleri inceleyenler, onun hattının güzelliğini fark edeceklerdir. Araştırmalarımızda da, İbn Kayyim el-Cevziyye’nin hattının, hocası İbn Teymiye’nin hattından daha üstün olduğunu gözlemlenmiştir. Bu tür estetik ve tamamlayıcı özellikler, ilim talebesinin ayırt edici ve üstün nitelikleri arasında yer alır. Güzel ve anlaşılır bir yazı, insanların eserlerine olan ilgisini artırır ve onların okunmasını teşvik eder.

İbn Kayyim, kitaplara olan derin aşkı ve tutkusuyla da bilinir. Yaşadığı dönemde ve hatta kendinden önceki dönemlerde hiçbir âlimin ulaşamadığı kadar büyük bir kütüphane oluşturmuştur. Talebesi İbn Kesir, “Kendisi, selef ve halef âlimlerinin kitaplarının onda birini bile toplama imkânı olmayan bir kitap koleksiyonuna sahipti.”⁵² diyerek İbn Kayyim’in kütüphanesinin ne kadar büyük olduğunu vurgular.

⁴⁹ Şevkânî, *el-Bedrü’l-tâli*, 2/145.

⁵⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ’lâmü’l-muvakkı’in ‘an rabbi’l-‘âlemin*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1411), 3/87.

⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 14/270.

⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 14/270.

İbn Kayyim, ömrünün büyük bir kısmını kitap toplamaya ayırmıştır. Yine öğrencisi Safedî, ‘Hiç kimse onun kadar kitap toplamamıştır. Çünkü tüm ömrünü bu işe adamıştır.’ der. İbn Kayyim’in vefatından sonra bile çocukları aylarca bu büyük kütüphaneyi satmakla meşgul olmuşlardır.⁵³

Bu kadar büyük ve zengin bir kütüphaneye sahip olmak, İbn Kayyim’in ilmî çalışmalarında büyük bir avantaj sağlamıştır. Zira geniş bir bilgiye ulaşabilmek için bol miktarda kitap okumak gerekir. İbn Kayyim de bu sayede birçok farklı alanda derinlemesine bilgi sahibi olmuştur.

Son olarak İbn Kayyim’in ibadet hayatına değinmek gerekirse İbn Receb el-Hanbelî’in şu sözü onun bu yönünü özetle ortaya koymaktadır: ‘O, ibadete ve teheccüde çok düşküdü. Namazlarını çok uzatırdı. Allah’a karşı büyük bir saygısı ve sevgi duygusu vardı. Daima zikirle meşgul olur, tevbe ve istiğfar eder, Allah’a yakarır ve O’na sığınır. Ben onun gibi birini görmedim.’⁵⁴

2.9.İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Hocaları

İbn Kayyim, çok sayıda âlimden ders almıştır. Ancak bu çalışmamızda, özellikle hadis ilmi alanındaki şeyhlerine odaklanacağız. Bu konuda çoğunlukla Dr. Cemal b. Muhammed es-Seyyid’in *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti’s-sünneti’n-nebeviyye ve ulûmihâ* adlı eserinden yararlanacağız.

1. Şihâb el-Âbir: İbn Kayyim’in hadis alanındaki en önemli şeyhlerinden biridir. İbn Kayyim ondan hadis ve rüya tabiri ilmini küçük yaşlarında almıştır. Nitekim şeyhi öldüğünde o altı yaşındaydı. İbn Kayyim’in bu hocası ile olan ilişkisi, onun zekâsının ve hafızasının ne kadar kuvvetli olduğunun bir göstergesidir. Henüz küçük yaştayken hocasından öğrendiklerini hatırlaması ve bunları eserlerinde zikretmesi, onun bu özelliğini ortaya koymaktadır.⁵⁵

2. İbn Mektûm es-Süveydî: Şafî mezhebine mensup, hadis ve kıraat âlimidir. Güzel ahlakıyla da tanınan bu hocasındanda İbn Kayyim hadis rivayet etmiştir.⁵⁶

3. İbn Abdüddâim en-Nablusî: Şamlı bir hadis âlimidir. Yaklaşık 35 yaşında hadis rivayet etmeye başlamıştır. Yüksek bir azim ve sabra sahip olan bu zat hem ilim

⁵³ Safedî, *A ‘yânü’l- ‘aşr ve a ‘vânü’ n-naşr*, 4/368.

⁵⁴ Ebü’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî İbn Receb, *ez-Zeyl ‘alâ Tabakâti’l-Hanâbile*, thk. Abdurrahmân b. Süleymân Useymîn (Riyad: Mektebetü’l-Ubeykân, 1425), 5/173.

⁵⁵ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti’s-sünneti’n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/146-147.

⁵⁶ Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, 2/195; Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti’s-sünneti’n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/148.

tahsiline hem de ibadete çok önem vermiştir.⁵⁷ İbn Kayyim bu hocasından da hadis rivayetinde bulunmuştur.⁵⁸

4. Takıyyüddîn el-Hâkim: Şam'da kadılık yapmış bir âlimdir. Birçok hadis dinlemiş ve kendisi de hadis okutmuştur. İbn Kayyim'in biyografisini yazan kimi kaynaklar onun el-Hâkim'den de hadis dinlediğini belirtmektedir.⁵⁹

5. Bahâeddin İbn Asâkir: Birçok şeyhten ders almış ve onlara katılmıştır. Birçok kişiden hadis icazeti almış ve çok sayıda rivayet nakletmiştir. Aynı zamanda tıp mesleğinde de çalışmış ve insanları belli bir dönem ücretsiz tedavi etmiştir. Ardından kendini hadis okutmak için evine kapatmıştır. Safedî, İbn Kayyim'in ondan da hadis işittiğini zikretmiştir.⁶⁰

6. Zeynüddîn İbnü's-Şîrâzî: Fars asıllı bir âlimdir. Şîrâz'da doğmuş, daha sonra Şam'a yerleşmiştir. Hadis âlimi ve müsnidi olarak tanınır. Sübkî, İbn Kayyim'in bu âlimden de hadis dinlediğini belirtmiştir.⁶¹

7. Bedreddîn İbn Cemâa: Şam'ın Hama şehrinde doğmuştur. Hadis ve birçok ilim öğrenmiştir. Yaşıtlarına göre daha üstün zekâsıyla öne çıkmış ve birçok faydalı eser yazmıştır. Kudüs, Mısır ve Şam'da çeşitli dönemlerde kadılık yapmıştır. İbn Kayyim dahil birçok âlim ondan hadis dinlemiştir.⁶²

8. Ebü'l-Alâ el-Makdisî el-Kehhâl: Sürme sanatını öğrenerek bu işte başarılı olmuş ve geçimini bundan sağlayarak para kazanmıştır. Bu yüzden el-Kehhâl olarak anılmıştır. Bir süre Mısır'da hadis okutmuş, daha sonra Şam'a taşınmıştır. Vefatına kadar orada hadis derslerine devam etmiştir. İbn Kayyim kendisinden hadis öğrenmiştir.⁶³

9. Alâeddîn el-Kindî el-Vedâî: Ebü'l-Hasen lakabıyla anılan İskenderiyeli bir âlimdir. Şam'a yerleşen bu zat edebiyatçı, hadis ve kıraat âlimi olarak bilinmektedir. Çok sayıda şeyhten hadis dinlemiş, yaklaşık iki yüzden fazla şeyhi olmuştur. Hadis rivayetine önem vermiş, ayrıca kıraat ilmini öğrenmiş, şiir, edebiyat, nazım ve nesir gibi alanlarda yetkinleşmiştir. Safedî, İbn Kayyim'in ondan da hadis dinlediğini ifade etmiştir.⁶⁴

⁵⁷ Safedî, *A 'yânü'l- 'aşr ve a 'vânü'n-naşr*, 1/727.

⁵⁸ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/195.

⁵⁹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/195.

⁶⁰ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/195.

⁶¹ Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ* (Kahire: Dârü Hecer, 1413), 8/106.

⁶² Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/195; Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/153.

⁶³ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/195; Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/148-149.

⁶⁴ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/150-151.

10. İsâ el-Makdisî: Zamanının en önde gelen râvilerinden birisidir. Ağaç aşılama işiyle uğraştığı için el-Muta'im (aşılaman) lakabını almıştır. İbn Kayyim ondan da hadis rivayet etmiştir.⁶⁵

11. Muhammed b. Ebî'l-Feth b. Ebî Sehl el-Ba'lebekkî: Hanbelî mezhebine mensup, hadis âlimi, hayırlı ve salih bir şahsiyettir. Ba'lebek'ten Şam'a giderek burada ilim tahsil etmiştir. İbn Abdüddâim ve Kirmanî gibi âlimlerden dersler almıştır. Hadis rivayeti ve ricali hakkında derin bilgisi sahibidir. Safedî, onu İbn Kayyim'in hocaları arasında saymıştır.⁶⁶

12. Mizzî: Hadis âlimi ve Şam'ın muhaddisi olarak tanınır. Mekke, Medine, Halep, Hama, Beyrut gibi yerlerde hadis âlimlerinden dersler almıştır. Özellikle hadis rivayetlerinin sıhhati ve ravi bilgisi konusunda uzmanlaşmıştır. Fıkıh ve Arapça dil bilgisi alanlarında da yetkindir. Güzel ahlak sahibi, ibadetlerine mültezim, mütevazı, kanaatkâr bir kişiliktir. Sade bir yaşam sürdürmüştür. İbn Teymiye ile birlikte hadis dinlemiştir. Bazı kaynaklarda İbn Kayyim'in hocaları arasında Mizzî'nin adı geçmez. Ancak İbn Kayyim'in kendi eserlerinde Mizzî'den hadisler naklettiği ve onu 'şeyhim' diye nitelendirdiği görülmüştür. İbn Kayyim, Mizzî'nin görüşlerine büyük önem verir ve özellikle hadislerin sıhhati konusunda onun görüşlerine başvururdu. Mizzî, hadis ilmi alanında önemli bir otoriteydi ve İbn Kayyim gibi büyük âlimler üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.⁶⁷

13. Zehebî: Hadis hafızı, İslâm tarihçisi ve muhaddislerin şeyhi olarak bilinir. 18 yaşında hadis öğrenmeye başlamış, Şam, Halep, Nablus ve Mekke gibi yerlerde hadis âlimlerinden dersler almıştır. Hadis öğrenmek için çok çaba sarf etmiş ve bu alanda büyük bir yetkinlik kazanmıştır. Hatta İbn Hacer el-Askalani, onun gibi âlim olmak niyetiyle Zemzem suyu içmiştir. Ancak İbn Kayyim'in onun öğrencisi olup olmadığı konusunda görüş ayrılıkları vardır. İbn Kayyim'in klasik biyografilerinde Zehebî'nin adı hocaları arasında geçmez. Dr. Cemal Muhammed es-Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ* adlı eserinde Zehebî'yi İbn Kayyim'in hocaları arasında saymaktadır ve bu görüşünü İbn Kayyim'in eserlerindeki bazı ibarelere dayanarak savunmaktadır.⁶⁸

İbn Kayyim'in diğer hocaları hakkında da kısaca bilgi verecek olursak ilk bilgilerini fıkıh âlimi olan babasından almıştır. Özellikle miras hukuku konusunda babasından ders görmüştür. Bunun yanı sıra İsmail b. Muhammed el-Harrânî, İbn

⁶⁵ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/195.

⁶⁶ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/195.

⁶⁷ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/160-161.

⁶⁸ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/153-158.

Teymiyye ve kardeşi Şerefüddîn İbn Teymiye, el-Mecd el-Harrânî gibi âlimlerden de dersler almıştır. Özellikle İbn Teymiyye'den fıkıh ve usûlü fıkıh dersleri almıştır.⁶⁹ Bu isimler, İbn Kayyim'in en önemli hocaları arasında yer almaktadır ve onun ilim hayatında büyük etkileri olmuştur.

2.10.İlim ve Hac Yolculukları

İbn Kayyim'in hocalarını sıraladıktan sonra, onun ilim yolculuklarına da kısaca değinmek yerinde olacaktır. İlim talebi, İslâm âlimlerinin geleneksel bir uygulamasıdır. Birçok âlim, farklı şehirleri ziyaret ederek farklı âlimlerden ders almış ve böylece bilgilerini genişletmiştir. İlim, elde edilmesi gereken bir şeydir, bize kendiliğinden gelmez. İlim elde etmek için özel zaman ayırmak, çaba, sağlık ve güç harcamak gerekir.

Özellikle hadis öğrenmek için yapılan seyahatler, ilk dönem İslâm âlimleri için büyük önem taşıyordu. Hadisçiler bu tür seyahatlerin iki temel amacı olduğunu belirtmiştir: Birincisi, hadislerin isnadını güçlendirmek ve eski âlimlerden direkt olarak hadis dinlemek, ikincisi ise hadis âlimleriyle görüşerek onlardan faydalanmaktır.

Birinci husus, yani âlî isnad talep etmek, hadis talebesi olarak muhtelif coğrafyaları dolaşan bir kimsenin, isnad bakımından Resûlullah (s.a.v.)'a yakın olmasını sağlamak içindir. Bu durum, rivayetin sözlü aktarım ve işitmeye dayandığı bir dönemde ümmetin büyük bir ihtiyacıydı. Ancak hadisler yazıya geçirilip sünnet tedvin edildikten sonra bu hususa olan ihtiyaç artık zaruri olmaktan çıkmıştır. Artık sonraki dönemlerde işitme ve rivayet yolculuğunun amacı, sadece isnad zincirinin korunması ve kopmamasıdır. Bu nedenle, hadis eserlerinin istikrar kazandığı bir dönemde yaşayan İbn Kayyim'in hadis yolculuğuna çıkmasına gerek kalmamıştır.

Âlimler ve muhaddislerle buluşmak, onlara hadis okumakve onları dinlemek hususuna gelince, İbn Kayyim'in bu konuda da Şam dışına çıkmasına gerek yoktu. Çünkü o dönemde Şam, ilim ve âlimlerle dolup taşan bir beldeydi. Ancak, onun yalnızca Mısır'a seyahat ettiğine dair bir rivayet bulunmaktadır. Orada Yahudilerin en büyük âlimi olarak bilinen biriyle bir münazara gerçekleştirdiği bilinmektedir. Ancak, orada herhangi bir âlimden ilim aldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca, İbn Kayyim'in Şam bölgesi içinde seyahatler yaptığı, Kudüs ve Ba'lebek gibi şehirleri dolaştığı bilinmektedir.⁷⁰

İbn Kayyim'in hac yolculukları da onun ilim ve davet yolculuklarının bir parçasıydı. O defalarca hacca gitmiş ve Mekke'de ikamet etmiştir. Bazı eserlerini hac

⁶⁹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/137.

⁷⁰ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/127, 177-179.

yolculuklarında telif etmiştir. İbn Kayyim'in seyahatlerinde ve yolculuklarında yazdığı kitaplardan bazıları şunlardır: *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâtâkîn*, *Bedâ'i'u'l-fevâ'id*, ve *el-Fürûsiyye*.⁷¹

2.11.İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Öğrencileri

İbn Kayyim'in ilim meclislerinde yetişen bir grup âlim tarih sahnesinde önemli bir yer edinmiştir. Onların kalemleri, ümmetin ilim ve kültür hazinesine çeşitli eserler kazandırmıştır. Bu parlak isimler, kendilerini yetiştiren ve ilim öğreten büyük bir kaynaktan beslenerek, seleflerinin en hayırlı mirasçıları olmuşlardır. İşte İbn Kayyim'den ilim tahsil eden ve vefat tarihlerine göre sıralanan bazı öğrencileri şunlardır:

1-İbn Abdülhâdî: Hadis ilmi ve tenkidıyla tanınan bir âlimdir.⁷² Hicrî 705 yılında doğmuş, genç yaşta vefat etmiştir. Ancak kısa ömrüne rağmen hadis, nahiv, fıkıh ve tefsir gibi ilimlerde üstün bir yetkinlik kazanmış, hadis râvilerinin isimlerini ve rivayet yollarını ezbere bilen, cerh ve ta'dil ilminde usta bir âlim olmuştur. 744 yılında Şam'da vefat etmiştir.⁷³

İbn Receb el-Hanbelî, onu İbn Kayyim'in öğrencileri arasında sayarak şöyle demiştir: 'Fazilet sahibi kimseler İbn Kayyim'den ilim öğreniyorlardı; İbn Abdülhâdî ve diğerleri gibi.'⁷⁴

2-Sübkî: Şevkânî, Sübkî'nin Şam'a yaptığı yolculuk sırasında İbn Kayyim'den ilim aldığını belirterek şöyle demiştir: 'Kendi başına hadis talep etti ve bu ilim uğruna Şam, İskenderiye ve Hicaz'a seyahat etti. Şam'da İbn Kayyim'den de ilim aldı.'⁷⁵

3-Mukrî: İlim yolculuğu sırasında Şam'a gitmiş, orada İbn Kayyim ile tanışarak ondan ilim almıştır. Bu bilgiyi, Bekr Ebû Zeyd, Mukrî'nin torununun *Nefhu't-Tîb* adlı eserinde dedesinden naklettiğini şu sözlerle aktarmaktadır: "Sonra Şam'a gittim ve orada Şamlı Şemseddin İbn Kayyim el-Cevziyye ile karşılaştım. O, fıkıh âlimi İbn Teymiye'nin öğrencisiydi."⁷⁶

4-Safedî: Edebiyat ve tarih alanında yetkin bir şahsiyettir. Hicrî 696 yılında Filistin'in Safed şehrinde doğmuş ve bu yüzden 'Safedî'olarak anılmıştır. Hadis dinleyip okumuş, dönemin büyük âlimlerinden Kâdî İbn Cemâa, İbn Seyyidünnâs, Mizzî gibi isimlerden ders almıştır. Güzel hattıyla birçok eser kaleme almış, bunlardan

⁷¹ Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye: Hayâtühü âsâruhu mevâridühü*, 60.

⁷² Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye: Hayâtühü âsâruhu mevâridühü*, 181.

⁷³ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/197.

⁷⁴ İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, 5/174.

⁷⁵ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, 4/74.

⁷⁶ Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye: Hayâtühü âsâruhu mevâridühü*, 183.

en önemlisi, biyografi kitabı olan *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* adlı eseridir. Bu kitabında, hocası İbn Kayyim'i anlatırken ondan bizzat hadis dinlediğini belirtmiştir.⁷⁷

5-İbn Kesîr: Bu öğrencisi hadis, tefsir ve tarih alanındaki üstün başarısıyla tanınmaktadır. Hadis ilmini özellikle İbn Asâkir'den almış ve büyük hadis âlimi Mizzî'nin kızıyla evlenmiştir. Hafızası çok güçlü olup hadis metinlerini ezbere bilirdi. Ayrıca râviler, isnadlar ve hadislerdeki illetler konusunda uzman bir âlim olarak tanınmıştır. Önemli eserlerinden biri, *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı kitabıdır. Tarih alanındaki en önemli kaynaklardan biridir. Bir diğeri de, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı tefsiridir. En güvenilir tefsir kaynaklarından biridir.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde, hocasının hayatını detaylıca anlatmış ve onun yaşadığı sıkıntıları aktarmıştır. Bu durum, İbn Kesîr'in İbn Kayyim'e uzun süre talebelik yaptığını ve ondan derinlemesine ilim aldığını açıkça göstermektedir.⁷⁸

6-İbn Receb el-Hanbelî: Büyük âlim, hadis ve fıkıh alanında otorite kabul edilen isimlerden biridir. Hadis ilmini Ebü'l-Feth el-Meydûmî gibi âlimlerden öğrenmiş ve hadislerin illetleri konusunda uzmanlaşmıştır. Bu alandaki en önemli eseri olan *Şerhu İleli't-Tirmizî* hadis talebeleri için temel bir kaynaktır. Ayrıca Hanbelî mezhebinin âlimlerini anlatan *Zeylû Tabakâti'l-Hanâbile* adlı eseri de önemli bir biyografi çalışmasıdır.⁷⁹

Burada, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin en önemli talebelerinden bazılarını ele aldık. Bu isimler, İbn Kayyim ile bizzat görüşmüş, ondan ilim almış ve eserlerini okuyarak istifade etmiş olan kişilerdir.⁸⁰

2.12.İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Ölümü

Uzun yıllar boyunca ilim tahsil etmiş, araştırmalar yapmış, eserler kaleme almış ve şiddetli fitnelere göğüs germiş olan İbn Kayyim, altmış yaşına geldikten sonra ahirete irtihal etmiştir. Vefatı, Hicrî takvime göre 751 yılının Receb ayının 13. Cuma gecesi ikindi namazı vakti gerçekleşmiştir. Cenaze namazı, önce Emevi Camii'nde, ardından da Cerrah Camii'nde kılınmıştır. Cenazesine çok sayıda insan katılmıştır. Kadılar, ülkenin ileri gelenleri, salih kimseler ve halkın her kesiminden insanlar cenaze namazında hazır bulunmuş vecenazesine büyük bir katılım olmuştur. İbn Kayyim, Şam'ın Bâbüsagîr mezarlığında medfun bulunan annesinin yanına defnedilmiştir.⁸¹

⁷⁷ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/194.

⁷⁸ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/193-194.

⁷⁹ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 181-182.

⁸⁰ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, 2/254.

⁸¹ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/131-133.

2.13. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Eserleri

Bu büyük âlimin hayatını anlatırken, onun ilmî mirasına da değinmek gerekir. Eserlerinden bazıları burada ilim dallarına göre tasnif ederek zikredilecektir. Böylece, okuyucu bu eserlere başvurmak istediğinde kolayca ulaşabilir.

2.13.1. Hadis İlmindeki Eserleri

1. *Tehzîbü muhtasarı Süneni Ebî Dâvûd*. Ebû Dâvûd'un Sünen'inin özetinin bir düzenlemesidir. İbn Kayyim bu eseri özetlemiş, hadislerin isnadlarını belirtmiş, illetlerini açıklamış, eklemeler yapmış ve Ebû Dâvûd'un yer almayan bazı bölümleri eklemiştir. Bu eser tek ciltten oluşmaktadır.⁸²

2. *el-Câmi' beyne's-sünen ve'l-âsâr*. Fıkhî hükümleri ve bunların hadis ve eserlerden delillerini içeren hacimli bir eserdir.⁸³

3. *Cilâü'l-efhâm fî's-salâti ve's-selâm alâ hayri'l-enâm*. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) salâtü selam getirmeye dair hadis rivayetlerinin eleştirisini, sahih ve zayıf olanlarının beyanını içeren bir kitaptır.⁸⁴

4. *el-Cevâb an ileli ehâdîsi'l-fitr bi'l-hacâme*. İbn Kayyim bu eserinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) oruçlu iken hacamat olduğu hadisini tartışmış ve âlimlerin bu konudaki görüşlerini sunmuştur. Bu eser aynı zamanda *el-Fevâidü'l-hadîsiyye* olarak da adlandırılır.⁸⁵

5. *Fevâid fî'l-keâm alâ hadîsi'l-ğamâme ve hadîsi'l-ğazâle ve'd-dabb ve ğayrihi*. Bu adlandırma, Elbani'nin Zâhiriyye Kütüphanesi el yazmaları fihristinde geçmektedir. Bunu risalenin konusundan almıştır, çünkü İbn Kayyim ona bir ad vermemiştir. Bu risalenin konusu ise: İbn Kayyim'e sorulan ve çoğu uydurma ve münker olan hadislere verdiği cevaplardır. Bunlar, amcası Ebû Tâlib ile Şam'a yaptığı yolculuk sırasında Hz. Peygamber'i(s.a.v.) gölgelendiren bulut hadisi, onunla konuşan ceylan hadisi, ellerinin arasında tevhidi söyleyen kertenkele hadisi ve yine onunla konuşan deve hadisi gibi rivayetlerdir.⁸⁶

6. *el-Menârü'l-Münîf fî's-sahîh ve'z-za'îf*. Bu kitabın konusu aynı zamanda araştırmanın konusu olduğundan bu eseri ileride müstakil bir başlık altında detaylı olarak ele alınacaktır. Ayrıca hadis ilminin dışındaki diğer alanlarda kaleme aldığı

⁸² Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/290-295.

⁸³ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/237.

⁸⁴ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/238.

⁸⁵ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/239.

⁸⁶ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/310-319.

eserlerin sadece listeleri verilecektir. Sözü uzatmamak için herbirini ayrı ayrı tanıtmaktan kaçınılacaktır.

2.13.2. Fıkıh İlmindeki Eserleri

1. *Ahkâmü ehli 'z-zimme.*
2. *İ'lâmü'l-muvakkı 'în 'an rabbi'l- 'âlemîn.*
3. *İğâsetü'l-lehfân fî hükmi talâkı'l-ğazbân (el-İğâsetü's-suğrâ).*
4. *Tuhfetü'l-mevdûd bi-ahkâmi'l-mevlûd.*
5. *Ref'û'l-yedeyn fî's-salât.*
6. *el-Fürûsiyye.*
7. *Hükmü târiki's-salât.*
8. *Hükmü tafdîli ba 'zı'l-evlâd fî'l-atıyye.*
9. *Hükmü iğmâmi hilâli Ramazân.*
10. *Butlânü'l-kimyâ min erbe'îne vechen.*
11. *et-Turuku'l-hükmiyye fî's-siyâseti's-şer'iyye.*
12. *Keşfü'l-ğitâ an hükmi semâ'ı'l-ğınâ (Hürmetü's-semâ'.*
13. *Beyânü'l-sitidlâl alâ butlâni iştirâtı muhallili's-sibâk ve'n-nidâl.*
14. *et-Tâ'ûn.*

2.13.3. Usulu Fıkıh İlmindeki Eserleri

1. *el-İ'lâm bi't-tisa'i turuki'l-ahkâm.*
2. *el-İctihâd ve't-taklîd.*

2.13.4. Akaid İlmindeki Eserleri

1. *İctimâ'u'l-cuyûşi'l-islâmiyye a'lâ gazvi'l-mu'attileti ve'l-cehmiyye.*
2. *es-Savâ'iku'l-mursele a'le'l-cehmiyyeti ve'l-mu'attile.*
3. *el-Kâfiyetü's-şâfiye fî'l-intisari li'l-fırkati'n-nâciye.*
4. *es-Sırâtü'l-müstakîm fî ahkâmi ehli'l-cehîm.*
5. *Hidâyetü'l-hayârâ fî ecvibeti'l yahûdi ve'n-nasârâ.*
6. *Şifâü'l-alîl fî mesâili'l-kadâi ve'l-kaderi ve'l-hikmeti ve't-ta'lîl.*

2.13.5. Tefsir İlmindeki Eserleri

1. *Usûlü't-tefsîr.*
2. *Tefsîru'l-Fâtîha.*
3. *et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân.*

4. *Emsâlü'l-Kur'ân.*
5. *Şerhu esmâi'l-kitâbi'l-azîz.*
6. *er-Risâletü's-şâfiye fî esrâri'l-muavvizeteyn ev tefsîri'l-muavvizeteyn.*
7. *er-Risâletü't-Tebûkiyye.*⁸⁷

2.13.6. Tezkiye ve Ahlak Konusundaki Eserleri

1. *İğâsetü'l-lehfân min mesâyidi's-şeytân.*
2. *Hâdi'l-ervâh ilâ bilâdi'l-efrâh.*
3. *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâtâkîn.*
4. *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd.*
5. *Miftâhu dâri's-sa'âde ve menşûru velâyeti'l-ilm ve'l-irâde.*
6. *Devâü'l-kulûb.*
7. *Akdü muhkemi'l-ihâ beyne'l-kelimi't-tayyibi ve'l-ameli's-sâlihi'l-merfû'i ilâ Rabbi's-semâ.*
8. *Medâricü's-sâlikîn (beyne menâzili "iyyâke na'büdü ve iyyâke neste'in").*
9. *el-Kelimü't-tayyib ve'l-amelü's-sâlih (el-Vâbilü's-sayyib minel-kelimi't-tayyib*
10. *Nûru'l-mü'min ve hayâtühü.*
11. *Zâdü'l-müsâfirîn ilâ menâzili's-sü'adâ fî hedyi Hâtemi'l-enbiyâ.*
12. *es-Sabru ve's-seken.*

2.13.7. el-Menârü'l-Münîf fî's-Sahîh ve'z-Za'îf Adlı Eseri

Bu başlık altında eserin adı, içeriği ve yazılış tarihi gibi farklı konulara temas edilecektir.

1. Eserin Adı: İbn Kayyim el-Cevziyye, eserinin adını kitabın giriş kısmında belirtmemiştir. Diğer kitaplarında da bu adını anmamıştır. Ayrıca, İbn Kayyim'i tanıtanların eserlerinde bu isimle ona nispet edilen bir kitap geçmemektedir. Ancak bazıları ona ait, *Nakdü'l-menkûl ve'l-mehakkü'l-mümeyyiz beyne'l-merdûd ve'l-menkûl* adlı bir kitaptan bahsetmişlerdir. Bu kitap, içeriği bakımından *el-Menârü'l-münîf* ile örtüşmektedir. Bu da kitabın aslında aynı eser olduğunu gösteriyor olabilir. Yani, hadis metinlerinin eleştirisi üzerine yazılmış olan bu eser, daha sonraları *el-Menârü'l-münîf*

⁸⁷ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/243.

adıyla tanınmış olabilir.⁸⁸ Ancak bu konuda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.⁸⁹ Öyleyse *el-Menârü'l-münîf* ismi nereden gelmiştir?

Abdülfettâh Ebû Gudde, kitabı tahkik edip neşrettikten sonra, bu kitabın *el-Menârü'l-münîf fi's-Sahîhi ve'z-Za'îf* adıyla bilindiğini belirtmiştir. Kitabın bu ismini, *el-Hâvî li'l-fetâvâ* adlı eserinde bu ismi kullanan Süyûtî'den aldığını ifade etmiştir.⁹⁰ Süyûtî, bu ismi kitabının sonuna eklediği *el-Evc fi Haber 'Avc'* adlı risalesinde zikretmiştir.⁹¹

Bu ismi kullanarak kitaba atıfta bulunan diğer bir âlim, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin ve İbn Teymiyye'nin eserlerine özel ilgi duyan, Hicrî 1188'de vefat eden Muhammed b. Ahmed es-Sefârînî el-Hanbelî'dir. O, *Nefesâtü sadri'l-mükmed ve kurratü ayni'l-müs'ad li şerhi sülâsiyyâtü'l-İmam Ahmed* adlı eserinde *el-Menârü'l-Münîf* adını kullanmaktadır.⁹²

Bu ismi ayrıca Ebû'l-Feth el-Müfîd el-Buhârî de *Kenzü'l-ahyâr ve me'âdinül-âsâr ve'l-envâr* adlı kitabının sonlarına doğru kullanmıştır. Aynı şekilde, İsmâîl Paşa el-Bağdâdî (ö. 1920), *Hediyetü'l-ârifîn, esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn* adlı eserinde İbn Kayyim el-Cevziyye'yi tanıtırken ve onun kitaplarından bazılarına atıfta bulunurken, *el-Menârü'l-münîf fi's-Sahîhi ve'z-Za'îf* ismini kullanmıştır.⁹³

2. Eserin İsminin Anlamı: *el-Menâr* kelimesi Lisânü'l-Arab'ta şöyle açıklanmıştır: *el-Menâr*, yol işareti, iki araziye ayıran sınır, alamet gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁴ Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste de “*Muhakkak İslâm'ın aydınlığı ve yol işareti gibi işareti vardır.*” denilmektedir.⁹⁵ Burada ‘menâr’ kelimesi, İslâm'ın tanınmasını sağlayan işaretler anlamına gelmektedir.⁹⁶ *Münîf* kelimesi ise, yüksek ve başkasının üzerine yükselen şey anlamına gelir. Bir şeyin uzun ve yüksek olmasını ifade eder. ‘İnafe’ kelimesi de bir şeyin diğerine göre yüksek olmasını ifade eder. Bu nedenle, her yükselen şey ‘munîf’ olarak adlandırılır.⁹⁷

⁸⁸ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fi hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/300.

⁸⁹ Ebû Zeyd, *İbn Kayyim el-Cevziyye: Hayâtühü âsâruhu mevâridühü*, 305.

⁹⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf fi's-sahîh ve'z-za'îf*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1425), 15-16.

⁹¹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004), 2/409.

⁹² Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fi hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/300.

⁹³ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fi hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/300.

⁹⁴ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 5/241.

⁹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbü'rî el-Hâkim, *el-Müstedrek*, thk. Âdil Mürşid - v.dr. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1439), 1/70.

⁹⁶ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 5/241.

⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 5/240.

Buna göre, *el-Menârü'l-münîf* ifadesi, yüksek ve yükselmiş bir işaret veya işaretler demektir. Bu, doğru yolu gösteren yüksek bir işaret gibi düşünülebilir. Bu bağlamda, İbn Kayyim'in bu kitabı, sahih hadisleri bulmada insanlara rehberlik eden bir ışık gibi düşünülebilir.

3. Eserin Konusu ve İçeriği: İbn Kayyim'in bu kitabı, kendisine sorulan üç soruyu ve cevaplarını içerir. Bu sorular sırasıyla aşağıda zikredilmiştir.

Birinci soru ve buna bağlı dört mesele şunlardır:

1. *“Misvak kullanılarak kılınan namaz, misvak kullanılmadan kılınan namazdan yetmiş kat daha fazladır.”* hadisinin nasıl anlaşılacağı.
2. *“Senden sonra dört kelime söyledim, eğer bugüne kadar söylediklerinle karşılaştırılsa, onlardan daha ağır olurdu.”* şeklindeki Cüveyriye hadisinin nasıl anlaşılacağı.
3. *“Her aydan üç günü oruç tutmak, tüm ayın orucu yerine geçer.”* hadisinin nasıl anlaşılacağı.
4. *“Pazar yerine giren kişi La ilahe illallah derse...”* hadisinin nasıl anlaşılacağı.

İbn Kayyim, eserinde bu dört soruya yanıt vermiş ve her birine dair çeşitli faydalı bilgiler sunarak, amellerin faziletleri ve dereceleri arasındaki farkları, bunların kabulüne göre olan farklılıkları detaylı bir şekilde açıklamıştır.

İkinci Soru: Hadisin senedini incelemeyen, uydurma hadis olduğunu belirlemek mümkün müdür?

İbn Kayyim, bu soruya cevap verirken konunun önemini ve büyüklüğünü vurgulamış ve uydurma hadisin tespitine dair çeşitli kurallar ve kriterler sunmuştur. Örneğin, ‘Bu konuda gelen tüm hadisler yalandır’ veya ‘Bu hadisin hiçbirisi doğru değildir’ gibi açıklamalar yapmış ve her bir kural için örnekler vermiştir.

Ancak, İbn Kayyim’e şu eleştiri yöneltilmiştir: Bazı başlıklarda, içinde sahih ve zayıf hadislerin bulunduğu hadisleri, hiç bir ayırım yapmadan tamamen geçersiz saymıştır. Bazı başlıklarda istisnalar yaparak kimi hadisleri kabul etmiş olsa da bunların tam olmadığı anlaşılmaktadır.⁹⁸ Bu durumun sebebini, Abdülfettâh Ebû Gudde'nin eserin mukaddimesinde belirttiği üzere şu şekilde açıklayabiliriz:

Birincisi: İbn Kayyim, hadislerin geçerliliğini değerlendirirken, güçlü hafızasına güvenerek, o bölümdeki hadisleri incelediğinde hızlı bir şekilde tüm hadislerin geçersiz olduğuna karar vermiştir. Ancak hafıza, en büyük hadis hafızlarını bile yanıltabilir.

⁹⁸ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/301.

İkincisi: Çoğu zaman, daha önceki âlimlerin görüşlerine dayanarak, hadislerin bâtıl olduğunu iddia etmiştir. Bu da birçok meseleye dair hadislerin tamamının geçersiz olduğuna karar vermesine yol açmıştır ve bu değerlendirmeler her zaman doğru olmamıştır.⁹⁹

Üçüncü Soru: “*Mehdî ancak İsa b. Meryem’dir.*” hadisi hakkında sorulmuş ve bununla Mehdî ile ilgili hadislerin nasıl bir araya getirilebileceği sorusu gündeme gelmiştir. Ayrıca, Mehdî hakkında sahih bir hadis olup olmadığı kendisine sorulmuştur.

İbn Kayyim, bu soruya cevap verirken Mehdî ile ilgili gelen mütevatir hadisleri zikretmiştir. Bu hadisleri dört kategoriye ayırmıştır: Sahih, Hasen, Garîb ve Mevzû. Ardından, Mehdî ile ilgili âlimlerin görüşlerini paylaşmış ve Mehdî olduğunu iddia eden yalancılara da değinmiştir.

Buna göre, *el-Menârü'l-münîf* kitabı, bir dizi hadisi içerir ve bu hadislerin doğruluk derecelerini (sahih veya zayıf) belirtir, bazılarıyla ilgili ortaya çıkan şüpheleri giderir ve çelişkili görünen hadisleri birleştirir. Bu kitabı inceleyen bir kişi, kitabın ana materyalinin uydurma hadisler olduğunu ve bu hadislerin metinlerine bakarak, senede bakılmaksızın nasıl tespit edilebileceğini açıklayan kurallar ve prensipleri içerdiğini fark edecektir.¹⁰⁰

4. Eserdeki Metodu: İbn Kayyim’inkitabında takip ettiği metodu şunlarla özetlenebilir:

1- İbn Kayyim, bir hadisin uydurma olduğunu belirlemek için kullanılacak kuralı veya ölçüyü açıklar ve bunun örneklerini uydurma hadislerden verir. Örneğin, İbn Kayyim bir hadisin uydurma olduğunu anlamak için şöyle bir kural koyar: “Eğer hadisin içeriği, peygamberlerin konuşmalarına, özellikle de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözlerine benzemiyorsa o uydurmadır.” Sonra bu kural için örnekler verir; örneğin, “*Güzel bir yüze bakmak ibadettir.*” veya “*Gözlerdeki mavilik hayır getirir.*”¹⁰¹ gibi uydurma hadislerden örnekler sunar. Bir kural için, bazen sekiz örnek, bazen de sadece bir veya iki örnek verir.

2- İbn Kayyim, uydurma hadisleri sıralarken, hadislerin uydurulmasından sorumlu olan kişilerin durumunu da anlatır.¹⁰² Ayrıca, bir grup veya mezhep hakkında açıklamalar yapar ve onları açıkça isimlendirir. Örneğin, mercimeğin faziletine dair uydurulmuş hadislerin çoğunlukla Yahudiler¹⁰³ tarafından uydurulduğunu ifade etmiştir.

⁹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf*, 1425, 13.

¹⁰⁰ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/302-303.

¹⁰¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf*, 1425, 61-62.

¹⁰² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf*, 1425, 57.

¹⁰³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf*, 1425, 63.

Ali'nin faziletleri hakkında uydurulmuş hadisler için de, "Bunu en büyük yalancılar uyduruyor..."¹⁰⁴ diyerek burada Şiilere atıfta bulunmaktadır.

3- İbn Kayyim, bazı bölümlerde hadisleri sıralarken, 'En uygun şey şudur' demektedir. Ancak bu, o örneğin her zaman doğru olduğu anlamına gelmez. Bunu 'konuyla ilgili zayıf olanların en sahihi' anlamında kullanır ve zayıflığının sebebini açıklar. Örneğin, 'Abdal, kutup ve gavsların hadisi hakkında: "En yakın olanı şudur: Şam halkını kötülemeyin; çünkü onlar arasında abdal vardır..." Ahmed bunu zikretmiştir, ama sahih değildir; çünkü münkatı'dır." demektedir.¹⁰⁵

4- İbn Kayyim, kitabında, uydurma hadisleri tespit etme konusunda genel ve kapsamlı hükümler verir. Ancak bazı hadislerde, bu genel hükümlerden istisnalar yapabilir. Örneğin, 'Horozların faziletiyle ilgili bütün hadisler yalandır. Yalnızca bir tanesi doğrudur. O da şudur: "Horozların öttüğünü duyduğunuzda, Allah'tan (c.c.) fazlını isteyin."¹⁰⁶

5- İbn Kayyim, bazen, bir konu hakkındaki hadislerin uydurma olduğunu doğruluğunu kanıtlamak için, âlimlerin sözlerinden, Kur'ân-ı Kerîm'den, sünnetten, icma'dan ve akıldan deliller getirerek uzun uzun açıklamalarda bulunmaktadır. Örneğin, Hızır (a.s.) hadisiyle ilgili olarak, Buhârî'ye Hızır ve İlyas'ın hayatta olup olmadığı sorulduğunda, o şu hadisle bu soruya cevap verdiğini nakletmiştir: "Bugün yeryüzünde bulunanlardan yüz yıl sonra hiçbir kimse hayatta kalmaz." Ayrıca, İbn Teymiyye'ye bu konuda soru sorulduğunda, o şöyle demiştir: 'Eğer Hızır hayatta olsaydı, Peygamberimize gelmesi gerekirdi ve onunla birlikte cihadetmesi ve ondan öğrenmesi gerekirdi...' ¹⁰⁷ Burada, akıl yoluyla Hızır'ın (a.s.) hayatta olmadığına dair on delil getirmiştir.

6- İbn Kayyim, kitabında bazen uydurma hadisleri, belirli bir kural veya genel hüküm altında vermeden sıralamıştır. Örneğin, 48. ve 49. bölümlerdeki hadisleri herhangi bir kural belirtmeden vermiştir. Bunlar, İbn Kayyim'in kitabındaki metodolojisinin temel noktalarıdır.

5. el-Menârü'l-münîf'in Yazılış Tarihi:

İbn Kayyim, kitabının yazılış tarihini açıkça belirtmemiştir. Ancak kitabın içeriğinde, bu tarihe işaret edebilecek bazı ipuçları bulunmaktadır. Nitekim hadis uydurma kriterlerini ele alırken şöyle demektedir:

¹⁰⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, 1425, 52.

¹⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, 1425, 52.

¹⁰⁶ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fî hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/304-306.

¹⁰⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, 1425, 68.

“Bunlardan biri, hadisın Kur’ân’a açıkça aykırı olmasıdır. Örneğin, ‘*Dünyanın süresi yedi bin yıldır ve şu anda yedinci bin yıldayız.*’ rivayetidir. Bu, en açık yalanlardandır; çünkü eğer bu doğru olsaydı, herkes kıyamete şu an itibarıyla 251 yıl kaldığını bilirdi.”¹⁰⁸

Bu ifadeden, yedinci bin yıldan geriye yalnızca 251 yıl kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, bu eserin 749 Hicrî (Miladi 1348) yılında yazıldığı sonucu çıkarılabilir. Yani, İbn Kayyim’in vefatından yaklaşık üç yıl önce kaleme alınmış olabilir. Ancak, elimizde kesin bir bilgi yoktur.

6. *el-Menârü’l-münîf*’in İlmî Değeri

Bu eser, metin tenkidi açısından hadis ilmi literatürünün en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Bu kitabın önemi, yalnızca senede bakılmaksızın metin üzerinden hadislerin değerlendirilmesine yönelik ilk sistematik çalışmalardan biri olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁹

Kitap, özellikle şu yönlerden önemli bir ilmî kaynak olmuştur:

- Hadis Metinlerinin Eleştirisi: Hadislerin sadece sened yönüyle değil, metin açısından da nasıl ele alınması gerektiğine dair temel ilkeler ortaya koyar.
- Hadis Derecelendirmesi: Hadislerin sahih, hasen, zayıf ve uydurma olarak sınıflandırılmasına katkı sağlar.
- Râvi Değerlendirmesi: Bazı ravilerin cerh ve ta’dîl yönünden durumlarını ele alır.

Bu kitabın önemi, hadis metinlerini eleştiren her akademik çalışma, makale veya web içeriğinde İbn Kayyim’in eserindeki kuralların mutlaka yer almasıyla açıkça görülmektedir. Bu nedenle, bu kıymetli eserin titizlikle incelenmesi ve üzerinde çalışılması gerekmektedir. İşte bu araştırmamızda biz bu eseri ikinci bölümde ele alıp detaylı olarak inceleyeceğiz. Ancak konunun okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması için öncelikle araştırmanın ikinci bölümünde mevzû hadis ve metin tenkidine dair genel bilgiler verilecektir.

¹⁰⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-münîf fi’s-sahih ve’z-za’if*, thk. Yahyâ b. Abdillâh es-Sümâlî (Beyrut: Dârü İbn Hazm, ts.), 12.

¹⁰⁹ Seyyid, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fi hidmeti’s-sünneti’n-nebeviyye ve ulûmihâ*, 1/309.

3.MEVZÛ HADİS VE METİN TENKİDİ

Bu bölümde mevzû hadisin ve metin tenkidinin tanımı, tarihsel olarak ortaya çıkışı ve gelişimi gibi konular genel hatlarıyla ele alınıp incelenecektir.

3.1. Mevzû Hadis: Tanımı, Hükümleri, Doğuşu ve Sebepleri

Hadis ilminin ortaya çıkmasının temel nedeni, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) söylemediği bir sözü ya da uygulamadığı bir işi isnad ederek uydurma hadislerin tedavüle girmesidir. Bu nedenle, uydurma hadislerin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve nedenleri hakkında bilgi sahibi olmak, hadis ilmini anlamak için çok önemlidir. Bu başlık altında, uydurma hadisin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve bunun sebepleri gibi konuları genel hatlarıyla ele alacağız.

3.2. Uydurma Hadisin Tanımı

Mevzû kelimesinin masdarı olan vaz' sözcüğü, sözlükte; azaltmak, düşürmek, uydurmak, isnat etmek gibidört farklı anlamda kullanılır. Bu dört anlamı göz önünde bulundurduğumuzda, 'mevzû hadis' terkihiyle kastedilen, genellikle üçüncü anlamdan hareketle "uydurulmuş söz" anlamı olacaktır. Buna göre Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmadığı halde onun adına uydurulmuş sözlere 'mevzû hadis' denilmektedir.¹¹⁰

Terim olarak ise, kasıtlı veya kasıtsız olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atfedilen yalan sözlerdir. Bazı âlimler, uydurma hadisin sadece kasıtlı olarak uydurulan hadisler için kullanıldığını,¹¹¹ kasıtsız yapılan hataların ise 'bâtıl hadis' olarak adlandırılması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak genel olarak, uydurma hadis denildiğinde kasıtlı ya da kasıtsız olarak uydurulan hadisler anlaşılır.¹¹²

Uydurma hadisin iki şartı vardır:

- 1) Yalan olması,
- 2) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atfedilmesi.

Burada kasıtlı mı yoksa kasıtsız mı olduğu noktasında ayırım yapmak pek faydalı değildir. Çünkü her iki durumda da hadis yalanlanmıştır. Bu ayırımı yapmanın tek

¹¹⁰ Ömer b. Hasan Osmân Füllâte, *el-Vaz' fi'l-hadis* (Beyrut: Müessesetü Mehâhili'l-İrfân, 1401), 1/107.

¹¹¹ Füllâte, *el-Vaz' fi'l-hadis*, 1/107-108.

¹¹² Saïd Abdülmâcid el-Ğûrî, *el-Vaz' fi'l-hadis: Tarîfuhü esbâbühü netâicühü tarikatü't-tahallus minhü* (Dimaşk: Dârü İbn Kesîr, 1428), 12.

faıdası, hadis ilmini bilmeyen kişilere, hadisın kasıtlı mı yoksa yanlışlıkla mı rivayet edildiğini anlamaları için yardımcı olmaktadır.

3.3. Hadis Uydurmanın Hükümü

Hız. Peygamber'e (s.a.v.)'e yalan yere hadis isnat etmek, onun yapmadığı bir şeyi yaptığını, söylemediğini bir sözü söylediğini ileri sürmek en büyük günahlardan biridir. Çünkü Hız. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri dinin temelidir. O'na yalan yere hadis isnat etmek, dini bozmak anlamına gelir. Bu durum, sıradan bir yalan söylemekten çok daha büyük bir günahdır. Hız. Peygamber (s.a.v.) bu konuda, *"Bana yalan söz isnat etmek, herhangi birine yalan isnat etmek gibi değildir."* buyurmuştur.¹¹³

Âlimlerin büyük çoğunluğu, Hız. Peygamber'e (s.a.v.) kasıtlı yalan söyleyen kişinin kâfir olacağı görüşündedir. Çünkü onun adına yalan söylemenin helal olduğunu düşünen kimse, küfre düşmüş olur. O, *"Bana kasten yalan söz isnat eden, cehennemdeki yerine hazırlansın!"* buyurmuştur.¹¹⁴

Eğer mevzu (uydurma) hadis, Hız. Peygamber'e (s.a.v.) yalan yere isnat edilen, onu uyduran kişinin icadı olan, büyük bir günah ve cezayı gerektiren bir söz ise, neden buna 'hadis'denmiş ve hadis türleri arasında değerlendirilip hadis kitaplarına dâhil edilmiştir? Oysa biz biliyoruz ki 'hadis' kelimesi, ancak Hız. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil veya takrirlerine denmektedir. Mevzu hadis ise, onun tarafından söylenmemiştir.

Bu sorunun cevabı üç noktada ele alınabilir:

1. Mevzû hadislerin tespiti genellikle zannî (kesin olmayan) bir hükümdür. Âlimler, bir hadisın büyük ihtimalle Hız. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenmediğini belirlerler. Ancak kesin olarak 'Bu sözü asla söylememiştir' demek nadirdir. Bir hadisın uydurma olduğuna dair zan ne kadar güçlü olursa olsun, onun sahih olma ihtimali tamamen ortadan kalkmaz. İşte bu ihtimal nedeniyle hadis kitaplarında mevzu hadisler de yer almıştır.

2. Mevzû hadisler, onu uyduran kişinin bakış açısından 'hadis' olarak sunulmuştur. Yani, hadisi uyduran kişi, Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu' diyerek bir söz isnat etmiştir. Gerçekten sahih olup olmaması fark etmeksizin, onun iddiası bu şekildedir.

3. Mevzû hadisler; onların uydurma olduğunu belirleyebilmemiz için hadis kitaplarına dahil edilmiştir. Bu sayede onların isnad yolları, râvileri ve

¹¹³ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Cenâiz", 33 (No. 1229); Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Mukaddime", 4; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. v.dr. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 50/30/71 (18140).

¹¹⁴ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Cenâiz", 33 (No. 1229); Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Mukaddime", 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/30/71 (18140).

diğer özellikleri incelenerek uydurma oldukları ortaya konur. Böylece hadis ilmiyle uğraşanlar, bunların sahih olmadığını netleştirir ve reddeder. Eğer hadis kitaplarında yer almasaydı, bu uydurma sözler tespit edilemezdi.¹¹⁵

3.4. Uydurma Hadislerin Ortaya Çıkışı

Şimdi de uydurma hadislerin nasıl ve nereden ortaya çıktığını genel hatlarıyla ele alalım.

3.4.1. Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Hadis Uydurma

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke döneminde peygamberlik kendisine verilmeden önce toplumda doğruluğu ve güvenilirliği ile önce meşhur olmuştu. O, doğuştan gelen karakteristik özellikleriyle doğruluk ve güvenilirliğin en yüksek derecesine ulaşmış bir şahsiyetti. O kadar ki, peygamberlikten önce bile Mekkeliler ona ‘el-Sâdık el-Emîn’ (Doğru ve Güvenilir Kişi) lakabını vermişlerdi. Onun doğruluğu ve güvenilirliği, emanetleri koruma konusundaki titizliğinde açıkça görülmüştür. Kureyş halkı, en değerli emanetlerini ona teslim ederlerdi. Bu güven, onun peygamber olmasından sonra da devam etmiştir. Aynı şekilde, onun ticaretteki dürüstlüğü de kendisi hakkında büyük bir güven oluşturmuştu.¹¹⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.), peygamber olduktan sonra ayrıca sahâbîlerinin doğruluk üzere olmaları konusunda büyük bir titizlik göstermiş, onları yalandan sakındırmış ve yalanın tehlikeleri ile sonuçları hakkında onları şiddetle uyarmıştır. Örneğin Abdullah b. Amr’dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *‘Şu dört özellik kimde bulunursa, o kişi tam bir münafık olur. Kimde bu dört özelliğin bir kısmı bulunursa, onu terk edene kadar içinde münafıklıktan bir özellik bulunur: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünü tutmaz, anlaşma yaptığında sözünde durmaz ve tartıştığında haddi aşar.’*¹¹⁷

Bu hadis, yalan söyleyen kişinin münafıklık alametlerinden birine sahip olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber (s.a.v.) sahâbesini yalanın kötülüklerinden sakındırıp doğruluğa teşvik ederek şöyle buyurmuştur: *‘Yalandan sakının! Çünkü yalan, günaha (fücûra) götürür ve günah da cehenneme götürür. İnsan, yalan söylemeye ve yalanı alışkanlık haline getirmeye devam ederse, sonunda Allah*

¹¹⁵ Füllâte, *el-Vaz’ fi’l-hadîs*, 110-111.

¹¹⁶ Safiyyürrahmân Mübârekfûrî, *er-Rahîku’l-mahtûm* (Katar: Vizâratü’l-evkâf ve’ş-şuûni’l-islâmiyye, 1427), 60-62.

¹¹⁷ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü’r-Rûşd, 1409), 5/236 (No. 25610); Süleymân b. el-Eş‘as el-Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâut - Muhammed Kâmil Karabelli (Beyrut: Dârü’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430), “Sünne”, 16 (No. 4688).

katında 'yalancı' olarak yazılır. Doğru olmaya devam edin! Çünkü doğruluk, iyiliğe (birre) götürür ve iyilik de cennete ulaştırır. Bir insan, sürekli doğru söyler ve doğruluğu alışkanlık haline getirirse, sonunda Allah katında 'sıddık' (doğru ve güvenilir kimse) olarak yazılır.¹¹⁸

Doğruluğa teşvik ve yalana karşı olmak konusunda çok sayıda hadis vardır. Ancak bu kısa girişle anlatılmak istenen, teorik olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan isnat etmenin ve hadis uydurmanın onun zamanında ve hayatı boyunca gerçekleşmiş olabileceğidir. Zira münafıklar, İslâm'a zarar vermek için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan isnat etmiş olabilirler. Çünkü onlar, İslâm'ın içinde yaşayıp ona zarar vermeye çalışıyorlardı. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatta olduğu ve vahyin inmeye devam ettiği bilinmektedir. Eğer bir kimse İslâm'a zarar verecek bir eylemde bulursa, Kur'an onun sahtekârlığını ortaya çıkarır ve kıyamete kadar okunacak bir ayetle onu rezil ederdi. Dolayısıyla pratikte Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde ona yalan isnat edilmesi ihtimali oldukça düşüktür.

Bununla birlikte bazıları, Büreyde'den (r.a.) rivayet edilen bir hadisi delil getirerek, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında hadis uydurulduğunu iddia etmektedir. Onlara göre, “*Kim bana kasten yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın!*” şeklindeki mütevatir hadis, şu olay üzerine söylenmiştir: “Medine'ye iki mil uzaklıkta Leys oğullarının bir mahallesi vardı. Bir adam câhiliye döneminde bir kadını onlardan biri ile nişanlamıştı. Ancak onlar kadının o adamla evlenmesini kabul etmediler. Bunun üzerine o Leys oğullarına, ‘Hz. Peygamber (s.a.v.) bana bu elbiseyi giydirdi. Ayrıca bana kanlarınız ve mallarınız hakkında uygun gördüğüm şekilde hüküm vermemi emretti.’ dedikten sonra o kadının evine gitti. Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.v.) haber verilince o, ‘Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir. Eğer onu canlı bulursanız boynunu vurun, ölü bulursanız da onu ateşte yakın.’ buyurdu. Adam daha sonra bir yılın tarafından sokulmuş olarak ölü bulundu ve yakıldı.” Bu hadisin sonunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “*Kim kasıtlı olarak benim adıma yalan isnatta bulunursa, cehennemdeki yerine hazırlansın.*” hadisi zikredilmektedir.¹¹⁹

Dr. Ömer Fellâte, bu hadisi kitabında zikretmiş ve İbnü'l-Cevzi'nin bunu birkaç yolla rivayet ettiğini ve hepsinin de bunu rivayet eden tek kişi olan Sâlih b. Hayyân'a dayandığını belirtmiştir. Bu kişinin cerh ve ta'dil bakımından zayıf olduğu konusunda hadis imamları ittifak etmişlerdir. Hatta Buhârî, Nesâî, Ebû Hâtim ve İbn Adi gibi

¹¹⁸ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Edeb”, 69 (No. 5743); Müslim, *Sahîhu Müslim*, “el-Birr ve's-Sıla ve'l-Adâb”, 105 (No. 2607); Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Edeb”, 87 (No. 4989). Hadisin lafzı Ebû Dâvûd'a aittir.

¹¹⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn Rûyânî, *el-Müsne'd*, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1416), 1/75 (No. 34).

büyük hadis âlimleri, onun hadislerini tamamen bırakmayı ve reddetmeyi uygun görmüşlerdir.¹²⁰ Bu durumda, söz konusu hadisi delil olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında uydurma hadislerin olduğu iddiasında bulunamayız. Üstelik mütevatir bir hadisin mütevatir olmayan hatta sıhhati hususunda tartışma bulunan bir rivayette yer alan bir olaya dayandırılması ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4.2. Sahâbe Döneminde Hadis Uydurma

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahâbesi arasında, yalan ve hadis uydurma kesinlikle bilinmeyen bir şeydi. Zira onların önünde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu kesin uyarısı vardı: “*Kim bana kasten yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın.*” Bu uyarıyı bizzat Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duyan sahâbîler, cennete girmeyi en çok arzulayan, ona ulaşmak için yarışan ve onun sünnetine en ince detaylarına kadar uymaya çalışan kişiler olarak onun sevdiği bir yemeği bile gördüklerinde, onu sevmeye başlıyorlardı. Örneğin Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle anlatmaktadır: “Bir terzi, Resûlullah'ı (s.a.v.) yemeğe davet etti. Ben de onunla beraber gittim. Kendisine ekmek ve içinde kabak ile kurutulmuş et bulunan bir çorba getirildi. Resûlullah'ın, kabağı (yemeğin içinde) takip ederek yediğini gördüm. İşte o gün ben de kabağı sevmeye başladım.”¹²¹ Eğer sahâbîler, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) bu denli hassasiyetle takip ediyorlarsa, ona dair yalan uydurmaları nasıl mümkün olur.

3.4.3. Hadis Uydurmanın İlk Defa Ortaya Çıkışı

Hz. Peygamber (s.a.v.) adına yalan uydurma olayının tohumlarının, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan fitne ile birlikte atıldığını söyleyebiliriz. Bu demektir ki, o döneme kadar hadis uydurma olayları henüz başlamamıştı. Ancak bu büyük fitne hadis uydurma olayının ortaya çıkması için uygun bir zemin hazırladı. Bu fitne, üçüncü halife Hz. Osman döneminde, Yemen'in San'a şehriden gelen Abdullah b. Sebe adında bir Yahudi'nin ortaya çıkmasıyla başladı. Bu kişi, İslâm'ı kabul ettiğini iddia etmiş ve Hicaz, Basra, Küfe ve Şam'ı dolaşarak her gittiği yerde birer fitne yuvası haline getirdiği mescit(mescid-i dırâr)'ler kurmuştu. Ehl-i Beyt sevgisini kullanarak insanları kendine çeken bu kişi, aslında kendi sapkın görüşlerini yaymaya çalışıyordu ve bunları desteklemek için Hz. Ali başta olmak üzere Ehl-i Beyt'i öven hadisler uyduruyordu.¹²²

¹²⁰ Füllâte, *el-Vaz' fi'l-hadis*, 1/178-188.

¹²¹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Buyû”, 30 (No. 1986); Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Eşribe”, 144 (No. 2041).

¹²² Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân* (Beyrut: Müessesetü'l-Alemî, 1406), 3/289.

Ayrıca Hz. Ali'nin (r.a.), Hz. Ebubekir ve Ömer'e karşı kin beslediğini iddia ediyordu.¹²³ Hatta o kadar ileri gitmişti ki Hz. Ali'ye ilahlık atfetmişti.¹²⁴

Abdullah b. Sebe görüşlerini İslâm beldelerinde yaydı ve halife Hz. Osman'a (r.a.) karşı insanları kışkırtmaya başladı. O ve onun yolundan gidenler, Hz. Osman (r.a.) hakkında ortaya atılan bazı iddiaları ve haksızlıkları kullanarak halkı galeyana getirdi.¹²⁵

Bu iddiaların çoğu Hz. Osman'a (r.a.) atılmış iftira ve yalanlardan ibaretti. Bir kısmı ise onun niyetinin farklı şekilde yorumlanarak çarpıtılmasından ortaya çıkmaktaydı. Bu iftira kampanyasının baş mimarı, dedikoduları yayıp bu konuda insanları kışkırtan Abdullah b. Sebe ve yandaşlarıydı. Kalplerinde Hz. Osman'a karşı kin taşıyanlar da bu dedikoduları büyük bir hevesle benimsediler. O dönemde İslâm coğrafyası adeta bir kazan gibi kaynıyordu ve Hz. Osman hakkında türlü türlü dedikodular yayılıyordu.¹²⁶

Hatta Hz. Osman'a en yakın kişilerden biri olan yetiştirdiği Muhammed b. Ebû Huzeyfe bile Mısır'da insanları ona karşı kışkırtıyordu. Aynı dönemde Mısır'da, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşlerine iftira atarak Hz. Osman'ı suçlayan sahte mektuplar yayılıyordu. Bu mektuplar Amr b. Âs Camii'nde halka okunuyordu. Oysa bu mektuplar tamamen uydurmaydı ve ne mektup ne de getiren kişi Mısır'dan dışarı çıkmamıştı.¹²⁷

Bu sahte mektuplar, fitne çıkaranlar için etkili bir silah oldu. Fitne döneminde sadece Hz. Osman'a değil, Hz. Ali'ye ve Hz. Aişe'ye ait olduğu iddia edilen sahte mektuplar da üretilmişti. Birçok insan da bu yalanlara inanmıştı. Onlar Hz. Osman'a karşı kışkırtacak herhangi bir mektup yazmamıştı. Bütün bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbına atılmış iftira ve yalandan ibaretti. Hz. Aişe (r.a.) bu iftiralara tepkisini, "Hayır! İman edenlerin iman ettiği, inkâr edenlerin de inkâr ettiği Allah'a (c.c.) yemin olsun ki, onlara bir satır bile yazmadım!" diyerek ortaya koymuştur.¹²⁸ Bu sözü onun bu tür iftiralara karşı ne kadar öfkelenildiğini ve şaşkınlığa uğradığını göstermektedir.¹²⁹

Tüm bu olaylar o dönemde yalan söylemenin ve iftira atmanın başladığını göstermektedir. Gerçi bunlar sahâbeye karşı yapılmış olsa da Hz. Peygamber (s.a.v.) adına yalan uydurmanın âdeta temellerinin atılmasına sebebiyet vermiştir.

¹²³ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 3/289.

¹²⁴ Füllâte, *el-Vaz' fi'l-hadîs*, 1/208-209.

¹²⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *el-'Avâşim mine'l-kavâşim*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1412), 76-77.

¹²⁶ İbnü'l-Arabî, *el-'Avâşim mine'l-kavâşim*, 73.

¹²⁷ İbnü'l-Arabî, *el-'Avâşim mine'l-kavâşim*, 119-120.

¹²⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/363 (No. 32051).

¹²⁹ Muhammed Hassân, *el-Fitne beyne's-sahâbe: Kırâatün cedîdetün li's-tihrâci'l-hakk min beyni rukâmi'l-bâtıl* (Mansure: Mektebetü Feyyâz, ts.), 151.

3.4.4. Hadis Rivayetindeki Fitne Etkisi

İslâm ümmetini etkileyen Hz. Osman'ın (r.a.) Şehadeti, Cemel Vakası, Sıffîn Savaşı, Hakem Olayı ve Hâricîlerin Ortaya Çıkışı, Hz. Ali'nin (r.a.) Şehadeti, Hz. Hasan'ın Hilafeti Muaviye'ye Devretmesi ve Hz. Hüseyin'in Şehadeti gibi büyük fitnelerden sonra, İslâm dünyasının şekli önemli ölçüde değişmiştir. Farklı gruplar ve akımlar ortaya çıktı ve bu büyük fitnelerin gelişimine göre ayrışma ve bölünmeler yaşandı. Bu fitnenin sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz:

- 1- Râşid halifelerden biri olan Hz. Osman'ın şehit edilmesi.
- 2- İki büyük sahâbî olan Talha ve Zübeyr'in şehit edilmesi.
- 3- Râşid halifelerden bir diğeri olan Hz. Ali'nin ve oğlu Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi.
- 4- Şîî mezhebinin ortaya çıkması.
- 5- Hz. Ali'yi hakemliği kabul ettiği için küfre düşmekle suçlayan ve onu öldüren Hâricî mezhebinin ortaya çıkması.
- 6- Özelde Hz. Ali'ye, genelde de Ehli Beyt'e düşmanlık besleyen, Nâsibî mezhebinin ortaya çıkması.

Doğal olarak bu fitneler, sahâbeden gelen her rivayeti kabul etmemeyi, doğruluğu ispatlanmadan 'Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu' diyen herkesin sözüne itimat edilmemesine yol açtı. Zira o dönemlerde yalan, iftira ve tahrif çok yaygınlaştı.

Örneğin Abdullah b. Abbâs, Büşeyr el-Adevî kendisine gelip hadis rivayet etmeye başladığında neden onu dinlemediğini bizzat kendisi açıklamaktadır. Zira Büşeyr el-Adevî sürekli, 'Resûlullah (s.a.v.) buyurdu' diye hadis naklediyordu. Ancak İbn Abbâs ona ne izin veriyor ne de bakıyordu. Bunun üzerine Büşeyr, 'Ey İbn Abbâs, neden sözlerimi dinlemiyorsun? Ben sana Resûlullah'tan hadis naklediyorum ama sen beni dinlemiyorsun! dedi. İbn Abbâs ise şu cevabı verdi: 'Biz daha önce bir adamın, 'Resûlullah buyurdu' dediğini duyduğumuzda hemen ona yönelir, gözlerimizle ona bakar ve kulaklarımızı ona açardık. Ancak insanlar doğruyu yanlıştan ayırt etmeden her duyduklarını rivayet etmeye başlayınca, artık sadece bildiğimiz hadisleri kabul etmeye başladık.'¹³⁰ Böylece İbn Abbâs, ondan sadece bildiği hadisleri kabul etmiş, bilmediğini ise reddetmiştir.¹³¹ Bu da sahâbîlerin, fitne olaylarından sonra hadis rivayetinde ne kadar titiz davrandıklarını göstermektedir.

Bu durumun farkında olan sadece İbn Abbâs veya sahâbîler değildi. Tâbiîler de bu bilince sahipti. İşte tâbiîn âlimlerinden Muhammed b. Sîrîn şöyle demiştir: 'Eskiden

¹³⁰ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Mukaddime", 7.

¹³¹ Füllâte, *el-Vaz' fi'l-hadîs*, 1/179.

isnad (rivayet zinciri) sormazlardı. Ama fitne ortaya çıkınca, ‘Bize râvilerinizi isim isim söyleyin’ demeye başladılar. Böylece eğer râviler Ehli Sünnet’ten ise onların hadisleri kabul edilir, eğer bid‘at ehli ise hadisleri alınmazdı.’¹³²

Ancak şu soru akla gelmektedir: Resûlullah’a yalan isnat etme ne zaman başladı? Fitnenin başlangıcında ve olayların yaşandığı dönemde mi, yoksa büyük hadiseler bittikten sonra mı? Bugün bildiğimiz şekliyle hadis uydurma ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yalan isnat etme, fitnenin başlangıcında ve olayların ortasında mevcut değildi. Yani kimse, fitne olayları sırasında, ‘Resûlullah şöyle buyurdu’ diyerek yalan uydurmamıştır. Çünkü sahâbîler o dönemde hayatta idi ve onlar Resûlullah’a (s.a.v.) çok yakındılar. Eğer hadis uydurma o dönemde olsaydı, hemen fark edilip açığa çıkardı. Ancak o dönemdeki yalanlar, daha çok sahâbîlere ve müminlerin annelerine iftiralar atarak, sahte mektuplar yoluyla yapılmaktaydı.

Sonuçta bugün bildiğimiz anlamda hadis uydurma, büyük fitne olaylarının sona ermesinden, fırkaların belirgin bir şekilde ortaya çıkmasından, fikirlerinin netleşmesinden, yönelimlerinin farklılaşmasından ve her grubun kendi yandaşlarını oluşturmasından sonra başlamıştır. İşte o zaman her grup, haklı olduğunu iddia etmeye ve diğer tarafı kötölemeye başladı. Her fırka, kendisinin hak üzerinde, diğerlerinin ise bâtil üzere olduğunu göstermek için delil arayışına girdi.

Önce Kur’an’a yöneldiler, ancak görüşlerini destekleyecek bir şey bulamadılar. Sonra sahih sünnete baktılar. Fakat orada da heva ve heveslerine uygun bir delil bulamayınca Resûlullah’a (s.a.v.) yalan isnat etmek ve hadis uydurmak fikri akıllarına geldi.¹³³ Böylece kendi arzularına ve görüşlerine göre hadisler uydurdular. Sonra da bunları yalan ve iftirayla Resûlullah’a (s.a.v.) nispet ettiler. Onun şanına yakışmayacağına ve ona yalan isnat etmenin büyük haram oluşuna aldırış etmediler. Onlar için asıl önemli olan, mezheplerini üstün kılmak ve davalarını savunmaktı.

Kimi rivayetlere göre, Muhtar es-Sekafî, kendi davasını güçlendirmek amacıyla birden fazla kişiden Resûlullah (s.a.v.) adına hadis uydurmasını talep etmiştir. Dolayısıyla bu Resûlullah (s.a.v.) adına yalan uydurmanın ve hadis tahrif etmenin ilk örneği olarak kabul edilebilir. Böylece hadis uydurma fiilen başlamış ve bu mesele insanların dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu durum, sahâbîlerin büyük bir kısmının vefat ettiği, hayatta kalan az sayıdaki sahâbînin ise fitne nedeniyle insanlardan uzaklaştığı ve bu dönemde etkin bir rol oynamadığı bir döneme denk gelmektedir.¹³⁴

¹³² Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Mukaddime”, 5.

¹³³ Füllâte, *el-Vaz’ fi’l-hadîs*, 1/180.

¹³⁴ Füllâte, *el-Vaz’ fi’l-hadîs*, 1/214.

Bu görüşe, daha önce zikredilen İbn Abbâs'ın hadisi ve İbn Sîrîn'in sözü üzerinden itiraz edilebilir. Ancak bu itirazlara şu şekilde cevap verilebilir: İbn Abbâs'ın önceki hadisine, başka bir rivayette şu şekilde yer verilmiştir: “Biz, Resûlullah'tan hadis rivayet ediyorduk, çünkü ona yalan söylenmezdi. Ama insanlar zorlu ve kolay yollara sülûk edince, biz de ondan hadis rivayet etmeyi bıraktık.”¹³⁵

Burada İbn Abbâs'ın kastettiği yalan, hayatının son döneminde meydana gelen olaylarla ilgilidir. Zira o, 68 (Hicrî) yılında vefat etmiştir ki bu, Hicrî birinci yüzyılın son üçte birlik kısmına denk gelmektedir. Bu durumda, İbn Abbâs (r.a.) Resûlullah adına hadis uydurma girişimlerinin ilk aşamalarına şahit olmuştur.

Öte yandan, İbn Sîrîn'den gelen rivayet, fitne döneminde hadis uydurmanın meydana geldiğine değil, hadis âlimlerinin rivayet konusunda gösterdiği titizliğe işaret etmektedir. Onlar, hadisleri bid'at ehli olan kimselerden almamak için dikkatli davranmışlardır. Zira bid'at ehli, hadis rivayetinde gevşek davranabilir, zayıf râvilerden rivayette bulunabilir veya kendi bid'atlerini destekleyen uydurma rivayetleri nakledebilir. Ayrıca, İbn Sîrîn 110 (Hicrî) yılında vefat etmiştir ve böylece Hicrî birinci yüzyılın son dönemleri ile ikinci yüzyılın başlarına tanıklık etmiştir. Dolayısıyla, ondan gelen bu söz, hadis uydurma sürecinin başladığı döneme işaret etmektedir.¹³⁶

Sonuç olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) adına hadis uydurmanın fiilen başlamasının, Hicrî birinci yüzyılın son üçte birlik diliminde, büyük fitne olaylarının sona ermesinden sonra gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu süreç, Hicrî ikinci yüzyılın başlarına doğru daha da gelişmiş ve belirgin hâle gelmiştir.

3.5.Hadis Uydurma Nedenleri

3.5.1. Siyasî Çekişmeler

Siyasî ihtilaflar, hadis uydurmanın en önemli sebeplerinden biridir. Bu ihtilaflar, Halife Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlamış ve olayların gelişmesiyle birlikte çeşitli fırka ve Siyasî grupların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gruplar, kendi mezheplerini ve Siyasî yönelimlerini desteklemek amacıyla din kisvesi altında Resûlullah (s.a.v.) adına yalan hadisler uydurmaya başlamışlardır. Çünkü Kur'an'da kendi görüşlerine uygun bir delil bulamayınca, hadis uydurmaya yönelmişler ve her grup kendi ölçütlerine uygun hadisler üretmiştir.

Örneğin, Şiîler, Hz. Ali'nin faziletleri ve Ehl-i Beyt'in üstünlüğü hakkında aslı olmayan rivayetler uydurmuşlardır. Bu durumu tâbiîn âlimlerinden Âmir eş-Şa'bî şöyle

¹³⁵ Müslim, *Sahihu Müslim*, “Mukaddime”, 7.

¹³⁶ Füllâte, *el-Vaz' fi'l-hadîs*, 1/215-216.

dile getirmiştir: “Bu ümmet içerisinde Hz. Ali’ye isnat edilen kadar kimseye yalan isnat edilmemiştir.”¹³⁷ Bu uydurma hadislere örnek olarak şu rivayet verilebilir: “Ali, insanların en hayırlısıdır; bunu reddeden kâfir olur.”¹³⁸

Buna karşılık, bazı câhil Sünnîler de, Hz. Ebû Bekir hakkında uydurma hadisler ortaya atmışlardır. Özellikle ona yöneltilen hakaret ve eleştirilerin artması üzerine, faziletini vurgulamak amacıyla şu tür uydurma rivayetler ortaya çıkmıştır: “Allah (c.c.), kıyamet gününde insanlara genel olarak tecelli edecek, ancak Ebû Bekir’e özel olarak tecelli edecektir.”¹³⁹

Oysaki hem Hz. Ebû Bekir hem de Hz. Ali, faziletleri, dostlukları ve İslâm yolundaki mücadeleleriyle zaten tanınan şahsiyetlerdir. Dolayısıyla onların üstünlüklerini ispatlamak için bu tür yalan hadislere ihtiyaç yoktur.¹⁴⁰

3.5.2. Mezhepsel Çekişmeler

İslâm dünyasında fıkıh ekollerinin ortaya çıkması ve çeşitlenmesi, bu ümmetin üretkenliğinin, dinamizminin ve etkinliğinin bir göstergesiydi. Mezhepler arasındaki görüş ayrılıkları, ümmet için bir rahmet olmuştur. Zira tek bir fikhî görüşe zorlanmak insanları büyük sıkıntılara sokabilirdi. Ancak, zamanla mezhep imamlarından sonra gelen bazı takipçileri aşırı mezhepçi bir tutum sergilemiş ve kendi mezheplerine körü körüne bağlanmışlardır. Hatta bazıları, hadis uydurma ve hadis tahrif etme işine girdiklerini itiraf etmiştir. Bu kişilerden biri, tevbe ettikten sonra şunları söylemiştir: “Bir araya geldiğimizde hoşumuza giden bir şey olduğunda, onu hadis olarak uydururduk.”¹⁴¹

Böylece mezhep taassubu, ümmeti bölmeye yol açan bir faktör hâline gelmiştir. Mezhep fanatikleri, kendi mezheplerini desteklemek için deliller aramış ve bununla yetinmeyerek diğer mezheplerin geçersizliğini göstermek amacıyla hadis uydurmuşlardır. Bu bağlamda şu uydurma hadis örnek olarak verilebilir: “Namazda ellerini kaldıran kişinin namazı sahih olmaz.”¹⁴² Bu hadis, namazda ellerini kaldırmayı sünnet olarak kabul eden mezheplere karşı bir delil üretme amacıyla uydurulmuştur.¹⁴³

¹³⁷ Ali b. el-Ca’d b. Ubeyd el-Cevherî el-Bağdâdî İbnü’l-Ca’d, *el-Müsned*, thk. Âmir Ahmed Hayder (Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1410), 356 (No. 2463).

¹³⁸ Ebü’l-Hasen Nûreddîn (Sa’düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî ed-Dımaşkî el-Hicâzî el-Kinânî İbn Arrâk, *Tenzihü’ş-şerî’ati’l-merfû’a ‘ani’l-aḥbâri’ş-şen’ati’l-mevzû’a* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1399), 1/353.

¹³⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 115.

¹⁴⁰ Ğurî, *el-Vaz’ fi’l-hadis: Tarîfihü*, 25.

¹⁴¹ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân (Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1386), 1/39.

¹⁴² İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/97.

¹⁴³ Ğurî, *el-Vaz’ fi’l-hadis: Tarîfihü*, 30.

3.5.3. Zındıklık ve İslâm'a Saldırıları

Zındıklık, İslâm tarihinde eski bir hareket olup temel amacı, Allah'ın (c.c) dinine saldırmak ve insanları İslâm'dan uzaklaştırmaktır. Bu kişiler, İslâm'ı doğrudan karşılarına almaktan ümitlerini kestiklerinde, onu içeriden yıkmaya yoluna gitmişlerdir. Günümüzde bu akımın karşılığı, İslâm'a yönelik şüpheler oluşturmaya çalışan oryantalistler ve ateistlerdir. Onlar, zaman zaman İslâm hakkında fitneler yayarak Müslümanların dinleri hakkında tereddüde düşmesini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Tarihte zındıkların en etkili silahlarından biri, Resûlullah (s.a.v.) hakkında yalan hadisler uydurmaktır. Bu uydurma hadisler genellikle mantıksız, basit ve gülünç ifadeler içermektedir. Amaçları, İslâm'a yeni girmek isteyen kişilerin bu tür hadisleri görerek İslâm'dan soğumasıydı. Böylelikle, insanların İslâm'a girmesi engellenmiş oluyordu. Aynı zamanda, bu zındıklar haram olan şeyleri helal, helal olan şeyleri haram kılan hadisler de uydurarak, Müslümanları yanlış yollara sürüklemeye çalışmışlardır.

Hadis âlimlerinden Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir: “Zındıklar, Resûlullah (s.a.v.) hakkında 14.000 hadis uydurdular.” Bu zındıklardan biri de Abdülkerim b. Ebî'l-Arcâ idi. O, Abbâsî halifesi Mehdî döneminde yakalanarak idam edilmiştir. Öldürülmeden önce şunları itiraf etmiştir: “Allah'a yemin ederim ki, sizin için 4.000 hadis uydurdum. Bu hadislerde helali haram, haramı helal kıldım. Sizi oruç gününde yedirdim, bayram gününüzde ise oruç tutturdum!”¹⁴⁴

Zındıklar, Allah'ın zatı ve sıfatları, peygamberlerin şahsiyeti, akide, ibadetler, cennet ve cehennem, mahşer günü ve hatta yiyecek-içecekler hakkında bile yalan hadisler uydurmuşlardır.¹⁴⁵

Bu tür hadislerden bazı örnekler şunlardır:

- “Ben, Mina'da bayram gününde Rabbimi gördüm. O, mavi bir deveye binmiş, üstünde yün bir cübbe vardı ve insanların önünde gidiyordu.”¹⁴⁶
- “Mercimek yiyin! Çünkü mercimek mübarektir, kalbi yumuşatır, gözyaşlarını artırır ve yetmiş peygamberin diliyle kutsanmıştır.”¹⁴⁷

3.5.4. Kıssalar, Vaazlar, Teşvik Etme ve Korkutma

¹⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/37-38.

¹⁴⁵ Gûrî, *el-Vaz' fi'l-hadis: Tarîfihü*, 25.

¹⁴⁶ İbn Arrâk, *Tenzîhü 'ş-şerî'ati'l-merfû'a*, 1/146.

¹⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/295.

Bazı kişiler, insanları iyiliğe teşvik etmek veya günahlardan sakındırmak amacıyla hadis uydurmaktan çekinmemişlerdir. Onlara göre, insanlar dinî hassasiyetlerini kaybettiklerinde onları ibadete yönlendirmek için hadis uydurmak caiz görülmüştür.

Hadis uyduranlardan biri de Ebû İsmet Nûh b. Ebî Meryem el-Mervezî idi. Ona şöyle sorulmuştu: “İbn Abbâs’tan, İkrime kanalıyla her surenin fazileti hakkında rivayet ettiğin hadisleri, neden İkrime’nin diğer öğrencileri bilmiyor?” O da şu itirafta bulunmuştur: ‘İnsanların Kur’an’ı terk edip, Ebû Hanife’nin fıkına ve İbn İshâk’ın savaş tarihine yöneldiğini gördüm. Bunun üzerine, insanları tekrar Kur’an’a döndürmek için bu hadisleri uydurdum.’¹⁴⁸

Ne gariptir ki, Allah’a yakınlaşma bahanesiyle Resûlullah (s.a.v.) adına yalan uydurmuşlardır. Sanki Kur’an ve sahih sünnette yeterince kıssa, vaaz, teşvik etme ve korkutma yokmuş gibi, kendilerini dine katkıda bulunmak zorunda hissetmişlerdir:

Bu tür hadisleri uyduranların çoğu, ilimden nasibi olmayan vaizlerdi. Onların tek amacı, insanları meclislerinde ağlatmak ve uydurma duygusal hikâyelerle kalabalıkları etraflarında toplamak, böylece halkın hayranlığını kazanarak kendilerini büyük âlimler gibi göstermeleriydi.

İbnü’l-Cevzî, ‘el-Mevdû’ât’ adlı eserinde bu kişileri şöyle tanımlamaktadır: “Bazı kimseler, ezber yapmakta zorlandıkları için zamanın ilmini değersiz buldular. Ezberin zor olduğunu ve zaten bilinen şeyler olduğunu düşündüler. Bunun üzerine, halkın ilgisini çekecek garip ve şaşırtıcı şeyler uydurdular. Bu kişilerin başında kıssacılar gelir ve en büyük felaket onlardan gelmiştir. Çünkü onlar, insanların dikkatini çekecek ve duygularını harekete geçirecek sözler ekleyerek hadisleri tahrif ederler. Oysa sahih hadislerde böyle aşırı duygusal ifadeler bulunmaz. Ayrıca, ezber yapmanın zorluğu ve dinî hassasiyetlerinin eksikliği nedeniyle uydurma hadisler yaygınlaşmıştır. Onları dinleyenler ise genellikle cahil kimselerdir.”¹⁴⁹

Kıssacılar Tarafından Uydurulan Hadislere Örnekler:

• “Kim ‘Lâ ilâhe illallah’ derse, bu kelimenin her harfinden bir kuş yaratılır. O kuşun gagası altından, tüyleri ise mercandandır.”¹⁵⁰

• Şa‘bî yaşadığı mânidâr bir olayı şöyle anlatmaktadır: “Bir gün mescide namaz kılmak için girdim. Yanımda, uzun sakallı yaşlı bir adam etrafını saran insanlara ders veriyordu. Onlara şöyle diyordu: ‘Bana falan kişi falan kişiden nakletti ki, Resûlullah’a ulaşan rivayete göre, Allah iki sûra (üflenecek boruya) sahiptir. Her sûra iki defa üflenecektir. Biri ölüm nefhası, diğeri ise diriliş

¹⁴⁸ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/41.

¹⁴⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/44.

¹⁵⁰ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/46.

nefhasıdır.’ Şa‘bî: ‘Kendimi tutamadım ve namazımı kısa keserek hemen o adama yaklaştım. Ona dedim ki: Ey şeyh! Allah’tan kork ve yanlış şeyler anlatma. Allah yalnızca bir sûr yaratmıştır ve o sûr için iki nefha (üfleme) vardır: İlki ölüm, ikincisi ise kıyamet içindir!’ Bunun üzerine bana dönerek şöyle dedi: ‘Ey facir! Bana falan kişi falan kişiden naklediyor, sen ise bana itiraz mı ediyorsun?’ Sonra ayakkabısını kaldırıp bana vurdu! Yanındakiler de ona katılarak beni dövmeye başladılar. Vallahi, o kadar dövdüler ki, sonunda onlara şöyle yemin etmek zorunda kaldım: ‘Allah, otuz sûr yaratmıştır ve her sûra bir üfleme vardır!’ Ancak bu şekilde beni bırakıp dövmekten vazgeçtiler!”¹⁵¹

3.5.5. Kazanç Sağlama ve Çıkar Talebi

Bazı yalan hadis uydurucuları, hadis uydurarak Resûlullah’a (s.a.v.) iftira etmek suretiyle geçimlerini sağlıyor, bu işi bir meslek ve kazanç kapısı hâline getiriyorlardı. Bu tür uydurma hadislerin en ilginç örneklerinden biri, büyük hadis âlimleri Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn’in başından geçen şu olaydır:

“Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn, Rasâfa Mescidi’nde namaz kılıyorlardı. O esnada bir vaiz (hikâye anlatıcısı) kalkıp onlara hitaben şöyle dedi: ‘Bize Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn haber verdi. Dediler ki: Bize Abdurrezzâk, Ma‘mer’den; o Katâde’den; o da Enes’ten haber verdi ki, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Kim Lâ ilâhe illallah derse, Allah her kelime için bir kuş yaratır. Onun gagası altından, tüyleri ise mercandan olur.’ Sonra kıssa anlatıcı, yaklaşık yirmi sayfa süren uzun bir hikâye anlatmaya başladı. Bu sırada Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn’e; Yahya b. Maîn de Ahmed b. Hanbel’ebakıyordu. Yahya, Ahmed’e: ‘Bu hadisi sen mi rivayet ettin?’ diye sordu. Ahmed b. Hanbel şöyle cevap verdi: ‘Vallahi, bu hadisi ilk defa şu anda duyuyorum!’ Hikâye anlatıcısı konuşmasını bitirdiğinde, cemaatten topladığı paraları almak için beklemeye başladı. Bunun üzerine Yahya b. Maîn onu el işaretiyle yanına çağırdı. Adam, kendisine para verileceğini düşünerek hızla yanlarına geldi. Yahya b. Maîn ona sordu: ‘Bu hadisi sana kim rivayet etti?’ Adam, güvenle cevap verdi: ‘Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn.’ Yahya ona dönerek: ‘Ben Yahya b. Maîn’im ve bu da Ahmed b. Hanbel. Biz, Resûlullah’tan (s.a.v.) asla böyle bir hadis rivayet etmedik! Eğer mutlaka yalan söyleyeceksen, bari bizim üzerimizden söyleme!” dediler. Bunun üzerine adam şaşkınlıkla: ‘Sen Yahya b. Maîn misin?’ diye sordu. Yahya: Evet!’ diye cevap verdi. Adam, alaycı bir tavırla: ‘Ben hep Yahya b. Maîn’in ahmak biri olduğunu

¹⁵¹ Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Âlî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a fi’l-ahbâri’l-mevzû’a* (el-Mevzû’âtü’l-kübrâ), thk. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1391), 1/57.

duyardım ama bunu şimdi kesin olarak anladım!’ dedi.Yahya merakla sordu: ‘Neden benim ahmak olduğumu düşündün?’ Adam şu cevabı verdi: ‘Sanki dünyada sadece siz mi varsınız? Ben tam on yedi farklı Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn’den hadis rivayet ettim!’ Bu sözler üzerine Ahmed b. Hanbel, elbisesinin koluyla yüzünü kapattı ve utançla başını öne eğdi.”¹⁵²

3.5.6. Irkçılık, Kabilecilik, Dil veya Memleket Taassubu

İslâm ümmeti içinde siyasî olayların ardından hadis uydurmanın önü açılınca, her millet, kavim veya bölge halkı, kendisini yüceltmek ve üstün göstermek için hadisler uydurmaya başladı. Örneğin, bazı Farisîler şu hadisi uydurdular: “Allah Teâlâ gazaplandığında vahyi Arapça indirir, razı olduğunda ise Farsça indirir.”¹⁵³ Buna karşılık bazı cahil Araplar, bunun tam tersini uydurdular: “Allah Teâlâ gazaplandığında vahyi Farsça indirir, razı olduğunda ise Arapça indirir.”¹⁵⁴

Benzer şekilde, şehirlerin faziletleri hakkında da uydurma hadisler ortaya çıkmıştır. Örneğin: “Cennetin dünyadaki dört kapısı şunlardır: İskenderiye, Askalân, Kazvin ve bunların üzerinde en faziletli olanı Cidde’dir. Cidde’nin fazileti, Beytullah’ın diğer evler üzerindeki üstünlüğü gibidir.”¹⁵⁵

3.5.7. Hükümdarlara ve Sultanlara Yakınlaşma İsteği

Bu amaçla para kazanmak isteyenler, yöneticileri öven veya düşmanlarını kötüleyen ya da onların hoşuna gidecek konularda hadisler uydurmuşlardır. Bu şekilde hükümdarlardan büyük ödüller almışlardır.

Örneğin, Abbâsî halifesi el-Mehdî ile ilgili şu olay anlatılır: “Mehdî, on hadisçiye huzuruna çağırdı. Bunların arasında Gıyas b. İbrahim de vardı. Halife Mehdî güvercinleri severdi. Mehdî ona: ‘Bize hadis söyle’ dedi. Bunun üzerine Gıyas b. İbrahim, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şu hadisini aktardı: ‘Yarış ancak deve, at veya ok atmada olur.’ Ancak hadise ‘veya kanatlı (güvercin) hayvanda’ diyerek bir ekleme yaptı. Bunu duyan Mehdî, ona on bin dirhem verdi. Ancak Gıyas b. İbrahim yanından ayrılınca Mehdî şöyle dedi: ‘Şahitlik ederim ki, sen Allah Resûlüne iftira atan bir yalancısın. Ama aslında ben seni buna teşvik ettim (sana ödül vererek yalana sürükledim). Daha sonra güvercinlerin kesilmesini emretti.’¹⁵⁶

¹⁵² İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/46.

¹⁵³ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/111.

¹⁵⁴ Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî el-Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât* (İdâretü’t-Tıbbâ’atı’l-Müniriyye, 1343), 113.

¹⁵⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/52.

¹⁵⁶ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/78.

3.5.8. Kişisel Çıkarlar veya İntikam Duygusu

Kimi zaman kişiler, şahsi çıkarları için veya belirli bir gruptan intikam almak için hadis uydurmuşlardır.

Bunun bir örneği Sa'db. Tarîf ile ilgilidir. Oğlunun ağladığını görünce ona: “Ne oldu?” diye sordu. Oğlu: “Öğretmenim beni dövdü.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Sa'db. Tarîf: “Vallahi, onu küçük düşüreceğim!” dedi ve şu hadisi uydurdu: “İkrime'nin İbn Abbâs'tan naklettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ‘Çocuklarınıza ders veren öğretmenleriniz, toplumunuzun en kötü insanlarıdır.’”¹⁵⁷

3.5.9. Şöhret ve Başkalarından Üstün Olma Arzusu

Bazı insanlar, halk arasında tanınmak ve dikkat çekmek amacıyla daha önce duyulmamış hadisler uydurmuşlardır. Bu şekilde, insanların kendilerine yönelmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bu, onları hadis uydurmaya sevk eden tehlikeli bir hastalıktır.

Ebû Abdullah el-Hâkim şöyle der: “Bu kişilerden biri de İbrahim b.el-Yesa' (İbn Ebû Hiyye)'dir. O, Ca'fer es-Sâdık ve Hişâm b. Urve'den hadis rivayet ederdi. Ancak birinin sözünü diğerine ekleyerek yeni hadisler oluştururdu. Böylece insanlar, bu rivayetleri şaşırtıcı bulur ve onda başkalarında bulunmayan hadisler olduğunu sanırdı. Bu yöntemi kullananlardan bazıları şunlardır: Hammâd b. Amr en-Nasîbî, Behlûl b. Ubeyd, Asram b. Havşeb.¹⁵⁸

Bu şahıslar, bir hadisin senedini başka bir hadisin metniyle birleştirerek insanların ilgisini çekmeye çalışmışlardır. Burada, hadis uydurma çeşitlerinin en yaygın sebeplerinden bazılarını değindik. Elbette zikretmediğimiz başka sebepler de olabilir.¹⁵⁹

3.6. Uydurma Hadislerin Kaynakları

Eğer uydurma hadis, hadis uyduranlarının tamamen kendi kafalarından uydurduğu sözlerse, bu kişiler bu sahte hadisleri nereden bulmuşlardır? Uydurdukları bu hadisleri oluştururken hangi kaynaklardan yararlanmışlardır? diye bir soru akla gelebilir.

Bu konuda İbn Hacer el-Askalânî, uydurma hadislerin kaynaklarını anlatırken şöyle der: “Bazen hadis uyduran kişi, bazen bir hadisi tamamen kendisi uydurur, bazen de selef-i salihînin veya eski bilge kişilerin ya da İsrâîliyyat'tan (Yahudi ve Hristiyan rivayetlerinden) gelen sözleri alır. Bazen de zayıf senetli bir hadisin metnine sahih bir

¹⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/42.

¹⁵⁸ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a*, 1/15.

¹⁵⁹ Abdullah el-Eşkar, *el-Vaz' fi'l-hadîsi'n-nebevî: ta'rîfuhü, hutûratuhü, esbâbuhü, turuku'l-keşf anh* (Amman: Dârü'n-Nefâis, 1424), 101.

senet ekleyerek onu kabul edilebilir hale getirmeye çalışır.¹⁶⁰ Uydurma hadislerin kaynaklarından en önemli olanlar aşağıda zikredilecektir.

3.6.1. Hadis Uydurucunun Kendi Sözlerinden Oluşan Uydurma Hadisler

Bu tür hadisler, tamamen hadis uyduran kişinin kendi sözlerinden oluşur. Bu kişiler, hadis uydurarak genelde kişisel bir menfaat elde etmeyi amaçlarlar.

Örneğin, hadis uydurucu olarak bilinen Muhammed b. el-Haccâc el-Lahmî'nin, hurma lapası (herise) hakkında uydurduğu hadisler vardır. Kendisi herise ticareti yaptığı için, malını satmak amacıyla bu tür hadisler uydurmuştur. Bu durum, hadis uydurmanın kişisel çıkar amacıyla yapılabileceğini gösteren örneklerden biridir.

Örneğin, “Ben, cinsel zayıflığımı Cebail'e şikayet ettim ve o bana hurma lapası (herise) yemeyi tavsiye etti.” şeklinde uydurduğu bir hadis vardır.¹⁶¹ Bu hadisin rivayet yollarının zayıf ve uydurma olduğu bilinmektedir. Öncelikle böyle bir basit ve düzeysiz ifadenin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sâdır olmasının muhal olduğu malumdur.¹⁶²

3.6.2. Sahâbenin Sözlerinden Türetilen Hadisler

Örneğin Hz. Ömer'in (r.a.), “Büyütülmeden önce fıkıh öğrenin.” sözü; Hz. Ali'nin (r.a.) Hâricîler hakkında söylediği, “Bu hak bir söz; ama onunla bâtil kastediliyor.” sözü; Amr b. Âs'ın, ‘Fazla yemek, zekâyı giderir.’ sözü; Süfyân b. Uyeyne'nin, “Salihlerin anıldığı yerde rahmet iner.” sözü Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen uydurma hadislerdendir.¹⁶³

3.6.3. Fakihler ve Usul Âlimlerinin Sözlerinden Alınarak Uydurulmuş Hadisler

Bazı uydurma hadisler, fıkıh ve usul âlimlerinin sözlerinden alınarak hadis gibi aktarılmıştır. Örneğin: “Şekki (şüpheyi), yakınle (kesin bilgiyle) gider.”, “Zaruretlar, yasakları mubah kılar.” sözleri buna örneklerdir. Zira bunlar aslında fakihlerin ve usul âlimlerinin istinbatla ortaya koyduğu bir fıkıh kaidesidir, ancak kimileri tarafından hadis diye nakledilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetü'n-naẓar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker*, thk. Nûruddîn İtr (Dımaşk: Matba'atü's-Sabâh, 1421), 90.

¹⁶¹ Fettehî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, 109.

¹⁶² Eşkar, *el-Vaz' fî'l-hadîsi'n-nebevî*, 132.

¹⁶³ Eşkar, *el-Vaz' fî'l-hadîsi'n-nebevî*, 133-134.

¹⁶⁴ Füllâte, *el-Vaz' fî'l-hadîs*, 134-135.

3.6.4. Tasavvuf Ehlinin Sözlerinden Alınarak Uydurulmuş Hadisler

Bazı uydurma hadisler, mutasavvıfların sözlerinden alınarak hadis gibi nakledilmiştir. Örnek olarak şu sözler zikredilebilir:

- “Halkın dilleri, Hakk’ın kalemleridir.”
- “Haset, komşular arasında olur.”
- “Görünme (şöhret) arzusu, insanın belini büker.” Yani, insanların önünde tanınma isteği, kişiyi yıpratır.¹⁶⁵

3.6.5. İsrâîliyyat’tan Alınarak Uydurulmuş Hadisler

Bazı uydurma hadisler, Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından alınarak Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nispet edilmiştir. Örneğin:

- “Söz gümüşse, sükût altındır.” İbn Ebî Dünya, bu sözü İmam Evzâî’den naklederek Hz. Süleyman’a (a.s.) atfetmiştir.
- “Şarap, her kötülüğün anahtarıdır.” Hz. İsa’ya (a.s.) nispet edilen bir sözdür.¹⁶⁶

3.6.6. Halk Arasında Yaygın Olan Uydurma Hadisler

Bazı sözler halk arasında hadis sanılarak yayılmıştır. Örneğin:

- “Oğlun büyüdüğünde onu kardeşin gibi kabul et.”
- “Allah’ın kulunu imtihan etmesi güzeldir.” Hastalık ve musibet zamanlarında söylenir.
- “Sebepsiz gülmek, edepsizliktir.”¹⁶⁷

3.6.7. Şiirlerden Alınarak Uydurulmuş Hadisler

Bazı uydurma hadisler, aslında Arap şiirinden alınmış sözlerdir. Örneğin:

- “Onların diyarında olduğun sürece onlara uy.” Bu, bir beyittir ve tamamı şöyledir: “Onların diyarında olduğun sürece onlara uy, onların toprağında olduğun sürece onları hoşnut et.”
- “Her dönemin bir devleti ve adamları vardır.” Bu da bir şiir dizesidir, hadis değildir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Eşkar, *el-Vaz’ fi’l-hadîsi’n-nebevî*, 135.

¹⁶⁶ Eşkar, *el-Vaz’ fi’l-hadîsi’n-nebevî*, 135.

¹⁶⁷ Eşkar, *el-Vaz’ fi’l-hadîsi’n-nebevî*, 136.

¹⁶⁸ Eşkar, *el-Vaz’ fi’l-hadîsi’n-nebevî*, 137.

3.6.8. Tabiplerin Sözlerinden Alınarak Uydurulmuş Hadisler

Bazı tıbbi ifadeler hadis gibi aktarılmıştır. Örneğin:

- “Tedavinin son aşaması dağlamadır.”
- “Mide, hastalıkların evidir; perhiz ise bütün ilaçların temelidir.” Aslında bu Arap doktor Hâris b. Kelde’ye ait bir sözdür.
- “Balık yemek, bedeni zayıflatır.”
- “Yemeğe üfleme, bereketi götürür.”¹⁶⁹

3.6.9. Hikmet ve Atasözlerinden Alınarak Uydurulmuş Hadisler

Bazı atasözleri hadis gibi aktarılmıştır. Örneğin:

- “İyilik ettiğin kişiden kötülük görmemek için sakın.”
- “Haset eden yükselmez.”
- “Küçük yaşta ezberlemek, taşa kazımak gibidir.”¹⁷⁰

3.6.10. Rüyalardan Alınarak Uydurulmuş Hadisler

Bazı uydurma hadisler, aslında sadece bazı kişilerin rüyalarında gördükleri şeyler olup, daha sonra hadis gibi nakledilmiştir. Örneğin:

• “Bağışlanmış bir kişiyle yemek yiyen kimsenin günahları affolunur.” İbn Kayyim el-Cevziyye, el-Menârü’l-Münîf adlı eserinde bu söz hakkında şöyle demiştir: “Bu hadis uydurmadır. En fazla, bunu gören birinin rüyasına dayanmaktadır.”

• “Kim Kâbe’yi yedi defa tavaf eder, Makâm-ı İbrahim’in arkasında iki rekât namaz kılar ve Zemzem suyundan içerse, günahları ne kadar olursa olsun bağışlanır.” Bu hadis hakkında Sehâvî şöyle demiştir: “Sahih değildir. Halk, özellikle Mekke’de buna çok rağbet etmiştir. Öyle ki, Zemzem kuyusunun yakınındaki bazı duvarlara bu söz yazılmıştır. Onun sahihliğini ispat için sadece bir rüya veya benzeri şeylere dayanmışlardır. Hâlbuki hadisler böyle zayıf dayanaklarla sabit olmaz.”¹⁷¹

3.7. Hadiste Metin Tenkidinin Tanımı, Önemi ve Doğuşu

Mevzû hadisi tanımlayıp ortaya çıkış sebeplerini ve kaynaklarını kısaca inceledikten sonra, hadis tenkidi konusuna da genel hatlarıyla temas edeceğiz. Zira

¹⁶⁹ Eşkar, *el-Vaz’ fi’l-hadîsi’n-nebevî*, 137-138.

¹⁷⁰ Eşkar, *el-Vaz’ fi’l-hadîsi’n-nebevî*, 137-138.

¹⁷¹ Eşkar, *el-Vaz’ fi’l-hadîsi’n-nebevî*, 138-139.

araştırmanın konusu olan İbn Kayyim'in *el-Menârü'l-münîf* adlı eserin mevzû hadislerle olduğu kadar metin tenkidi başta olmak üzere hadis tenkidıyla de ilintisi bulunmaktadır.

3.7.1. Tenkidin Lügavî Anlamı

Tenkid kavramının kökeni olan *nakd* kelimesinin sözlükte üç temel anlamı bulunmaktadır.

1. Ayırma ve Seçme Anlamı: *Lisânü'l-Arab* sözlüğünde 'nakd' (نَقْد) kelimesi, 'parayı ayırmak, sahtesini ayırmak' anlamlarına gelir. Yani para içindeki sahteleri ayırarak doğru parayı bulmak demektir. Bir hadiste de Câbir b. Abdullah, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisinden bir deve satın aldığını ve bedelini 'nakden' verdiğini anlatır.¹⁷² Bu ifade, bedeli peşin olarak ve eksiksiz olarak aldığı anlamına gelir.

'Nakd' kelimesi aynı zamanda bir şeyi incelemek, içini görmek anlamına da gelir. Mesela 'nekade' kelimesi cevizin içini çıkarmak için üzerine vurmak anlamına da gelir.¹⁷³ Bu kullanımlardan yola çıkarak, 'nakd' kelimesinin genel olarak bir şeyi incelemek, ayırmak, değerlendirmek gibi anlamlara geldiğini söylemek mümkündür.

2. Kusuru Ortaya Çıkarma Anlamı: Yine *Lisânü'l-Arab* sözlüğünde 'nakd' kelimesinin bir anlamı da 'onları ayırdım, yani kusurlarını ortaya çıkardım' anlamında kullanılmaktadır.¹⁷⁴

3. İnceleme ve Bakma Anlamı: Aynı kaynaktan *nakade* fiili, 'Falan sürekli bir şeye baktı' anlamında da kullanılmıştır.¹⁷⁵

Bu açıklamalar ışığında, 'nakd' kelimesinin genel anlamını; bir şeyi incelemek, ayırt etmek, kusurlarını ortaya çıkarmak ve hakikati bulmak olarak ifade etmek mümkündür.

3.7.2. Terim Olarak Hadiste Metin Tenkidi

Hadis ilminde 'nakd', hadisleri doğru ve yanlış olarak ayırma işlemi için kullanılır. Bu işlem, hadislerin metinlerini ve senedlerini dikkatlice inceleyerek, doğru hadisleri zayıf veya uydurma hadislerden ayırmayı sağlar.¹⁷⁶ Ancak bu tanım genel olarak hadis tenkidine aittir. Metin tenkidi için ayrı bir tanımın pek yapılmadığı tespit edilmiştir.

¹⁷² Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Müsâkât", 109 (No. 715).

¹⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/425-426.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/425-426.

¹⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/425-426.

¹⁷⁶ Muhammed Tâhir el-Cevâbî, *Cuhûdü'l-muhaddisîn fî nakdi metni'l-hadisi'n-nebeviyyi's-şerîf* (Tunus: Müessesetü Abdilkerîm b. Abdillâh, ts.), 94.

Dr. Muhammed Tâhir el-Cevabî'nin, *Cuhûdü'l-muhaddisîn fî nakdi metni'l-hadîsi'n-nebeviyyi's-şerîf* adlı eserinde hadiste metin tenkidini şöyle tanımlamaktadır: *Hadiste metin tenkidi; sahih isnada sahip hadislerin metinlerini, doğru veya zayıf olduklarını belirlemek için incelemek; sahih olanlarda ortaya çıkan zorlukları gidermek ve birbirleriyle çelişen yönlerini çözmek amacıyla hassas ölçütleri uygulamaktır.*¹⁷⁷

Dolayısıyla metin tenkidi için kısaca şöyle bir tanımlama yapmak mümkündür: *Hadiste metin tenkidi; hadis metinlerini inceleyip, doğru olanları uydurma ve zayıflardan ayırmak için belirli, hassas kurallara göre yapılan araştırma ve incelemedir.*

3.7.3. Hadiste Metin Tenkidinin Önemi

Hadiste metin tenkidinin önemi, birkaç önemli noktada kendini gösterir. Bunlar arasında en önemli olanlar şunlardır:

1. Metin Tenkidi, sahih hadisi zayıf hadisten ayırmada yardımcı olur. Metin tenkidi, sadece metnin içeriği üzerinden doğru olanı, sahih hadisi, uydurma hadisten veya zayıf hadisten ayırt etmemizi sağlar. Bu, râvilerin adaletini, doğruluğunu ve tarihî bilgilerini incelemek gibi sarmal ve karmaşık isnad tenkidi süreçlerine girmeden yapılabilir.¹⁷⁸

2. Metin ve isnad tenkidi birbirini tamamlar. Metin ve isnad tenkidi, birbirinden ayrılmayan iki paralel hattır. Hadisin isnadının sahih olduğu anlaşıldıktan sonra, metnin de doğruluğunu sorgulamak gerekir. Çünkü doğru bir isnada sahip bir hadis, uydurma olabilir ve bunu ancak metin tenkidıyla anlayabiliriz.¹⁷⁹

3. Metin tenkidi, yabancı düşüncülerin iddialarına karşı bir cevaptır. Bâtılı araştırmacılar ve onların takipçileri, hadis âlimlerinin yalnızca isnadı tenkit ettiğini ve metni göz ardı ettiklerini iddia etmişlerdir. Bu, sünneti bütünüyle reddetme amacına yöneliktir. Ancak hadis âlimlerinin metin tenkidi konusundaki çabaları bunun aksini ispat etmektedir. Bu tür iddialara cevap olarak İbn Kesir'in şu ifadeleri öne çıkmaktadır: “İsnadın sahihliği veya hasenliği, metnin

¹⁷⁷ Cevâbî, *Cuhûdü'l-muhaddisîn*, 94.

¹⁷⁸ Salâhuddîn b. Ahmed el-İdlibî, *Menhecü nakdi'l-metn inde ulemâi'l-hadîsi'n-nebevî* (Amman: Dârü'l-Feth, 1434), 150.

¹⁷⁹ İbrâhîm b. Muhammed Sıddîk, *Nakdü'l-metn beyne berâ'ati'l-muhaddisîn ve abesi el-hadâsiyyîn* (Mekke: Merkezü Selef, ts.), 5-10.

doğruluğunu garantilemez, çünkü metin şaz (garip) veya illetli (gizli kusurlu) olabilir.”¹⁸⁰

4. Metin tenkidi, râvilerin hatalarını ve yanlışlarını ortaya çıkarır. Metin üzerinde yapılan inceleme, bu tür hataların ve râvi tasarruflarının anlaşılmasına yardımcı olur.¹⁸¹

5. Metin tenkidi, salt aklın kararlarına bağlanmayı engeller. Metin tenkidi, hadisi yalnızca saf akla dayalı bir şekilde yargılamaktan kaçınmamıza yardımcı olur. Mutezile âlimlerinin bazıları ve kelamcılar, rivayetler ile akıl arasında en küçük bir çelişki gördüklerinde birçok hadisi reddetmişlerdir. Bu, aklın hadis üzerinde hükmetmesi anlamına gelir. Metin tenkidi ise bu saf akılcı yaklaşımı sınırlayarak, akıl ve nakil arasında denge kurar. Bu denge sayesinde, hadisler akıl ve nakil çerçevesinde incelenir ve sahih olanlar süzülüp arındırılır. Hadis âlimleri, bu dengeyi uzun yıllar süren incelemeleri ve hadis eleştirileriyle keşfetmişlerdir ve bu sayede, bazı metinlerin Resulullah’a (s.a.v.) ait olmadığını fark etmişlerdir.¹⁸²

6. Metin tenkidi, çelişkili gözüken hadisler arasındaki çelişkileri çözer. Birden fazla hadis arasında görülen çelişkiler, genellikle iki farklı olayın ya da tek bir olayın farklı sebeplerle anlatılmasından kaynaklanır. Bu durumu anlamak ve çözmek, ancak metin tenkidi ile mümkündür.¹⁸³

3.7.4. Metin Tenkidinin Doğuşu

Bir haberin doğruluğunu araştırmak, Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadislerinde temellendirilen ilkelerden biridir. Zira haberi yaymadan önce doğruluğundan emin olmak gerekmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Kendilerine güven veya korku veren bir haber geldiğinde onu yayıyorlar. Hâlbuki onu Resûlullah’a ve aralarından yetki sahibi kimselere götürselerdi, içlerinden haberin mana ve maksadını çıkarabilenler şüphesiz onu anarlardı. Size Allah’ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz.”¹⁸⁴

İbn Kesîr, bu âyetintefsirinde şöyle demektedir: ‘Güvenlik veya korku ile ilgili bir haber geldiğinde hemen yaymak, doğruluğundan emin olmadan bunu ifşa etmek yanlış

¹⁸⁰ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddin İsmâîl b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi’l-hadîs*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl (Riyad: Dâru’l-Meyâmîn, 1434), 119-120; Sıddîk, *Nakdû’l-metn*, 5-10.

¹⁸¹ İdlibî, *Menhecû nakdi’l-metn*, 25.

¹⁸² İdlibî, *Menhecû nakdi’l-metn*, 23-24.

¹⁸³ İdlibî, *Menhecû nakdi’l-metn*, 27.

¹⁸⁴ en-Nisa 4/83.

birdavranıştır. Eğer o haber, Allah'ın elçisine ve onun bilginlerine gönderilseydi, haberin doğru olduğunu çıkaranlar ortaya çıkarırdı.¹⁸⁵

Bu âyet, haberlerin doğruluğundan emin olmadan yayılmasını engelleyen bir uyarıdır ve doğru kaynağa, yani Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve âlimlere başvurmayı teşvik eder. Bir başka âyet de haberlerin doğruluğunun sorgulanması gerekliliğini vurgular: *'Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.'*¹⁸⁶

İbn Kesîr bu âyetin tefsirinde ise şöyle der: 'Allah, fasık bir kişinin haberinin doğruluğunun sorgulanmasını emreder. Bunun amacı, o kişinin yanlış bir bilgi aktarmaması ve buna göre hareket edenlerin pişmanlık duymamaları içindir.'¹⁸⁷ Bu âyet, Hâris b. Ebî Dırrar el-Huzâî hakkında yayılan yanlış bir haber üzerine inmiştir. Haberde, Hâris'in zekâtını vermediği ve Hz. Peygamber'i (s.a.v.) öldürmek istediği söylenmiş, ancak sonra bunun yalan olduğu anlaşılmıştır.¹⁸⁸

Bu iki âyet ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.), *"Kişinin her duyduğunu aktarması, ona yalan söylemesine yetecek kadar yeterlidir."* hadisi, haberlerin ve hadislerin doğruluğunun sorgulanması konusunda temel bir ilke oluşturmuş ve âlimler bu ilkelere dayanarak hadisleri incelemeye ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmayan haberleri ayıklamaya başlamışlardır.

3.7.5. Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Metin Tenkidi

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki tenkid, haberlerin doğruluğunun temellendirilmesi ve teyit edilmeden haberlerin aktarılması gerektiği ilkesine dayanıyordu. Ancak, günümüzün tenkidi mevcut değildi. Çünkü o dönemde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bizzat kendisi doğruyu iletmiş ve ümmete rehberlik etmiştir. Dolayısıyla o dönemdeki tenkid, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenen bir hadisin doğru olup olmadığının sorgulanmasıydı. Bu tür bir tenkid, özellikle hadislerin Medine'den uzak olan çöllerde yaşayan insanlara ulaştığı zamanlarda gözlemlenirdi. Bu gibi durumlarda, uzak bölgelerden gelen kişiler, duydukları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait sözlerin doğru olup olmadığını teyit ederlerdi.

¹⁸⁵ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâîl b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 2/322.

¹⁸⁶ el-Hucurât 49/6.

¹⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/345.

¹⁸⁸ Muhammed İsmâîl es-Salefî, *İhtimâmü'l-muhaddisîn bi nakdi'l-hadîs seneden ve metnen ve dahzü mezâimî'l-müsteşrikîn ve etbâihim* (Riyad: Dâru'd-Dâ'î, 1420), 30.

Örneğin, Müslim'in Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği bir hadiste şöyle aktarılmaktadır: “Hz. Peygamber (s.a.v.) bize, ona herhangi bir şey sormamamızı emretmişti. Ama biz bazen çöl halkından akıllı bir adamın gelip ona soru sormasını izlerdik. Bir gün, çöl halkından bir adam geldi ve dedi ki: ‘Ey Muhammed, senin elçin bize geldi ve Allah’ın seni gönderdiğini söyledi.’ Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘Doğru’ dedi. Ardından, o adam birkaç soru daha sordu ve her birine Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘Evet’ diye cevap verdi. Son olarak, adam: ‘Allah sana bunları emretti mi?’ diye sordu, Hz. Peygamber (s.a.v.) yine ‘Evet’ dedi. Adam, ‘O zaman, senin elçin doğruları söylüyor.’ dedi. Sonra dönüp gitti.”¹⁸⁹

Ayrıca, Medine'deki sahâbîler de Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duydukları hadislerin doğruluğundan emin olmak için çaba gösterirlerdi. Örneğin, Hazreti Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşlerini boşadığına dair bir haber duyduğunda hemen onun yanına gitti ve ondan doğrulama isteyerek şöyle dedi: “Kadınlarını boşadın mı?” Hz. Peygamber (s.a.v.) gözlerini ona doğru kaldırarak, “Hayır” dedi.¹⁹⁰

Bu örneklerden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı dönemdeki tenkidin, metnin doğruluğunun sorgulanması şeklinde olduğunu görmekteyiz. Çünkü o dönemde hadisler doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.v.) aktarılmakta ve rivayet zinciri yani sened henüz oluşmamıştır.¹⁹¹

3.7.6. Sahâbe Döneminde Metin Tenkidi

Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiğinde, sahâbenin çoğu ondan birçok hadis ezberlemişti. Ancak, onlar arasında bu hadisleri ezberleme miktarı ve hafıza oranları farklılık gösteriyordu. Onlar ayrıca bizzat kendilerinin duymadığı hadisleri, o olaylara şahit olmuş ve Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duymuş olan diğer sahâbîlerden de alırlardı.

Örneğin, bir sahâbî, belirli bir olay hakkında hadis bilmiyorsa, bu olaya tanıklık etmiş bir sahâbîden bu hadisi öğrenirdi. Başka bir durum da sahâbînin, İslâm'a daha geç girmiş ya da henüz küçük yaşta olduğundan hadis rivayet edildiği sırada henüz doğmamış olması nedeniyle o olaya şahit olamamışsa bu hadisi bizzat o olaya tanıklık eden sahâbîlerden dinleyerek alırdı. Bu şekilde alınan hadislere ‘Sahâbe Mürseli’ denilir.

Bu dönemde, sahâbe arasında hadislerin tenkidi ortaya çıkmaya başladı. Ancak bu tenkid, sened tenkidi değil, metin tenkidiydi. Çünkü sahâbe ile Hz. Peygamber (s.a.v.)

¹⁸⁹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “İmân”, 10 (No. 12).

¹⁹⁰ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Mezâlim”, 26 (No. 2336).

¹⁹¹ Cevâbî, *Cuhûdü'l-muhaddisîn*, 96-97.

arasında herhangi bir ara râvi yoktu; hadisleri doğrudan onun ağzından işitiyorlardı. En fazla kendileri gibi sahâbî olan başkaları olabilirdi.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra hadis tenkidi, sahâbe için kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmişti. Çünkü hadislerin doğruluğunu teyit etmek önemliydi. Zira güvenilir (âdil) olmalarına rağmen, insan olmaları hasebiyle onların da hata yapma ihtimalleri vardı. Bu hatalar aşağıdaki nedenlerden kaynaklanabilirdi:

- Hadisin neshedilmiş olması: Sahâbe, bir hadisi naklederken, onun daha sonra neshedildiğini bilmeyebilir.
- İki kelime veya kavramın yer değiştirmesi: Hadisi aktarırken kelimelerin yerlerini yanlışlıkla değiştirebilir ve bu durum hadisin anlamını bozabilir. Bu tür hadisler 'maktûb hadis' olarak adlandırılır.
- Kendi sözünün hadisle karışması: Sahâbe, kendi sözlerini hadisin içine ekleyip ayırmazsa, bu kısım Peygamber Efendimize aitmiş gibi görünebilir. Bu tür hadisler 'müderrec hadis' olarak bilinir.
- Hadisin bağlamının yanlış anlaşılması: Sahâbe, bir hadisi belirli bir bağlamda aktarırken, bağlam farkından ötürü gerçekte taşıdığı anlamdan farklı bir anlam ona yükleyebilir.
- Hadisin anlamıyla rivayet edilmesi: Sahâbe, hadisi kelimesi kelimesine değil, anlamına göre aktardığında, bazen anlam kaymaları yaşanabilir.
- Hadisin bağlamından kopuk aktarılması: Sahâbe, hadisin hangi sebeple söylendiğini tam bilmediği için onu yanlış bir bağlamda aktarabilir.
- Yanılma: Sahâbe, Hız. Peygamber'den (s.a.v.) duymadığı bir sözü yanlışlıkla ondan duymuş gibi aktarabilir.¹⁹²

Bu nedenlerden dolayı, sahâbîler hadisleri eleştirel bir süzgeçten geçirerek doğruluklarını araştırıyor ve böylece hadis ilminin temellerini atıyorlardı. Bu ve benzeri sebepler, onların arasında hadis metnlerinin tenkidini zorunlu hale getirmiştir. Özellikle Hız. Peygamber'e (s.a.v.) yalan bir söz isnat etmemek konusunda son derece titiz davrandıkları için, hadislerin doğruluğunu teyit etme konusunda büyük bir hassasiyet göstermişlerdir.

Hadis metnlerinin tenkidi, onların arasında farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Bazen, bir haberin doğruluğunu teyit etmek ve ihtiyatlı davranmak amacıyla yapılmıştır. Bunun bir örneği, Hız. Ebû Bekir'in (r.a.) yaşadığı olaydır. Kendisine bir büyükanne gelip mirastan pay talep ettiğinde, Hız. Ebû Bekir "Allah'ın Kitabı'nda senin için bir hüküm bulamıyorum." demiştir. Bunun üzerine sahâbî Mugîre b. Şu'be, "Ben, Hız.

¹⁹² İdlibî, *Menhecû nakdi 'l-metn*, 120.

Peygamber'in (s.a.v.) büyük anneye mirastan altıda bir pay verdiğiine şahit oldum.” demiştir. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a.) “Bu konuda seninle birlikte şahitlik edecek biri var mı?” diye sormuş ve Muhammed b. Mesleme el-Ensârî de bu hususta şahitlik edince, büyük anneye mirastan payını vermiştir.¹⁹³

Başka bir örnek, Hz. Ömer'in (r.a.), izin isteme ile ilgili yaşadığı olaydır. Sahâbî Ebû Musa el-Eş'arî Hz. Ömer'in (r.a.) yanına girmek için üç kez izin istemiş ancak izin verilmediği için geri dönmüştü. Daha sonra Hz. Ömer (r.a.), neden içeri girmediğini sorduğunda, Ebû Musa el-Eş'arî, “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *‘İzin isteme üç defadır. Eğer izin verilirse gir, verilmezse geri dön.’* dediğini duydum.” şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), ‘Buna şahitlik edecek biri var mı?’ diye sormuş ve sahâbî Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.), Ebû Musa el-Eş'arî'nin sözünü teyit etmiştir.¹⁹⁴

Bu örnekler, sahâbenin hadis rivayetinde ne kadar dikkatli olduklarını ve hadis metinlerini doğrulama konusunda nasıl titizlik gösterdiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Onlar, hadis metinlerinin tenkidinde başka yöntemlere de başvurmuşlardır. Örneğin, rivayetleri şeriatın asıllarına ve dinin temel kaidelerine arz etmişlerdir. Eğer bir rivayet bu ilkelere uygun düşüyorsa kabul edilir, aksi hâlde terk edilirdi.

Müslim'in Sahîh'inde geçen bir hadise göre, Fâtıma b.t Kays, eşinin onu boşadığını ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisine ne nafaka ne de mesken hakkı tanımadığını rivayet etmiştir. Bu rivayet Hz. Ömer'e (r.a.) ulaştığında şöyle demiştir: “Biz, Allah'ın Kitabını ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetini, bir kadının sözü için terk edemeyiz. Onun (rivayeti naklederken) unutmuş veya yanlış hatırlamış olabileceğini bilemeyiz. (Boşanan kadının) mesken ve nafaka hakkı vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:¹⁹⁵ *“Onları, evlerinden çıkarmayın ve onlar da çıkmassınlar; ancak apaçık bir edepsizlik yaparlarsa başka.”*¹⁹⁶

Aynı şekilde, Hz. Âişe de (r.a.), Fâtıma b.t Kays'ın bu rivayetini reddetmiş ve ‘Fâtıma Allah'tan korkmuyor mu?’ diyerek onun “Boşanan kadının ne mesken ne de nafaka hakkı vardır.” şeklindeki sözünü eleştirmiştir.¹⁹⁷ Bu örnek, sahâbenin hadis metinlerini şeriatın asıllarına arz ederek değerlendirdiğini ve eğer bir rivayet dine aykırı düşüyorsa onu kabul etmediklerini açıkça göstermektedir.

¹⁹³ Abdülmecîd Mübârekiyye, *Neş'etü ve tetavvuri nakdi metni'l-hadis inde ulemâi'l-müslimîn* (Cezair: Câmiatü'l-Vâdî, 2015), 118.

¹⁹⁴ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Medenî Mâlik, *el-Muvattâ* (Yahyâ Rivayeti), thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406), “İst'zân”, 2.

¹⁹⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Talâk”, 46 (No. 1480).

¹⁹⁶ et-Talâk 65/1.

¹⁹⁷ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “talâk”, 39 (No. 5016).

3.7.7. Tâbiîn Döneminde Metin Tenkidi

Tâbiîn, metin tenkidi konusunda sahâbenin izinden gitmişlerdir. Bu alanda onların sözleri ve görüşleri olmuş, sahâbenin oluşturduğu temel prensiplere dayanarak yeni kurallar geliştirmişlerdir.

Nitekim İbrâhim en-Nehâî (v. 96/714), kimi sahâbîlerin yaptığı gibi Ebû Hüreyre'nin bazı hadislerini terk etmiştir. Özellikle “Zina çocuğu, üç kişinin en kötüsüdür.” hadisini¹⁹⁸ kabul etmemiş ve şöyle demiştir: “Eğer zina çocuğu üç kişinin en kötüsü olsaydı, annesinin onu doğurması beklenmezdi.” Böylece bu hadisi kıyas yoluyla reddetmiştir. Şa'bî (v. 100/718) de aynı şekilde bu hadisi kabul etmemiştir. İbrâhim en-Nehâî ayrıca, Fâtıma bint Kays'ın nafaka ve mesken hakkını inkâr eden hadisini, evli olmayan zinakâra sürgün cezası verilmesini emreden hadisi¹⁹⁹ ve bir şahit ve yemin ile hüküm verilmesi hadisini²⁰⁰ reddetmiştir. Bu hadisleri reddetme gerekçesi ise, onların Kur'ân'a aykırı olduğunu düşünmesidir.

Fâtıma bint Kays'ın hadisi, Talâk Suresi 6. ayet ile çelişmektedir: “O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın. Sizin hesabınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara karşılığını ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin hesabına başka bir kadın emzirecektir.”²⁰¹

Zina eden bekâr kimsenin sürgün edilmesi hadisi ise Nur Suresi 2. ayet ile çelişmektedir: “Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”²⁰²

Şahit ve yeminle hüküm verilmesi hadisi Bakara Suresi 282. ayet ile çelişmektedir: “Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/8/170 (No. 8084).

¹⁹⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Şehâdât”, 8 (No. 2506).

²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/4/98 (No. 2224).

²⁰¹ et-Talak 65/6.

²⁰² en-Nûr 24/2.

de kadın olsunlar...” Bunlara ek olarak, sabah namazında kunûtu duası okunduğuna dair hadisleri de reddetmiştir. Gerekçesi ise şayet böyle bir uygulama sahih olsaydı, sahâbenin tamamına yayılır ve meşhur olurdu. Böyle bir konuda sahâbenin suskun kalamayacağını belirtmiştir.²⁰³

Görüldüğü gibi bu büyük tâbiî âlimi, metin tenkidini çok yönlü bir şekilde yapmıştır. Hadisleri Kur’ân’a arz ederek, kıyas metodunu kullanarak ve sahâbenin uygulamalarına bakarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu da göstermektedir ki, tâbiîn âlimleri, hadis rivayetinde sadece isnad (sened) tenkidine değil, metin tenkidine de büyük önem vermişlerdir.

3.7.8. Tebe-i Tabiîn Döneminde Metin Tenkidi

Tabiîn döneminden hemen sonra hicrî II. yüzyıl ile birlikte tebe-i tabiîndönemi başlamıştır. Bu dönemde, hadisleri hıfzeden ve adalet sahibi olan sahâbiler vefat etmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi, siyasî ihtilaflar daha da derinleşmiş, fırka, mezhep ve fikir akımları önceki dönemlere kıyasla daha fazla yayılmıştı.²⁰⁴

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri, hadis senetlerinin artması, dallanıp budaklanması ve zayıf râvîlerin çoğalmasındı. Ayrıca, hadis uydurma faaliyetleri belirgin bir hâl almış ve bazı hadisler metinlerinin garipliği sebebiyle doğrudan uydurma olarak nitelendirilmeye başlanmıştı. Tebe-i tabiîn âlimleri, bu tür hadisleri eleştirmeye, tanımlamaya ve onlara dair kurallar koymaya başlamışlardı. Şâfiî, ‘er-Risâle’ adlı eserinde metin tenkidi prensiplerini belirleyerek şöyle demiştir: “Hadisin doğru ya da yanlış olduğuna dair en büyük delil, onu rivayet eden kişinin doğru ya da yalancı olmasıdır. Ancak bazı özel hadisler için, bu durumu metnin kendisiyle de anlamak mümkündür. Eğer bir râvî, benzeri mümkün olmayan bir şey naklederse veya kendisinden daha güvenilir rivayetlerle çelişirse, o hadis kabul edilmez.”²⁰⁵ Bu sözleriyle Şâfiî, garip rivayetlerin daha sağlam ve güvenilir hadislerle karşılaştırılması gerektiği ilkesini ortaya koymuştur.

Evzâî konuya dair şöyle demiştir: “Bir hadis işittiğimizde, tıpkı sahte paranın sarraflara gösterildiği gibi, onu arkadaşlarımıza sunarız. Eğer onlar hadisi kabul ederlerse, biz de kabul ederiz; eğer reddederlerse, biz de reddederiz.”²⁰⁶

²⁰³ Mübârekiyye, *Neş’etü ve tetavvuri nakdi metni’l-hadîs*, 121.

²⁰⁴ Mübârekiyye, *Neş’etü ve tetavvuri nakdi metni’l-hadîs*, 121.

²⁰⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matba’atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1357), 399.

²⁰⁶ Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd Râmhürmüzî, *el-Muhaddişü’l-fâşıl beyne’r-râvî ve’l-vâ’î*, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1404), 318.

Zehebî de şu olayı nakletmiştir: “Abdullah b. Abdi’l-Hakem şöyle dedi: ‘Biz Leys b. Sa’d’ın meclisindeydik. O sırada mercimekten bahsedildi. Bunun üzerine Mesleme b. Ali şöyle dedi: ‘Yetmiş peygamber mercimeğe bereket duası etmiştir.’ Leys namazını tamamladıktan sonra şu karşılığı verdi: ‘Bırak yetmiş peygamberi, bir peygamber bile yoktur ki ona bereket duası etsin! Mercimek soğuk ve zararlıdır.’”²⁰⁷ Burada Leys b.Sa’d, mercimeğin fiziksel yapısına ve doğasına dayanarak hadisin metnini reddetmiştir. Bu, metin tenkidinin doğrudan ve uygulamalı bir örneğidir.²⁰⁸

Mâlik b. Enes (ö.179/795) ise hadislerin metinlerini, onları Kur’an’a arz ederek değerlendirmiştir. Örneğin, şu hadisi kabul etmemiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) Hayber günü, yırtıcı kuşların etinin yenmesini yasaklamıştır.”²⁰⁹ Mâlik, bu hadisi Kur’an’daki şu ayete aykırı gördüğü için reddetmiştir: “*De ki: “Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça (yiyebilir). Çünkü rabb. bağışlayan ve esirgeyendir.*”²¹⁰ Aynı şekilde, at etinin yenmesine izin veren hadisleri de kabul etmemiştir. Bunun sebebi, Kur’an’daki şu âyetin at, katır ve eşekleri sadece binmek ve süs için yaratıldığını belirtmesi idi: “*Atlari, katırları ve eşekleri, binmeniz ve süs için (yarattı). Ve sizin bilemeyeceğiniz şeyleri de yaratmaktadır.*”²¹¹ Ona göre, Kur’an’da Nahl suresi 5. Ayette diğer hayvanların etinin yenmesine doğrudan işaret edilirken, at ve benzeri hayvanların bu şekilde zikredilmemesi, onların etinin yenmeye uygun olmadığını gösteriyordu.²¹²

Abdullah b. Mübarek (ö.181/797) de yukarıda geçen mercimek hadisini reddetmiştir. Hadis için şu karşılığı vermiştir: “Yetmiş peygamberin ona bereket duası ettiği söyleniyor, ama bir peygamber bile ona bereket duası etmemiştir! O, zararlıdır ve midede şişkinlik yapar.” Daha sonra hadisi rivayet edeni sorgulamış ve şöyle demiştir: “Bunu size kim rivayet etti?” Selim b. Sâlim diye cevap verdiler. Bunun üzerine Abdullah b. Mübarek tekrar sordu: “Peki, o kimden nakletti? Dediler ki: Senden! Bunun üzerine o, hayretle şu tepkiyi verdi: “Benden mi?! Ben de bunu bilmiyorum!”²¹³ Bu örnekler, tebe-i tabiîn döneminde metin tenkidinin ne kadar bilinçli ve sistematik bir şekilde yapıldığını göstermektedir.

²⁰⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî - Şuayb el-Arnaût v.dr., *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*’ (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405), 8/161.

²⁰⁸ Abdülhâfiz Cevâhîr, *Nakdû’l-metn inde’l-İmâm Ebî Hâtîm min hilâli kitabî’l-İlel libnihi* (Cezair: Câmiatü’l-Vâdî, ts.), 36.

²⁰⁹ Nesâî, *Sünen* (Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1439), "sayd ve Zebâih", 33 (No. 4348).

²¹⁰ el-En’âm 6/145.

²¹¹ en-Nahl 16/8.

²¹² Mübârekiyye, *Neş’etü ve tetavvuri nakdi metni’l-hadis*, 121.

²¹³ Cevâbî, *Nakdû’l-metn inde’l-İmâm Ebî Hâtîm*, 37.

3.7.9. Hicrî III. Yüzyılda Metin Tenkidi

Tebe-i tabiîndöneminden sonra da metin tenkidi devam etmiştir. Hicrî III. yüzyılda hadis ilmiyle ilgili müstakil eserler ortaya çıkmaya başlamış ve bu eserlerde metin tenkidi kriterleri belirgin bir şekilde yer almıştır.

Örneğin, Müslim (ö. 261/875), ‘et-Temyîz’ adlı eserinde ‘Metninde Hata Olan ve Sahih Hadislerle Çelişen Haberler’ başlıklı bir bölüm açmıştır. Bu bölümde, râvilerden birinin metinde hata yaptığı bir hadisi ele almış ve onu sahih hadislerle karşılaştırarak reddetmiştir. O, Yahya b. Ubeydullah’ın, babası aracılığıyla Ebu Hüreyre’den rivayet ettiği şu hadisi değerlendirmiştir: “*Kim bir yemin eder de daha hayırlısını görürse, hayırlı olanı yapsın, bu onun keffareti olur.*”²¹⁴ Ancak Müslim, bu hadisin sahih olan şu hadise aykırı olduğunu belirtmiştir: “*Kim bir yemin eder de ondan daha hayırlısını görürse, hayırlı olanı yapsın ve yeminini bozarak keffaret versin.*”²¹⁵ Bu sebeple Müslim, Yahya b. Ubeydullah’ın hadislerini güvenilir kabul etmemiş ve şu yorumu yapmıştır: “Hadis ehli, Yahya b. Ubeydullah’ın hadislerini bu ve benzeri rivayetler nedeniyle terk etmiştir ve ona itibar etmemişlerdir.”²¹⁶ Burada Müslim görüldüğü gibi, hadisi diğer sahih rivayetlerle karşılaştırarak metin tenkidi yapmıştır.²¹⁷

Ahmed b. Hanbel de (ö. 241/855) bir hadisi diğer sahih hadislerle çeliştiği için eleştirmiştir. Ebû Zür’a, Ebu Hüreyre’den Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Bu Kureyş topluluğu ümmetimi helak edecek.*” Dediler ki: “Ne yapalım ey Allah’ın Resulü?” Buyurdu ki: “*Keşke insanlar onları rahat bıraksalar.*” Abdullah b. Ahmed dedi ki: Babam ölüm hastalığında şunu söyledi: ‘Bu hadisi terk edin, çünkü bu hadis Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadislerine, yani ‘Dinleyin, itaat edin ve sabredin’ sözüne aykırıdır.’²¹⁸

Son olarak Buhârî, ‘Ümmetim merhametli bir ümmettir, onlar için ahirette azap yoktur. Onun cezası bu dünyadadır.....’²¹⁹ hadisini, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ümmetinden bir kısmının ateşe gireceğini ispat eden hadislerle çeliştiği için reddetmiştir.²²⁰

²¹⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Küttübü'l-İlmiyye, 1424), 10/60 (No.19860).

²¹⁵ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Eymân”, 11 (1650).

²¹⁶ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *et-Temyîz*, thk. Muhammed Mustafâ el-Azamî (Murabba: Mektebetü'l-Kevser, 1410), 204.

²¹⁷ Mübârekiyye, *Neş'etü ve tetavvuri nakdi metni'l-hadis*, 122.

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/13/383 (No. 8005).

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/32/454 (No. 19678).

²²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr* (Haydarabad: Dâiretü'l-Ma'ârifü'l-Osmâniyye, ts.), 1/39.

3.7.10. Hicrî IV. Yüzyılda Metin Tenkidi

Metin tenkidi, şimdiye kadar anlatılanlarla sınırlı kalmamış, zamanla gelişerek yeni yöntemler kazanmış ve hadis âlimleri metin tenkidi konusunda daha fazla uzmanlaşarak uydurma (mevzu) hadisleri sahih hadislerden ayırt etme yetkinliğine ulaşmışlardır.

Bu bağlamda, İbn Ebû Hâtım er-Râzî (ö. 327/938), ‘el-Cerh ve’t-Ta’dil’ adlı eserinin sonunda babasının bir fakihle yaşadığı bir olayı aktarmaktadır. Bu fakih, hadis âlimlerinin râviler ve rivayetler hakkındaki hükümlerine itiraz etmiş, bunun üzerine Ebû Hâtım er-Râzî ona hadisçilerin hükümlerinin duygulara değil, bilimsel kurallara ve ölçülere dayandığını açıklamıştır. İbn Ebû Hâtım bu olay hakkında şöyle yorum yapmıştır: “Dinarın saflığı ve kalitesi, diğerleriyle kıyaslanarak anlaşılır. Eğer renginde ve berraklığında eksiklik varsa, onun sahte olduğu bilinir. Bir cevherin gerçek olup olmadığı da suyu (şeffaflığı) ve sertliğiyle ölçülerek anlaşılır; eğer bu özelliklerden farklıysa, onuncam olduğu bilinir. Hadisin sıhhati de, râvilerinin adaletiyle ve metnin nübüvvet sözlerine uygun olup olmamasıyla ölçülür. Bir hadisin sakat ve münker olduğu ise, ancak adaleti sabit olmamış bir râvinin tek başına rivayet etmesiyle anlaşılır. Allah en iyi bilendir.”²²¹

Bu dönemde metin tenkidinin geliştiğini ve tenkit edilmek istenen hadislerin sahih ve sabit olan hadislerle karşılaştırılarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Eğer bir hadis, güvenilir râviler tarafından nakledilmişse ve lafızları Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözlerine benziyorsa ve onu rivayet eden kişi tek başına rivayet etmeye ehil bir kimseyse, o hadis kabul edilirdi. Ancak bu şartları taşımayan hadisler reddedilirdi. Bu tür tenkit yöntemi büyük ölçüde hadis metnine dayanıyordu. Eğer bir hadisin lafızları, nübüvvet sözleriyle uyuşmuyorsa uydurma (mevzû) olduğu kabul edilir ve reddedilirdi. Bu durum, uzman bir sarrafın sahte parayı gerçeğinden ayırt etmesine benzetilmiştir. Sürekli uygulama ve uzun yıllara dayanan tecrübe ile hadis âlimleri de uydurma hadisleri tanıma yeteneği kazanmışlardır. Bunun yanı sıra, bu dönemde sened tenkidi de metin tenkidiyle birlikte kullanılmaya başlanmış, böylece metin ve sened tenkidi birbiriyle paralel olarak ilerleyen iki temel yöntem hâline gelmiştir.

Bu döneme dair metin tenkidine bir örnek de İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) şu değerlendirmesidir: İbn Hibbân, bir hadisi ele alarak şöyle der: “Ben sizin gibi değilim, beni Rabbim yedirir ve içirir” hadisi vardır ve Ebu Hâtım, bu hadisi yorumlarken şu sonuca varmıştır. ‘Peygamberimiz (s.a.v.)’in karnına taş bağladığını anlatan rivayetlerin

²²¹ Ebû Muhammed ‘Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve’t-Ta’dil* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâşî’l-‘Arabî, 1371/1952), 1/351.

tümünün bâtil olduğuna delildir. Doğrusu, burada ‘hücez’ yani izarın ucu kastedilmiştir. Kastedilen (hacer) yani taş değil. Zira Allah Teâlâ, Peygamberimize oruç tutarken bile yedirip içirirken, nasıl olur da aç kalmasına izin verip taş bağlamasına muhtaç bırakır? Ayrıca taş açlığı nasıl giderebilir ki?”²²²

Burada İbn Hibbân, ‘Allah’ın (c.c.) peygamberini yedirdiği ve içirdiğine’ dair rivayetleri, ‘aç kaldığında karnına taş bağladığı’ yönündeki hadislerle karşılaştırmış ve bir çelişki gördüğü için ikinci tür rivayetleri reddetmiştir. Bu görüş âlimler tarafından eleştirilmiş ve reddedilmiş olsa da, 4. Hicrî yüzyılda hadis metinlerinin nasıl değerlendirildiğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir.²²³

3.7.11. Hicrî V. Yüzyılda Metin Tenkidi

Bu yüzyılda metin tenkidi, hadis illetleri (ilelül’l-hadis) ilmine daha fazla dayanarak gelişmiştir. İlet ilmi, hadisin sıhhatine zarar veren gizli kusurları araştırır ve güvenilir râvilerin bile yaptığı hataları tespit etmeye çalışır. Bu dönemde, metin tenkidinde daha önce pek kullanılmayan bazı terimler ortaya çıkmıştır. ‘Metni münkerdir’, ‘garib bir metindir’, ‘muzdaribdir’, ‘kalbi mutmain etmez’²²⁴ gibi ifadeler, metnin isnat açısından değil, bizzat içeriği bakımından zayıf görüldüğünü gösterir.

Buna örnek olarak Abdürrezzâk’ın (ö. 211/826) rivayet ettiği şu hadis gösterilebilir: “Bir adam Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek, ‘Ya Resûlallah! Babam adına hac yapabilir miyim?’ diye sordu. O, *‘Eğer ona hayır olarak bir şey eklemediysen, ona şer de eklememiş olursun.’* buyurdu.”²²⁵

Bu hadis hakkında İbn Abdülber (ö. 463/1071), şu yorumu yapmıştır: “Bu hadisi sadece Abdürrezzâk, Sevrî’den rivayet etmiştir ve diğer râvilerden bu şekilde nakledilmemiştir. Hadis ilmiyle uğraşan âlimler, Abdürrezzâk’ın bu rivayetini hatalı bulmuşlardır. Bu söz, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) üslubuna benzemez. Çünkü o, faydasız bir iş yapmayı emretmez. O hâlde bu hadis münkerdir.”²²⁶

Bu dönemde metin tenkidi, hadislerin uydurma olup olmadığını anlamak için tarihî karşılaştırmalara da dayanmaya başlamıştır. Bunun bir örneği, Hatîb el-Bağdâdî’nin (ö. 463/1071) yaşadığı bir olaydır ve İbn Kayyim’in *el-Menârü’l-Münîf* adlı eserinde geçmektedir. Buna göre bazı Yahudiler, Hatîb el-Bağdâdî’ye, Resûlullah

²²² Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-şahîh ‘ale’t-tekâsîm ve’l-envâ’*, thk. Mehmet Ali Sönmez - Halis Aydemir (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1433), 12/245 (No. 3569).

²²³ Mübârekiyye, *Neş’etü ve tetavvuri nakdi metni’l-hadis*, 123.

²²⁴ Mübârekiyye, *Neş’etü ve tetavvuri nakdi metni’l-hadis*, 123.

²²⁵ Ebû’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdî b. ‘Abdulmecîd es-Selefî (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 12/245 (No. 13009).

²²⁶ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdillâh b. Muhammed İbn ‘Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd li mâ fi’l-Muvaţta’ mine’l-Me’ânî ve’l-Esânîd*, thk. Muştafâ b. ‘Ahmed el-Alevî - Muhammed ‘Abdulkebîr el-Bekrî (Mağrib: Vezâratu ‘Umumi’l-Evkâf ve’ş-Şu’ûnî’l-İslâmiyye, 1387/1967), 9/129.

(s.a.v.) tarafından verildiğini iddia ettikleri bir belge gösterdiler. Bu belgede, Hayber Yahudilerinden cizyenin kaldırıldığı yazılıydı ve bazı sahâbîlerin şahitlikleri de yer alıyordu. Ancak Hatîb el-Bağdâdî, bu belgenin sahih olup olmadığını isnadına bile bakmadan hemen tespit etti. Bunun sebebi, belgede Sâd b. Muâz ve Muâviye b. Ebî Süfyân'ın şahit olarak gösterilmesi idi.

- Sâd b. Muâz, Hendek Savaşı'ndan sonra (Hicrî 5. yıl) vefat etmişti. Ancak Hayber Gazvesi hicrî 7. yılda gerçekleşmişti. Yani Sâd, Hayber zamanında hayatta bile değildi!

- Muâviye b. Ebî Süfyân ise hicrî 8. yılda Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olmuştu. Bu durumda, Hayber Gazvesi (Hicrî 7) sırasında o henüz Müslüman bile olmamıştı!²²⁷

Bu basit tarihî çelişki, Hatîb el-Bağdâdî'nin bu belgenin uydurma olduğunu hemen anlamasını sağlamıştır. İsnada dahi bakmadan, metindeki tarihî tutarsızlık ile uydurma olduğunu tespit etmiştir. Bu örnek, Hicrî beşinci yüzyılda metin tenkidinin nasıl geliştiğini ve hadisçilerin tarihî bilgilerle hadis metinlerini karşılaştırarak uydurma rivayetleri ayıklama yöntemlerini nasıl kullandıklarını göstermektedir.

Hatîb el-Bağdâdî, hadislerin uydurma olup olmadığını belirlemek için birtakım ölçütler geliştiren ilk âlimlerden biri olmuştur. O, bu ölçütleri 'fâsid (bozuk) hadislerin işaretleri' olarak adlandırmıştır. Sonraki dönemlerde bu işaretler 'mevzu (uydurma) hadislerin belirtileri' olarak isimlendirilmiş ve hadis âlimleri arasında yaygınlaşmıştır. Bu usulün temelini ise onun kadı Ebû Bekr el-Bâkılânî'den (ö. 403/1013) aldığı, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) tarafından belirtilmiştir.²²⁸

3.7.12. Hicrî VI. Yüzyılda Metin Tenkidi

Bu dönemde, hadis metni tenkidi yeniden güç kazanmış ve özellikle III. ve IV. asırda sened tenkidinin arkasında saklanmış olan metin tenkidi yeniden önem kazanmıştır. Ancak bu, metin tenkidinin o iki asırda tamamen kaybolduğu ya da sened tenkidinin tamamen öne çıktığı anlamına gelmez. Daha çok metin tenkidi çalışması azalmış ve daha az pratik edilmiştir. Bunun en iyi örneği, üçüncü ve dördüncü asırlarda metin tenkidıyla ilgili verdiğimiz örneklerde görülebilir.

Bu geri çekilmenin ve metin tenkidinin sened tenkidinin arkasına saklanması'nın nedeni, re'yi esas alan ve çoğunluğu Mu'tezile mezhebine mensup olan kimi fıkıh âlimlerinin ve usûl bilginlerinin bazı hadisleri görünüşte dinin esaslarıyla çeliştiği için

²²⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 102-104.

²²⁸ Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Rabî b. Hâdî Umeyr el-Medhalî (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1404), 2/845.

kolayca reddetmeleri idi. Bu durum çok yaygın hale gelince, Ehl-i Hadîs, hadislerin kaybolmasından korkarak metin tenkidini sened tenkidi altında gizleyip, tenkitlerinde İlel ilminin yöntemlerini kullanmaya başladılar. Bu, genellikle hadis âlimlerinin izlediği bir yaklaşımdı. Ayrıca, metinleri yorumlayarak anlamaya çalışan fıkıh ve usûl âlimlerinin yaklaşımı da söz konusuydu. Bu sayede, insanları şüpheli hadisleri reddetmekten alıkoyarak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerine olan güveni korumaya çalıştılar.²²⁹

İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) 'el-Mevdû'ât' adlı eseri, bu dönemde hadislerin metin yönünden ele alındığı önemli erken eserlerden biridir. İbnü'l-Cevzî, bu kitabında şu hadisi aktarmıştır: Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber (s.a.v.) bizimle veda haccını yaptı ve hac sırasında, hüznü ve ağlar bir şekilde Hacûn vadisinde bizim yanımıza geldi. Ben de Resulullah'ın (s.a.v.) ağlamasından etkilenip ağlamaya başladım. Sonra o, indi ve 'Ey Hümeýra, dayan' dedi. Ben de devenin yan tarafına yaslanarak bekledim. O uzun bir süre sonra geri geldi ve yüzü gülerek, mutlu bir şekilde geri geldi. Ben de, 'Ey Allah'ın Resulü, sen benden önce ağlıyordun. Ben de senin ağlamandan etkilendim, sonra sen neşeyle döndün. Bu neyin nesi?' dedim. Resulullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: 'Ben Âmine'nin mezarına gittim ve Allah'a (c.c.) dua ettim ki, onu hayata döndürsün. Allah da (c.c.) onu diriltti ve o bana iman etti. Ardından Allah (c.c.) onu geri aldı.'²³⁰

Burada İbnü'l-Cevzî'nin, Kur'an ve Sahih Sünnet'ten gelen delillerle metin tenkidi yaptığını görmekteyiz. Bu 'el-Mevdûat' adlı eserinin, metin tenkidi ve hadis eleştirisi açısından ilk türdeki eserlerden biri olmasını sağlamaktadır. Ancak, İbnü'l-Cevzî bu kitabında metin tenkidi için belirli ölçütler veya kurallar sunmamıştır.

3.7.13. VII ve VIII. Yüzyılda Metin Tenkidi

Bu dönemde hadis metni eleştirisi daha da gelişmiş ve daha çok Kur'an, Sünnet ve icma karşıtlıkları üzerine yoğunlaşmıştır. Örneğin, İbn Teymiyye bu tür eleştiri yöntemlerini uygulamıştır. O, Kur'an'ı, bazı hadislerin ona aykırı olduğunu düşündüğü için eleştiri aracı olarak kullanmıştır. Örneğin, 'Mecmû'ul'-fetâvâ' adlı kitabında şunları söyler: "*Peygamberin ashâbına dil uzatmak (sövmek) affedilmeyen bir günahdır.*" hadisi kesinlikle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atfedilen yalan bir rivayettir. Bilgili hiçbir âlim bu hadisi rivayet etmemiştir ve bu hadis, Kur'an'a aykırıdır. Çünkü Allah (c.c.)

²²⁹ Şefik Vengra, *Nakdû'l-metn: târîhuhü ve mekâyisühü ve menâhicü'l-ulemâi fîhi* (Kerala: Câmiatü Dâri'l-Hüdâ, 2018), 41.

²³⁰ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386), 1/283.

şöyle buyuruyor: “*Şüphesiz ki Allah (c.c.), kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, ancak bunun dışında dilediği şeyleri affeder.*”²³¹ Bu, tövbe etmeyenler için geçerlidir. Ayrıca Kur’an’da tövbe edenlerin affedileceği belirtilmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) düşmanları arasında bazıları onu kötölemiş, sonra tövbe edip İslâm’ı kabul etmiştir. Bu kişiler arasında Ebu Süfyân, Abdullah b.Sa’d gibi isimler yer almaktadır.²³²

Bunun yanı sıra, İbn Teymiyye icmâa aykırı olduğunu düşündüğü bazı hadisleri de reddetmiştir. Örneğin, “*Kim hac yapar da beni ziyaret etmezse bana küsmüş demektir.*” hadisini ele alarak şöyle demiştir: “Bu hadis, hadis âlimlerinden hiçbirinin rivayet ettiği bir şey değildir. Aksine, Hz. Peygamber (s.a.v.) adına uydurulmuş bir yalandır. Anlamı ise icmâa aykırıdır. Çünkü ona karşı küskün olmak, büyük günahlar arasında sayılır, hatta bu küskünlük küfür ve münafıklık olarak kabul edilir. Onu, bizlere en yakın olan kişilerden, mallardan daha fazla sevmek gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, onun ziyaretinin farz olmadığı, sadece salât ve selam etmenin önemli olduğu kitap ve sünnette belirtilmiştir.”²³³

Öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye ise, hadis metninin eleştirisinde çok başarılı bir çalışma yapmış ve *el-Menârü’l-Münîf* adlı eserinde metin eleştirisi için ölçütler ve kurallar koymuştur. Bu kurallar arasında, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) söylemeyeceği türden mecazlar, hadislerin garip ve anlam bakımından eksik kelimeler içermesi gibi unsurlar yer alır. Bu konuları, ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı şekilde inceleyeceğiz. İbn Kayyim’in bu eseri, İbn Teymiyye ve İbnü’l-Cevzî gibi önceki âlimlerin yaptığı metin eleştirilerini taçlandıran önemli bir çalışmadır.

Onların ardından 8. yüzyılda metin tenkidi daha da gelişmiştir. Örneğin, İbn Receb el-Hanbeli ‘Şerhu’l-ilel’ adlı eserinin sonunda, ‘İlel Kuralları’ başlığı altında metin eleştirisine dair bazı kurallar sunmuştur. Bu kurallardan biri, fıkıh âlimlerinin özellikle görüş bildirme konusunda aşırıya kaçmalarıyla ilgilidir. O haklarında şöyle der: “Bu âlimler, hadisleri gerektiği gibi ezberlemez, isnadları ve metinleri düzgün şekilde aktarmazlar. Birçok hata yaparak isnadları kaydeder, metinleri ise anlamına göre aktarırlar ve bu konuda muhaddislerle görüş farklılıkları ortaya çıkar. Hatta bazen, fıkıh âlimlerinin arasında yaygın olan kelimelerle benzer ifadeler kullanırlar. Örneğin, Şerîk, Râfî’in (r.a.) rivayet ettiği bir hadisi kısaltarak şöyle demiştir: “*Kim başkasının izni olmadan onun arazisinde ekin ekerse, ekin ona ait olmaz ama masrafları kendisine ait olur.*”²³⁴ Bu söz fakihlerin görüşlerine benzemektedir. İbn Ebû Şeybe, Enes b. Mâlik’in

²³¹ ez-Zümer 39/53.

²³² Ebû’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-fetâvâ* (Beyrut: Dârü’l-Vefâ, 1426), 3/290.

²³³ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-fetâvâ*, 27/25.

²³⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Buyû”, 33 (No. 3403); et-Tirmizî, *Sünen*, 6/“Ahkâm”, 29 (no. 1418).

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) abdestini iki ritl su ile aldığını rivayet ettiğini nakleder. Ancak buradaki 'müd' kelimesi, Kûfeliler tarafından bir 'ritil' olarak değiştirilmiştir.²³⁵

İbn Receb el-Hanbelî, bu durumu şöyle açıklar: “Eğer bir fakih, hadisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kullandığı asıl lafızlarla değil de kendi anladığı şekilde rivayet ederse ve bu rivayet güvenilir kabul edilen diğer rivayetlerle uyuşmazsa, bu rivayete itibar edilmemelidir. Çünkü insanlar hadisleri kendi anlayışlarına göre yorumlayabilirler ve bu durum, hadisin asıl anlamından uzaklaşmasına neden olabilir.”²³⁶

3.7.14. VIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar MetinTenkidi

8. yüzyıldan sonra hadis âlimleri, önceki yüzyıllarda hadis metni eleştirisi için belirlenen kurallardan ve ölçütlerden fazla bir şey söylememiştir. Bunun yerine, önceki âlimlerden aktarmakla yetinmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) ile olan zaman farkı ve uzun isnad zincirinin varlığı, isnad eleştirisinin daha önemli bir gereklilik hâline gelmesine yol açmıştır. Bu sebeple, metin tenkidi kurallarını kitaplarında zikretmiş olsalar da, eleştirilerini genellikle isnad üzerine yapmışlardır.

8. yüzyıldan günümüze kadar hadis metnindeki uydurma alâmetlerini ve ölçütlerini aktaran bazı âlimler ve eserleri şunlardır:

- İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*.
- Şemseddîn es-Sehâvî (ö. 902/1497), *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfıyyeti'l-hadîss li'l-İrâkî*.
- Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505), *Tedribü'r-râvî bi şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*.
- Murtazâ ez-Zebîdî (ö. 1205), *Bülgatü'l-erîb fî mustalahı âsâri'l-habîb*.
- Abdülhay el-Leknevi el-Hindî (ö. 1304/1886), *Zaferü'l-emânî fî Muhtasari'l-Cürcânî*.
- Mahfûz al-Tirmisî el-Câvî (ö. 1338/1919), *Menhecü zevi'n-nazar fî şerhi Manzumeti ilmi'l-eser li's-Süyûtî*.
- Nûreddîn İtr, *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs*.²³⁷

3.7.15. Değerlendirme

1- Metin tenkidi, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden başlayarak 8. yüzyılın sonuna kadar çeşitli biçimlerde ve kademeli olarak gelişmiştir. 8. yüzyıldan sonra ise metin tenkidi konusunda daha önceki yüzyıllarda belirlenen

²³⁵ Ebü'l-Ferec Zeynüddîn 'Abdurrahmân b. Aḥmed b. 'Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmîzî*, thk. Humâm 'Abdurrahîm Sa'îd (Zerka: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987), 2/834.

²³⁶ İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmîzî*, 2/834.

²³⁷ Vengra, *Nakdû'l-metn: târîhuhü ve mekâyîsühü*, 45-46.

kurallar aktarılmaya başlanmıştır. Yani, 8. yüzyıl sonrasındaki bilimsel gelişmeler, önceki yüzyıllarda oluşturulan kuralları aktararak metin tenkidini devam ettirmiştir.

2- Metin tenkidinin gelişimi üzerinden yaptığımız inceleme, Bâtılı oryantalistlerin, hadis âlimlerinin sadece isnad tenkidine odaklandıklarına ve metin tenkidini göz ardı ettiklerine dair iddialarının asılsız olduğunu ortaya koymaktadır. İtalyan oryantalist Kaetani, “Hadis âlimlerinin tüm çabası, nakledilen kişinin kimliği üzerine yoğunlaşmakla sınırlıdır, metnin ve ifadenin eleştirisi ile kimse ilgilenmez. Müslüman hadisçiler ve eleştirmenler, isnadın ötesine geçip metinle ilgili herhangi bir eleştiri yapmaya cesaret edemezler. Çünkü bunu, sahâbenin meşhur isimlerine saygısızlık olarak görürler ve İslâm kimliği açısından tehlikeli bir hareket olarak değerlendirirler.”demektedir. Gustave Wiet ise şöyle demektedir: “Hadis âlimleri, hadisleri derinlemesine incelemişlerdir, fakat bu inceleme sadece isnadın, râvilerin kimliklerinin ve birbirleriyle buluşup duyduklarının tespiti üzerine olmuştur. Râviler, Hz. Peygamber’in(s.a.v.) hadislerini doğrudan aktararak bize iletmışlerdir. Ancak, bu hadislerin metnini eleştirenler olmamıştır, bu yüzden hadislerin doğru bir şekilde bize ulaşip ulaşmadığı konusunda kesin bir garanti veremeyiz. Çünkü râvi, iyi niyetli de olsa, söz konusu hadisleri aktarırken metne ilaveler yapmış olabilir. Çünkü hadisler başlangıçta sözlü olarak aktarılmıştır.”²³⁸

Böylece oryantalistlerin hadis âlimlerinin yalnızca isnad eleştirisi ve râvilerin kimliklerini tespit etmekle ilgilendiklerini ve metne bakmadıklarını, dolayısıyla sünnetin güvenilirliği ve nasıl aktarıldığı konusunda şüpheler uyandırdıklarını görüyoruz. Ancak bu kişilerin gözünden kaçan bir şey var ki o da şudur: Sahâbe döneminde başlayan tenkid, isnad değil, doğrudan metin eleştirisiydi. Çünkü o dönemde isnad zinciri henüz yoktu.

Sonrasında, metin tenkidinin nasıl ilerleyip geliştiği hakkında hadis âlimlerinin metni eleştirme noktasındaki pratik uygulamalarına değindik. Burada da bir örnek verecek olursak Zehebî (ö. 748/1348), senedi sağlam olmasına rağmen bazı hadisleri reddetmiş ve içi rahat etmediği için inkâr etmiştir. Örnek olarak, “Cuma gecesi dört rekat namaz kılın, her rekatta Yâsin, Duhân, Tenzîl ve Mülk sûrelerini okuyun, sonra dua edin...” rivayeti hakkında şöyle demiştir:

²³⁸ Fâlih b. Muhammed b. Fâlih es-Sağîr, *el-İstişrâk ve mevkîfuhü mine's-sünneti'n-nebeviyye* (Dımaşk: Mektebetü'l-Gazzâlî, 1401), 62.

“Senedi temiz olmasına rağmen bu hadis çok garip ve içimde sıhhatine dair şüphe var, Allah (c.c.) en iyi bilendir.”²³⁹

Oryantalistlerin iddialarının geçersiz olduğunu daha da pekiştiren bir başka durum, hadis âlimlerinin, isnadın doğru olmasıyla metnin doğru olması arasında zorunluluk ilişkisi bulunmadığını vurgulamış olmalarıdır. Yani, isnad sahih olabilir ancak metin yanlış olabilir ve bu durumda hadis reddedilir. Bu hakikati İbn Kesir de şu şekilde dile getirmiştir: “Bir hadis, isnad açısından sahih veya hasen olarak değerlendirildiğinde, bu durum onun metninin de doğru olduğu anlamına gelmez, çünkü metin nadir veya illetli olabilir.”²⁴⁰

İbn Hacer el-Askalânî de, önemli bir faydadan bahsederken şöyle demektedir: “Önemli, nadir, faydalı ve çokça aktarılan bir mesele vardır ki, bu, onların kabul ettiği bir prensiptir: isnad ile metin arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Çünkü isnad doğru veya şartlarına uygun olsa da, metin, sapma veya illet nedeniyle doğru olmayabilir.”²⁴¹

Buna göre, isnadın doğruluğu, metnin doğruluğunu garantilemez. Âlimler, metni inceleyip onu isnaddan bağımsız olarak değerlendirirler. Hadis, ‘sahih’ olarak kabul edildiğinde, bunun anlamı şudur: ‘Hadisin senedi, doğru ve güvenilir kişilerden oluşmuşsa, şüphe veya illet yoksa’ demektir. Yani, sahih hadisin temel şartlarından biri, metninin şüphe veya illet içermemesi gerektirir. Şüpheli rivayet, daha güvenilir bir kişiye karşılık gelen bir kişi tarafından rivayet edilen, kabul edilen hadislerin aksine yapılan rivayetlerdir. İlet ise, metinle veya senedle ilgili gizli bir problemdir. Buna göre, bir hadis, metninde illet bulunmadığı sürece sahih kabul edilir. O zaman, hadis âlimlerinin metne dikkat etmediklerini nasıl iddia edebiliriz?²⁴²

Eğer mezhepler arası farklara bakarsak, çoğunun metnin eleştirisine dayandığını görürüz. Örneğin, Şafîî, diğerleriyle metnin doğruluğunda değil, metnin anlaşılmasında farklılık gösterir. Bu da yalnızca metinle ilgili bir durumdur. Ayrıca, sadece metnin zahiri anlamını kabul eden bir mezhep ortaya çıkmıştır. Bunlar kendilerine ‘zâhirîler’ adını vermişlerdir. Siyasal ve kelamî mezheplerin arasındaki anlaşmazlıklar da, metni anlama ve yorumlamaya dayalıdır.

²³⁹ Ebû ‘Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. ‘Osmân ez-Zehebî, *Mizânu’l-İtidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, thk. ‘Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1382/1963), 2/213.

²⁴⁰ Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şafîî İbn Kesîr, *el-Bâ’isü’l-hasîs şerhu İhtisâri Ulûmi’l-hadîs*, thk. fâdîl Mahmûd İvad (Dimaşk: Müessesetü’r-Risâle, 1436), 71.

²⁴¹ Ebû İbrahim Muhammed b. İsmail el-Kahlânî eş-Şan’ânî, *Tavdîhu’l-Efkâr li-Me’ânî Tenkîhi’l-Enzâr*, thk. Ebû ‘Abdurrahman Şalâh b. Muhammed b. ‘Avîda (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1417/1997), 1/177.

²⁴² Sıddîk, *Nakdû’l-metn*, 13.

Metnin eleştirisi, ayrıca bağımsız ve kapsamlı bilim dallarının gelişmesine yol açmıştır. Bunlar arasında ‘muhtelif’ül-hadîs, ‘müşkilü’l-hadîs’ ‘garîbü’l-hadîs’ ve ‘muzdaribü’l-hadîs’ gibi konular yer alır. Bunların hepsi metinle ilgilidir, senedle değil.

Son olarak, ileri yıllarda ortaya çıkan ‘mevdûat’ (uydurulmuş hadisler) ve bunların eleştirilmesine dair kitaplar da tamamen metne ve onun eleştirisine odaklanmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen, oryantalistler hadis âlimlerinin sadece senedi incelediğini ve metne ilgi göstermediğini iddia ediyorlar.²⁴³

Hadis âlimlerinin isnada gösterdiği özen, aslında metni hizmete sunmak içindir. Hadis âlimi isnadı incelediğinde ve doğruluğundan emin olduğunda, bu durum, hadis metninin kabul edilmesine daha uygun bir zemine hazırlar. Bu, insanların doğal bir eğilimidir. Bir haberin doğruluğunu kabul etmeden önce, onu aktaran kişinin durumuna bakmak gereklidir. Eğer bu kişi yalan, hile veya kandırma ile tanınıyorsa, aktardığı haber şüpheli kabul edilir. Sonuç olarak, nihai amaç, haberin doğru olup olmadığını anlamaktır.²⁴⁴

Gustave Witt’in, ‘rivayetlerin sözlü olarak aktarılması nedeniyle, râvilerin bazen kendi kelimelerini hadise ekleyebileceği’ yönündeki iddiasına karşılık olarak, hadis âlimleri bu durumu fark etmiş ve içinde başkalarının eklemelerinin bulunduğu rivayetleri ele almışlardır. Bu tür eklemeleri ifşa etmişler ve bu tür rivayetleri ‘müdreç’ hadis olarak adlandırmışlardır.

3- Metin tenkidinin, cerh ve ta’dîl, ricâl ilmi ve diğer tüm çeşitleriyle sened tenkidinden önce ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun sebebi, sahâbe ve tâbiîn döneminde hadisin Resûlullah (s.a.v.)’e yakın bir dönemde bulunması ve râvî zincirinin henüz uzamamış olmasıdır. Ayrıca, hadis uydurma işi henüz belirgin ve yaygın bir hâl almamıştı. Bu yüzden, sened tenkidi acil bir ihtiyaç olarak görülmezken, metin tenkidi daha önemli kabul edilmiştir. Ancak zaman ilerledikçe, râvî zinciri uzayıp hadis uydurmak da artmıştır. Resûlullah’a (s.a.v.) yalan isnadı arttıkça, İslâmî fırkalar ve mezhepler çeşitlendikçe, sened tenkidine olan ihtiyaç daha da artmıştır. Bununla birlikte, metin tenkidi de ihmal edilmemiş, hadis âlimleri metni incelemeye devam etmiştir.

Bu durum, metin ve sened tenkidinin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini, aksine birbirleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu ilişki sadece aklî veya tarihî bir bağ ile sınırlı değildir; hadis ilmi açısından da derin bir bağa sahiptir. Bunun

²⁴³ Ferhân Seyf Hasen, *Me’âyiru nakdi’l-metn inde’l-muhaddisîn ve’l-usûliyyîn* (Aden: Mecelletü’l-Buhûs ve’l-Dirâsati’ş-Şer’iyye, 1442), 155.

²⁴⁴ Mansûr Muhammed Ahmed Yûsuf, *Kavâidü nakdi’l-metn inde’l-muhaddisîn ve’r-reddü alâ da’vâ ihmâlihîm nakde’l-metn* (Mekke: Mecelletü’t-Türâsî’n-Nebevî, 1441), 269.

en açık delili, senedi sahih ve tertemiz olan birçok rivayetin metninin münker olması, yani kabul edilemez bulunmasıdır. Aynı şekilde, anlamı doğru ve dinin temel esaslarına uygun olan bazı metinler de zayıf senetlerle nakledildiği için delil olarak kabul edilmemiştir.

Bu nedenle, metin tenkidi kendine özgü ölçütlere tabi olduğu gibi, sened tenkidi de kendine mahsus kriterlere sahiptir. Eğer biri diğerinden bağımsız olarak tamamen yeterli olsaydı, sünnetin güvenilirliği zedelenir ve her taraftan hatalı bilgilerle kuşatılırdı. Çünkü hadisler, gerçekten vuku bulmuş olayları konu alır ve bir metni doğrudan başka bir senede bağlamak veya bir senedi başka bir metne uygun hâle getirmek, her ikisini de ayrı ayrı titizlikle incelemeden mümkün değildir. Bu sebeple, hadis âlimleri bazen bir hadisin yalnızca senedinin sahih olduğunu belirtirken, bazen de hem metin hem de sened açısından sahih olduğunu ifade ederler. Aralarındaki fark ise oldukça açıktır: Senedinin sahih olduğuna hükmedilen hadisler, sadece sened açısından sahih kabul edilirken mutlak olarak sahih denilen hadisler, hem sened hem de metin açısından güvenilir kabul edilir.²⁴⁵

Burada şunu vurgulamak gerekir: Sünneti bütünüyle inkâr eden veya ona şüpheyile yaklaşan kimseler, onu bize aktaran râvîlerin doğruluğundan emin olunamayacağını öne sürerler. Onlara göre, hadis râvîleri belki de hadisleri kendi hayal ve düşüncelerinden nakletmiş, ya da bilinçsizce aslında hadise ait olmayan unsurları eklemiş olabilirler.

Bu iddiaya cevaben, hadislerin tenkidi ve uydurma rivayetlerden arındırılması konusuna, alışılmışın dışında farklı bir açıdan baktığımızı belirtelim. Genellikle bu meseleye, sünneti savunan ve onun otoritesini destekleyen İslâmî kaynaklar üzerinden yaklaşırız. Şüphesiz ki bu kaynaklar çok değerli ve kıymetlidir. Ancak, gelin biraz farklı bir perspektiften düşünelim ve sünneti destekleyen bir yaklaşım geliştirelim.

Amacımız, âlimlerimizin hadisleri tenkit etmek için geliştirdiği kuralların etkinliğini ve bu kuralların modern bilimsel yöntemlerle ne derece örtüştüğünü görmektir.

Bu konuda günümüzdeki en yakın mesleğin gazetecilik ve medya çalışmaları olduğunu düşünebiliriz. Gazeteciler, gerçekleri araştırır ve sahte haberleri ifşa ederler. Özellikle 11 Eylül 2001 olaylarından sonra, Amerika ve Avrupa’da haber doğruluğunu inceleyen araştırma merkezleri kurulmuştur. Amerikan ve uluslararası medyanın bu olayları ele alış biçimi, ilk ‘fact-checking’ (gerçekleri doğrulama) bloglarının doğmasına neden olmuştur.

²⁴⁵ Mübârekiyye, *Neş’etü ve tetavvuri nakdi metni’l-hadîs*, 117.

Bunun sonucunda, blog yazarları internet sitelerinde haber ve bilgi analizleri yapmaya başlamıştır. Bu durum, ‘amatör gazeteciler’ olgusunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Onlar, geleneksel medya ile halk arasındaki güç dengesini tersine çevirmişlerdir. O dönemde ünlü blog yazarı Ken Layne’in şu sözü genel bir anlayış hâline gelmiştir: “Biz de sizin gerçeklerinizi doğrulayabiliriz.” Bu ifade, gazeteciliğin de denetlenebilir ve kamu yararına hizmet etmekle yükümlü olduğunu ortaya koymuştur.²⁴⁶

Bu durum, hadis âlimlerinin çalışmalarını ve emeklerini hatırlatmaktadır. Çünkü hadis râvileri de titizlikle incelenmiş, eleştirilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu süreçte Cerh ve Ta’dîl ilmi ve Ricâl ilmi ortaya çıkmış, her râvi detaylı bir araştırmaya tabi tutulmuştur. Hadis râvileri güvenilirlik derecelerine göre kategorize edilerek güvenilir, zayıf veya yalancı olup olmadıkları belirlenmiştir.

Gazetecilikte de denetleyici rolü üstlenmek, sağlıklı bir medya ortamında sahte haberlerin yaygın olduğu bir dönemde oldukça önemlidir. Bu, sorumluluk sahibi medya kuruluşlarının ve keskin zekâlı gazetecilerin varlığını gerektirir. Bu gazeteciler, kamuoyunu etkileyen konuların peşini bırakmayan, gerçeğin izini süren kişiler olmalıdır.

Bu konu, Reuters Gazetecilik Araştırma Enstitüsü (*Reuters Institute for the Study of Journalism*) tarafından Google Haber Girişimi (*The Google News Initiative*) desteğiyle yapılan bir çalışmada ele alınmıştır. Bu araştırma, yeni medya düzeninde gazetecinin (editörün) pasif bir bekleyici olmaması gerektiğini ortaya koymuştur.

Çalışmamızda şu sonuca varılmıştır: Gazeteci, bilginin kendisine sunulmasını beklememeli, bizzat gidip araştırmalı ve eksik ya da sunulmayan bilgileri gün yüzüne çıkarmalıdır. Aynı zamanda, politikacıların sunduğu bilgileri pasif bir şekilde kabul etmek yerine, mevcut gerçekleri analiz etmeli ve yanlış bilgileri açığa çıkarmalıdır.²⁴⁷

İşte tam olarak hadis âlimlerinin yaptığı da buydu. Onlar, Resûlullah’ın (s.a.v.) hadislerini araştırmak ve doğruluğunu teyit etmek için diyar diyar seyahat ettiler. Hatta bazen tek bir hadis için uzun yolculuklara çıkarlardı. Bu mecburiyet, hadis uydurma ve yalan söyleme olaylarının yayılmasıyla ortaya çıkan yeni bir gerçeklikten kaynaklanıyordu. Böylece hadis yolculuğu, sahâbe döneminden itibaren başlamış, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn nesilleri boyunca devam etmiş ve sonraki asırlarda da sürmüştür.

Hatîb el-Bağdâdî, ‘*er-Rihletü fî Talebi’l-Hadis*’ adlı eserinde bu yolculuklardan çeşitli örnekler vermektedir. Örneğin: Ebû Eyyûb el-Ensârî, Medîne’den Mısır’a tek bir

²⁴⁶ Şeymâ Bûlîfe, *Tekassî’l-hakâik fî asri mâ ba’de’l-hakika* (Doha: Ma’hedü’l-Cezîre li’l-İ’lâm, 2020), 9-10.

²⁴⁷ Bûlîfe, *Tekassî’l-hakâik fî asri mâ ba’de’l-hakika*, 11-12.

hadis için yolculuk yapmıştır. Resûlullah'ı (s.a.v.) dinlemiş olan son kişilerden biri olarak, duyduğu hadisi sadece Ukbe b. Âmir'in de işittiğini öğrenmiş ve onu doğrulamak için Mısır'a gitmiştir. Şu'be b. Haccâc, abdestin faziletine dair bir hadisin senedi için uzun bir yolculuğa çıkmıştır. Hadisi, Ebu İshâk es-Sebîî'den işitmişti. Ancak Ebu İshâk'ın tedlîs yaptığı yani isnaddaki bazı isimleri açıkça belirtmeyerek gizlediği anlaşılınca, Şu'be bu durumu araştırmak için yollara düşmüştür. Zorlu bir yolculuk sonunda, hadisin senedinde yer alan bir râvinin zayıf ve güvenilmez olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine büyük bir üzüntüyle şöyle demiştir: “Bu hadis yüzünden mahvoldum! Eğer bu hadis sahih olsaydı, bana ailemden, malımdan ve dünyadaki her şeyden daha değerli olurdu.”²⁴⁸

Ahmed b. Hanbel, Abdürrezzâk es-San'ânî'den hadis almak için Yemen'e kadar gitmiştir. Kendisi şöyle derdi: “Yüksek isnad (senet silsilesinde az sayıda ravi olması) talep etmek, selefimizin sünnetidir.”²⁴⁹

Hadis râvilerinin güvenilirliğini araştırmak için de yolculuklar yapılmıştır. Örneğin, Yahyâ b. Ma'în, Ebû Nu'aym el-Fadl b. Dükeyn'in hafızasını ve dikkatini test etmek için onu ziyaret etmiş ve sonunda onun en yüksek dereceye ulaştığını tasdik etmiştir.²⁵⁰

Sonuç olarak metin tenkidinin ortaya çıkış tarihini, sahâbe döneminden başlayarak hicrî asırların ilerleyen dönemlerine kadar olan süreci ve bu süreçte kullanılan kaynakları incelediğimizde, metin tenkidinin en önemli kaynaklarının şunlar olduğu anlaşılmaktadır:

- Hadis metninin Kur'ân-ı Kerîm'e arz edilerek tenkid edilmesi.
- Hadis metninin sahih hadislerle karşılaştırılarak değerlendirilmesi. Bu karşılaştırma, başka sahih bir hadis veya aynı hadisin farklı bir rivayeti ile yapılabilir.
- Hadis metninin şer'î esaslara ve yerleşik hukukî kurallara uygunluğunun incelenmesi.
- Hadis metninin, nefsanî arzular ve kişisel çıkarlardan bağımsız, akl-ı selîm ile değerlendirilmesi.
- Hadis metninin, bilinen tarihî olaylarla karşılaştırılarak analiz edilmesi.
- Hadis metninin, ümmetin icmâına ve kıyas usulüne arz edilerek tenkid edilmesi.

²⁴⁸ Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hâfîz el-Bağdâdî, *er-Rihle fî Talebi'l-Hadis*, thk. Nûreddîn 'İtr (Beyrut: y.y., 1395/1975), 19.

²⁴⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hâfîz el-Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi'l-hadis*, thk. Nûreddîn İtr (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1395), 20.

²⁵⁰ Hâfîz el-Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi'l-hadis*, 22.

- Hadis metninin, râvînin önceki ve sonraki rivayetleriyle mukayese edilerek değerlendirilmesi.²⁵¹

Bu ölçütleri burada ayrıntılı olarak ele almayacağız. Çünkü bunlar, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *el-Menârü'l-Münîf* adlı eserinde hadis metni tenkidi ile ilgili koyduğu kuralları incelerken geniş bir şekilde ele alınacaktır.

²⁵¹Ahmed Serâyiş, *Nakdû'l-metn inde'l-Hâfiz İbn Abdilberr min hilâli kitâbeyhi et-Temhid ve'l-İstizkâr* (Cezair: Câmiatü'l-Cezâir, 2018), 72-73.

4. İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE’NİN *EL-MENÂRÜ’L-MÜNİF* ADLI ESERİ ÖZELİNDE BİR HADİSİN MEVZÜ OLDUĞUNU GÖSTEREN GENEL KAİDELER

İbn Kayyim el-Cevziyye’nin *el-Menârü’l-Münîf* adlı eserinde ortaya koyduğu bir hadisin mevzû olduğunu gösteren kurallardan bahsetmeden önce, kurallar veya ilkeler anlamına gelen *kavâid* kelimesinin sözlük ve terminolojik anlamı verilip bu terimin ne zaman ortaya çıktığına ve onun farklı kullanımlarına değinilecektir. Böylece İbn Kayyim’in, hadis külliyatını tenkit ederken ortaya koyduğu ilke ve kurallardan ne kastedildiği daha net anlaşılabacaktır.

4.1. Kavâid Kelimesinin Lugavî Anlamı

Kavâid kelimesi çoğul olup tekili *kaide* sözcüğüdür. Hem soyut kavramlar (dini kurallar, gramer kuralları gibi) hem de bir binanın temeli gibi somut nesneler için kullanılabilir. Bu nedenle, *kavâid* kelimesinin sözlük anlamı, sabitlik, değişmezlik, genellik ve yaygınlık ifade eder. Zemahşerî (ö. 538/1144), ‘Keşşâf’ adlı meşhur eserinde *kavâid* kelimesinin anlamını şöyle açıklamıştır: “*Kavâid* kaide sözcüğünün çoğuludur. Esas, üstündeki her şeyin kendisine dayandığı temel anlamına gelir. Sabitlik ve kalıcılık ifade eden bir sıfattır.”²⁵²

Yukarıdaki bilgiler ışığında *kavâid* kelimesinin çeşitli anlamlara geldiği söylenebilir. *Lisânü’l-arab*’da detaylı olarak zikredilen bu anlamlardan bazıları şunlardır:²⁵³

✓ Temel: Herhangi bir sağlam ve güçlü yapının inşa edildiği dayanak noktalarıdır. Yüksek ve sağlam bir yapı inşa etmek istendiğinde, yapının dayanıklılığının ve sağlamlığının ilk ölçütü temelinin hazırlanmasıdır.²⁵⁴ Allah Teâla şöyle buyurmuştur: “*İbrâhim İsmâil’le birlikte o evin (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyordu: “Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.”*”²⁵⁵

²⁵² Ebû’l-Kâsım Maḥmûd b. ‘Amr ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Ḥakâiki Ğavâmiḍi’t-Tenzil* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1407), 1/321.

²⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, 3/357.

²⁵⁴ Yakûb b. Abdilvehhâb el-Bahseyn, *el-Kavâidü’l-fikhiyye lûgaten ve’sılâhan: Dirâsetün nazariyyetün tahliliyyetün te’siliyyetün târihiyyetün* (Riyad: Mektebetü’r-Reşîd, 1418), 15.

²⁵⁵ el-Bakara 2/127.

✓ Asıl: Bu, bir şeyin inşa edildiği ve temellendirildiği alt kısmıdır. Binanın temeli yukarıda ya da yanında olamaz, bu mümkün değildir, mutlaka altında olmalıdır. Bu birbirine bağlı dört ahşap parçasından oluşan hevdecin (deve üzerinde kadınların binmesi için konulan üstü çadırla örtülü mahfelin) tabanına benzer.

✓ Yaşlı kadın: Evinde oturan kadına da *kaide* denir. Yani, âdet görmeyi kesmiş ve yaşı ilerlediği için evlenmekten vazgeçmiştir.²⁵⁶

✓ Evli kadın: Erkeğin kaidesi, yani evinde oturup onu bekleyen hanımıdır. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, erkeğin yanında sabit kalması ve yerleşik bir hayat sürmesidir.²⁵⁷

Bu şekilde *kavâid* kelimenin sözlükte birçok anlamı bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında, araştırmada ele alınan *kaide/kavâid* kelimesinin anlamına en yakın olanı ‘temel’ ve ‘asıl’ anlamıdır.

4.2. Kavâid Kelimesinin Istılâhî Anlamı

Âlimler tarafından *kavâid* için birden fazla tanım yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda zikredilecektir:

1. Feyyûmî’nin (ö. 770/1368) ‘el-Misbâhu’l-munîr’ adlı eserinde yaptığı tanımına göre *kavâid* kelimesi terim olarak ‘düzenleyici kurallar ve ilkeler’ anlamına gelir ve bu kurallar, tüm alt öğelerine uygulanabilen genel bir anlam ifade eder.²⁵⁸

Bu tanıma göre, her bir ayrıntılı alt meseleyi tek tek ele almak hem zor hem de zaman alıcı olduğundan, bu meselelerin tamamını kapsayan genel bir kural belirlenir. Bu sayede, o kural altında toplanan tüm alt meseleler için tek bir ifade kullanılmış olur.

Bir örnekle açıklamak gerekirse: ‘Zaruretler haramları mubah kılar’ şeklinde bir fıkıh kuralı vardır. Bu kural, dini konularda hakkında ittifak edilen temel kurallardan biridir. Bu kuralda sadece üç kelime olmasına rağmen, altında çok sayıda durum ve hüküm yer alır. Örneğin:

• Ölü hayvanın eti haramdır. Ancak aşırı derece aç kalan, ölmek üzere olan ve çaresiz kalan biri (örneğin çölde kaybolmuş biri), açlığını gidermek için ölü hayvan eti yiyebilir.

²⁵⁶ Bahseyn, *el-Kavâidü’l-fikhiyye lügaten ve’sılâhan*, 15.

²⁵⁷ Bahseyn, *el-Kavâidü’l-fikhiyye lügaten ve’sılâhan*, 15.

²⁵⁸ Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed b. ‘Alî el-Hamevî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Munîr fî Ğaribi’s-Şerhi’l-Kebîr* (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘İlmiyye, ts.), 2/510.

- İçki haramdır. Ancak boğazına bir lokma kaçan ve ölmek üzere olan bir kişi, yanında sadece alkollü içki varsa boğazındaki sorunu gidermek ve hayatını kurtarmak için az miktarda içebilir.

- Allah'ı (c.c.) inkâr en büyük günahlardandır. Ancak bir kişi zorla kılıç tehdidi altında inkâra zorlanırsa, hayatını kurtarmak için bunu söyleyebilir.

Örneklerde görüldüğü gibi, kural çok kısa olmasına rağmen birçok farklı duruma uygulanabilecek geniş kapsamlı bir hükümdür. Bu durumlar yüzlerce hatta belki de binlerce sayıda olabilir. Bu kadar çok durumu tek tek saymak mümkün olmadığı için, hepsini kapsayan genel ve kapsamlı bir kural belirlenir.

2. Tâceddin es-Sübki'nin (ö. 771/1370) 'el-Eşbâh ven-Nezâir' adlı eserindeki tanımına göre *kaide*; birçok ayrıntıyı kapsayan ve hükümleri kendisinden çıkarılabilen genel bir ilkedir. Örneğin, 'Kesin bilgi şüpheyle kalkmaz' gibi genel bir kural veya 'Sebebi masiyet olan her keffaret hemen yerine getirilmelidir' gibi özel bir kural.²⁵⁹

Sübki'nin tanımından anlaşıldığına göre, genel bir kural ancak ona birçok özel durum ve farklı örnekler uyduğunda kural olarak kabul edilir. Bu nedenle, birçok özel durumu olmayan bir şey kural olamaz. Örneğin, 'odun ateşte yanar' dendiğinde, bu bir kural olmaz. Çünkü sadece bir örneği vardır; yani odun yalnızca ateşte yanabilir ve bu kimyasal süreç sadece ateş ile gerçekleşebilir. Dolayısıyla bu, bir kural olamaz. Aynı şekilde, Sübki'ye göre kural belirli bir konuyla sınırlı olmayabilir. Örneğin, 'Kesinlik, şüphe ile kalkmaz' dendiğinde, bu kural, temizlik, namaz, oruç, zekât, hac ve diğer ibadetlerle birlikte muameleleri de kapsar ve belirli bir duruma özgü değildir. Ancak, 'Sebebi masiyet olan her keffaret hemen yerine getirilmelidir' dendiğinde, burada kaza yapmanın hemen yapılması gerektiği durumu, sadece günah sebebiyle olan kazalara özgü olarak sınırlanmış olur. Yani, bu kural belirli bir konuya özeldir, oysa önceki kural daha genel bir anlam taşır. Bu durumda, Sübki'ye göre kural hem genel olabilir, hem de özel olabilir.²⁶⁰

3. Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) 'Şerhu't-Telvîh alâ Şerhi't-Tavdîh' adlı eserinde yaptığı tanıma göre *kaide*; tüm ayrıntılara uygulanabilen ve hükümleri kendisinden anlaşılan küllî bir hükümdür. Örneğin, 'Kıyasın kendisine delalet ettiği her hüküm sabittir' kaidesi gibi.²⁶¹

Teftâzânî, kaideyi hüküm olarak ifade etmiştir. Burada 'hüküm' kelimesiyle kastedilen 'önerme'dir. Hüküm önermenin bir parçasıdır. Çünkü önerme; hüküm ve

²⁵⁹ Tâcuddîn 'Abdulvehhâb b. Takıyyuddîn es-Subkî Tâcuddîn es-Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991), 1/11.

²⁶⁰ Bahseyn, *el-Kavâidü'l-fikhiyye lügaten ve'stılâhan*, 32.

²⁶¹ Mes'ûd b. 'Omer b. 'Abdullâh et-Teftâzânî, *Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavdîh* (Mısır: Mektebetu Şabîh, ts.), 1/34.

hükmedilen ile hükmü ilişkilendiren bağdan oluşur. O, hüküm kelimesini; bir parçayı bütüne benzetme yoluyla, önermenin bütünü anlamında kullanmıştır. O halde Teftâzanî'ye göre kural, tüm unsurlarıyla tamamlanmış bir cümledir. Örneğin, 'Failler merfu'dur' cümlesini ele alalım. Burada hüküm, failin daima merfu' olduğu, yani hiçbir zaman mansup veya mecrur olamayacağıdır. Hüküm altına alınan ise failin kendisidir ve daima merfu' hükmü altına alınmıştır. Hükümün konusu ise fail üzerine uyguladığımız merfu' olma halidir.²⁶²

Bu araştırmada hadis kurallarından bahsedildiğine göre çalışmada zikredilecek kaideyi; *bütün cüziyyâtını kapsayan ve bunların ahkâmı kendisinden bilinebilen küllî hadis kuralı* diye tanımlamak mümkündür.²⁶³

4.3. Hadis Kurallarının Temel Özellikleri

Hadis kurallarının kendine özgü özellikleri vardır ve bu özellikler, fıkıh ve usul ilimlerindeki diğer kurallardan farklı değildir. Genel olarak kurallar ve özel olarak hadis kurallarına ilişkin yapılan tanımlamalardan anlaşılacağı üzere, bu kuralların başlıca özellikleri şunlardır:

1. İsti'âb (Kapsamlılık): Bir kuralın, altında birçok ayrıntıyı bir araya getirmesi ve bu ayrıntılara uygulanabilmesi demektir. Yani bir kuralın birçok farklı duruma ve ayrıntıya uygulanabilmesi için yeterince kapsamlı olması gerekir. Böylece bu kuralı farklı durumlarda kullanabiliriz.²⁶⁴

2. İcâz (Özlük): Bir kuralın, dolambaçsız ve uzun cümlelerden kaçınarak kısa ve öz olması gerekir. Aksi takdirde, özlük yani kısalık gibi önemli bir özelliğini kaybetmiş olur. Ancak bu, bütün hadis kurallarının kısa olduğu anlamına gelmez. Bazı âlimler, İbn Kayyim'in öğrencisi İbn Receb el-Hanbelî gibi, uzun ve detaylı kurallar ortaya koymuşlardır. Kurallar bahsinde bu tür kurallara daha fazla örnek verilecektir.²⁶⁵

3. el-İttirâd/el-Eğlebiyye (İstisnasızlık/Genellik): Kuralların en önemli özelliklerinden biri, tüm ayrıntılarında tutarlı olmasıdır. Yani, bir kuralın tüm parçaları aynı prensibe uymalıdır. Ancak, bazı durumlarda bir kuralın bazı parçaları bu genel prensipten farklılık gösterebilir. Buna istisna veya şâz denir. Örneğin, 'Hadis ancak güvenilir (sika) bir kişiden kabul edilir' kuralında olduğu gibi. Zira bazı âlimler, güvenilirliği tam olarak bilinmeyen bir kişinin rivayetini,

²⁶² Bahseyn, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye lügaten ve'sılâhan*, 25-26.

²⁶³ Ali İbrâhîm Suûd Acîn, *et-Tak'îd ve devruhu fî ulûmi'l-hadîs* (Mefrak: Câmiatü Âli'l-Beyt, 2010), 529.

²⁶⁴ Acîn, *et-Tak'îd ve devruhu fî ulûmi'l-hadîs*, 529.

²⁶⁵ Acîn, *et-Tak'îd ve devruhu fî ulûmi'l-hadîs*, 530.

bu rivayetin reddedilmemiş olması veya başka rivayetlerle desteklenmiş olması gibi nedenlerle kabul edebilirler. Yani kural, her durumda tam olarak uygulanmasa da, genel olarak hadis ilminin temelini oluşturan kurallardan biri olarak kabul edilir.²⁶⁶

4. Zabt (Sağlamlık): Sözlükte “bir şeyi sıkı tutmak; bir sözü iyice belleyip ezberlemek, kaydetmek” anlamındaki zabt kelimesi hadis terimi olarak râvinin kabul görmüş tahammül yollarıyla aldığı bir rivayeti, herhangi bir tereddüde düşmeden ve değişiklik yapmadan hocasından aldığı gibi nakletme özelliğini ifade eder. Zabtın ezber zabtı (zabtü’s-sadr) ve kitap zabtı (zabtü’l-kitâb) olmak üzere iki çeşidi vardır. Burada ise kuralın sağlamlığı kastedilmektedir.

5. Teshîl (Kolaylaştırma): Bilgiye ulaşımı kolaylaştırma kaidenin en önemli özelliklerinden birisidir. Her meseleyi ayrı ayrı incelemek ve hangi durumlara uygulanacağını, hangi durumlara uygulanmayacağını araştırmak yerine, kavâid bize genel bir çerçeve sunar. Bu çerçeve sayesinde, benzer durumları bu genel prensibe göre değerlendirebiliriz. Böylece bilgiye ulaşmak daha kolay hale gelir ve bilgi düzenlenerek kaydedilir.

Bu özelliklerin birbirleriyle iç içe geçtiği görülmektedir. Zabtetme veya düzenleme ile kolaylaştırma birbirini tamamlayan kavramlardır. Bir kural bir meseleyi düzenliyorsa, aynı zamanda onu kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde, bir kural bir meseleyi kolaylaştırıyorsa, onu düzenlemektedir. Ayrıca bu beş özellik bir kuralda ne kadar bulunuyorsa o nispette kurallık özelliğine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Böylece, *kaide/kavâid* kelimesinin hem lugavî hem de ıstılâhî anlamlarına kısaca değindikten sonra İbn Kayyim el-Cevziyye’nin *el-Menârü’l-Münîf* adlı eserinde bir hadisin mevzû olduğunu tespit edebilmek için koymuş olduğu kurallara geçebiliriz.

4.4. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin *el-Menârü’l-Münîf* Adlı Eserinde Koyduğu Bir Hadisin Mevzû Olduğunu Gösteren Kurallar

4.4.1. “Kur’an’ın Sarih İfadesine Muhalif Olan Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Kur’an, İslâm’ın birinci şer’î kaynağıdır. Usul âlimlerinin tanımına göre Kur’an; Allah Teâlâ’nın, Arapça olarak indirilen, en kısa sûresiyle bile mucizelik taşıyan,

²⁶⁶ Acin, *et-Tak’id ve devruhu fî ulûmi’l-hadîs*, 530.

mushaflarda yazılı olan, tevâtür yoluyla bize aktarılan, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayan ve Nâs sûresiyle son bulan kelimadır.²⁶⁷

Buna göre, Kur'an; yüce Allah'ın (c.c.), Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Arapça lisanıyla indirdiği, mucizevi olan ve tevâtür yoluyla bize ulaşan kelimadır. Tevâtürle nakledilmesi, onu büyük bir topluluğun, yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayacak şekilde aktarmış olması anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde cem edilmiş, Hz. Osman (r.a.) döneminde ise çoğaltılmış olup günümüze kadar ilk haliyle ulaşmıştır. Daha sonraki dönemlerde sadece harflerin noktalama ve harekeleme işlemleri gibi okumayı kolaylaştırıcı uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Resûlullah'ın (s.a.v.) sünneti ve hadisleri ise anlam itibarıyla Kur'an'a dayanır. Sünnet, Kur'an'ın mücmelini tafsil, müşkilini açıklama vb. misyonları üstlenir.²⁶⁸ Bu durumu yüce Rabbimiz şu ayette bildirmiştir: *"Sana da bu zikri (Kur'an'ı) indirdik ki, insanlara kendilerine indirileni açıklayasın."*²⁶⁹

Bu nedenle sünnet, Kur'an'ın açıklayıcısı ve yorumcusudur. Ayrıca sünnet de Kur'an gibi Allah'tan gelen bir vahiydir. Ancak sünnetteki ifadeler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi sözleriyle aktarılmıştır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Dikkat edin! Bana Kur'an ve onunla birlikte bir misli daha verilmiştir."*²⁷⁰ Sünnetin bu yüksek konumu göz önüne alındığında, güvenilir yollarla bize ulaşan sahih bir sünnetin Kur'an'a aykırı olması mümkün değildir. Çünkü her ikisi de aynı kaynaktan, yani Allah'tan (c.c.) gelen bir vahiydir. Aynı kaynaktan gelen iki şeyin birbirine aykırı olması mümkün değildir. Ancak, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen bir söz gerçekten O'na ait değilse, yani uydurma ise, işte o zaman Kur'an'a aykırı olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. İşte bu nokta, uydurma hadisleri tespit etmek için etkili bir yöntem sunmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî, "el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye" adlı kitabında, haberlerin çelişmesiyle ilgili ayrı bir başlık açmış ve burada şunu söylemiştir: "Haberler iki türlüdür. Bir kısmı ya bedâheten ya da delil ile Resûlullah'ın (s.a.v.) söylediği bilinen haberdur. Diğer kısmı ise, onun sözü olup olmadığı bilinmeyen haberdur. Eğer iki haberin de Resûlullah (s.a.v.) tarafından söylendiği kesin olarak biliniyorsa, görünürde çelişkili olsa bile gerçekte aralarında bir çelişki olmaz. Çünkü iki haberin çelişmesi, bir emirle bir yasak, bir helâl ile bir haram arasında çelişki olmasını gerektirir ki bu

²⁶⁷ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikhi'l-islâmî* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1444), 24.

²⁶⁸ İbrâhîm b. Mûsâ el-Laḥmî el-Ğirnâfî eş-Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Ḥasen es-Selmân (b.y.: Dâru İbn 'Affân, 1417/1997), 4/314.

²⁶⁹ en-Nahl 16/44.

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/28/410 (o. 17174).

durumda bir emir veya yasakla çelişirse, yükümlülük ortadan kalkar. İki haber çelişiyorsa, biri doğru diğeri yalan olmalıdır ki bu da Resûlullah'a (s.a.v.) iftira atmak olur, Allah'a sığınırız. Hal böyle olunca, iki haberin çeliştiği zannedilse de, bunlar farklı zamanlarda, farklı topluluklarda, farklı kişilerde veya farklı durumlarda vuku bulmuş olabilir. Bu, şer'î hükümler konusunda çelişkiye yer olmadığını gösterir."²⁷¹

Buna göre Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait hadisler, birbirleriyle veya Kur'an-ı Kerim'le çelişmez. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa, o zaman şeriat işlerlikten düşer. Çünkü her biri diğerini geçersiz kılar. Sonuç olarak, Kur'an ile sünnet arasında hiçbir çelişki yoktur.

Bu yöntemi, İbn Kayyim, *el-Menâru'l-Münîf* adlı eserinde Resûlullah'a (s.a.v.) atfedilen uydurma hadisleri tespit etmek için kullanmıştır. Bu da onun, Kur'an'a aykırı olan hadisleri incelemesindeki temel ilkelerinden birini oluşturur.

Buna zikrettiği örneklerden biri "Dünyanın yedi bin yıl olduğu ve biz yedinci bin yılın içindeyiz."²⁷² şeklindeki rivayettir. Bu hadis, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethul-Bârî* adlı eserinde ifade ettiği gibi İbn Ziml'in Resûlullah'a (s.a.v.) nispet ederek rivayet ettiği bir hadis olarak aktarılmaktadır. Ancak, bu hadis çok zayıf bir isnada sahiptir. İbnü's-Seken (ö. 353/964), isnadının bilinmeyen kişilerden oluştuğunu belirtmiş ve İbn Ziml'in sahâbî olup olmadığı konusunda ihtilaf olduğunu zikretmiştir.²⁷³ Ayrıca İbnü'l-Cevzî de, *el-Mevdû'ât* adlı eserinde bu rivayete yer vermiş ve uydurma olduğunu belirtmiştir.²⁷⁴

İbn Kayyim, açıkça Kur'an'a aykırı olduğu için bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir.²⁷⁵ Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ne zaman gelip çatacak?" diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: "Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!" Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."*²⁷⁶

Burada Allah (c.c.) kıyamet saati hakkında soru soranlara, bilgisinin yalnızca O'na ait olduğunu ve O'ndan başkasının zamanını bilmediğini belirtmektedir. Resûlullah (s.a.v.) da bu konuda kimseye bilgi verilmediğini, hatta kendisinin dahi

²⁷¹ Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hâfîz el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye*, thk. Ebû 'Abdullâh es-Sevraķî - İbrâhîm Hamdî el-Medenî (Medine: y.y., ts.), 482.

²⁷² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 80. Hadisin kaynağı için bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 8/302 (No. 8146).

²⁷³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi şerhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1380), 14/11/351.

²⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/243.

²⁷⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 80.

²⁷⁶ el-Â'raf 7/187.

zamanını bilmediğini ifade etmektedir. Allah Teala (... *sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: "Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır "* ifadesiyle, bu anlamı pekiştirmektedir. Diğer birçok ayet, kıyamet saati hakkında yalnızca Allah (c.c.)'ın bilgi sahibi olduğunu açıkça belirtmektedir.

Ayrıca, Resûlullah'ın (s.a.v.) Cebrail'in (a.s.) kıyamet saati hakkında sormasıyla ilgili ünlü 'Cibril hadisinde, "*Sorulan, soran kadar bilgili değildir.*" demiştir.²⁷⁷ Dolayısıyla yukarıdaki rivayet hem âyetle hem de sahîh hadisle çeliştiği için bâtil ve uydurmadır.

Bu kural aslında âlimler arasında teorik olarak üzerinde ittifak edilen bir kriterdir. Ancak bir rivayetin Kur'an'a muarız olup olmadığının tespiti kolay değildir. Çünkü yapılan teviller kişiden kişiye ya da ekolden ekole farklılık gösterdiği için kimilerine göre Kur'an'a muhalif görülen rivayetler başkalarının içtihadına göre böyle görülmeyebilir. Zira bu konuda herkesin üzerinde icma ettiği açık seçik ölçüler maalesef bulunmamaktadır. Bizim bu değerlendirmemiz bundan sonra zikredilecek olan kurallar için de geçerlidir.

4.4.2. "Sahih Sünnete Aykırı Olan Her Hadis Mevzudur." Kuralı

Sünnet kelimesi, sözlükte gidişat ve alışılmış yol anlamına gelir. Terim olarak ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirleri (onayları) olarak tanımlanır. Burada takrir, Resûlullah'ın (s.a.v.) bir durumu açıkça onaylaması veya önünde meydana gelen bir olaya itiraz etmeyip sessiz kalması ya da hoşnut olduğunu gösteren bir tutum sergilemesi anlamına gelir.²⁷⁸

Sünnet, İslâm'ın ikinci temel kaynağıdır ve son vahyin tebliğcisi olan Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bize aktarılmıştır. Allah Teâlâ, O'nun hakkında şöyle buyurmuştur: "*O, hevâdan (kendi istek ve arzusundan) konuşmaz. O (bildirdikleri), kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir.*"²⁷⁹

Bu nedenle, sahih hadisler, İslâm dininin temel hükümlerinin şekillendiği ve diğer hadislerin doğruluğunun kıyaslandığı bir ölçü olarak kabul edilir. Bundan dolayı, sünnetin içinde yer alan sahih hadisler, şüpheli hadislerin metinlerinin eleştirilmesinde esas alınan en önemli referanslardan biridir.

Hadis âlimleri, sahih sünneti esas alarak uydurma ve zayıf hadisleri eleştirmişlerdir. Hadisleri değerlendirirken, zayıf ve uydurma rivayetleri sahih olanlarla

²⁷⁷ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "İmân", 36.

²⁷⁸ Zühaylî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikhi'l-islâmî*, 35.

²⁷⁹ en-Necm53/3-4.

karşılaştırarak hataları tespit etmişlerdir. Bu yöntem, sahâbenin uygulamalarına dayanmaktadır.

Bu konuya değinen Abdülfettâh Ebû Gudde, şu ifadeleri kullanmıştır: “Rivayet edilen haberin, muhafaza edilen (sahih) sünnete arz edilmesi, hadis usulünde 'metin tenkidi' olarak ifade edilen bir yöntemdir.”²⁸⁰

Hadis âlimleri, Resûlullah'ın (s.a.v.) sahâbîlerinin yolunu takip ederek sünneti sünnete arz etmiş ve hadis metinlerini ona göre tenkit etmişlerdir. Bunun en iyi delillerinden biri, İbn Kayyim'in *el-Menârü'l-Münîf* adlı kitabıdır. Bu eserinde, bazı hadis metinlerini açık ve net bir şekilde tenkit ederken, onları sahih sünnete aykırılığı açısından değerlendirmiştir.

Bu kurala zikrettiği bir örnek, kıyamet günü insanların babalarına değil, annelerine nispet edilerek çağrılacağını bildiren hadistir. İbn Kayyim, bu hadisi, ona muhalif sahih hadislerle eleştirmiştir. Buna karşılık Sahîh-i Buhârî'de, “Kıyamet Günü İnsanların Babalarıyla Çağrılacağı” başlığı altında yer alan şu hadisi zikretmiştir: “*Her hain için kıyamet günü ihanetinin büyüklüğüne göre bir sancak dikilir ve 'Bu, falan oğlu falanın ihanetidir' denilir.*”²⁸¹ Bu hadis, yine Sahîh-i Buhârî'de şu lafızla da yer alır: “*Şüphesiz ki hainin kıyamet günü sancağı yükseltilir ve 'Bu, falan oğlu falanın ihanetidir' denir.*”²⁸² Görüldüğü gibi, ilk hadis (mevzu olan) insanların kıyamet günü annelerine nispet edilerek çağrılacağını söylerken, ikinci hadis (sahih olan) insanların babalarına nispet edilerek çağrılacağını açıkça belirtmektedir.²⁸³

Ayrıca İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* adlı eserinde “İnsanların anneleriyle çağırılması” başlığı altında benzer bir hadis daha aktarmıştır: “İshâk b. İbrahim et-Taberî'nin rivayet ettiği Enes'e dayandırılan bir hadise göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Allah'ın, kullarını örtmesi için kıyamet günü insanlar anneleriyle çağrılır.*” Bu rivayet hakkında İbnü'l-Cevzî şöyle der: “Bu hadis sahih değildir ve hadisi uydurduğundan şüphe edilen kişi İshak'tır.”²⁸⁴ Buna göre, insanların kıyamet günü anneleriyle çağrılacağını belirten tüm hadisler uydurmadır ve bâtıldır.

Bu kurala başka bir örnek, teşehhüdün başında “Bismillah” ifadesinin yer aldığı Câbir'e nispet edilen rivayettir. Teşehhüdden önce besmele çekildiğini bildiren bu hadiste “Bismillah” ifadesi ilavedir ve sahih değildir. Çünkü sahih rivayetler incelendiğinde, teşehhüdde besmelenin yer almadığı görülmektedir.²⁸⁵

²⁸⁰ Abdülfettâh Ebû Gudde, *Lemehât min târihi's-sünne ve ulûmi'l-hadîs* (Beyrut: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1984), 40.

²⁸¹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Edeb”, 99 (No. 5823).

²⁸² Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Edeb”, 99 (No. 5823).

²⁸³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 139.

²⁸⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1386, 3/248.

²⁸⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 140.

Örneğin Sahîh-i Buhârî’de İbn Mes‘ûd’a dayandırılan bir hadiste şöyle geçmektedir: “Resûlullah (s.a.v.) avucumu avucunun içine alarak bana teşehhüdü, Kur’ân’daki bir sûreyi öğrettiği gibi öğretti...”²⁸⁶ Bu rivayette teşehhüdün başında besmele bulunmamaktadır.

Sahih Müslim’de geçen rivayet ise şöyledir: “Biz, Resûlullah (s.a.v.)’ın arkasında namaz kılarken, “Allah’a selâm olsun, falanca kişiye selâm olsun” diyorduk. Bir gün Resûlullah (s.a.v.) bize şöyle buyurdu: *‘Şüphesiz ki Allah selâmın, ta kendisidir. O hâlde sizden biri namazda oturduğunda şöyle desin: ‘et-Tahiyyât...Bunu söylediğinde, gökte ve yerde Allah’ın her sâlih kulu bundan payını alır. Sonra şöyle desin: ‘Şehâdet ederim ki, Allah’tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki, Muhammed O’nun kulu ve Resûlü’dür.’ Sonrasında dilediği duayı yapsın.*”²⁸⁷

Son olarak Sahihu İbn Huzeyme’de geçen rivayetde şöyledir: Biz, ondan bunu, Kur’ân’ın harflerini ezberlediğimiz gibi ezberliyorduk. Sol uyluğunun üzerine oturduğunda şöyle derdi: ‘et-Tahiyyât..’ Sonra kendisi için dua eder, ardından selâm verir ve namazı bitirirdi.”²⁸⁸

Bu rivayetler, teşehhüdün başında besmelenin yer almadığı sahih ve hasen rivayetlerin bir derlemesidir. Bu durum, teşehhüdün başında besmelenin geçersiz ve sahih olmadığını göstermektedir. Her ne kadar bazı rivayetlerde teşehhüdden önce besmelenin zikredildiği geçse de bunlar bâtil olup, sahih rivayetler karşısında delil olamaz.

4.4.3. “Eğer Bir Hadis, Açık Kanıtlarla Bâtıl Olduğu Tespit Edilen Rivayetlerden Biri İse Uydurmadır.” Kuralı

İbn Kayyim, bu kuralı Avc b. Unuk hadisiyle örneklendirir ve bu kuralı zikrettikten sonra şöyle der: “Avc b. Unuk’un uzun hadisini uyduran kişi peygamberlerin haberlerine saldırmayı amaçlamıştır. Bu rivayette, ‘onun uzunluğunun üç bin zira‘ olduğu, Nuh’un onu boğulmaktan korkuttuğunda ona, beni bu çanağına al dediği, tufanın topuğuna kadar bile ulaşmadığı, denize girdiğinde beline ulaştığı, denizin dibinden balık alıp güneşin gözünde kızarttığı, Musa’nın ordusu büyüklüğünde büyük bir kaya parçası söküp onlara atmak istediği, ancak Allah’ın (c.c.) onu boynuna halka gibi geçirdiği’ anlatılır!”²⁸⁹

²⁸⁶ Buhârî, *Sahîhu l-Buhârî*, “İsti’zân”, 28 (No. 5910).

²⁸⁷ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Salât”, 55 (No. 402).

²⁸⁸ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nîsâbü’rî İbn Huzeyme, *Şahîhu İbni Huzeyme*, thk. Muhammed Muştafâ el-’A‘zamî (Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî, ts.), 1/348 (No. 702).

²⁸⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü l-Münîf*, ts., 176-177.

Bu hikâye ve etrafında örülen abartılar ile aşırılıklar, cahil İsrailoğulları tarafından uydurulmuş İsrâîliyyat türünden rivayetlerdendir. Onlarda yalan haberler o kadar çoğalmıştı ki, doğru ile bâtıl ayırt edilemez hâle gelmiştir. Ayrıca eğer bu hikâye doğru olsaydı ve Amâlika'dan olan Avc b. Unuk gerçekten bu kadar güçlü ve devasa biri olsaydı, İsrailoğulları'nın güçlü Amâlikalarla savaşmaktan kaçınmaları mazur görülürdü ve Allah (c.c.) onları savaşmaktan geri durdukları için kırk yıl boyunca çölde dolaşma cezasına çarptırmazdı.²⁹⁰

Nitekim Allah Teâlâ, Musa'nın İsrailoğulları'na zorba kavme karşı savaşmalarını emrettiğini anlattıktan sonra şöyle buyurmaktadır: *"Dediler ki: 'Ey Mûsâ! Orada zorba bir topluluk var, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Ama oradan çıkarlarsa biz hemen gireriz.'"*²⁹¹ Daha sonra Allah Teâlâ'nın şu buyruğu gelir: *"Dediler ki: 'Ey Musa! Onlar orada oldukça biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabb. gidin ve onlarla savaşın, biz burada oturuyoruz.' Musa dedi ki: 'Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim. Artık bizimle bu fasık kavmin arasını ayır!'" Allah buyurdu ki: 'O hâlde, orası onlara kırk yıl boyunca haram kılınmıştır. Yeryüzünde şaşkın bir şekilde dolaşacaklardır. Artık fasık kavim için üzülmeye.'"*²⁹²

Buna göre, Avc b. Unuk tamamen hayali bir karakterdir ve Yahudi zındıkları tarafından uydurulmuştur. İbn Kayyim de bu konuda şunları söylemiştir: *"Şüphesiz ki, bu ve benzeri hikâyeler, Yahudi kitap ehlinin zındıkları tarafından peygamberlere ve onların takipçilerine alay ve istihza amacıyla uydurulmuştur."*²⁹³

Bu kuralın örneklerinden bir diğeri de şu uydurma hadistir: *"Şüphesiz ki, yeryüzü bir kayanın üzerindedir, kaya ise bir öküzün boynuzunun üzerindedir. Öküz boynuzunu salladığında kaya hareket eder, kaya hareket ettiğinde ise yeryüzü sarsılır ve bu olay zelzeledir."*²⁹⁴

Şaşırtıcı olan, bu sözün İslâm dünyasında yaygın olması ve bazılarının bunu anlatıp aktarmaya devam etmesidir. Belki de bu inancın kaynağı, bu hadisin ya da benzeri bir ifadenin bazı tefsir kitaplarında yer almasıdır. Nitekim *Tefsîrû'l-Begavî*'de, Kalem Suresi'nin tefsiri sırasında buna benzer bir anlatıya rastlanmaktadır. Nitekim Begavî, *"Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun."*²⁹⁵ âyetini tefsir ederken ismi belirtilmemiş bazı râvilere dayandırdığı bir nakilde şunları anlatmaktadır: Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığında, onu taşımak üzere bir melek görevlendirmiştir. Bu

²⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/323.

²⁹¹ el-Mâide 5/22.

²⁹² el-Mâide 5/24-26

²⁹³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 78.

²⁹⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 78.

²⁹⁵ el-Kalem 68/1.

melek yedi kat yerin içine girmiş ve dünyayı omzuna almıştır. Ellerinden biri doğuda, diğeri batıda olacak şekilde yeryüzünü tutmuştur. Ancak ayakları sağlam bir zemine basmamaktaydı. Bunun üzerine Allah (c.c.), cennetten kırk bin boynuzu ve kırk bin ayağı olan bir öküz indirmiş ve meleğin ayaklarını bu öküzün sırtına koymuştur. Fakat meleğin ayakları yine de tam olarak sabitlenmemiştir. Bunun üzerine Allah, Firdevs Cenneti'nin en yüksek noktasından beş yüz yıllık mesafe büyüklüğünde yeşil bir yakut alarak bu öküzün hörgücü ile kulağı arasına yerleştirmiş ve melek ayaklarını bunun üzerine koyarak denge sağlamıştır.” Ayrıca, bu öküzün boynuzlarının yeryüzünün dört bir yanına uzandığı söylenmektedir. Daha sonra Kâ'b el-Ahbâr'a ait, önceki anlatıya benzeyen bir rivayet zikredilmiştir. Buna göre, İblis, yeryüzünü sırtında taşıyan balığa (büyük bir deniz canlısına) ulaşip ona şöyle demiştir: "Sırtında taşıdığın şeyin ne olduğunu biliyor musun? Üzerinde sayısız milletler, hayvanlar, ağaçlar ve dağlar var. Eğer onları silkip sırtından atsan, hepsi yok olurdu." Bunun üzerine balık, İblis'in sözlerinden etkilenererek bu fikri gerçekleştirmeye niyetlendi. Ancak tam bunu yapacağı sırada, Allah (c.c.) ona küçük bir canlı gönderdi ve bu canlı balığın beynine girerek ona büyük bir acı verdi. Bunun üzerine balık feryat ederek Allah'a (c.c.) yöneldi ve yardım diledi. Allah da (c.c.) o küçük canlının balığın beyninden çıkmasına izin verdi. Daha sonra Kâ'b el-Ahbâr şöyle der: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, eğer balık böyle bir şeyi tekrar yapmaya niyetlenirse, o küçük canlı tekrar eski hâline dönüp beynine girer."²⁹⁶

Sonuç olarak, bu tür anlatılar bazı tefsir kitaplarında yer alsada, bunlar İsrâîliyyat haberlerinden olup hiçbir doğruluk payı yoktur. Ayrıca, bu rivayetlerin dilindeki zayıflık ve anlamsızlık o kadar açıktır ki, Allah'ın Resûlü Muhammed (s.a.v.) gibi hikmetle donatılmış bir peygamberin böyle sözler söylemesi asla mümkün değildir. Bu yüzden, İbn Kayyim el-Cevziyye, bu tür haberleri kitaplarına alanlara hayret etmiş ve şöyle demiştir: "Kitaplarını bu saçmalıklarla dolduranlara şaşarım!"²⁹⁷

4.4.4. “İçerisinde Fesat, Zulüm, Anlamsızlık, Haksız Övgü, Hak Olan Bir Şeyi Kötüleme Veya Benzeri Unsurlar Bulunan Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

İbn Kayyim, bu kurala giren hadisler arasında, ismi *Muhammed* veya *Ahmed* olan kimselerin cehenneme girmeyeceğini belirten uydurma rivayetleri zikretmiştir. Bunlara örnek olarak şu hadisler verilmiştir:

²⁹⁶ Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' Ebû Muhammed el-Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed 'Abdullâh en-Nimr v.dğr (b.y.: Dâru Taybe, 1417/1997), 8/186.

²⁹⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 78.

• “Kendi nefsimi yemin ettim ki, ismi Ahmed veya Muhammed olan hiç kimse cehenneme girmeyecektir.”²⁹⁸

• “Kimin bir çocuğu olur ve ona bereket niyetiyle Muhammed adını verirse, hem kendisi hem de çocuğu cennette olacaktır.”²⁹⁹

• “Bir Müslüman, hanımına yaklaşırken (eğer çocuğu olursa ona Muhammed adını vereceğine) niyet ederse, Allah ona erkek bir evlat nasip eder.”³⁰⁰

Bu hadislerin tamamı uydurma olup, Hz. Peygamber’e(s.a.v.) iftiradan ibarettir. İbn Kayyim, bu kuralı açıklarken, ismi Muhammed veya Ahmed olan kimselerin övülmesine dair hadislerin, İslâm’ın kesin hükümlerine aykırı olduğunu belirtmiştir. Çünkü cehennemden kurtuluş isim ve lakaplarla değil, ancak iman, salih amel ve Allah’a (c.c.) yönelik samimi tevhid ile mümkündür.

Böylesi sözler, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ağzından çıkmış olamaz. Nitekim O, bir zamanlar Üsâme b. Zeyd kendisine hırsızlık yapan Mahzumî oğulları kabilesinden bir kadının cezasının affedilmesi için şefaatchi olmak istediğinde ona şöyle buyurmuştur: “Allah’ın (c.c.) koyduğu sınırlarından birinde mi şefaet ediyorsun?” Sonra ayağa kalkıp insanlara hitap etti ve şöyle buyurdu: “Sizden öncekileri helâk eden şey şuydu: Onlar, içlerinden soylu biri hırsızlık yaptığında onu bırakırlar, zayıf biri hırsızlık yaptığında ise ona ceza uygularlardı. Allah’a yemin ederim ki, eğer Muhammed’in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı, onun da elini keserdim!”³⁰¹

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.), Üsâme’nin Allah’ın (c.c.) koyduğu sınırlarından birinde şefaet etmek istemesi karşısındaki tepkisi büyük olmuştur. Üstelik sadece onu azarlamakla yetinmemiş, aynı zamanda ayağa kalkarak insanlara hitap etmiş ve çok önemli olan şu mesajı onlara vermiştir: Allah’ın (c.c.) hududunda şefaet yoktur. Günahkâr, işlediği fiilden dolayı cezalandırılmalıdır, ne soyu ne de ismi onu kurtarabilir. Buna, Allah’ın (c.c.) peygamberinin kızı Hz. Fâtıma (r.a.) da dâhildir.

Bu şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.), birinin kendisine yakınlığı veya soy bağı sebebiyle Allah’ın (c.c.) hükümlerinden muaf tutulabileceği ihtimalini dahi kökten reddetmiştir. Bunu ispat için de gerçekleşmesi uzak bir ihtimal olan örnek vermiştir. Buna göre şayet Fâtıma b.ti Muhammed (s.a.v.) hırsızlık yapmış olsaydı, onun da elini keseceğini ifade etmiştir. Eğer Hz. Peygamber’in (s.a.v.) en sevdiği kızı bile soy bağıyla

²⁹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 61.

²⁹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 61.

³⁰⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 61.

³⁰¹ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “Enbiyâ”, 52 (No. 3475).

kurtulamazsa, yalnızca ismi onun ismine benzeyen birinin sırf isim benzerliğinden ötürü cennete gireceği nasıl düşünülebilir?

4.4.5. “Bir Hadis, Bâtıl Olduğunu Gösteren Karineler Taşıyorsa Uydurmadır.” Kuralı

İbn Kayyim, bu kaideyi, ‘Hayber Yahudilerinden cizyenin kaldırılması’ hakkındaki hadisle örneklendirmiştir. Bu rivayet, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hayber’i fethettiğinde, oradaki Yahudilere özel bir ayrıcalık tanıdığı ve onlardan cizyenin kaldırıldığını ifade etmektedir.

İbn Kayyim, bu rivayeti sahih sünnet ışığında inceleyerek, yaklaşık on farklı açıdan uydurma olduğunu ortaya koymuştur:

1. Bu rivayette sahâbîlerden Sa’d b. Mu‘âz’ın (r.a.) şahitliği geçmektedir. Ancak Sa’d b. Mu‘âz (r.a.), Hendek Savaşı’ndan bir ay sonra, Hicrî 5. yılda vefat etmiştir. Oysa Hayber Gazvesi Hicrî 7. yılda gerçekleşmiştir. Ölmüş biri nasıl şahitlik yapabilir?

2. Hadiste ‘Muâviye b. Ebî Süfyân yazdı’ ifadesi geçmektedir. Ancak Muâviye, Hicrî 8. yılda Mekke’nin fethi sırasında Müslüman olmuştur. Hayber Gazvesi ise Hicrî 7. yılda gerçekleşmiştir. Müslüman olmayan biri nasıl Resûlullah’ın (s.a.v.) kâtibi olabilir?

3. Hayber Gazvesi sırasında henüz cizye farz kılınmamıştır. Cizye, Hicrî 9. yılda Tebük Seferi’nden sonra, Necrân Hristiyanları ve Yemen Yahudileri üzerine konulmuştur. Dolayısıyla, cizyenin Hayber Yahudilerinden kaldırıldığı iddiası temelsizdir.

4. Bu uydurma hadiste, Yahudilerden angarya (zorunlu işçilik) ve ağır vergilerin kaldırıldığı belirtilmektedir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde böyle bir angarya veya ağır vergi (mükûs) uygulaması yoktu ki kaldırılmış olsun!

5. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hayber Yahudileriyle kalıcı ve bağlayıcı bir anlaşma yapmamıştır. Onlara sadece “Sizi burada istediğimiz sürece bırakıyoruz.” demiştir. Eğer gerçekten cizye kaldırılmış olsaydı, bu onlara daimî bir koruma ve dokunulmazlık sağlayan bir zimmet sözleşmesi olurdu. Ama onlara böyle bir garanti verilmemiştir.

6. Böylesine önemli bir olay, muhakkak sahâbe ve tâbiîn tarafından nakledilirdi. Ancak ne sahâbe, ne hadis âlimleri, ne de İslâm tarihçileri bu konuyu

aktarmıştır. Sadece Yahudiler böyle bir şeyi iddia etmektedir. Bu nasıl mümkün olabilir?

7. Hayber Yahudileri, ne Hz. Peygamber'e(s.a.v.) ne de İslâm'a vefalı davranıp iyilik etmişlerdir. Aksine Allah (c.c.) ve Resûlü'ne hep düşmanlık etmişler, sahâbîlerle savaşmışlar, İslâm karşıtı müşrikleri desteklemişlerdir. Bunca düşmanlığa rağmen, Hz. Peygamber (s.a.v.) neden onları ödüllendirip cizyeyi üzerlerinden kaldırsın?

8. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisinden daha uzak olan Yemen ve Negrân halkına bile cizye uygulamıştır. Oysa onlar İslâm'a ve Müslümanlara karşı Hayber Yahudileri kadar düşmanlık yapmamışlardır. Daha az düşmanlık edenlerden cizye alınırken, en şiddetli düşmanlık yapanlardan cizye nasıl kaldırılabilir? Oysa şu bilinen bir kuraldır: Bir toplumun küfrü ve düşmanlığı ne kadar büyükse, cezası da o kadar büyük olur.

9. Eğer gerçekten Hayber Yahudilerinden cizye kaldırılmış olsaydı, onlar İslâm toplumunda en ayrıcalıklı, en mutlu topluluk hâline gelirlerdi. Ancak bunun tam tersi olmuştur. Zira onlar, Hayber'den çıkartılmışlardır. Oysa cizye veren zimmîler (gayrimüslim vatandaşlar) ülkelerinde kalabilirlerdi. Cizye vererek bile ülkede kalamayan bir topluluktan cizyenin kaldırıldığı nasıl iddia edilebilir?

10. Eğer bu iddia doğru olsaydı, sahâbîler, tâbiîn ve fıkıh âlimleri bu konuda ittifak ederdi. Ancak sahâbe arasında bile “Hayber Yahudilerine cizye düşmez” diyen tek bir kişi yoktur. Tâbiîn ve fukahâ da aynı görüştedir. Dolayısıyla Hayber Yahudileri ve diğer gayrimüslimler, cizye konusunda aynıdır.³⁰² Bu gibi açık çelişkiler, söz konusu rivayetin uydurma olduğunu ve asla sahih hadislere dayanamayacağını gösteren ve ortaya koyan açık karinelerdir.

4.4.6. “Kur'an Sûrelerinin Faziletleri Hakkında ‘Kim Şu Sureyi Okursa, Şu Kadar Sevap Alır.’ Şeklinde Her Sûre İçin Ayrı Ayrı Sıralanan Hadislerin Tamamı Uydurmadır.” Kuralı

Bu kural, her sûre için ayrı ayrı mükâfatlar belirten hadisleri kapsar. Zira bazı sûrelerin faziletine dair sahih hadisler bulunmaktadır. Hadis uyduranlar, gerçek hadisleri taklit ederek sahte rivayetler üretmişlerdir. İbn Kayyim, sahih hadislerin varlığını örneklemek için bazılarını zikretmiştir. Fakat bu örnekler kapsamlı bir liste değildir. Bunlardan bazıları şunlardır: Übey b. Kâ'b şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.v.) bana

³⁰² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 102-105.

şöyle buyurdu: ‘Sana bir sûre öğreteyim mi? Onun ne Tevrat’ta, ne İncil’de, ne Zebur’da, ne de Furkan’da (Kur’an’da) bir benzeri indirilmiştir!’ Ben: ‘Evet, öğret ya Resûlallah!’ dedim. Bunun üzerine, Fâtiha sûresini kastederek: “O, yedi mesânî (tekrarlanan âyetler)dir ve bana verilen büyük Kur’an’dır.”buyurdu.³⁰³ “Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini öğrenin! Çünkü bu iki sûre, kıyamet günü, iki bulut gibi gelir ve okuyucularını korur.”³⁰⁴ “Kim Kehf sûresi’nin son on âyetini okursa, Deccâl’in fitnesinden korunur.”³⁰⁵ “Kul huvalâhu ahad (İhlâs Suresi) Kur’an’ın üçte birine denktir.”³⁰⁶

Bunlar, İbn Kayyim’in verdiği bazı sahih hadis örnekleridir. Ancak her sure için uydurulmuş, ezberlenmesi ya da okunmasınadair mükâfatlar içeren birçok uydurma hadis bulunmaktadır. Bunları uyduranlardan biri, kendisi itiraf ederek şöyle demiştir: “Ben bu hadisleri insanların Kur’an’la meşgul olmasını sağlamak için uydurdum.”İbn Kayyim bu söze şöyle cevap vermiştir: “Bu cahil, Resûlullah (s.a.v.) adına yalan söyleyenin büyük bir günaha girdiğini ve ağır bir azabı hak ettiğini bilmiyor muydu?”³⁰⁷ Böylece İbn Kayyim, bu tür hadislerin sahih sünnete aykırı olduğunu ve sahih rivayetlerle çeliştiğini göstererek bunları reddetmiştir.

4.4.7. “Akılla İlgili Hadislerin Hepsı Yalan ve Uydurmadır.” Kuralı

Bu kuralın örneklerinden biri: “Allah, akli yarattığında ona: ‘Gel’ dedi, o da geldi. Sonra ona: ‘Geri dön’ dedi, o da geri döndü. Allah: ‘Benim yarattığım en değerli varlık sensin. Seninle alırım ve seninle veriririm’ dedi.”³⁰⁸ rivayetidir.

İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât* adlı eserinde bu rivayet hakkında şu şekilde yorum yapmıştır: “Bu hadis, Resulullah’tan (s.a.v) vürûdu sahih olmayan bir hadistir. Zira Yahya b. Maîn, râvilerinden biri olan el-Fadl hakkında, ‘kötü bir adamdır’ demiştir.” Bu hadis râvisi hakkında önemli bir eleştiridir ve hadis ilminin önemli şahsiyetlerinden biri tarafından yapılmıştır. Ayrıca, bu hadisin senedinde yer alan Seyf b. Muhammed hakkında da İbn Hibbân, “Seyf, muhaddislerin ittifakıylakezzâb bir râvidir.” demiştir. Yani hadis ilminde tanınmış olan muhaddislerin hepsi, Seyf b. Muhammed’i çok yalancı olarak değerlendirmiştir.³⁰⁹

Bu hadis, bazı farklı rivayetlerle de nakledilmiştir. Ancak bunlarda küçük kelime farklılıkları bulunmaktadır. Birçok muhaddis, bu hadisleri uydurma olarak

³⁰³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 9/2/283 (no. 3019).

³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/38/156 (No. 23051).

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/45/508 (No. 27516); İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 3/65 (No. 785).

³⁰⁶ Mâlik, *el-Muvattâ (Yahyâ Rivayeti)*, “Kur’ân”, 17.

³⁰⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, 1425, 114-115.

³⁰⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 66.

³⁰⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/174.

değerlendirmiştir. Örneğin, Ahmed b. Hanbel, “Bu hadis uydurmadır, hiçbir temeli yoktur,” demiştir. Ukaylî (ö. 322/934), “Bu metinde herhangi bir doğrulama yoktur.” demiştir.³¹⁰ Ayrıca İbn Teymiyye, *Büğyetü'l-Mürtâd* adlı eserinde³¹¹ ve İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî* adlı eserinde, bu hadis ile ilgili olarak, “Allah’ın ilk yarattığı şey akıldır hadisi, güvenilir bir yol ile gelmemiştir.” demişlerdir.³¹²

Irakî de (ö. 806/1404) ‘el-Muğnî an Hamli’l-Esfâr’ adlı eserinde, bu hadisin uydurma olduğuna dikkat çekmiştir.³¹³ Sonuç olarak, bu hadis, birkaç zayıf senedle gelmiş olsa da, en doğru değerlendirme ile uydurma olduğu söylenebilir.

Ayrıca, bu kurala ilişkin başka örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, “*Her şeyin bir maden (kaynağı) vardır ve takvânın kaynağı, akıllı insanların kalpleridir.*”³¹⁴ rivayeti bunlardan biridir. İbnü’l-el-Cevzî, *el-Mevzûât* adlı eserinde bu hadis hakkında: “Bu hadis sahih değildir.” demiştir.³¹⁵

Bir başka örnek ise şu hadistir: “*Gerçekten de bir adam namaz ve cihat ehli olabilir, ancak yalnızca aklının gücü kadar mükâfat alır.*”³¹⁶ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât* adlı eserinde bu hadis hakkında: “Bu hadis doğru değildir.” demiştir. Ahmed b. Hanbel ise: “İshak’tan rivayet edilmesi benim için caiz değildir.” demiştir.³¹⁷

Bu nedenle, akıl ile ilgili hiçbir hadis sahih değildir. İbn Kayyim bu konuda, hadis hâfizlarından Ebü’l-Feth el-Ezdî’nin (ö. 374/985) şu sözünü kurallaştırmıştır: “Akıl ile ilgili hiçbir hadis sahih değildir.” Aynı şekilde Ukaylî ve Ebû Hatim de bu görüşü dile getirmişlerdir.³¹⁸

Bu rivayetlerin, kimi filozoflar ve kelmacılar tarafından uydurulmuş olabileceği düşünülebilir. Zira onlar salt aklın, şer’î metinler üzerinde bir otoriteye sahip olmasını istemişlerdir. Kendi anlayışlarına uyanı kabul edip, uymayanı reddetmişler ve bunu akli yüceltme yoluyla gerçekleştirmişlerdir.

İslâm dininde bilindiği üzere, akıl, sorumluluğun temelidir. Sevap ve ceza, insanın akıl ile kavrayışına bağlıdır. Ümmet, akli alınmış olan kimsenin akli geri gelene kadar sorumlu tutulmayacağını ortak bir görüş olarak kabul etmiştir. Hz. Aişe’den rivayet edilen bir hadis de şöyledir: “*Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Uykuda olan kimseden*

³¹⁰ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/174-175.

³¹¹ Ebü’l-Abbâs Taqıyyüddîn Ahmed b. ‘Abdilhâlim b. Mecdiddîn ‘Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Büğyetü'l-Mürtâd fî'r-Reddi 'ale'l-Mutefelsife ve'l-Qarâmiha ve'l-Bâpniyye*, thk. Mûsâ ed-Duveys (Medine: y.y., 1415/1995), 181.

³¹² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 14/6/289.

³¹³ Ebû'l-Faql ‘Abdirrahîm b. el-Huseyn b. ‘Abdurrahmân Zeynuddîn el-‘Irâkî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ’ = el-Muğnî an Hamli’l-Esfâr* (Beyrut: y.y., 1426/2005), 99.

³¹⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 66.

³¹⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/171.

³¹⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 66.

³¹⁷ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/172.

³¹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 66.

uyandığı ana kadar, küçük çocuktan büyüyüp akıl erdiği ana kadar ve akıl hastasından akli yerine gelene kadar.”³¹⁹ İşte bu, akıl ile ilgili en sahih rivayettir.

4.4.8. “Herhangi Bir Hadiste Hz. Hızır’ın Adı Geçiyorsa ve Onun Hayatıyla İlgili Bir Şey Varsa, O Hadis Uydurmadır. Zira Hz. Hızır’ın Hayatına Dair Tek Bir Sahih Hadis Yoktur.” Kuralı

İbn Kayyim, bu kural için birkaç örnek vermiştir:

Rasulullah (s.a.v) mescitteydi, arkasından bir konuşma duydu ve gidip baktılar, meğer o, Hızır’mış.”³²⁰ Hızır ve İlyas her yıl buluşurlar ve her biri diğerinin başını tıraş eder, sonra şu kelimeleri söylerler: ‘Bismillah, maşaallah, la yesûgu’l-hayra illallah, maşaallah, la yasrûfu’s-sûe illallah, maşaallah, ma yekûnu min ni’me fe minallah, maşaallah, la havle ve la kuvvete illa billah.””³²¹ “Her yıl Arafat’ta Cebrail, Mikail, İsrail ve Hızır bir araya gelirler, Cebrail: ‘Maşaallah, la kuvvete illa billah,’ der. Mikail buna: ‘Maşaallah, her nimetin kaynağı Allah’tandır.’ der. İsrail: ‘Maşaallah, her hayır Allah’ın elindedir.’ der. Hızır: ‘Maşaallah, kötülüğü sadece Allah yönlendirir.’ der ve sonra bu kelimelerle ayrılırlar. Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurur: ‘Kim bu dört kelimeyi sabah uyanınca söylerse, Allah (c.c.) ona dört melek gönderir. Bunlar, onu her türlü bela, zarar, düşman, zalim ve hasetten korurlar.’³²²

Hz. Hızır, bazı inançlarda, Allah’ın (c.c.) sıra dışı bir görevi için uzun ömürle yaşamaya devam eden bir peygamber olarak kabul edilir. Ancak, İslâm’da onun bu yönüyle ilgili açık bir delil yoktur. Bu yüzden ona dair pek çok rivayet uydurulmuş olabilir. Bazı filozoflar ve kelamcılar, akıl ve düşünceyi yüceltme amacıyla, bu tür rivayetleri ortaya atmış olabilirler. Bu rivayetler, bazen akıl ve düşüncenin üstünlüğünü vurgulamak için kullanılmış ve İslâmî öğretilerden sapmalar yaşanmıştır.

4.4.9. “İmanın Artmadığını ve Eksilmediğini Belirten Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

‘İman ne artar ne de eksilir’ şeklinde rivayet edilen tüm hadisler uydurmadır ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) iftiradır. Buna karşılık, bir başka grup, bu uydurma hadise karşılık olarak: ‘İman artar ve eksilir’ şeklinde bir hadis uydurmuştur. Bu ifade doğru bir ilkeyi içeriyor olsa da, bu şekilde Hz. Peygamber’den (s.a.v.) sabit olan sahih bir hadis bulunmamaktadır.³²³ İmanın artması ya da eksilmesi özellikle kelamcılar arasında gerçekleşen kadîm tartışmalardan biridir. Dolayısıyla her iki taraftan bazılarının kendi görüşlerini desteklemek için birbirine zıt rivayetler uydurduğu anlaşılmaktadır.

³¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût - v.dr. (Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430), “Talâk” 15, (No. 2041).

³²⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 67.

³²¹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/195.

³²² İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/197.

³²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 119.

4.4.10. “Hz. Peygamber’in (S.A.V.) Sahâbenin Tamamının Huzurunda Açıkça Bir Şey Yaptığı, Ancak Sahâbenin Hepsinin Bunu Gizlediği ve Kimsenin Nakletmediği İddia Edilen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

İbn Kayyim bu kurala örnek vererek şunu söyler: “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Veda Haccı’ndan dönerken tüm sahâbenin huzurunda Hz. Ali’nin (r.a.) elini tutarak, onu herkesin görebileceği şekilde ayağa kaldırıp şu sözleri söylediği rivayet edilir: *‘Bu benim vasîm, kardeşim ve benden sonraki halifemdir. Ona kulak verin ve itaat edin.’*”³²⁴

Daha sonra, sahâbenin tamamının bu olayı gizlemekte, değiştirmekte ve buna aykırı davranmakta ittifak ettiği iddia edilir. Bu kesinlikle mümkün olmayan bir durumdur ve açık bir yalandır.

Sahâbenin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) herhangi bir hadisini gizlemeyeceği kesin olan bir gerçekliktir. Zira sahâbe, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözlerini, fiillerini ve hallerini nakletmek konusunda son derece hassas davranmışlardır. Hatta onlardan biriherhangi bir meseleyle karşılaştığında, başka bir sahâbîye, “Bu konuda Allah Resulü’nden’den (s.a.v) herhangi bir şey duydun mu?” diye sorarlardı.

Daha önce de aktarıldığı gibi bir nine, miras talebiyle Hz. Ebû Bekir’e (r.a.) geldiğinde, o şöyle demiştir: “Allah’ın (c.c.) kitabında senin için bir hak bilmiyorum, Resulullah’ın (s.a.v.) sünnetinde de senin hakkında bir şey bilmiyorum. İnsanlara sorayım.” Bunun üzerine Muğire b. Şu’be, “Resulullah’ın (s.a.v.) nineye mirastan altıda bir (1/6) pay verdiğini duydum.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû bekir, sadece bir kişinin şahitliğini kabul etmedi, Muhammed b. Mesleme’nin (r.a.) de aynı şahitliği yapması üzerine bu hadisi kabul edip hüküm verdi.³²⁵

Eğer sahâbe, yaşlı bir kadının miras payı gibi bir konuda bile bu kadar titiz davranmışlarsa, İslâm ümmetinin geleceğiyle ilgili büyük bir meseleyi nasıl gizleyebilirler?!

Tüm İslâm ümmeti, sahâbenin adaletli olduğunda ittifak etmiştir. Allah Teâlâ, onların faziletini ve güvenilirliğini şöyle belirtmiştir:

İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık. Biz bu yöneldiğin kibleyi özellikle resule uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik. Bu, Allah’ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.³²⁶

³²⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 57.

³²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/29/499 (No. 17980).

³²⁶ el-Bakara/143.

İbn Kesîr bu âyeti şöyle açıklar: “Allah sizi, kıyamet günü diğer ümmetlere şahitlik yapacak en hayırlı ümmet kılmıştır. Çünkü herkes sizin üstünlüğünüzü kabul edecektir. Burada ‘vasat’ kelimesi, en hayırlı ve en seçkin anlamında kullanılmıştır.”³²⁷

Böylesine güvenilir bir topluluk, nasıl olur da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hz. Ali’yi halife olarak tayin ettiğine dair bir olayı saklayabilir?! Hz. Ali neden sessiz kalmıştır?! Eğer gerçekten bütün sahâbe Hz. Ali (r.a.)’nin halife olduğunu bile bile bunu gizlemişse, o halde Hz. Ali neden tek bir sahâbînin bile onun lehine şahitlik yapmasını sağlayamadı?! Neden bu konuyu insanlara hatırlatmadı ve onlara itiraz etmedi?! Böyle bir vasiyetin, İslâm toplumunun geleceğini belirleyen en önemli mesele olduğunu bile bile, Hz. Ali ve sahâbe neden bunu gizlesin?! Bu, akıl ve mantıkla asla kabul edilemeyecek bir iddiadır. Sahâbenin tamamının ittifakla bir konuyu gizlediği iddiası, açıkça uydurma ve yalandır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sahâbenin tamamının huzurunda apaçık bir şey yaptığı, ancak onların bunu gizlediği ve nakletmediği iddia edilen her hadis uydurmadır ve asla kabul edilemez.

4.4.11. “Hz. Peygamber’in (S.A.V.) Söylemeyeceği Şekilde Aşırı Mübalağalar ve Mantık Sınırlarını Aşan Abartılar İçeren Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Burada “mübalağa” (aşırılık) ile kastedilen şey, ölçüsüz ve mantık dışı abartılarla gerçekliğinin sorgulanmasını gerektiren unsurların bir hadiste bulunmasıdır. Bu İslâm fıkhrındaki ‘mübalağalı satış’ (bey‘u’l-mücâzefe) yasağına da benzer. Resûlullah (s.a.v.) ölçüsüz ve kesin miktarı bilinmeden yapılan satışları yasaklamıştır.³²⁸ Çünkü böyle bir satışta belirsizlik, aldatma ve zarar söz konusu olabilir.

Bu kurala örnek olarak, İbn Kayyim’in aktardığı şu uydurma hadis gösterilebilir: “*Kim 'Lâ ilâhe illallah' derse, Allah (c.c.) bu kelimedden bir kuş yaratır. Bu kuşun yetmiş bin dili olur, her dilde yetmiş bin farklı dil bulunur ve bu dillerle Allah'tan (c.c.) o kişi için bağışlanma diler. Kim şu kadar amel işlerse, ona cennette yetmiş bin şehir verilir. Her şehirde yetmiş bin köşk, her köşkte yetmiş bin huri olur.*”³²⁹

Hiç şüphe yok ki, Allah’ın (c.c.) mükâfatı ve rahmeti, bizim yaptığımız ibadetlerden çok daha büyük ve sınırsızdır. Bir müslüman, beş vakit namazını kılar, zekâtını verir, Ramazan’da oruç tutar ve haccını yaparsa, Allah (c.c.) ona gökler ve yer kadar geniş bir cennet vaat eder. Bu insanın basit amellerine karşılık, çok büyük bir mükâfattır.

³²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/327.

³²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 9/27.

³²⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 50-51.

Mesela, Kadir Gecesi ibadeti bin aydan daha hayırlı kılınmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Kadir Gecesi, bin aydan daha hayırlıdır.*”³³⁰ Bin ay, yaklaşık 83 yıl eder. Bu da demektir ki, Kadir Gecesi’nde yapılan ibadet, 83 yıl boyunca kesintisiz ibadet etmeye denktir. Hangi insan, bu kadar uzun süre aralıksız ibadet edebilir? Ama Allah’ın (c.c.) rahmeti, bu kadar büyük bir mükâfatı, insanların kısa bir çabayla kazanmasını sağlamıştır. Çünkü bizler ne kadar ibadet edersek edelim, Allah’ın (c.c.) bir tek nimetinin hakkını bile tam anlamıyla ödeyemeyiz. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: “*Allah’ın nimetini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir.*”³³¹

Bu örnekler, Allah’ın (c.c.) mükâfatı ile insanın fiilleri arasındaki mantıklı ve ölçülü dengeyi gösterir. Ancak yukarıda geçen uydurma hadis, bu makul dengeyi aşmakta, ölçüsüz ve mantıksız bir mübalağa içermektedir. Böyle abartılı ifadeler, Kur’an ve sahih sünnette rastlanmayan aşırılıklar taşıdığı için, hadisin uydurma olduğuna delildir. Ne Allah’ın kitabında ne de Resûlullah’ın (s.a.v.) sahih sünnetinde, ibadetlerin sevabını belirlerken böylesine aşırı mübalağalı bir üslup kullanılmamıştır. Resûlullah (s.a.v.), sahih bir hadiste şöyle buyurmuştur: “*Kıyamet günü şefaati en çok hak kazanan kimse, kalbinden veya nefsinden ihlasla 'Lâ ilâhe illallah' diyen kimsedir.*”³³²

Bir başka sahih hadiste ise şöyle buyurulmuştur: “*Kim 'Lâ ilâhe illallah, vahdehu lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr' sözünü bir günde yüz kere söylerse, onun için on köleyi azat etmiş gibi sevap yazılır, yüz sevap kazanır, yüz günahı silinir ve o gün akşama kadar şeytandan korunmuş olur. O gün, bu amelden daha fazlasını yapan biri hariç, hiç kimse ondan daha üstün bir amel getiremez.*”³³³

Bu sahih hadislerde, mantık sınırlarını aşan bir mübalağa bulunmamaktadır. İlk hadis, ‘Lâ ilâhe illallah’ kelimesini ihlasla söyleyenin, kıyamet gününde Resûlullah’ın (s.a.v.) şefaati en çok hak kazanan kişi olacağını bildirmektedir. İkinci hadis ise, bu büyük zikri yüz kere söylemenin on köleyi azat etmeye denk olduğunu, ayrıca yüz sevap kazanıldığını, yüz günahın silindiğini ve şeytandan korunma vesilesi olduğunu açıklamaktadır. Burada ibadetin miktarı ile sevap arasında makul bir denge vardır. Örneğin her söylenişine karşılık bir köle azat edilmiş gibi sevap verilmesi, âdil ve anlaşılır bir mükâfattır.

³³⁰ el-Kadir 97/3.

³³¹ en-Nahl 16/18.

³³² Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “ilim”, 33, (No. 99).

³³³ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Bed’ü'l-halk”, 11 (No. 3119).

Ancak uydurma hadiste, ‘Lâ ilâhe illallah’ kelimesinin sadece bir kez söylenmesiyle yetmiş bin lisanı olan bir kuş yaratılacağı, her lisanın yetmiş bin farklı dilde istiğfar edeceği gibi akıl ve mantık dışı ifadeler bulunmaktadır. İbadetin, insanın dışında başka varlıklar tarafından yerine getirilmesi mümkün müdür? Bir insanın ibadetinden, onun adına istiğfar eden başka varlıklar yaratılabilir mi? Yeryüzünde bile binlerce dil yokken, yetmiş bin dil nasıl olabilir? Bunlar, akla aykırı, abartılı ve gerçeklikten uzak ifadelerdir. Ayrıca hadisın devamındaki anlatım tarzı da sahih hadis üslubuna terstir. Sevap birbiri ardına türetilmekte, yetmiş bin şehirden yetmiş bin saray, saraylardan yetmiş bin huri gibi abartılı zincirlemeler yer almaktadır.

Bu tür anlatımlar, Resûlullah’ın (s.a.v.) mübarek ağzından sadır olamayacak kadar yapay ve zorlama bir üsluba sahiptir. Sonuç olarak bu gibi mübalağalı, akıl ve mantık sınırlarını aşan uydurma hadisler, sahih sünnetten ayırt edilebilecek belirgin işaretler taşımaktadır. Sahih hadislerde mantıklı, hikmetli ve ölçülü mükâfatlar verilirken, uydurma hadislerde aşırı ve gerçek dışı vaatler bulunmaktadır.

İbn Kayyim, bu uydurma hadisleri ve benzerlerini eleştirmiştir. Ona göre bu tür mübalağalı ve gerçek dışı sözleri uyduran kişiler iki gruptan birine dâhildir: Ya son derece cahil ve ahmak kimselerdir, ya da Resûlullah’ın (s.a.v.) makamını küçümsemek isteyen birer zındıktırlar.³³⁴

4.4.12. “Hissin (Duyularla Algılanan Gerçeklerin) Yalanladığı Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Burada ‘his’ ile kastedilen, insanın beş duyusu ile doğrudan algıladığı, kesin olarak bildiği şeylerdir. İnsan, gözlem ve tecrübeleriyle bir şeyin faydalı mı, zararlı mı, doğru mu, yanlış mı olduğunu anlayabilir. Eğer bir hadis, bu kesin olarak bilinen ve duyularla algılanan gerçeklere aykırı düşüyorsa, uydurma olduğu kabul edilir.

Bu kurala örnek olarak, “*Patlıcan, hangi niyetle yenirse ona iyi gelir.*” ve “*Patlıcan, her hastalığa şifadır.*” rivayetleri zikredilebilir. İbn Kayyim bu iki hadisi eleştirerek, ‘Bu hadisleri uyduranı Allah kahretsin!’ demiştir. Ona göre eğer bu sözleri dünyanın en iyi doktoru bile söyleseydi, insanlar ona gülerdi. Çünkü patlıcanın ateşli hastalıklarda durumu daha da kötüleştirdiği bilinen bir gerçektir. Aynı şekilde, patlıcan yemek insanı zengin yapmaz, ilim öğrenmesine de katkı sağlamaz. Bu yüzden, duyularla çelişen ve akıl dışı iddialar içeren hadisler uydurma olarak değerlendirilmelidir.³³⁵

³³⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 51.

³³⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 51.

Ayrıca bilimsel olarak kanıtlanmıştır ki, aşırı miktarda patlıcan yemek, insanın zehirlenmesine neden olabilir. Patlıcan, solanin (solanine) adlı bir madde içerir. Bu madde, belirli bir miktarda tüketildiğinde zehirli olabilir. Ayrıca, aşırı patlıcan tüketimi böbrek taşlarına, vücutta demir seviyesinin düşmesine ve cilt alerjilerine yol açabilir.³³⁶ Bu bilimsel gerçek, patlıcanın faziletini anlatan sahih olmayan hadislerle çelişen duyusal bir çelişkidir.

Bu kuralın bir diğer örneği, “Bir adam bir hadisi anlatırken hapsiriyorsa, bu onun doğru söylediğine delil olur.” rivayetidir. İbn Kayyim bu hadisi de ele alarak eleştirmiştir. Ona göre, bazı kişiler bu hadisin senedini doğru kabul etmiş olsalar da, sağduyu bunu yalanlayacaktır. Çünkü biz hapsiran birinin aynı zamanda yalan söylediğini de gözlemleyebiliriz. Eğer yüz bin kişi bir hadis anlatırken hapsirsa, bu onların söylediklerinin doğru olduğuna delil oluşturmaz. Aynı şekilde, yalan şehadeti veren birine de bu şekilde bir hapsirik güven vermez.³³⁷

4.4.13. “Bir Hadisin İğrençlik ve Alay Konusu Olması, Onun Uydurma Olduğunu Gösterir.” Kuralı

İbn Kayyim bu kurala örnek olarak şu rivayetleri zikretmiştir: “Eğer pirinç bir insan olsaydı, o en sabırlı insan olurdu. Zira onu yiyen her aç doyar.” “Ceviz ilaçtır, peynir ise hastalıktır. Ancak bunlar beraberce mideye girerse, şifa olur.” “Et yendiğinde kalbin mutlaka bir sevinci vardır.”³³⁸

Bu hadislerin kelimeleri ve anlamları değersiz ve boş olup, genellikle alay konusu yapılabilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle sözler söylemekten çok uzaktır. Bu tür ifadeler, yalnızca dünyada yemek zevkinden başka bir şeyi olmayan sıradan insanlardan çıkabilir. Peygamberler ise böyle bir söz söylemekten kendilerini uzak tutarlar.

Ayrıca, bu tür hadislerin sözleri o kadar iğrenç ve anlamca zayıftır ki, insanlar bunları alay konusu ederler. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber’in Efendimiz (s.a.v.) sözleri, güzel ifade, anlam derinliği ve etkileyici dil ile bilinir. Bu tür uydurma hadisler ise, o yüksek söz sanatına ve derinliğe tamamen zıttır.

³³⁶ bk. <https://altibbi.com/%D9%85%D9%82%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AA-%D8%B7%D8%A8%D9%8A%D8%A9/%D8%AA%D8%BA%D8%B0%D9%8A%D8%A9/%D9%81%D9%88%D8%A7%D8%A6%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%A7%D8%B0%D9%86%D8%AC%D8%A7%D9%86-7759>. Erişim: 09. 09. 2025.

³³⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü 'l-Münîf*, ts., 51.

³³⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü 'l-Münîf*, ts., 54.

4.4.14. “Eğer Bir Hadis Kendisiyle Çelişiyor ve Bu Çelişki Onun Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Sözü Olmadığını Gösteriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı

İbn Kayyim bu kurala örnek olarak şu rivayeti aktarmıştır: “*Göklerdeki samanyolu, arşın altındaki yılanın damarlarından oluşmuştur.*”³³⁹ Bu hadis Muâz b. Cebel’den rivayet edilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) onu Yemen’e gönderdiğinde, orada yaşayan Yahudilere anlatması için şöyle demiştir: “*Eğer sana ‘mecerra’ (samanyolu) nedir diye sorarlarsa, onlara bunun arşın altındaki yılanın damarlarından olduğunu söyle.*”³⁴⁰

Bu rivayette gökyüzünde gördüğümüz yıldız kümelerinin Allah (c.c.) tarafından arşın altına yerleştirilen bir yılanın damarlarından yaratıldığı iddia edilmektedir. Ancak bu ifade, ne Kur’an’da ne de sahih hadislerde bir dayanağa sahiptir. Ayrıca bilimsel verilerle de çelişmektedir. Bunun yanı sıra, anlamı oldukça saçma ve kaba olup, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) diline ve üslubuna ters düşmektedir.

Bir diğer örnek de, “*Allah öfkelenildiğinde vahiy Farsça iner, razı olduğunda ise Arapça iner.*”³⁴¹ rivayetidir. Bu tür hadisler de uydurmadır. Çünkü Allah’ın (c.c.) vahyi her zaman Arapça olarak indirilmiştir. Farsça vahiy inmesi gibi bir durum hiçbir kaynağa dayanmamaktadır. Böyle hadisler, genellikle Araplar ve Farslar arasında geçmişteki anlaşmazlıklarda taraf tutmak amacıyla uydurulmuş olabilir. Ancak bu tür hadisler, özünde yanlıştır. Çünkü Allah (c.c.), Kur’an’ı Arapça olarak indirmiştir. Örneğin bir âyette şöyle buyrulmaktadır: “*Şüphesiz, biz onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik ki düşünüp anlayasınız.*”³⁴²

4.4.15. “Daha Çok Hekimlerin veya Halk Tababetinin (Geleneksel Tıbbın) Sözlerine Benzeyen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Bu kuralla kastedilen, bir hadiste tıbbî bir reçete veya belli bir tedavi yöntemi yer alıyorsa bu, hadisin büyük olasılıkla uydurma olduğu anlamına gelir. Çünkü Allah (c.c.), Peygamberini (s.a.v.) doktor olarak değil, hidayet rehberi, müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndermiştir.

Bu kurala bir örnek şudur: “*Herise (bir çeşit yemek) beli güçlendirir.*” İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât* adlı kitabında buna benzer bir hadis aktarır: “*Cebrail bana herise yememi emretti. Onunla belimi güçlendiriyorum ve onun sayesinde namazda kuvvet*

³³⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 59.

³⁴⁰ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muhammed el-İşbehânî Ebû’ş-Şeyh, *el-‘Azame*, thk. Rıdâullâh b. Muhammed İdrîs el-Mubârekfûrî (Riyad: Dâru’l-‘Âşîme, 1408/1987), 4/1302.

³⁴¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 59.

³⁴² Yûsuf 12/2.

buluyorum.”³⁴³ Başka bir örnek de, “*Balık yemek bedeni zayıflatır.*”³⁴⁴ rivayetidir. Yine bir diğer örnek, “*Çocuk sahibi olamayan biri, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelip şikâyet etti, o da ona yumurta ve soğan yemesini söyledi.*” Bir başka örnek ise, “*Mümin tatlıdır ve tatlıyı sever.*” rivayetidir.³⁴⁵

Bu hadislerin çoğu, üslup ve anlam açısından Hz. Peygamber’e(s.a.v.) ait olamayacak kadar zayıf ve anlamsızdır. Aynı zamanda tıp açısından da gerçeklik taşımamaktadır. Özellikle bazıları Şîf kaynaklarında Ehl-i Beyt’e atfen uydurulmuştur. Nitekim Şîf âlimlerinden Allâme Meclisî, ‘Bihârü’l-Envâr’ adlı eserinde, İmam Musa Kâzım’ın şöyle dediğini nakleder: “Bol bol yumurta yiyin, çünkü bu, çocuk sahibi olmayı artırır.”³⁴⁶

Şüphesiz Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sağlıkla ilgili bazı koruyucu ve tedavi edici tavsiyeleri bulunmaktadır. Ancak bu tavsiyeler, uygulandığında modern tıpla ve bilimsel gerçeklerle uyum göstermektedir.

Örneğin Enes b. Mâlik’ten (r.a.) rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Sizden biri ateşlenirse, sahur vaktinde üzerine üç kez soğuk su döksün.*”³⁴⁷ Tıbben de bilindiği üzere, yüksek ateşin tedavisi için vücudu serinletmek gerekir. Bu soğuk kompres uygulamak, hafif giysiler giymek gibi yöntemlerle gerçekleştirilir.

Benzer şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Zeytinyağını yiyin ve onunla yağlanın. Çünkü o, mübarek bir ağaçtandır.*”³⁴⁸

Günümüzde de zeytinyağının sağlık açısından birçok faydası olduğu bilinmektedir. Hem tüketildiğinde sindirimi düzenler, hem de cilt üzerine uygulandığında nemlendirici etkisi vardır. Bununla birlikte, bazı meslek erbapları ve tüccarlar, mallarını pazarlamak amacıyla Hz. Peygamber’in (s.a.v.) adını kullanarak hadis uydurmuş olabilirler. Böylece, kişisel çıkarları doğrultusunda, halkı kandırmak için sahte hadisleri yaymışlardır.

³⁴³ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/18.

³⁴⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 64.

³⁴⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 64.

³⁴⁶ Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî Meclisî, *Bihârü’l-envâr* (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1403), 101/80.

³⁴⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, 9/4/447 (No. 8226); Ebû ‘Abdurrahmân Ahmed b. Şu‘ayb el-Ĥorâsânî en-Nesâ’î, *es-Sünenü’l-Kubrâ*, thk. Ĥâsen ‘Abdulmun‘îm (Beyrut: Mu‘essesetu’r-Risâle, 1421/2001), 7/99 (No. 7566).

³⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/25/452 (No. 16056).

4.4.16. “Eğer Bir Hadisin Lafızlarında Bozukluk (İfade Zayıflığı), Anlamsızlık veya Kulağa İtici Gelen, Zekâ Sahibi Birinin Kabul Edemeyeceği Bir Mana Varsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı

İbn Kayyim bu kurala da birtakım örnekler vermiştir. Bunlardan biri, “Dört şey dört şeyden doymaz: Dişi, erkekten; toprak, yağmurdan; göz, bakıştan; kulak, haberden.” rivayetidir. Bu söz, hem ifade bakımından zayıf hem de anlam açısından basit ve değersizdir. Allah Rasulü (s.a.v.), kısa ama derin manalar içeren sözler söylemiştir. Böyle sıradan ifadeler ona ait olamaz.

Bir başka örnek, “Kim dünyadan sarhoş olarak ayrılırsa, kabre sarhoş girer, sarhoş olarak diriltir ve sarhoş olarak cehenneme gönderilir; sarhoş adlı bir dağa atılır.”³⁴⁹ rivayetidir. Bu söz, hem anlatım hem de mana bakımından anlamsız ve aşırı abartılıdır.

Diğer bir örnek, “Allah’ın (c.c.) taşlardan bir meleği vardır; adı Umâra’dır. Her gün taş bir eşek üzerinde yeryüzüne iner, fiyatları artırır ve sonra tekrar yükselir.”³⁵⁰ Böyle bir anlatım, sahih hadislerle ve İslâmî literatüre tamamen aykırıdır.³⁵¹

Bu tür rivayetler, Hz. Peygamber’in(s.a.v.) üstün belagatine ve hikmet dolu sözlerine yakışmadığı için kesinlikle uydurma olarak kabul edilmelidir.

4.4.17. “Bütün Güvercin Hadisleri Uydurmadır Ve Hiçbirisi Sahih Değildir.” Kuralı

İbn Kayyim bu kurala örnek olarak şu rivayetleri nakletmiştir:

- “Hz. Peygamber (s.a.v.) yeşilliğe, turunc meyvesine ve kırmızı güvercinlere bakmayı severdi.”
- “Hz. Peygamber (s.a.v.) güvercinlere bakmayı severdi.”
- “Bir adam Resûlullah’a (s.a.v.) yalnızlıktan şikâyet etti. Resûlullah ona: ‘Bir çift güvercin edin, seni eğlendirir ve yavrularından faydalanırsın.’ dedi.”
- “Güvercin besleyin, çünkü güvercinler cinleri çocuklarınızdan uzak tutar.”³⁵²

Bu hadislerin hiçbiri Resûlullah’a (s.a.v.) ait değildir. Zira bu rivayetlerin isnadında yalancılar ve zayıf râviler bulunmaktadır. Ayrıca, bu hadislerin lafızlarında bir zayıflık ve Hz. Peygamber’in(s.a.v.) söz üslubuna aykırılık görülmektedir.

³⁴⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 99.

³⁵⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 99.

³⁵¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 99-100.

³⁵² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 106.

Bir kişinin yalnızlıktan şikâyet ettiğini düşünelim. Resûlullah (s.a.v.) ona güvercin edinmesini mi önerirdi? Bu, O'nun (s.a.v.) sünnetine tamamen aykırıdır! Aksine, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona bir dua öğretir, evlenmesini tavsiye eder veya ona teselli verirdi. Ama 'Bir çift güvercin edin!' demesi son derece garip bir ifadedir.

Ayrıca, fakihler güvercin beslemeyi mekruh görmüşlerdir. Çünkü komşuların mahremiyetine zarar verebilir. Güvercin uçurmak için evlerin damlarına çıkmak, komşuların mahremiyetini ihlal edebilir. Güvercinler komşuların ekinlerini yiyebilir, evlerini kirletebilir. Güvercin besleyen kişi, kuşlarını korkutmak için taş atabilir, bu taşlar komşulara zarar verebilir. Bu sebeplerle, güvercinlerle ilgili hadislerin uydurma olduğu açıktır.

4.4.18. "Tavuk Edinmeye Dair Hadislerin Hiçbiri Sahih Değildir." Kuralı

İbn Kayyim bu kural için de bazı rivayetleri örnek olarak zikretmiştir. Örneğin şu hadis uydurmadır: *"Tavuk, ümmetimin fakirlerinin koyunudur."* Bir başka örnek, "Hz. Peygamber (s.a.v.) zenginlere koyun edinmelerini, fakirlere ise tavuk edinmelerini emretti." rivayetidir. Resûlullah'ın (s.a.v.) hadislerine aşına olan bir kimse, bu sözlerin ona ait olmadığını hemen fark edebilir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), zengin ile fakir arasında yemek konusunda ayırım yapmazdı. Bilakis, zenginlerin fakirlere kendi yediklerinden yedirmesini teşvik ederdi. Nitekim o şöyle buyurmuştur: *"Komşusu açken tok yatan bizden değildir."*³⁵³ Bu durumda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fakirlere ayrı, zenginlere ayrı hayvan edinmelerini tavsiye etmesi düşünülemez.³⁵⁴

4.4.19. "Çocukları Kötüleyen Bütün Hadisler Uydurma ve Asılsızdır."

Kuralı

İbn Kayyim bu kurala örnek olarak şu rivayetleri nakletmiştir:

- *"160 yıl sonra bir köpek yavrusu yetiştirmek, bir çocuk yetiştirmekten daha hayırlıdır."*
- *"100 yıldan sonra doğan hiçbir çocuğun Allah'a (c.c.) bir faydası yoktur."*³⁵⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.) hiç şüphesiz böyle sözlerden münezzehtir. Çünkü o ümmetine evlenip çoğalmalarını tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Evlenin, çünkü ben kıyamet günü sizin çokluğunuzla övüneceğim. Hristiyan keşişler gibi olmayın."*³⁵⁶

³⁵³ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *el-'Edebu'l-Mufred*, thk. Semîr b. Emîn ez-Zühayrî (Riyad: y.y., 1419/1998), 52 (No. 112).

³⁵⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 108.

³⁵⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 109.

³⁵⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/125 (No. 13457).

Bu tür hadisler, sadece üslup bakımından değil, aynı zamanda akıl ve mantık açısından da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerine tamamen aykırıdır. Zira hicretin 100. yılından sonra dünyaya gelen büyük âlimler, İslâm'a çok büyük hizmetler yapmıştır. Örneğin Şafîî, Ahmed b. Hanbel, İbnü'l-Cevzî, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Kesîr, İbn Hacer el-Askalânî ve Süyûtî bunlardan sadece birkaç örnektir.

Bu âlimler hicretin 100. yılından sonra doğmuş ve İslâm'a büyük katkılarda bulunmuşlardır. Eğer bu uydurma hadis doğru olsaydı, bu âlimlerin varlığı nasıl açıklanabilirdi?! Bu sebeple, çocukları kötöleyen bu tür hadisler kesinlikle uydurmadır ve hiçbir geçerliliği yoktur.

4.4.20. “Ehl-İ Sünnet’e Mensup Olduklarını İddia Ederek Bazı Câhillerin Hz. Ebû Bekir’in(R.A.) Faziletlerine Dair Naklettikleri bazı Hadisler Uydurmadır.” Kuralı

Bu kuralda belirtilen uydurma hadisler, yalnızca bazı câhil sünnî kimseler tarafından, Şîilerin Hz. Ali (r.a.) hakkında aşırıya kaçan övgülerine karşı bir tepki olarak ortaya atılmış olan rivayetlerdir. Aynı şekilde, Şîiler de kendi mezheplerini desteklemek adına birçok hadis uydurmuşlardır.

Bu tür uydurma hadislerden bazı örnekler şunlardır:

- “Allah (c.c.), kıyamet günü insanlara genel olarak tecellî edecek, ancak Ebû Bekir’e özel olarak tecellî edecektir.”
- “Resûlullah (s.a.v.), cenneti özlediğinde Ebû Bekir’in beyaz sakalını öperdi.”
- Hz. Ömer (r.a.)adına rivayet edilen şu söz: “Resûlullah (s.a.v.) ile Ebû Bekir konuşturlardı, ben ise aralarında bir Zencî gibi dururdum.”³⁵⁷

Bu tür hadisler, hem sened hem de metin açısından zayıf ve uydurma olup, Resûlullah'ın (s.a.v.) üslubuna ve sahih hadis kriterlerine uymamaktadır. Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) fazileti zaten sahih ve güvenilir hadislerle sabittir; onu övmek için uydurma rivayetlere ihtiyaç yoktur.

Halk arasında yaygın olarak Resûlullah'a (s.a.v.) ait olduğu sanılan ve sıkça aktarılan hadislerden biri de şu sözdür: “Hz. Ebû Bekir sizi çok oruç tutması ve çok namaz kılmasıyla geçmedi. Bilakis, sizi kalbinde yerleşen bir şey ile geçti.” Ancak İbn Kayyim, bu sözün Hz. Ebû Bekir b. Ayyâş'a ait olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Abdülfettah Ebû Gudde, ‘el-Menârü'l-Münîf’ adlı esere yazdığı şerhte, bu sözün Sehâvî tarafından ‘el-Makâsîdü'l-Hasene’ adlı eserinde ve İbnü'l-Cevzî tarafından ‘el-

³⁵⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 115.

Mevdû'ât' adlı eserinde Bekr b. Abdillâh el-Müzenî'ye ait olarak nakledildiğini bildirmiştir.³⁵⁸

Hiz. Ebû Bekir'in(r.a.) faziletleri, her âdil ve insaf sahibi müslümanın bildiği bir gerçektir. Onun üstünlükleri, sahih ve güvenilir hadislerle sabittir. Dolayısıyla, bu yüce sahâbînin faziletlerini ortaya koymak için hadis uydurmaya ve Resûlullah'a (s.a.v.) iftira atmaya gerek yoktur.

Üstelik onun değeri ve üstünlüğü, bizzat Yüce Allah'ın (c.c.) kitabında açıkça belirtilmiştir. Nitekim şöyle buyurulmaktadır: *“Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah (c.c.) ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına “Tasalanma! Allah (c.c.) bizimle beraberdir” diyordu. Derken Allah (c.c.) ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.”*³⁵⁹

Bu âyet-i kerime hakkında tüm müfessirler ittifakla, burada ‘iki kişiden biri’ olarak kastedilen şahsın Hiz. Ebû Bekir (r.a.) olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü o, hicret esnasında Resûlullah'ın (s.a.v.) en yakın dostu ve mağaradaki yol arkadaşıydı.

4.4.21. “Şîîlerin Hiz. Ali'nin (R.A.) Faziletleriyle Dair Naklettikleri Hadislerin Çoğu Uydurmadır.” Kuralı

Şîîlerin Hiz. Ali'nin (r.a.) faziletlerini göstermek amacıyla naklettikleri hadislerin çoğu uydurmadır. İbnü'l-Kayyim, Şîîlerin Hiz. Ali(r.a.) ve Ehl-i Beyt'in faziletleriyle ilgili olarak yaklaşık üç yüz bin hadis uydurduğunu aktarmıştır. Bu sayının abartılmış olabileceği düşünülebilir. Ancak İbnü'l-Kayyim bunu reddetmemiştir. Çünkü bu hadislerin taraması yapılacak olsa durumun gerçekten söylediği gibi olduğunu görebiliriz.³⁶⁰

Bunlara örnek olarak şu rivayetleri zikretmek mümkündür: *“Ben ve Ali, nurdan yaratıldık ve biz, Âdem yaratılmadan iki bin yıl önce Arş'ın sağ tarafında idik. Sonra Allah (c.c.) Âdem'i yarattı...”* İbnü'l-Cevzi, ‘el-Mevzû'ât' adlı kitabında bu hadis hakkında şöyle demektedir: *“Bunu Ca'fer b. Ahmed uydurdu ve o bir Râfîzî idi, hadis uydurmuştur.”* Başka bir örnek, *“Ben, Harun b. İmran, Yahya b. Zekeriyya ve Ali b. Ebî Tâlib bir topraktan yaratıldık.”* İbnü'l-Cevzi bu rivayet hakkında da şunları söylemiştir: *“Bu Rasulullah (s.a.v.) adına uydurulmuş bir hadistir. Bunu uydurmakla itham edilen*

³⁵⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 115.

³⁵⁹ et-Tevbe9/40.

³⁶⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 116.

kişi el-Mervezî'dir. Yahya b. Maîn onun için 'o bir yalancıydı' demiştir." Bir diğer örnek, "Sen, benim varisimsin." rivayetidir. İbnü'l-Cevzî bu hadis hakkında ise şöyle demektedir: "Bu hadis el-Ebzarî tarafından uydurulmuştur. O yalancıydı."³⁶¹

Önceki kuralda Hz. Ebu Bekir(r.a.) hakkında söylediğimiz gibi, Hz. Ali (r.a.) için de şu söylenebilir: Hz. Ali'nin(r.a.) faziletini göstermek için hadis uydurmaya gerek yoktur. Çünkü o, Rasulullah'ın (s.a.v.) amcasının oğludur. Çocuk yaşta iman etmiş Hz. Fatıma ile evlenmiş ve Hasan ile Hüseyin'in babasıdır. Ancak Şifler, onun Resulullah'dan (s.a.v.) sonra halifelik için tek aday olduğunu savunmak amacıyla uydurulmuş hadislerle bu görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır.

Hz. Ali'nin (r.a.) faziletleri hakkında uydurulmuş hadislerin yerine geçebilecek pek çok sahih hadis bulunmaktadır. Bunlardan biri, Resulullah'ın (s.a.v.) Hayber günü söylediği şu hadistir: *"Bayrağı yarın, Allah ve Resulünü seven, Allah ve Resulü tarafından da sevilen bir adama vereceğim, onun eliyle fetih olacaktır."* O gün, tüm sahâbe, bu büyük şerefi kazanmak için bayrağı almayı bekliyorlardı. Ancak Resulullah (s.a.v.), bayrağı Hz. Ali'ye (r.a.) vererek, onun eliyle Hayber'in fethedilmesini sağlamış ve faziletini ortaya koymuştur.³⁶²

Başka bir örnek olarak Resulullah (s.a.v.), Hz. Ali'yi (r.a.) Tebuk seferine giderken Medine'de vekil bırakmış ve Hz. Ali (r.a.) ona şöyle demiştir: *"Ey Allah'ın Resulü, beni kadınlar ve çocuklar arasında mı bırakıyorsun?"* Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) ona şu cevabı vermiştir: *"Benim yanımda, Musa'nın yanında Harun gibibir konuma sahip olmak istemiyor musun? Şu kadar fark var ki benden sonra peygamber yoktur."*³⁶³

4.4.22. "İsimleri Açıkça Zikredilerek Ebû Hanîfe ve Şâfiî'nin Faziletlerini İfade Eden Tüm Hadisler Uydurmadır." Kuralı

İbn Kayyim bu kurala örnek olarak bazı rivayetlere yer vermiştir. *"Ümmetimden bir adam olacak, adı Nu'mân b. Sâbit olacak, künyesi Ebû Hanîfe olacak. Allah (c.c.), onun eliyle dinimi ve sünnetimi diriltecektir."*³⁶⁴ rivayeti bunlardan biridir. Bir başka örnek, *"Ümmetimden bir adam olacak, adı Muhammed b. İdris olacak. O, ümmetime İblis'ten daha zararlı olacak. Ve ümmetimden bir adam daha olacak, adı Ebû Hanîfe olacak. O, ümmetimin kandilidir."*³⁶⁵ rivayetidir.

³⁶¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/339-346.

³⁶² Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, "Cihâd ve Siyer", 101, (No. 2783).

³⁶³ Müslim, *Sahihu Müslim*, "Fezâil", 31 (No. 2404).

³⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/49.

³⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/48.

Bu tür rivayetler Rasulullah’a (s.a.v.) ait olmaktan çok uzaktır. Çünkü hem kelime ve anlam açısından peygamberin üslubuyla çelişmektedir hem de kendisinden sonra gelecek birini açıkça adlandırarak övmek ya da kınamak gibi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ifade tarzında asla bulunmayan bir tuhaf bir üslup barındırmaktadır. Bu rivayetlerdeki yalan açıkça ortadadır ve mezheplerinin câhil savunucuları tarafından uydurulmuştur.

4.4.23. “Benî Ümeyye’yi Yeren Her Hadis Uydurmaktır.” Kuralı

Benî Ümeyye’ye buğz besleyen kimi fırkalar ve kişiler Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dilinden onları yericı birtakım rivayetler uydurmuşlardır. Örneğin İbn Abbâs’tan şöyle bir rivayet nakledilmiştir: “Resûlullah (s.a.v.) dua edip şöyle buyurdu: *‘Allahım! Amcamın oğlu Ali’ye merhamet et.’* Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) geldi ve dedi ki: *‘Rabbin sana bunu zaten yapmadı mı? Seni düşmanlarına karşı Allah’ın (c.c.) kılıcı olan amcanın oğlu Ali ile, Allah’ın (c.c.) kulları üzerindeki rahmeti olan Ebû Bekir ileve Ömer ile seni destekledi. Onları yardımcılarının olarak gör ve onlarla düşmanlarına karşı savaş. Benî Ümeyye’den bir adam onu kötüleyene kadar dinin ayakta kalacaktır.’*”³⁶⁶

Yine İbn Abbâs’tan rivayet edilen benzer bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: “Resûlullah’ı (s.a.v.) şöyle derken işittim: *‘Benim ismim Kur’ân’da ‘Güneşe ve onun aydınlığına yemin olsun’ manasında geçen âyette, Ali b. Ebu Talib’in ismi ‘Ay’a ve onu izlediğinde’ manasındaki âyette geçmektedir. Hasan ve Hüseyin’in isimleri ise ‘Gündüz ve onu açığa çıkaran’ manasındaki âyette, Benî Ümeyye’nin ismi ise ‘Geceye ve onu örttüğünde’ âyetinde geçmektedir.’*”³⁶⁷

Bütün bu rivayetler uydurma olup Resûlullah’a (s.a.v.) isnat edilmesi doğru değildir. Çünkü bunlar, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) üslubuna aykırıdır. Özellikle ikinci hadis, yani ‘Benim ismim Kur’ân’da geçiyor...’ şeklindeki rivayet, Resûlullah (s.a.v.)’insözlerine tamamen aykırıdır. Öyle ki bunları işiten kimse bu sözlerin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait olmadığını hemen fark eder.

Benî Ümeyye’den birçok kişi erken dönemde İslâm’a girmiş ve onu desteklemiştir. Onlardan bazıları Habeşistan’a hicret etmiş, Mekke’nin fethiyle birlikte de tamamı müslüman olmuş, hatta Resûlullah (s.a.v.) Ebû Süfyan’a özel bir imtiyaz tanıyarak *“Kim Ebû Süfyan’ın evine girerse emniyettedir.”* buyurmuştur.³⁶⁸ Ayrıca Resûlullah (s.a.v.), onlardan bazılarını önemli görevlere atamış, Ebû Süfyan’ı Necrân’a

³⁶⁶ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/336.

³⁶⁷ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/336.

³⁶⁸ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Cihâd ve Siyer", 84 (No. 1780).

vali yapmış, oğlu Muaviye'yi kâtip olarak kullanmış ve Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile evlenmiştir.

Resûlullah (s.a.v.) vefat ettiğinde, devletin önemli kademelerinde birçok Benî Ümeyye mensubu bulunuyordu. Onların yöneticilik, yazıcılık ve mali işlerdeki becerileri Resûlullah (s.a.v.) tarafından kabul edilmişti. Bu durumda, Hz. Peygamber'in(s.a.v.) onları böylesine kötüleyen sözler söylemesi imkânsızdır.³⁶⁹ Bu tür rivayetlerin Şiîler tarafından, siyasî anlaşmazlıklardan dolayı Benî Ümeyye'yi kötülemek amacıyla uydurulduğu görülmektedir. Sonuç olarak bu tür rivayetler siyasî saiklerle uydurulmuş rivayetlerdir.

4.4.24. “Emevî Halifelerden Velîd ve Mervân B. Hakem'i Kötüleyen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Benî Ümeyye'yi genel olarak zemmeden bazı rivayetler uydurulduğu gibi onların yöneticilerinden bazılarını özel olarak yeren kimi rivayetler de uydurulmuştur. Bu tür rivayetlerden birine göre Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşi Ümmü Seleme'nin kardeşinin bir oğlu doğdu. Ona ‘Velîd’ adını verdiler. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *‘Ona, firavunlarınızın ismini mi verdiniz? Şüphesiz ki bu ümmet içinde ‘Velîd’ adında bir adam olacak ve ümmete, Firavun’un kendi kavmine verdiği zarardan daha büyük zarar verecektir.*”³⁷⁰ Bu gibi rivayetlerin, tarih boyunca bazı câhil insanların zalim gördükleri yöneticilere karşı duygusal tepkime sonucu ya kendileri tarafından ya da onların duygusallığını istismar eden kişiler tarafından uydurulduğu anlaşılmaktadır.

4.4.25. “Abbâsoğullarının Ateşe Haram Kılındığını Belirten Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Benî Ümeyye'yi yeren rivayetler gibi Benî Abbâs'ı öven rivayetler de uydurmadır. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üslubunda açıkça isim vermek ya da medh ya da zem konusunda birileri hakkında genelleme yapmak asla bulunmamaktadır. Örneğin, *“Amcam Abbâs, câhiliye döneminde ve İslâm'da iffetini korudu, bu yüzden Allah (c.c.) onun bedenini ve neslini ateşe haram kıldı. Allah'ım! Onların kötülerini iyilerine bağışla.*”³⁷¹ rivayeti bu tür uydurmalarından birisidir.

³⁶⁹ Ali Muhammed es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-ümeviyye: Avâmilü'l-izdihâr ve tedâ'iyâtü'l-inhiyâr* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1429), 1/4748.

³⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/46.

³⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/31.

4.4.26. “Hilafetin Abbâsoğullarında Olacağına Dair Her Hadis Uydurmadır.”

Kuralı

Siyasî olarak Abbâsîleri destekleyen kimi câhiller bu hususta birçok rivayet uydurmuşlardır. Bunlardan bazıları hilafetin onlarda kalacağını ifade eden uydurma hadislerdir. Bu tür rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Cebrâil (a.s.) üzerime siyah bir cübbe ve siyah bir sarık ile indi. Ona, ‘Bu daha önce hiç görmediğim bir suret, nedir bu?’ diye sordum. O da, ‘Bu, amcan Abbâs’ın soyundan gelecek kralların suretidir,’ dedi. Ben de, ‘Onlar hak üzere mi olacak?’ diye sordum. Cebrâil, ‘Evet,’ dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), ‘Allah’ım, Abbâs’a ve nesline her nerede olurlarsa olsunlar mağfiret et,’ dedi. Cebrail devamla, ‘Ümmetin üzerine bir zaman gelecek ki, İslâm bu siyahlıkla izzet bulacaktır,’ dedi. Ben de, ‘Onların liderleri kim olacak?’ diye sordum. O da, ‘Abbâs’ın soyundan biri,’ dedi. Ben de, ‘Onların yardımcıları kim olacak?’ diye sordum. O da, ‘Horasan halkı,’ dedi. Ben de, ‘Abbâsoğulları neyi yönetecek?’ diye sordum. O da, ‘Sarıyı, yeşili, taşı, toprağı, tahtı, minberi ve dünyayı mahşere kadar; mülk ise diriliş gününe kadar onların olacak,’ dedi.”*³⁷² Bu hadisin uydurma olduğu, içerdiği ifadelerden, anlamından ve nebevi üsluba aykırılığından açıktır. Üstelik bu rivayete göre Abbâsî devleti yıkılmayıp kıyamete kadar bâki kalması gerekmektedir. Hâlbuki tarih ve vakıa kesin olarak bunu yalanlamaktadır.

4.4.27. “Abbâsoğullarından Abdullah B. Ali İle Birlikte Hareket Eden Horasan Halkını Öven Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Abbâsîleri genel ya da özel olarak öven birtakım rivayetler uydurulduğu gibi onları destekleyen başka insanları öven kimi rivayetler de birileri tarafından uydurulmuştur. Örneğin Horasan halkını öven bu tür bir rivayete göre Abdullah b. Mes’ûd (r.a.) şöyle demiştir: *“Cezire’den bir adam çıkacak, insanları ezip geçecek, kan dökecek. Sonra Hâşimoğulları’ndan öldürülen kardeşinin ardından Horasan’dan ‘Abdullah’ adlı bir adam çıkacak. Yaklaşık kırk yıl hüküm sürecek, sonra helak olacak. Ardından, ailesinden aynı ismi taşıyan iki kişi anlaşmazlığa düşecek ve aralarında büyük bir savaş olacak. Onlar halifeye yakın olduklarını gösterecekler. Sonrasında, Rumlar (Beni Asfar) arasında bir alamet belirecek. Kuyruklu bir yıldız görünecek, ama sonra onlardan uzaklaşacak ve bir daha geri dönmeyecek.”*³⁷³ Bu tür rivayetlerin uydurma olduğu izahtan varestedir.

³⁷² İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/33.

³⁷³ Ebû ‘Abdullâh Nu‘aym b. Hammâd el-Mervezî Nu‘aym b. Hammâd, *Kitâbu’l-Fiten*, thk. Semîr Emîn ez-Zuheyri (Kahire: Mektebetu’t-Tevhîd, 1412), 1/210.

4.4.28. “Abbâsî Halifelerinden Mansûr, Seffâh ve Reşîd’i Öven Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Abbâsî halifelerinden olan Abdullah es-Seffâh (Abbâsîlerin ilk halifesi), Ebû Cafer el-Mansûr ve Hârûn er-Reşîd hakkında Resûlullah’tan (s.a.v.) nakledilen her övücü rivayet uydurmadır.

Bu kurala örnek olarak şu rivayet gösterilebilir: “Resûlullah (s.a.v.) amcası Abbâs’a bakarak şöyle dedi: ‘*Bu benim amcamdır. O, kırk halifenin babasıdır. Kureyş’in en cömert ve en himayekâr olanıdır. Onun soyundan Seffâh, Mansûr ve Mehdî gelecektir. Ey amcam! Allah (c.c.), bu işi seninle başlatacak ve senin soyundan biriyle bitirecektir.*”³⁷⁴

Abdullah b. Abbâs’tan rivayet edilen bir hadiste şu dile getirilmektedir: “*Benim soyumdan Seffâh gelecektir, sonra düşmanlarına karşı Mansûr, sonra Mehdî, sonra Cevvâd...*” Sonra Resûlullah (s.a.v.) bir takım isimler zikretti ve şöyle dedi: “*Ondan sonra mümin, uzun ömürlü, temiz ve arınmış olan bir genç gelecektir. O, kırk yıl boyunca hüküm sürecektir.*”³⁷⁵

4.4.29. “Abbâsoğullarından Halifelerin Sayısına Dair Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

İbn Kayyim, Abbâsîlerle ilgili uydurulan rivayetlerin muhtelif içeriklerinin olmasından hareketle onların hakkında ileri sürülen mevzû hadisler için birden fazla kural koymuştur. Bu da onlardan sonuncusudur. Buna da örnek vermiştir. Nitekim Ebu Cafer Mansur’un, babası aracılığıyla dedesinden, onun da Abdullah b. Abbâs’tan onun da Abbâs b. Abdulmuttalib’den naklettiği bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir seferinde amcası Abbâs’a bakarak şöyle buyurdu: “*Bu benim amcamdır, kırk halifenin babasıdır. O, Kureyş’in eli en cömert ve en koruyucu olanıdır. Onun soyundan gelenler arasında Seffâh, Mansûr ve Mehdî vardır. Ey amcacığım! Allah (c.c.), bu işi seninle başlattı ve yine senin soyundan bir kişiyle sonlandıracaktır.*”³⁷⁶

Görüldüğü gibi bu rivayette Abbâsî halifelerin sayısının kırk olacağı ve bazılarının isimleri gibi detaylar yer almaktadır. Bu anlatım biçimi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) üslubuna muhalif olmasının yanı sıra tarihî gerçekliklere de uygun değildir. Zira Abbâsî halifelerinin sayısı kırk değil otuz yedidir.

³⁷⁴ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/37.

³⁷⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/280.

³⁷⁶ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/37.

4.4.30. “Bağdat, Basra, Kûfe, Merv, Askalân, İskenderiye, Nusayb. ve Antakya’nın Övüldüğü veya Yerildiği Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Siyasî veya mezhepsel sebeplerle belirli şehirleri öven veya kötüleyen birçok uydurma hadis ortaya atılmıştır. Bu rivayetlerin amacı, belirli bir şahsı, yönetimi veya topluluğu yüceltmek ya da değersizleştirmektir.

Örneğin, Bağdat hakkında uydurulmuş bir rivayette şöyle denilmektedir: *“Amcaoğullarımın doğuda, Dicle ile Düceyl arasında bir şehirleri olacaktır... Orayı Allah’ın en kötü kulları ve ümmetimin zorba yöneticileri dolduracaktır. Onların helakı Süfyânî’nin eliyle olacaktır. Allah’a (c.c.) yemin ederim ki, orayı harap olmuş ve yıkık halde görüyor gibiyim.”*³⁷⁷

Basra hakkında uydurulmuş bir hadise göre Resûlullah (s.a.v.), Enes b. Malik’e şöyle buyurmuştur: *“Ey Enes! İnsanlar bir yerleşim yeri kuracak ve ona Basra adını verecekler. Oraya sen de gidecek, orayı imar edeceksin. Ancak, dikkat et! Çevresine yerleş, çünkü orada zelzeleler ve şekil değiştirmeler olacaktır.”*³⁷⁸

Merv hakkında uydurulmuş bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: *“Huzeyfe b. Yemân, Horasan fethedildiğinde şöyle demiştir: ‘Ömer b. Hattâb, Horasan’ın fethinden hoşnut olmadı ve şöyle dedi: ‘Benim Horasan’la ne işim var, Horasan’ın benimle ne işi var? Keşke aramızda buzdan ve ateşten dağlar olsaydı!’ Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib ona şöyle dedi: ‘Ey Ömer! Sen Muhammed’in (s.a.v.) ilmine vakıf mı oldun? Allah, Horasan’da bir şehir yaratmıştır ki, adı Merv’dir. Onu Zülkarneyn kurmuş, Üzeyir orada namaz kılmıştır. Nehirleri bereketlidir, toprakları verimlidir. Kapılarının her birinde bir melek beklemektedir ve kıyamete kadar halkını âfetlerden koruyacaktır.”*³⁷⁹

Kısacası, şehirlerin övüldüğü veya yerildiği bu tür hadisler genellikle siyasî ve mezhepsel nedenlerle uydurulmuştur. Bu ve benzeri rivayetler, İbn Kayyim’in bu kural çerçevesinde zikrettiği bazı şehirler hakkında uydurulmuş hadislerdir. Bunların hiçbirisi Resûlullah’a (s.a.v.) ait değildir ve açıkça uydurma oldukları bellidir. Çünkü bu rivayetler, hadislerde alışılmış olan nebevî üsluba kesin olarak aykırıdır.

4.4.31. “Herhangi Bir Şehrin Cennet veya Cehennem Şehirlerinden Olduğu İddia Edilen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Şehirlerin faziletlerine dair uydurulan rivayetlerden bazıları özellikle söz konusu şehirlerin cennet ya da cehennem şehirlerinden olduğunu ifade etmek sûretiyle daha da abartılı ifadeler içermektedir. Bunlar da hiç şüphesiz bâtil rivayetlerdendir. Bunlardan

³⁷⁷ İbn Arrâk, *Tenzîhü’s-şerî’ati’l-merfû’a*, 2/51.

³⁷⁸ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/60.

³⁷⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/59.

biri řu rivayettir: “*Dünyada cennet şehirlerinden dört şehir vardır: Mekke, Medine, Beytülmağdis ve şam. Dünyada cehennem şehirlerinden de dört şehir vardır: Kostantiniyye, Tayraniyye, Antakya, Muhterika ve San ‘a. Ayrıca, tatlı sular ve bereketli rüzgârlar Beytülmağdis ‘teki kayanın altından çıkar.*”³⁸⁰

Bu rivayetin uydurma olduğu barizdir. Üstelik cehennem şehirlerinin de dört tane olduğu ifade edildikten son rivayette beş şehir sayılmıştır. Bu bile rivayetin uydurma olduğu ve kendi içinde ne kadar tutarsız olduğuna işaret etmektedir.

4.4.32. “Abdest Uzuvarları Üzerinde Belirli Zikirlerin Söylenmesini Anlatan Hadislerin Tamamı Bâtıldır ve Sahih Hiçbir Dayanağı Yoktur.” Kuralı

Abdest uzuvlarının herbirini yıkarken ya da meshederken okunması müstehab görülen bazı dualar bulunmaktadır. Ancak bu duaların bazıları için birtakım hadisler uydurulmuştur. Örnek olarak böyle bir rivayete göre Enes b. Malik (r.a.) şöyle anlatmaktadır: “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanına girdim. Önünde bir kap su vardı. Bana, ‘*Ey Enes! Yaklaş, sana abdestin ölçülerini öğreteyim,*’ dedi. Yaklaştım ve abdest almaya başladı. Ellerini yıkadığında, ‘*Bismillah, elhamdülillah, la havle ve la kuvvete illa billah,*’ dedi. Taharetlenirken, ‘*Allahım! Fercimi koru ve işimi kolaylaştır,*’ dedi. Ağzını çalkalayıp burnuna su çekerken, ‘*Allahım! Bana hüccetimi öğret ve beni cennetin kokusundan mahrum etme,*’ dedi. Yüzünü yıkadığında, ‘*Allahım! Yüzümü beyazlat, o günde ki yüzler beyaz ve siyah olacak,*’ dedi. Kollarını yıkadığında, ‘*Allahım! Kitabımı sağ elime ver,*’ dedi. Başını mesh ederken, ‘*Allahım! Bizi rahmetinle kuşat ve azabından uzak tut,*’ dedi. Ayaklarını yıkarken, ‘*Allahım! Ayaklarımı o gün sabit kıl ki ayaklar kayacaktır,*’ dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘*Beni hak ile gönderen Allah’a yemin olsun ki, kim abdest alırken bu duaları ederse ve parmaklarının arasından bir damla su damlarsa, Allah o damladan bir melek yaratır ve o melek yetmiş dil ile Allah’ı tesbih eder. Bu tesbihin sevabı kıyamete kadar ona yazılır.*’”³⁸¹

Bu hadis, abdest esnasında uzuvlar üzerine belirli zikirlerin söylenmesini öğütleyen en tehlikeli uydurma hadislerden biridir. Zira bu zikirler, bazı İslâm ülkelerinde yaygın hale gelmiştir.

Bu duaların kendisi güzel ve sakıncalı değildir. Ancak sorun, bu duaların her abdest uzvunda özel olarak söylenmesi ve bunun dinde bir esas kabul edilmesiyle ilgilidir. Yani, bu duaların gerçekten günahları sileceğı ve meleklerin kıyamete kadar bu

³⁸⁰ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/51.

³⁸¹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muḥaddişîn ve’d-Du‘afâ ve’l-Metrûkîn*, thk. Maḥmûd İbrahim Zâyed (Halep: Dâru’l-Va’y, 1396/1976), 2/165.

kişi için tesbih edeceği inancıdır. Hadis âlimleri, abdest sırasında belirli duaların okunmasının sahih olmadığı ve bu konudaki tüm rivayetlerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) izafe edilen yalanlar olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir.

İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd* adlı eserinde şöyle demektedir: “Hz. Peygamber'den (s.a.v.) abdest sırasında besmele dışında herhangi bir şey söylediği nakledilmemiştir. Abdest sırasında söylenmesi müstehab olduğu iddia edilen her rivayet uydurmadır, Resulullah (s.a.v.) bunlardan hiçbirini söylememiş ve ümmetine öğretmemiştir.”³⁸²

İbn Kayyim'in bu görüşüne İbn Teymiyye, İbnü's-Salâh, İbn Hacer el-Askalânî gibi birçok âlim katılmıştır. Ayrıca, Süyûtî, 'el-İğdâan duâi'l-'azâ' adlı bir eser yazarak, abdest azaları üzerine özel dualar okumanın zayıf ve uydurma rivayetlere dayandığını ortaya koymuştur.³⁸³

Abdest sırasında zikirle ilgili en doğru ve sahih hadis ise, abdest tamamlandıktan sonra şehadet getirilmesine dair hadistir. Bu Hz. Ömer'den (r.a.) rivayet edilen şu hadistir: “Kim güzel bir şekilde abdest alır, sonra şu duayı ederse: *'Eşhedü en lâ ilâhe illallah, vahdehû lâ şerîke leh, ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûluh. Allahümme'c'alnî mine't-tevvâbîn, ve'c'alnî mine'l-mutatahhirîn* (Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir ve ortağı yoktur. Yine şahitlik ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah'ım! Beni tevbe edenlerden ve temizlenenlerden eyle)'ona cennetin sekiz kapısı açılır, dilediğinden içeri girer.”³⁸⁴

4.4.33. “İnsanların İhtiyaçlarından Bıkkınlık Göstermeye Dair Uyarı İçeren Hadislerin Hiçbiri Sahih Değildir.” Kuralı

İbn Kayyim bu kaideye örnek olarak şu rivayeti zikretmiştir: “Allah'ın bir kuluna nimet verip onu bolca ihsan etmesinin ardından, insanların ihtiyaçlarını ona yönlendirdiği bir durumda, eğer bu kul bundan bıkkınlık gösterirse, o nimetin yok olmasına sebep olur.”³⁸⁵ İbn Kayyim, Ukaylî'den konuya dair şu görüşünü nakletmiştir: “Bu konuda hiçbir sahih hadis bulunmamaktadır.”³⁸⁶

Dolayısıyla insanların ihtiyaçlarından bıkkınlık göstermenin kötü bir akıbeta, yani nimetin yok olmasına yol açacağını belirten hadislerin hiçbirisi sahih değildir. Çünkü

³⁸² Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür'aî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-'İbâd* (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1415/1994), 1/188.

³⁸³ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *el-İğdâ an duâi'l-'azâ*, thk. Abdullah el-Hüseynî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, ts.).

³⁸⁴ Tirmizî, *Sünen*; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *es-Sünenü's-Şağîr*, thk. 'Abdulmu'tî Emin Kal'acî (Karaçi: y.y., 1410/1989), 1/51 (No. 109).

³⁸⁵ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-'İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, thk. İrşâdu'l-Hakkî'l-Eşerî (Faysalabad: 'Idâretu'l-'Ulûmi'l-'Eşeriyye, 1401/1981), 2/27.

³⁸⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 126.

bazen cömert insanlar, fırsatçı ve çıkarıcı kişiler tarafından istismar edilebilir. Bu kişiler, fakirlere yapılan yardımları kullanarak, ısrarcı ve kaba bir üslupla para talep edebilirler. Böyle bir durumda, para talep eden kişi gerçekten ihtiyaç sahibi olmayıp, asıl amacı sadece cömert kişiden mümkün olduğunca fazla çıkar elde etmek olabilir. Bu durumda o kişi karşı tarafa yardım etmekten imtina edebilir. Bu tutum gayet doğal ve normaldir.

Bununla birlikte dinimiz aynı zamanda gerçek ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmayı teşvik etmiştir. Bu kişiler, hal ve tavırlarıyla kendilerini gizleyen, kimsenin bilmediği yoksullar olabilir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu konuda şöyle buyrulmuştur: *“Kendilerini Allah yoluna adadıklarından seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin. Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır. Kendilerini simalarından tanırsın. Onlar insanlara asla el açmazlar. Hayır için yaptığınız her harcamayı Allah hakkıyla bilmektedir.”*³⁸⁷

Hiz. Peygamber de (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Kim bir borçluya kolaylık sağlarsa, Allah (c.c.) ona dünya ve ahirette kolaylık sağlar. Kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da (c.c.) onun ayıbını dünya ve ahirette örter. Allah (c.c.), kuluna yardım etmeye devam eder; yeter ki kul, kardeşine yardım etmeye devam etsin.”*³⁸⁸

Bu nedenle bir müslüman akıllı ve basiretli olmalı, gerçek ihtiyaç sahibi ile kurnaz ve sahtekâr olanı ayırt edebilmelidir. Eğer bir kimsenin ihtiyacı olmadığı, sadece aldatma amacıyla para istediği anlaşılırsa, onu tamamen geri çevirmemek için az bir miktar vermek uygun olabilir. Aynı zamanda, gerçek ihtiyaç sahiplerini araştırıp bulmak ve onlara yardım etmek gerekir.

4.4.34. “Câriye Edinmeye Teşvik Eden Hadislerden Hiçbiri Sahih Değildir.”

Kuralı

İbn Kayyim bu kaideye örnek olarak şu rivayeti nakletmiştir *“Câriyeler edin, çünkü onların rahimleri bereketlidir ve onlar daha çok çocuk sahibi olurlar”*³⁸⁹ Cârîye edinmek, İslâm’da meşru bir uygulama olmakla birlikte edinilmesine değil kadın erkek tüm kölelerin ve cârîyelerin özgürlüğüne kavuşturulmasına hem Kur’an’da hem de sahih hadislerde büyük bir teşvik bulunmaktadır.

Tarih boyuncasavaşların yaygın olması,esirlerin cârîye veya köle olarak kabul edilmesi, esirlerin tutulabileceği yeterli mekanların bulunmaması, kültürel nedenler vb. birçok sosyolojik durumlardan ötürü kölelik ve cârîyelik uygulaması var olagelmıştır. Bu durum sadece İslâm’a özgü bir uygulama olmayıp, tüm eski medeniyetlerde var olan

³⁸⁷ el-Bakara 2/273.

³⁸⁸ Müslim, *Sahihu Müslim*, “İlim”, 38, (No. 2699).

³⁸⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/260.

bir gerçekliktir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde şartlar değiştiği için bu uygulama tamamen ortadan kalkmıştır.³⁹⁰

Sonuç olarak câriyeler edinmeyi teşvik eden ve onların çocuklarının daha hayırlı olacağını belirten hadislerin hiçbirinin sahih değildir. Bu tür hadisler ya tamamen uydurmadır ya da senedleri itibar edilemeyecek düzeyde aşırı zayıftır.

4.4.35. “Bekârlığın Övülmesi İle İlgili Hadislerin Tamamı Bâtıldır.” Kuralı

İbn Kayyim bu kurala örnek olarak şu üç ayrı uydurma hadis ziretmiştir. Bunlar şu rivayetlerdir: “Ümmetimin üzerinden üç yüz seksen yıl geçtiğinde bekârlık, inziva ve dağların tepesinde keşiş hayatı yaşamak onlar için helal olur.”³⁹¹ “Sizin en hayırlınız, iki yüz yıl içinde, ailesi ve çocuğu olmayan hafif yük taşıyan kimsedir.”³⁹² “İnsanlar üzerine bir zaman gelecek ki bekârlık helal olacak. Dindar olan kimse, dinini ancak bir uçurumdan diğerine kaçmakla veya bir delikten diğerine sığınmakla koruyabilecektir; tıpkı yavrularını koruyan bir kuş ya da yavrularını saklayan bir tilki gibi.”³⁹³

Bu rivayetler ifadelerinin zayıflığı ve anlamlarının tutarsızlığı nedeniyle uydurmadır ve Resûlullah'tan (s.a.v.) nakledilmiş olamaz. Ayrıca, bu hadisler açık bir şekilde hissedilen gerçekliğe aykırıdır. Zira bu rivayetlerde bekârlığın belirli zamanlarda helal olacağı iddia edilmektedir. Ancak bu mümkün değildir; çünkü kim bekârlığı helal kılacaktır? Yeni bir peygamber veya din mi gelecektir? Kesinlikle hayır, zira Resûlullah'tan (s.a.v.) sonra peygamber yoktur. Üstelik evlilik teşvik edilmekle beraber bekârlık hoş görülme de zaten dînen mubah olan durumlardan biridir.

Yukarıda rivayetlerde ise bekarlığın aslında helal olmadığı ancak belli bir zamandan sonra helal olacağı gibi bir tutarsızlık söz konusudur. Eğer bu rivayetlerle kastedilen şey, bekârlığın kendi kendine veya Resûlullah'ın (s.a.v.) emriyle belirlenen bir tarihten itibaren helal olacağıysa, o hâlde şu sorular ortaya çıkar: Bekârlık neden bu tarihten önce haramken, sonrasında helal hâle gelsin? Bu hikmete uygun bir açıklama değildir ve Allah Resûlünün sünneti ve yöntemiyle de örtüşmemektedir.

Dolayısıyla bu tür bekârlığı teşvik eden rivayetler uydurmadır. Ayrıca bunlar sahih bir hadis olan şu nebevî emirle de çelişmektedir: “Ey gençler topluluğu! İçinizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlilik, gözü haramdan daha iyi korur ve iffeti daha sağlam tutar. Gücü yetmeyen ise oruç tutsun. Çünkü oruç onun için bir

³⁹⁰ Vizâratü'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-islâmiyye, el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-kuveytiyye (Kuveyt: Dârü's-Selâsil, 1404), 11/296-297.

³⁹¹ Fettenî, Tezkiretü'l-mevzû'ât, 223.

³⁹² Ali el-Kârî, el-Esrârü'l-merfû'a, 484.

³⁹³ Ali el-Kârî, el-Esrârü'l-merfû'a, 484.

kalkandır.”³⁹⁴ Bu İslâm’ın her zaman ve mekânda geçerli olan genel bir emridir ve hiçbir zaman ortadan kalkamaz.

4.4.36. “Meyve ve Sebzeleri Öven Hadislerin Tamamı Uydurmadır.” Kuralı

Bu kategoriye; mercimek, pirinç, bakla, patlıcan, nar, üzüm, hindiba, pırasa, kavun, ceviz, peynir ve keşkek gibi gıdaları öven tüm uydurma hadisler girer.³⁹⁵

Bu kurala örnek olarak şu uydurma hadisler verilebilir:

- *“Hindibayı yiyin! Zira her gün üzerine cennetten bir damla düşer.”*³⁹⁶
- *“Şu yediğiniz narların her birinin içinde, mutlaka cennetten bir tanecik vardır.”*³⁹⁷
- *“Ümmetimin baharı üzüm ve kavundur.”*³⁹⁸
- *“Kavunun fazileti ve Allah’ın (c.c.) ona olan bereketi o kadar büyüktür ki, onu yiyen hiç kimse cehennemde kalmaz. Onun suyu rahmettir ve tatlılığı cennet tatlılığı gibidir.”*³⁹⁹

Bu hadisler açıkça uydurma olup Resûlullah’ın (s.a.v.) mübarek ağzından çıkması mümkün olmayan sözlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) helal olan gıdaları bu kadar abartılı şekilde övmemiştir. Cennete girmeye sebep olacak veya üzerine cennetten damla düşen bir yiyecek olacağını iddia eden bu tür rivayetler nebevî üsluba ve gerçeklere aykırıdır. Sonuç olarak bu yiyecekler helal olmakla beraber, onları aşırı şekilde öven hadisler mevzû olup sahih değildir.

4.4.37. “Çiçeklerin Faziletleri İle İlgili Hadislerin Tamamı Uydurmadır.”

Kuralı

İbn Kayyim bu kurala örnek olarak şu hadisleri aktarmıştır:

- *“Nergisi koklayın! Günde bir kez, ayda bir kez, yılda bir kez, hatta ömür boyunca bir kez bile olsa koklayın. Çünkü kalpte bulunan delilik, cüzzam ve alaca hastalığı ancak nergis koklamakla yok olur.”*⁴⁰⁰
- *“Miraca çıkarıldığım gece, terim yere düştü ve ondan gül bitti. Kim benim kokumu almak isterse, gülü koklasın.”*⁴⁰¹

³⁹⁴ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “Nikâh”, 2 (No. 4778).

³⁹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münif*, ts., 128.

³⁹⁶ Fettehî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, 148.

³⁹⁷ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/285.

³⁹⁸ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/287.

³⁹⁹ Fettehî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, 148.

⁴⁰⁰ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/61.

⁴⁰¹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/61.

- “*Ud ağacı yağı ile yağlanın, çünkü bu sizi eşleriniz nezdinde daha çekici kılar.*”⁴⁰²

Bu hadisler açıkça uydurmadır. Zira ifadeleri zayıf, anlamları tutarsız olup, nebevî üsluba aykırıdır. Bunlara kısa bir göz atmak bile, söz konusu rivayetlerin uydurma olduğunu anlamaya yeterlidir.

4.4.38. “Kınanın Fazileti Hakkındaki Hadislerin Tamamı Uydurmadır.”

Kuralı

Bu kurala örnek olarak şu hadisler verilebilir:

- “*Cennetin en üstün reyhanı kınadır.*”⁴⁰³
- “*Kına, Allah’ın Resûlünün sünnetidir. Erkek, kadın ve çocuk için kına bir tesbih gibidir. Kına sürerek kılınan iki rekât namaz, yirmi dört rekâta denktir. İnsan kabre konulduğunda Münker ve Nekir melekleri yanına gelir. Birbirlerine, ‘Ona soru sor!’ derler. Fakat biri diğerine, ‘Ona nasıl soru sorayım ki yanında İslâm’ın delili var!’ der, yani kınayı kasteder.*”⁴⁰⁴

Bu hadisler açıkça uydurmadır ve yalan oldukları barizdir. Zira bunlar nebevî üsluba aykırıdır. İfadeleri zayıf ve anlamları tutarsızdır. Meleklerin, kabirde kına sürdüğü için bir kişiyi sorgulamaktan çekineceği iddiası ise akıl ve mantık dışıdır. Ancak sahih bir hadis vardır ki, Resûlullah (s.a.v.), “*Şüphesiz ki, saç beyazlamasını değiştirmenin en güzel yolu kına ve ketemdir.*”⁴⁰⁵ buyurmuştur. Bu sebeple sahâbe dahil bazı müslümanlar bu uygulamayı benimsemiştir. Nitekim Hz. Ebû Bekir (r.a.) saçını kına ve ketem ile boyamış, Hz. Ömer (r.a.) ise sadece kına kullanmıştır.⁴⁰⁶

4.4.39. “Akik Taşlı Yüzük Takmakla İlgili Hadislerden Hiçbiri Sahih Değildir.” Kuralı

Akik taşı, nadir bulunan değerli taşlardan biridir ve estetik açıdan güzel bir görünüme sahiptir. Ancak, bu taşla ilgili bazı uydurma hadisler rivayet edilmiştir. Örneğin: “*Akik yüzük takın, çünkü o fakirliği giderir.*”⁴⁰⁷ Bu ve benzeri rivayetler sahih

⁴⁰² İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/67.

⁴⁰³ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *el-Le’âli’l-maşnû’a fi’l-aḥbâri (eḥādîṣi) l-mevzû’a*, thk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyda (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417), 2/228.

⁴⁰⁴ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’ati l-merfû’a*, 2/270.

⁴⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/35/265 (No. 21338).

⁴⁰⁶ Müslim, *Sahihu Müslim*, “Fezâil”, 103 (2341).

⁴⁰⁷ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/58.

değildir ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait olduklarına dair güvenilir bir delil bulunmamaktadır.

4.4.40. “Kadınlara Rüya Anlatmanın Yasaklandığına Dair Hadisler Uydurmadır.” Kuralı

Bu kurala örnek olarak şu hadisler verilebilir: “Hz. Aişe (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.), kadınlara rüya anlatılmasını yasaklamıştır.”⁴⁰⁸ Başka bir rivayette, “*Kadınlara rüya anlatmayın.*”⁴⁰⁹ denilmektedir. İbn Kayyim, Ukaylî’nin bu hadislerin hiçbirinin güvenilir isnadının bulunmadığını aktardığını belirtmiştir.⁴¹⁰ Üstelik metin tenkidi açısından bakıldığında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) özellikle kadınlara rüya anlatılmasının yasaklamasının hiçbir hikmeti bulunmamaktadır.

4.4.41. “Satranç Oynamanın Helal veya Haram Olduğuna Dair Hadislerin Tamamı Uydurmadır.” Kuralı

Bu kaideye örnek olarak şu hadisler verilebilir:

- “*Satranç oynayan, domuz eti yiyen gibidir; satranç oynayanı izleyen de elini domuz etine batıran gibidir.*”⁴¹¹
- “*Allah (c.c.) her gün üç yüz altmış kez kullarına bakar; ancak satranç oynayanlara asla bakmaz.*”⁴¹²
- “*Kim satranç oynarsa, lanetlenmiştir.*”⁴¹³

İbn Kayyim, satrancın haram olduğuna dair doğrudan Hz. Peygamber’den (s.a.v.) sahih bir rivayet bulunmadığını belirtmiştir. Ancak, bazı sahâbe ve tâbiîler satranç ve benzeri oyunların haram olduğunu ifade etmişlerdir.⁴¹⁴

Örneğin Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: “Satranç oynayan kişiye bakmak, domuz etine bakmak gibidir; onu elinde çeviren kişi, domuz etini elinde çeviren gibidir.”⁴¹⁵ Bir başka rivayette İbn Ömer (r.a.), satranç hakkında şöyle demiştir: “O, tavladan daha kötüdür.”⁴¹⁶

Bu görüşler sahâbe ve tâbiîlerden gelen rivayetler olup, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait sahih bir hadis değildir. Bu durumda, satranç oynamanın yasaklanmasına veya helal

⁴⁰⁸ Süyûtî, *el-Le’âli’l-maşnû’a*, 2/237.

⁴⁰⁹ Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, 167.

⁴¹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 132.

⁴¹¹ İbn Arrâk, *Tenzihü’s-şerî’ati’l-merfû’a*, 2/234.

⁴¹² İbnü’l-Cevzî, *el-İlelu’l-Mutenâhiye fî’l-Ehâdîsi’l-Vâhiye*, 2/297.

⁴¹³ Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, 187.

⁴¹⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 134.

⁴¹⁵ Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. ‘Abdullâh el-Bağdâdî el-Âcurrî, *Tahrîmu’n-Nerd ve-Şaṭranc ve’l-Melâhî*, thk. Muhammed Sa’îd ‘Omar İdrîs (b.y.: y.y., 1402/1982), 133 (No. 24).

⁴¹⁶ Âcurrî, *Tahrîmu’n-Nerd ve-Şaṭranc ve’l-Melâhî*, 137 (No. 27).

olduğuna dair tüm hadisler, Resûlullah'dan (s.a.v.) merfû olarak nakledilmemektedir. Bunun yerine, satranç hakkında sahâbe, tâbiîn ve bazı âlimlerin görüşleri bulunmaktadır. Bazı âlimler, belirli şartlarla birlikte satranç oynamayı caiz görmüşlerdir, ancak bu şartlar yerine getirilmeden oynanması onlara göre haramdır.

4.4.42. “Abdal, Kutup, Gavs, Nükabâ, Nücebâ ve Evtad Hakkındaki Hadislerin Hepsini Uydurmadır.” Kuralı

Bazı câhil sûfiler tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnat edilen birtakım uydurma rivayetler bulunmaktadır. İbn Kayyim bunlardan özellikle abdal, kutup, gavs vb. tasavvufî ünvanları içeren rivayetlerin bâtil ve uydurma olduğunu dile getirmiştir. Örneğin, “*Abdal kırk erkek ve kırk kadından oluşur. Herhangi bir erkek öldüğünde, Allah (c.c.) onun yerine bir erkek koyar, her kadın öldüğünde, Allah (c.c.) onun yerine de bir kadın koyar.*”⁴¹⁷ şeklindeki rivayet bu tür uydurmalarından biridir.

Bu konudaki en tutarlı rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır. Bu rivayete göre Irak'ta bulunduğu sırada Hz. Ali'ye (r.a.) Şam halkı kastedilerek bazıları, “Onları lanetle,” demiştir. Hz. Ali (r.a.) ise şöyle demiştir: “Hayır, ben Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini işittim: “*Abdal, Şam'da bulunan kırk erkeği ifade eder. Herhangi bir erkek öldüğünde, Allah (c.c.) onun yerine bir erkek koyar. Onlar, yağmuru onlar sayesinde alır, düşmanlar üzerinde onlarla zafer kazanılır ve onlarla Şam halkından azap uzaklaştırılır.*”⁴¹⁸ Ancak, bu hadis zayıftır, çünkü senedinde Şureyhb. Ubeyd bulunmaktadır. O, bazı sahâbîleri görmüş olsa da Hz. Ali'yi görmemiştir.⁴¹⁹ Ayrıca, Safvân b. Amr - ki bu kişi Müslim'in güvenilir râvilerindendir - hakkında Nesâî, Ammâr b. Yâsir hakkında reddedilen hadisler aktardığını söylemiştir. Bu nedenle konu hakkında herhangi bir sahih rivayet bulunmadığını söylemek mümkündür.⁴²⁰

4.4.43. “Herhangi Bir Hadis Belirli Bir Tarih veya Yıl İçeriyorsa ve O Tarihte Şunlar Şunlar Olacak Denmişse, O Uydurma Bir Hadistir.” Kuralı

İbn Kayyim'in koyduğu bu kurala göre belirli bir tarih veya yılın belirtildiği ve o tarihte şunlar olacak denilen rivayetler uydurma olup Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait değildir. Bu tür hadislerin nasıl uydurulmuş olduğu ve neden uydurulduğu ayrı bir çalışma konusudur. Bunların tamamı, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iftira edilerek

⁴¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/152.

⁴¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/2/231 (No. 896).

⁴¹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 136.

⁴²⁰ Muhakkik Şuayb el-Arnaût'un bu değerlendirmesi için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/2/231 (No. 896).

uydurulmuştur ve O'nun nebevî üslubuna uygun değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah Teâlâ'nın kendisine gayb ilminden bildirdiği haberler için belirli bir zaman dilimi tayin etmeden onları haber vermiştir. Örneğin, “Ümmetim üzerine bir zaman gelir ki, o zamanda şöyle şöyle olur” veya “Şöyle bir olay meydana gelir” gibi genel ifadeler kullanmıştır. Oysa bu zikredilen hadislerde, belirli bir zaman dilimi verilerek haber verilmesi dikkat çekmektedir ki bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üslubuna uygun değildir.

Bu kurala örnek olarak şu rivayet zikredilebilir: “Eğer ay tutulması Muharrem ayında olursa, kıtlık, savaş ve hükümetin sıkıntıları olacak, eğer Safer ayında olursa, şöyle ve şöyle olacak.”⁴²¹ Bu hadisi uyduran kişi Ahmed el-Cüveybârî'dir. İbn Kayyim onu yalancı olarak tanımlamış ve onun bütün yıl boyunca yalan söylediğini belirtmiştir.⁴²² Bir diğer örnek, “Ramazan ayının yarısında Cuma gecesi bir ses duyulacak ve bu sesin şiddetinden 70 bin kişi bayılacak, 70 bin kişi de sağır olacaktır.”⁴²³ rivayetidir.

Bir başka örnek de, “135. sene olunca Süleyman b. Dâvûd'un (a.s.) denizdeki adalarda hapsettiği şeytanlar çıkacak, onlardan onda dokuzu, Irak'a gidip Kur'an ile onlarla mücadele edecekler ve onda biri de Şam'a gidecek.”⁴²⁴ rivayeti ile “150. Yıl olunca en hayırlı çocuklarınız kızlar olacaktır.”⁴²⁵ rivayetidir. Bu tür rüvayetlerin uydurma olduğu apaçıktır.

4.4.44. “Herhangi Bir Hadiste, Receb Ayında Oruç Tutma veya Belirli Gecelerinde Namaz Kılma Gibi Bir Şey Varsa, Bu Uydurma Bir Hadistir.” Kuralı

İbn Kayyim'in bu kural için zikrettiği örneklerden biri şu hadistir: “Kim Receb'in ilk gecesinde, akşam namazından sonra yirmi rekât namaz kılsa, o kişi sıratından hesapsız geçer.”⁴²⁶ Bir diğeri Receb'in ilk Cuma gecesinde kılınan Regâib Namazı ile ilgilidir. İbn Kayyim'in naklettiği başka bir örnek şu uzun rivayettir: “Receb, Allah'ın ayıdır, Şaban benim ayımdır, Ramazan ise ümmetimin ayıdır... Receb'in ilk gecesini sakın unutmayın, çünkü o geceyi melekler ‘Regâib’ gecesi olarak adlandırılır. O gece tamamlandığında, bütün mukarreb melekler Kâbe'nin etrafında toplanır. Sonra Allah (c.c.) onlara bakar ve ‘Meleklerim, ne dilerseniz bana söyleyin’ der. Onlar da ‘Ey Rabbimiz! Receb orucunu tutanların günahlarını affet’ derler. Allah da (c.c.),

⁴²¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 1/140.

⁴²² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 64.

⁴²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 110.

⁴²⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 64.

⁴²⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 110.

⁴²⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 96.

‘İstediğinizi kabul ettim’ diye cevap verir.”⁴²⁷ Ancak Elbânî’ye göre rivayetin “Receb, Allah’ın ayıdır, Şaban benim ayımdır, Ramazan ise ümmetimin ayıdır.” kısmı mevzû değil zayıftır.⁴²⁸ Dolayısıyla mübarek üç ayların faziletine dair bu rivayete itibar edilebilir. Zira akîdeye ya da ahkâma taalluk eden bir rivayet değildir. Bu İbn Kayyim’e dolaylı bir itiraz olarak görülebilir.

Mezkûr kurala bir başka örnek, “Kim Receb ayında bir gün oruç tutar ve o gün dört rekât namaz kılsa, ilk rekâtta yüz defa Ayet-el Kürsî, ikinci rekâtta yüz defa Kul Hüvallâhü Ahad okur, ölmeden önce cennetine yerini görür ya da ona gösterilir.”⁴²⁹ Rivayetidir.

Sonuç olarak Receb ayında oruç tutma ve belirli bir namaz kılma ile ilgili hiçbir rivayet doğru değildir. Bu konuda doğruya en yakın olan hadis, İbn Mâce’de geçen ve İbn Abbâs’tan rivayet edilen şu hadistir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) Receb ayında oruç tutmayı yasaklamıştır.” Fakat bu da zayıf bir hadistir. Çünkü senedinde Dâvûd b. Atâ adında zayıf bir râvi bulunmaktadır.⁴³⁰

4.4.45. “Hiçbir Şekilde, Şaban Ayının Ortasındaki Geceye Ait Namazla İlgili Sahih Bir Hadis Yoktur.” Kuralı

Bu kaidenin örneklerinden biri şu hadistir: “Ey Ali! Kim Şaban’ın yarısının gecesinde, her rekâtta 100 defa (Kul Hüvallahü Ahad) okur ve 100 rekât namaz kılsa, Allah (c.c.) ona o gece istediği her isteğini yerine getirir. Ayrıca, ona 70.000 hurî ve her bir hurîye 70.000 genç, 70.000 çocuk verilir ve her birinin anne ve babası 70 kişiye şefa’at eder.” Diğer bir hadis ise şu şekildedir: “Kim Şaban’ın yarısının gecesinde, her rekâtta 30 defa (Kul hüvallahü Ahad) okur ve 12 rekât namaz kılsa, o kişi 10 yakını cehennemden kurtarır.” Bu hadisler, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatından dört asır sonra, Kudüs’te uydurulmuştur. İbn Kayyim bu konuyu açıklamış ve bu namazın aslında hiçbir dayanağının olmadığını belirtmiştir. Şaban’ın ortasında kılınan bu namaz, İslâm’a sonradan eklenmiş bir bidattır. Gerçekten sünnete dair bilgiye sahip olan ve hadislere vakıf olan kimse, bu tür hadislerden etkilenmemeli ve bu gibi uydurulmuş ibadetleri yerine getirmemelidir. Çünkü bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenmemiştir ve içerdikleri abartılı ifadeler de onun sözlerine tamamen zıttır.⁴³¹

⁴²⁷ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/124.

⁴²⁸ Ebû Abdîrrahmân Muhammed Nâsıruddîn b. el-Hâcê Nûh b. Necâtî b. Âdem Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’-d-daîfe ve’l-mevzû’a ve eserühe’s-seyyiü fi’l-ümme* (Riyad: Mektebetü’l-Ma’ârif, 1412), 9/390.

⁴²⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/124.

⁴³⁰ İbn Mâce, *Sünen*, “Sıyâm”, 43 (No. 1743). Sıhhat değerlendirmesi muhakkik M. Fuâd Abdülbâkî’ye aittir.

⁴³¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 98-99.

4.5. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin el-Menârü'l-Münîf Adlı Eserindeki Sözlerinin Satır Aralarından Elde Edilen Kurallar

İbn Kayyim, *el-Menârü'l-Münîf* adlı eserinde kimi yerlerde açıkça kural koymadan bazı rivayetleri farklı yönlerden metintenkidine tabi tutarak onların mevzû olduğuna işaret etmiştir. Binâenaleyh araştırmanın bu kısmında eserin satır aralarından çıkarsama yoluyla bazı kurallar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla bu başlık altında sözü edilen kurallara yer verilecektir.

4.5.1. “Herhangi Bir Geçerli Şer’î Sebep Olmaksızın Ödül Elde Edilmesini Belirten Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Bu kuralın kendisinden çıkartıldığı örnek şu rivayettir: “*Fakirlerle mutlaka iyi ilişkiler kurun! Zira kuşkusuz onlar için kıyamette ne büyük bir mevki ve şan olacaktır.*”⁴³² Bu rivayet ister salihlerden olsun ister olmasın her hâlükarda fakirlere sadece fakir oldukları için kıyamet günü büyük bir makam verileceğini ifade ederek onlara iyilik yapmayı teşvik etmektedir. Hâlbuki Allah’ın (c.c.) rızasını kazanmak ve cennete girmek onlarca âyette de açıkça ifade edildiği gibi ancak iman ve sâlih amelin sonucu olarak insanın elde edebileceği bir şeydir. Allah’ın (c.c.) izniyle başkaları için şefaatte bulunabilmek ise Allah’a (c.c.) daha da yakın olabilmekle ancak mümkün olabilir. Dolayısıyla iman ve sâlih amel işleyen fakirler kaydı olmaksızın kategorik olarak fakirlerin şefaathakına sahip olduğunu ifade eden bu rivayet bâtıldır.

Sonuç olarak sadece fakirlik nedeniyle bir kimseye kıyamet günü şefaathak ve iktidar verilmesi, geçerli bir dini sebeple ödül kazanmayı sağlamaz.⁴³³ Bu nedenle bu vb. rivayetlerden hareketle yukarıda zikredilen kuralın çıkartılması mümkündür. Üstelik fakirlere şefaathak beklentisiyle değil yalnızca Allah (c.c.) rızası için iyilik yapılmalıdır. Nitekim Allah teala şöyle buyurmaktadır: “*Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler:) “Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.*”⁴³⁴ Resulullah da (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Birisi size iyilikte bulunursa, ona karşılık verin; eğer karşılık verecek bir şey bulamazsanız, ona dua edin, ta ki ona karşılık verdiğinizizi bilesiniz.*”⁴³⁵ Hz. Aişe (r.a.), birine hediye gönderdiğinde

⁴³² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 140.

⁴³³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi’u'l-Beyân fî Te’vîli ‘Âyi'l-Kur’ân*, thk. ‘Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Mu’essesetu’r-Risâle, 1420/2000), 22/524.

⁴³⁴ el-İnsan 76/7-9.

⁴³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/9/266 (No. 5365).

Resulullah'a (s.a.v.) şöyle derdi: "Baksana, bize ne kadar güzel dua ettiler; biz de onlara aynı şekilde dua ederiz ve bizim sevabımız Allah katında kalır."⁴³⁶

Bu nedenle, birisi dünyada birine iyilik yapar ve o kişi bu iyiliğe karşılık olarak kıyamet günü ona ödül vereceğini umarsa, o kişi, yaptığı işin ne kadar kötü olduğunun farkına varmayacak ve yaptığı şeyin boşa gittiğini anlayamayacaktır. İşte bu yüzden, İbn Kayyim, bu hadisi eleştirmiş ve onu Resulullah'a (s.a.v.) ait olmayan uydurma bir hadis olarak değerlendirmiştir.⁴³⁷ Bu kurala örnek olarak şu hadis de verilebilir: *"Bağışlanmış biriyle yemek yiyen kişi de bağışlanır."* İbn Kayyim bu rivayet hakkında 'Bu da uydurmadır.' demiştir.⁴³⁸ Zira bir insan nasûh tövbe gibi bağışlanmasına sebep olacak bir iyiliğe sahip olmadan sırf bağışlanmış başka bir kişiyle yemek yediği için nasıl bağışlanabilir? Bunu hak edecek ne yapmıştır ki!

İbn Kesir; *"Allah, inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama onlara ihanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah'tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, "Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!" dendi."*⁴³⁹ âyetinin tefsirinde, "Eğer günahı affedilmiş biriyle yemek yemek, yemek yiyen kişinin günahlarının affedilmesine yol açar" hadisi doğru olsaydı, o zaman Nuh'un ve Lut'un eşlerinin günahları da affedilirdi" diye yukarıdaki rivayeti tenkid etmiştir. Çünkü Nuh ve Lut (a.s.) peygamberlerdir ve Allah (c.c.), onların geçmiş ve gelecekteki tüm hatalarını bağışlamıştır. O peygamberlerin eşleri, onların yanlarında yaşamış ve onların yiyeceklerinden, içeceklerinden faydalanmışlardır. Eğer bu hadis doğru olsaydı, Nuh ve Lut'un eşlerine de bağışlanma verilmiş olurdu. İbn Kesir şöyle devam etmiştir: "Bu âyeti bazı âlimler, halk arasında yaygın olan *'Kim affedilmiş biriyle yemek yerse, onun günahları affedilir'* hadisinin bâtil olduğuna delil olarak kullanmışlardır. Bu hadis, aslında bir temele sahip değildir ve yalnızca bazı salih kişilerden rivayet edilmektedir. Bu kişiler rivayete göre, Resulullah'ı (s.a.v.) rüyada görmüş ve ona şöyle demişlerdir: 'Ey Allah'ın Resulü! Sen demiştin ki: 'Kim affedilmiş biriyle yemek yerse, onun da günahları affedilir.' Resulullah (s.a.v.) ise şöyle cevap vermiştir: *'Hayır, ben bu sözü söylememiştim; ancak şimdi bunu söylüyorum.'*"⁴⁴⁰ Hâlbuki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ne hayatında ne de vefatından sonra rüya âleminde Kur'an'la çelişen böyle bir söz söylemesi mümkündür.

⁴³⁶ Nesâ'î, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 9/121 (No. 10062).

⁴³⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 140.

⁴³⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 140.

⁴³⁹ et-Tahrîm 66/10.

⁴⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/325.

4.5.2. “İçinde Allah’ın (C.C.) Kulları Arasındaki Adaletine Aykırı Olarak Zulüm Bulunan Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Bunun bir örneği Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnat edilen, “*Veledi zina (gayrimeşru ilişkiden doğan) cennete giremez*”⁴⁴¹ sözüdür. İbnü'l-Cevzî, ‘el-Mevdûât’ adlı eserinde bu anlamda geçen birçok rivayet aktarmış ve hepsinin aynı anlama geldiğini belirtmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Veledi zina cennete giremez, ne babası ne de çocuğunun çocuğu.⁴⁴²
- Veledi zina cennete giremez.⁴⁴³
- Veledi zina ve neslinden yedinci kuşağa kadar kimse cennete giremez.

Daha sonra İbnü'l-Cevzî, bu rivayetler hakkında şu şekilde bir yorum yapmıştır: “Peki, zina çocuğunun suçu nedir ki cennete girmesi engellensin? Bu hadisler, İslâm’ın temel ilkelerine aykırıdır. En büyük delil ise Yüce Allah’ın şu buyruğudur: “*Hiçbir günahkâr, bir başkasının günahını yüklenmez.*”⁴⁴⁴ Böylece, İbnü'l-Cevzî, bu hadisi Kur’ân-ı Kerîm’deki bu yüce âyetle eleştirerek geçersiz olduğunu söylemiştir.

İbn Kesîr de yukarıda zikredilen âyetin tefsirinde konuya dair şöyle demektedir: “Allah Teâlâ’nın, ‘*Hiçbir nefis, kazandığından başkasıyla sorumlu tutulmaz ve hiçbir günahkâr, bir başkasının günahını yüklenmez.*’ Buyruğu kıyamet günü onun adaleti, hükmü ve mükâfatlandırması hakkında genel bir bilgidir. Her nefis, yalnızca kendi yaptığı amellere göre cezalandırılır. Eğer hayır işlediyse, karşılığı hayır olur; eğer kötülük yaptıysa, karşılığı da kötülük olur. Kimse bir başkasının günahını taşımaz. İşte bu, Allah’ın (c.c.) adaletindendir.”⁴⁴⁵ Nitekim o şöyle buyurmuştur: “*Eğer yükü ağır olan birisi, onu taşımak için başkasını çağırırsa, yükünden hiçbir şey taşınmaz; akrabası bile olsa!*”⁴⁴⁶ Ve yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*O gün hiç kimseye haksızlık edilmez ve eksiklik yapılmaz.*”⁴⁴⁷

Bu yüzden, kıyamet günü hiçbir kimse, başka birinin günahı nedeniyle hesaba çekilemez. Bu, Allah’ın kulları üzerindeki adaletindendir. O hâlde zina çocuğunun suçu nedir ki, anne ve babasının işlediği bir günah yüzünden cennete girmesi yasaklansın? Bu, Allah’ın adaletine aykırıdır ve O’nun yarattığı düzenin kanunlarını bozar. Çünkü her nefis yalnızca kendi yaptıklarından sorumludur. İşte bu nedenle, bu anlamı içeren hadisler, Hz. Peygamber (s.a.v.) adına uydurulmuştur ve O’ndan böyle bir söz sâdır olması mümkün değildir.”

⁴⁴¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 133.

⁴⁴² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/110.

⁴⁴³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/111.

⁴⁴⁴ el-En‘âm 6/164. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/111.

⁴⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur‘âni'l-Azîm*, 3/345.

⁴⁴⁶ el-Fâtır35/18.

⁴⁴⁷ Tâhâ20/112.

İbn Kayyim, İbnü'l-Cevzî'nin yukarıdaki eleştirisine şu şekilde bir açıklama getirmiştir: "Bu hadisler, aslında ilgili ayetle çelişmemektedir. Çünkü zina çocuğunun cennetten mahrum kalması, anne ve babasının günahından dolayı değildir. Asıl sebep, onun pis bir nutfeden (meniden) yaratılmış olmasıdır ve bu tür bir nutfe çoğunlukla temiz bir karakter doğurmaz. Oysa cennete ancak temiz nefisler girebilir. Ancak, eğer bir zina çocuğu, temiz bir ruha sahip olur ve doğru bir yola girerse, elbette cennete girer. Dolayısıyla, bu hadisler genel bir ifade içerse de istisnalar bulunmaktadır."⁴⁴⁸

Münâvî, "Feyzü'l-Kadîr" adlı eserinde bazı âlimlerden bu hadis hakkında şu eleştiriyi nakletmiştir: "Eğer zina çocuğu, anne ve babasının işlediği fiilleri işler ve fuhuşla meşgul olursa cennete giremez. Ancak bu durum sadece zina çocuklarına özgü değildir." Daha sonra el-Münâvî, kendisine Allah'ın açtığı ve 'tatmin edici bir cevap' olarak nitelendirdiği şu yorumu aktarmıştır: "Bu hadisin anlamı şudur: Zina çocuğu, anne ve babasının ameliyle cennete giremez. Oysa evlilik yoluyla dünyaya gelen bir çocuk, eğer küçük yaşta vefat ederse, anne ve babası mümin ise, onların salih amelleri sayesinde cennette onların derecesine yükseltilir. Nitekim Allah Teâlâ, 'İman edenler ve nesilleri de imanla kendilerine tâbi olanlar' buyurmaktadır."⁴⁴⁹ Zina çocuğu ise anne ve babasının ameliyle cennete giremez. Çünkü zina eden babanın nesep bağı kopuktur ve zina eden annenin günahının uğursuzluğu, onun tövbesinin bereketinin çocuğa ulaşmasına engel olur."⁴⁵⁰

Münâvî'ye göre, zina çocuğu ile evlilikten doğan çocuk arasındaki fark şudur: Zina çocuğu, anne ve babasının amelinin bereketinden yararlanamaz. Çünkü anne ve babasının suçu büyük ve günahları çirkindir. Eğer tövbe etseler bile, şariat gereği bir had cezası ile temizlenmeleri gerekir. Nitekim Gâmidîyye adlı kadın, zina ettiğinde, Allah Resulü onun üzerine had cezası uygulayarak kendisini temizlemiştir.⁴⁵¹ Evlilikten doğan bir çocuk ise küçük yaşta vefat ederse, eğer anne ve babası salih kimseler ise, onların iyiliklerinin bereketiyle cennette onlarla birlikte olur. Bunu destekleyen delil, Münâvî'nin de işaret ettiği âyettir. Bu açıklamalara göre, evlilikten doğan bir çocuk, anne ve babasının salih amellerinin bereketinden faydalanırken, zina çocuğu için böyle bir durum söz konusu değildir.

İbn Kesîr, "*Her nefis kazandığına karşılık rehindir. Ancak Ashab-ı Yemin müstesna.*"⁴⁵² âyetini tefsir ederken şu anlamı vurgulamıştır: "Her nefis, kötü ameli

⁴⁴⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 133.

⁴⁴⁹ et-Tûr 52/21.

⁴⁵⁰ Zeynuddîn Muhammed 'Abdirraûf b. Tâcu'l-Ârifin el-Haddâdî el-Munâvî, *Feydu'l-Kadîr fî Şerhi'l-Câmi'i's-Şağîr* (Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1356/1937), 4/428.

⁴⁵¹ Müslim, *Sahihu Müslim*, "Hudûd", 22 (No. 1695).

⁴⁵² el-Müddesir 74/38-39.

nedeniyle rehindir. Ancak Ashab-ı Yemin yani, dünyada haktan yana olup doğruyu savunan ve yaratılıştaki Allah'a verdikleri sözü bozmayanlar, bundan müstesnadır. Çünkü onların salih amellerinin bereketi, onların nesillerine ve akrabalarına dönebilir. Nitekim Tûr Suresi 21. ayetinde şöyle buyrulmuştur: *“İman eden ve nesilleri de iman ile kendilerine tâbi olanlar var ya, işte biz onların nesillerini de kendilerine katarız. Onların amellerinden de hiçbir şey eksiltmeyiz.”*⁴⁵³ Yani biz onların nesillerini, her ne kadar amellerde aynı seviyede olmasalar da, ancak iman esasını paylaştıkları için cennette yüksek makama eriştiririz. Ayrıca biz o yüksek makamlardaki kimselerin amellerinden hiçbir şey eksiltmedik ki, onları aşağı derecedeki kimselerle eşitlemiş olalım. Bilakis Allah, fazlı ve ihsanı ile babaları yüksek makamlara çıkardığı gibi, onların nesillerini de bu makamlara yükseltmiştir.”⁴⁵⁴

Buna göre, zinadan olan çocuk, anne ve babasının amelini işlemedikçe cennete giremez gibi bir anlayış yanlıştır. Eğer o kişi salih ameller işler ve iyi bir insan olursa, anne-babasının günahı yüzünden cennetten mahrum kalmaz. Çünkü Allah'ın adaleti bunu gerektirir. Dolayısıyla veledi zinanın cennete giremeyeceğini ifade eden sözkonusu rivayet bâtıldır.

İbn Kayyim ve Münâvî'nin rivayeti âdeti kurtarmak için yaptıkları yorumlar ise tutarsızdır. Zira İbn Kayyim'in yorumuna bakılacak olursa pis nutfeden yaratılmış olmak çocuğun kendi iradesiyle mi gerçekleşmiştir ki çocuk bu nedenle temiz bir karaktere sahip olmasın ve cennete girmesin! Üstelik yaratıldığı nutfe neden anne babanın günahı yüzünden pis olsun! Münâvî'nin yorumu da doğrusu epeyce tutarsızdır. Zira küçük yaşta vefat eden çocuk ister nikahlı anne babadan doğsun isterse zina yoluyla doğsun günahsız bir yavru olarak vefat ettiği için cennete girecektir. O kendisini cennetten mahrum bırakacak hangi ameli işlemiş olabilir! Bu Allah'ın (c.c.) mutlak adaletiyle bağdaşmayan bir durumdur. Üstelik evlilikten doğan çocuk neden cennete girebilmek için anne babasının salih amelini muhtaç olsun! O zaten diğer çocuk gibi günahsız olarak vefat ettiğinden cennete girmeyi hak etmektedir.

4.5.3. “Eğer Bir Hadis, Anne ve Babaya İtaat konusunda Bir Ayrım Yapıyorsa, O Hadis Bâtıldır.” Kuralı

Bu kurala örnek, *“Eğer anneniz sizi namaz kılariken çağırırsa ona cevap verin; fakat babanız çağırırsa cevap vermeyin.”*⁴⁵⁵ rivayetidir. Kur'ân-ı Kerîm'in genel bağlamına bakıldığında, Allah Teâlâ'nın anne babaya marûfta itaatetmeyi, iyilik

⁴⁵³ et-Tûr 52/21.

⁴⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/345.

⁴⁵⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 140.

yapmayı ve onlara güzel davranmayı eşit şekilde emrettiği görülmektedir. Örneğin Rabbimiz bir âyette şöyle buyurmaktadır: *"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle."*⁴⁵⁶ Burada Allah Teâlâ, anne ve babaya itaati, kendisine ibadet ile birlikte zikretmiştir ki bu, onlara itaate ve iyiliğe eşit şekilde ne kadar büyük önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Aynı şekilde, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah'a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez."*⁴⁵⁷ Allah'a ibadetin ve O'na şirk koşmamanın ardından anne ve babaya iyiliğin emredilmesi, bu konunun önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Eğer anne veya baba, Allah'ın razı olmadığı bir günahı işlemeyi emrederse, Allah Teâlâ, onlara itaat etmemeyi de birlikte zikretmiştir: *"Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım."*⁴⁵⁸ Hatta dua konusunda bile anne ve babaya eşit davranılması gerektiği Kur'an'da belirtilmiştir. Hz. İbrahim'in duasında şöyle geçer: *"Rabbimiz! Beni, anne babamı ve müminleri hesap gününde bağışla."*⁴⁵⁹ Hz. Nuh'un duasında da aynı şekilde ifade edilmiştir: *"Rabbim! Beni, anne babamı, evime iman ile girenleri, mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışla..."*⁴⁶⁰

Ayrıca Sünnet de anne babaya iyilik etmenin ve onlara hürmet göstermenin cennete girmeye vesile olduğunu vurgulamıştır. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadiste şöyle buyurmuştur: *"Burnu yere sürtülsün! Burnu yere sürtülsün! Burnu yere sürtülsün!"* Sahâbîler sordular: *"Kimin, ya Resulallah?"* Hz. Peygamber (s.a.v.) cevap olarak şöyle buyurdu: *"Anne babasından biri ya da her ikisi de yanında yaşlanmış olup da cennete giremeyen kimse!"*⁴⁶¹

Böylece Kur'an ayetleri ve hadisler, anne babayı itaate layık olma konusunda eşit kılmıştır. Onlara yanlışta ve bâtılda itaat etmemek gerektiğinde de bu eşitlik

⁴⁵⁶ el-İsrâ 17/23.

⁴⁵⁷ en-Nisâ 4/36.

⁴⁵⁸ Ankebût 29/8.

⁴⁵⁹ İbrahim 14/41

⁴⁶⁰ Nûh 71/28.

⁴⁶¹ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "el-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb", 10 (No. 2551).

korunmuştur. Aynı şekilde dua etmek veya diğer konular açısından da anne ve baba eşit tutulmuştur. Bu durum, anne ve babanın dinen aynı mertebede olduğunu açıkça göstermektedir. Eğer bir hadis, anne ve baba arasında itaate dair bir ayrım yapıyorsa, bilinmelidir ki bu hadis uydurmadır. Çünkü bu, Kur'an ve sahih sünnetin temel esaslarına aykırıdır. Aynı zamanda toplumun geleneklerine de aykırıdır; çünkü toplum, anne ve babayı aynı mertebede görür ve ikisine de büyük bir değer atfeder.

Burada metin tenkidi olarak şu soruyu sormak gerekir: Namaz kılarken annenin çağrısına cevap verilirken, babanın çağrısına neden cevap verilmez? Oysa biliyoruz ki İslâm şeriatı, insanlığın hayrını, insanın değerini ve haklarının korunmasını amaçlamıştır. Aynı zamanda anne ve babaya saygıyı da emretmiştir. Ancak bu hadis, anne ve babaya itaat konusunda ayrım yapmakta ve bu ayrım, İslâm'ın adalet anlayışına aykırı düşmektedir.

Bu hadisin râvisi de yalancı ve uydurma hadis nakleden biri olarak suçlanmıştır. Ayrıca bu nedenle onun hadislerine güvenilemez. İbn Kayyim, bu hadisi eleştirirken şöyle demiştir: "Bu hadisi Abdülazîz b. Ebân el-Kureşî el-Ümevî rivayet etmektedir. Buhârî onun hakkında 'Hadisi metruktur,' demiştir. İbn Maîn ve başkaları da 'Bu adam yalancıdır, uydurma hadisler rivayet etmiştir' demiştir."⁴⁶²

Bize göre bu meselede doğruya en yakın görüş şudur: İslâm şeriatı, annenin babaya göre daha fazla zahmet çektiğini dikkate alarak ona özel bir önem vermiştir. Çünkü anne, gebelik sürecinde çocuğunu karnında taşır, doğum sancılarına katlanır, ardından emzirir ve büyütür. Buna ek olarak, çocuklar vakitlerinin büyük bir kısmını anneleriyle geçirir. Çünkü babalar genellikle çalışmak ve rızık kazanmak için evin dışında vakit geçirirler. İşte bu sebeplerden dolayı anneye babaya nazaran bir derece üstünlük verilmiştir. Bu, İslâm'ın adaletini ve mükemmel dengesini gösteren bir husustur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "*Biz insana anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu zayıflık üstüne zayıflıkla (zahmetle) taşıdı. Sütten ayrılması ise iki yıl sürer. (Ona şöyle emrettik:) 'Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır!'*"⁴⁶³

Bu âyet anne ve babaya iyilik etmenin gerekliliğini bir kez daha vurgulamış, ancak anneye özgü bir ayrıcalık tanımıştır. Çünkü anne, çocuğunu dokuz ay boyunca karnında taşır, doğum sancılarına dayanır, ardından iki yıl boyunca onu emzirir. Tüm bunları büyük bir sabır ve fedakârlıkla yapar.

İşte bu nedenle, anneye babaya nazaran bir derece üstünlük verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu durumu şu hadis-i şerifiyle teyit etmiştir: "Bir adam, Hz.

⁴⁶² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 140.

⁴⁶³ Lokman31/14.

Peygamber’e(s.a.v.) gelerek: *"Ey Allah'ın Resûlü! İnsanlardan en çok kime iyi davranmam gerekir?"* diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Annene!"* Adam tekrar sordu: *"Sonra kim?"* Hz. Peygamber (s.a.v.) yine: *"Annene!"* diye cevap verdi. Adam üçüncü kez sordu: *"Sonra kim?"* Hz. Peygamber (s.a.v.) yine: *"Annene!"* dedi. Adam dördüncü kez sorduğunda ise: *"Sonra babana!"* buyurdu.⁴⁶⁴

Böylece, annenin babaya nazaran bir derece daha fazla hakkı olduğu açıkça belirtilmiştir. Ancak bu, babanın hakkının yok sayılması veya ona itaate önem verilmemesi anlamına gelmez. Baba da çocuklarına rızık sağlama, onlara iyi bir hayat sunma, eğitim ve terbiye etme gibi konularda büyük bir role sahiptir ve büyük bir fedakârlık gösterir. Sonuç olarak konunun başında zikredilen rivayet uydurma olup HHZ. Peygamber’e(s.a.v.) ait değildir.

4.5.4. “Resûlullah’ın (s.a.v.) Fiil ve Davranışlarına Aykırı Olan Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Bu kuralın istinbat edildiği rivayetlere örnek olarak bazı uydurma hadisler zikredilecektir. Resûlullah’ın (s.a.v.) eti bıçakla kesmeyi yasakladığını iddia eden, *“Eti bıçakla kesmeyin, çünkü bu Acemlerin işidir. Onu dişlerinizle koparın, çünkü bu daha lezzetli ve daha kolaydır.”*⁴⁶⁵ rivayeti bunlardan biridir.⁴⁶⁶ Bu rivayet, Ebû Ma’sher’in, Hişâm b. Urve’den, onun babasından, onun da Hz. Aişe’den (r.a.) aktardığı bir hadistir. Ancak bu hadis sahih değildir. Nitekim İbn Kayyim, Ahmed b. Hanbel’in görüşünü naklederek şöyle demiştir: *“Bu hadis sahih değildir! Zira Resûlullah (s.a.v.) koyunun etinden bıçakla keserek yedi.”*⁴⁶⁷

Bu durumu Buhârî de, ‘Eti Bıçakla Kesme Bölümü’nde geçen sahih bir hadis ile açıklamaktadır. Buna göre sahâbeden Amr b. Ümeyye şöyle anlatmaktadır: *“Resûlullah’ı (s.a.v.) elinde bıçakla koyunun kürek kemiğinden bir parça keserken gördüm. Sonra namaza çağrıldı. Bıçağı ve eti yere bırakıp namaza kalktı. Abdest bile almadı.”*⁴⁶⁸

Bu hadis, Resûlullah’ın (s.a.v.) eti bıçakla kestiğini açıkça ortaya koymaktadır. Üstelik Hz. Peygamber’in (s.a.v.) uygulamasını ortaya koyan bu sahih rivayetle çelişen yukarıdaki hadisin râvisi olan Ebû Ma’sher zayıf bir ravidir. Nesâî onun hakkında şöyle demiştir: *“Ebu Ma’sher el-Medenî’nin ismi Necîh’tir. Zayıftır. Üstelik rivayet ettiği*

⁴⁶⁴ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Edeb”, 2 (No. 5626).

⁴⁶⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 129.

⁴⁶⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Et’ime”, 20, (No. 3778).

⁴⁶⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 129.

⁴⁶⁸ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Vudû”, 49 (No. 205).

hadislerde karışıklık ve uydurma rivayetler bulunmaktadır.” Ayrıca hadisin senedinde Hişam b. Urve bulunmakta olup, onun rivayetleri de ihtiyatla karşılanmıştır. Hadisinin zayıf olduğunu Ebû Davûd da şu sözüyle ifade etmiştir: “Bu hadis güçlü bir hadis değildir.”⁴⁶⁹

Sonuç olarak söz konusu rivayet Hz. Peygamber’in (s.a.v.) meseleye dair tasarrufunu ortaya koyan sahih hadislere aykırı olduğu için uydurmadır. Gerçek sahih hadis ise Resûlullah’ın (s.a.v.) eti bıçakla keserek yediğini bildiren Buhârî’nin rivayetidir.

4.5.5. “Herhangi Bir Hadis, Peygamberlik Makamına Hakaret İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Bazı uydurma rivayetlerde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) makamına yakışmayan hatta bir tür ona hakaret içeren ifadeler yer almaktadır. Örneğin bu tür bir rivayette şöyle anlatılmaktadır: “Hz. Peygamber (s.a.v.) bir keresinde fakirlerin toplantısına katıldı ve o kadar dans etti ki, elbisesi yırtıldı.” Bu hadisi İbn Kayyim şu şekilde değerlendirmiştir: “Allah, onu uydurana lanetlesin! Ne kadar da çirkin bir yalan söylemiş!”⁴⁷⁰ İbn Kayyim’in böyle demesi haklıdır, çünkü böyle bir davranışın Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından gerçekleştirilmesi düşünülemez. Bu ancak sapkın bazı sûfilerin sözlerinden biridir. Onlar fakirliği ve fakirleri övmeyi, buna teşvik etmeyi savunuyorlar ve dansı ibadet ve Allah’a (c.c.) yaklaşma yolu olarak kabul ediyorlardı. Bu yüzden mevlitler düzenler ve dans ederlerdi. Bu hadis muhtemelen onların kendi yaptıklarını meşrûlaştırmak için uydurduğu bir hikâyedir.

Bu hadis, sahih sünnette yer alan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yüksek bir hürmet ve vakarla donatıldığına dair bilgilerle çelişir. Örneğin, Abdullah b. Mes’ûd’un (r.a.) eşi, Zeyneb bint Ümmü’l-Fadl, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) huzuruna çıktığında şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’e (s.a.v.) büyük bir vakar verilmişti.” Ayrıca Amr b. As (r.a.) bize, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) tarif etmeye çalıştığında şunları söylemiştir: “Benim için hiçbir kimse, Allah Resulünden (s.a.v.) daha sevimli ve saygıdeğer değildi. Ama O’nu tarif etmekte zorlanırdım, çünkü O’nun yüzüne bakacak kadar cesaretim yoktu.”⁴⁷¹

Şayet Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sahâbîleri, sahih sünnette kaydedildiği üzere, O’na bakmaktan ve O’nunla konuşmaktan bile çekiniyorlarsa, O’nun dans ettiğini ve elbisesini yırttığını hayal etmek nasıl mümkün olabilir? Hâşâ, böyle bir davranış O’na yakışmaz. Bu hadis, peygamberlik makamına, Rabbimizin (c.c.) O’na verdiği yüksek

⁴⁶⁹ Nesâî, *Sünen*, “Sıyâm”, 43, (No. 2243).

⁴⁷⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 139.

⁴⁷¹ Müslim, *Sahihu Müslim*, “Zekât”, 45 (No. 1000).

değere hakaret içerir ve sahih hadislerle çelişir. Bu nedenle, bu hadis ve benzerleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) veya herhangi bir peygamberin makamına hakaret içerdiği için uydurmadır.

4.5.6. “Herhangi Bir Hadis, Allah’a (C.C.) Şirk Koşmaya Davet İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Uydurma rivayetlerin genel karakteri ifrat ya da tefrittir. İfrat içeren mevzû hadislerden bir kısmı şirke davettiye çıkaracak kadar aşırılık içermektedir. Örneğin böyle bir rivayette şöyle denilmektedir: “*Eğer biriniz taş (kendisine fayda vereceğine dair)hüsni zanda bulunursa, o taş ona fayda verir.*”Malum olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) tevhid inancını yaymak ve put vb. şeylere ya da kişilere tapmaktan insanları alıkoymak için gönderilmiştir. Bu hakikat ortada iken o nasıl böyle bir şey söyleyebilir?! İbn Kayyim bu hadisi şu şekilde değerlendirmiştir: “Bu, putperestlerin uydurduğu bir hadistir; onlar, putlara tapmayı tekrar İslâm kapısından sokmak istemişler ve şirkle karışmış uydurma rivayetleri Müslümanların arasına sızdırmışlardır.”⁴⁷²

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye girdiğinde, Kâbe'nin etrafında 360 tane put bulunuyordu ve O, elindeki bir dal ile onları tek tek devirirken şöyle buyurmuştu: “*Hak geldi, bâtil yok oldu.*”⁴⁷³ Ayrıca, Hz. Ömer (r.a.), Kâbe'yi tavaf ederken, Allah'ın şereflendirdiği Hacerü'l-Esved'i gördü ve şöyle dedi: “Ben biliyorum ki, sen bir taştan başka bir şey değilsin, ne zararın ne de faydan vardır. Eğer ben Hz. Peygamber'i (s.a.v.) seni öperken görmeseydim, seni öpmezdim.”⁴⁷⁴

Hz. Ömer'e (r.a.) bu tevhid inancını kim öğretmişti? O, bu dersi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) okulunda aldı. Buna rağmen bazı câhil ya da zındık kişiler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iftira atarak bu tür sahte hadisleri uydurmuşlardır! Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kutsî bir hadiste Allah'ın (c.c.) şu sözünü bizlere aktarmaktadır: “*Ben, kulumun bana karşı olan zannının yanında yım. O beni nasıl düşünürse, ben öyle olurum.*”⁴⁷⁵ Yani, eğer kul Allah'a (c.c.) güzel bir şekilde inanırsa, Allah (c.c.) ona onun düşündüğü gibi verir. Dolayısıyla zarar veren ya da fayda sağlayan yalnızca Allah'tır (c.c.), taşlar veya başka şeyler değildir.

⁴⁷² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 139.

⁴⁷³ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Mezâlim”, 33 (No. 2346).

⁴⁷⁴ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Hac”, 49 (No. 1520).

⁴⁷⁵ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *Sunenu'd-Dârimî*, thk. Hüseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî (b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000), 3/1796 (No. 2773).

4.5.7. “Herhangi Bir Hadiste, Bir Sahâbîyi İsim Vererek Kötüleme veya Ona Kusur İsnat Etme Varsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Hız. Peygamber’in (s.a.v.) vefatından sonra sahâbe arasında ortaya çıkan özellikle siyasî ihtilaflar, olaylara duygusal yaklaşımları nedeniyle bazı Müslümanların kimi sahâbîlere karşı olumsuz duygular beslemesine sebep olmuştur. İçlerinden bir kısmı işi onları Hız. Peygamber’in (s.a.v.) diliyle yeren rivayetler uydurmaya kadar götürmüştür. Örneğin, “Abdurrahman b. Avf’ın cennete emekleyerek gireceğini ifade eden uydurma rivayet bunlardan biridir.⁴⁷⁶Maalesef bu rivayet, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned* adlı eserinde de Enes’ten (r.a.) rivayetle zikredilmektedir. Rivayet şu şekildedir: “Bir gün Hız. Aişe (r.a.), evinde iken Medine’de bir gürültü duydu ve ‘Bu nedir?’ diye sordu. ‘Şam’dan gelen, her türlü mal taşıyan Abdurrahman b. Avf’ın kervanıdır.’ dediler. Bu kervan 700 deveydi ve Medine, bu büyük kervanın sesiyle sarsıldı. Bunun üzerine Resûlullah’ı (s.a.v.) şöyle derken işittim: ‘Abdurrahman b. Avf’ı cennete emekleyerek girerken gördüm.’ Bu söz Abdurrahman b. Avf’a ulaşınca, ‘Eğer elimden gelirse cennete ayakta gireceğim!’ dedi ve kervanını yükleriyle birlikte Allah (c.c.) yolunda bağışladı.⁴⁷⁷

İbn Kayyim, İbn Teymiyye’den naklen, bu hadisin sahih olmadığını belirtmiştir.⁴⁷⁸ Ona göre bu hadis münker ve bâtıldır. Zira senedinde, ‘Umâre’ adında bir râvi bulunmaktadır. Bu kişi hakkında Ahmed b. Hanbel, ‘Enes’ten münker hadisler rivayet ediyor.’ demiştir. Aynı şekilde Buhârî de onun hakkında ‘Bazen rivayetlerinde karışıklık yapar.’⁴⁷⁹ diyerek güvenilir olmadığını ifade etmiştir.

Rivayet metin tenkidi açısından ele alınacak olursa, Abdurrahman b. Avf, Bedir savaşına katılan ve Aşere-i Mübeşşere’den (cennetle müjdelenen on sahâbîden) olan biridir. Resûlullah (s.a.v.), onu bizzat cennetle müjdede bulunmuş ve arkasında namaz kılmıştır. O, ‘Abdurrahman b. Avf cennettedir.’⁴⁸⁰ buyurmuştur. O hâlde, hakkında böyle bir söz söylemesi mümkün değildir. Nasıl olur da cennete emekleyerek girer?! O, İslâm’a erken giren, büyük fazilet sahibi bir sahâbîdir. Resûlullah (sav), ashâbından kimlerin cennete gireceğini bildirirken, onlardan birinin cennete emekleyerek gireceğini söylememiştir. Bu durum, sahih hadislerle de çelişmektedir.

Bu kuralın önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu tür hadislerde, doğrulukları ve sahâbe oldukları bilinen kimseler kötülenmektedir. Muâviye’yi (r.a.) kötüleyen

⁴⁷⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 135.

⁴⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/41/337 (No. 24841).

⁴⁷⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 135.

⁴⁷⁹ Sıhhat değerlendirmesi muhakkik Abdülfettâh Ebû Gude’ye aittir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 135.

⁴⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/3/209 (No. 1675).

rivayetler de böyledir. Bunlardan biri, İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevdû'ât* adlı eserinde zikrettiği şu hadistir: “*Eğer minberimde Muâviye'yi görürseniz, onu öldürün.*” İbnü'l-Cevzî bu hadis hakkında şöyle demiştir: “Bu uydurma bir hadistir, Resûlullah'tan (s.a.v.) sahih olarak nakledilmesi mümkün değildir.”⁴⁸¹

Muâviye ve Amr b. Âs hakkında onları kötüleyen bir başka mevzû hadis ise şu şekildedir: “Resûlullah (s.a.v.), Muâviye ve Amr b. Âs'a baktı ve şöyle dedi: ‘*Allah'ım! Onları fitnenin içine at, onları cehenneme sürük!*’” İbn Kayyim, bu hadis hakkında şu hükmü vermiştir: “Bu, tamamen uydurma bir hadistir.”⁴⁸²

4.5.8. “Herhangi Bir Hadis, Helal Bir Meslek veya Zanaat Hakkında Kötüleme İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Bu kuralın örneklerinden biri, şu hadistir: “*İnsanların en yalancısı boyacılar ve takı ustalarıdır.*”⁴⁸³ Bir diğer örnek, Ebû Hüreyre'den rivayet edilen şu hadistir: “*En büyük yalancılar zanaatkarlardır.*”⁴⁸⁴

İlk hadisi, Abdülfettah Ebu Gudde, ‘el-Menâru'l-Münîf’in ta‘likinde incelemiş ve bunun İbn Mâce'de geçtiğini, ancak senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁵

Busîrî de (ö. 840/1436) aynı şekilde ‘ez-Zevâid’ adlı eserinde bu hadisi zayıf olarak değerlendirmiştir.⁴⁸⁶ Ahmed b. Hanbel de Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bu hadisi ‘el-Müsned’ adlı eserlerinde nakletmiştir.⁴⁸⁷ Ancak senedi oldukça karışıktır. Bu nedenle İbnü'l-Cevzî, ‘el-İlelü'l-Mütenâhiye’ adlı eserinde bu hadisin sahih olmadığını belirtmiştir.⁴⁸⁸

İkinci hadise gelince, İbn Ebû Hâtim, ‘İlelü'l-hadîs’ adlı eserinde bu rivayeti Yahya b. Selâm'ın Osman b. Miksem'den, onun Nuaym b. el-Mücm'er'den onun da Ebû Hüreyre'den rivayet ettiğini zikretmektedir. Ardından bu hadise dair yorumunda, “Bu hadis yalan bir hadistir” demiştir.⁴⁸⁹

Bu hadislerin, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sâdır olması olası değildir. Çünkü helal olarak kabul edilen bir zanaat veya mesleği, o meslek hakkında herhangi bir yasaklayıcı delil bulunmadığı halde kötülemek doğru değildir. Hele ki Hz. Peygamber'in (s.a.v.)

⁴⁸¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/26.

⁴⁸² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf*, ts., 118.

⁴⁸³ İbn Mâce, *Sünen*, “Ticârât”, 5 (No. 2152).

⁴⁸⁴ Ebû Muhammed ‘Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, thk. Sa’d b. ‘Abdullâh el-Hamîd ve Hâlid b. ‘Abdurrahman el-Cerîsî (b.y.: Metâbi‘u'l-Hamîdî, 1427/2006), 6/80.

⁴⁸⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf*, ts., 52-53.

⁴⁸⁶ Ebu'l-‘Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Selîm b. Kâymâz b. ‘Osmân el-Bûşîrî el-Kenânî eş-Şâfi‘î el-Bûşîrî, *Misbâhu'z-Zucâce fî Zevâidi İbni Mâce*, thk. Muhammed el-Muntekâ el-Kişnâvî (Beyrut: Dâru'l-‘Arabiyye, 1403), 3/9.

⁴⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/14/56 (No. 8302).

⁴⁸⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mutenâhiye fî l-Ehâdişi l-Vâhiye*, 2/114-115.

⁴⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, 6/80.

bunu yapması mümkün değildir. Aksine o, helal kazancı ve çalışmayı teşvik etmiştir. Örneğin bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“Hiç kimse kendi el emeğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir. Şüphesiz Allah’ın Peygamberi Davud (a.s.) da kendi el emeğinden yedi.”*⁴⁹⁰

İbn Kayyim dekonu bağlamında şu açıklamayı yapmıştır: “Terzilerin, takı ustalarının veya helal olan herhangi bir mesleğin kötülenmesi, Rasulullah’a (s.a.v.) isnat edilen yalan bir sözdür. Çünkü Allah (c.c.) ve Resulü (s.a.v.) helal olan meslekleri kötülemezler.”⁴⁹¹ Ancakşarap satmak veya kumar oynatmak gibi bir meslek haram bir şeyin üzerine kurulmuşsa o zaman bu meslekte çalışmak haramdır ve kınanır.

4.5.9. “Herhangi Bir Hadis, Övgüyü ya da Şer’î Bir Hükmü İnsanın Yaratılışındaki Bir Özelliğe Bağlıyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Bu kurala örnek olarak bazı rivayetler ele alınacaktır. Örneğin bu tür bir rivayette, *“Gözde mavilik berekettir.”*⁴⁹² denilmektedir. Görüldüğü gibi bu uydurma hadiste mavi gözlerin bereket getirdiği iddia edilmektedir. Hâlbuki mavi gözlü olmak insanın elinde olmayan fitrî bir durumdur. Dolayısıyla insan böyle bir özelliğinden ötürü fazilet elde edemez. Bu kurala diğer bir örnek, *“Allah (c.c.), bazılarını başlarındaki kellik ile günahlarından arındırmıştır ve Ali bunların ilkidir.”*⁴⁹³ sözüdür. Günahların bağışlanmasının baştaki kellele ne ilgisi olabilir?! Yine bir başka örnekte, *“Burundaki tüylerin çıkması, cüzzamdan (cüzzam hastalığından) korunmak için bir güvencedir.”*⁴⁹⁴ denilmektedir. Bu rivayette tüylerin çıkmasının cüzzamı önleyebileceği öne sürülmektedir. Ancak bu tür bir tespit ancak bilimsel yöntemlerle ortaya konulabilir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) görevleri arasında bu vb. tespitler yer almamaktadır. Üstelik bu tür rivayetlerin, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) söz ve üslubuylauzaktan ve yakından alakası yoktur. Sonuç olarak uydurulmuş oldukları açıktır.

4.5.10. “Eğer Bir Hadis, Herhangi Bir Renk, Irk veya İnsan Grubunu Kötüleyen İfadeler İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Bu kurala örnek olarak şunlar verilebilir:

- *“Zenci doyarsa zina eder, acıkırsa hırsızlık yapar.”*
- *“Zencilerden sakının, çünkü onlar çirkin yaratılmışlardır.”*

⁴⁹⁰ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Buyû”, 15 (No. 1966).

⁴⁹¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münif*, ts., 100.

⁴⁹² Süyûtî, *el-Le'âli'l-maşnû'a*, 1/105.

⁴⁹³ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şer'i'ati'l-merfû'a*, 1/175.

⁴⁹⁴ Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, 436.

• “Beni Sudanlılardan uzak tutun, çünkü siyah insan sadece midesi ve şehveti için yaşar.”⁴⁹⁵

Böyle ifadelerin, insanları eşitlik ve adalet temelinde bir araya getiren Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait olması kesinlikle düşünülemez. Oysa Allah Rasulü (s.a.v.), câhiliyye döneminin ırkçılık anlayışını ortadan kaldırmış ve şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah (c.c.), sizden câhiliyye kibir ve övünmelerini kaldırmıştır. İnsanlar ya takva sahibi bir mümin ya da günahkâr bir bedbahttır. İnsanlar Âdem’in çocuklarıdır ve Âdem de topraktan yaratılmıştır.”⁴⁹⁶

Bu hadis, İslâm toplumunda sınıf ayrımı, ırkçılık ve renk ayrımcılığının olmadığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla yukarıda verilen ırkçı ifadeler içeren sözlerin, Rasulullah’a (s.a.v.) ait olması imkânsızdır ve tamamen uydurmadır. Kur’ân-ı Kerîm’de, “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”⁴⁹⁷ buyurulmaktadır.

Bu âyetin, Sâbit b. Kays b. Şemmâs hakkında nâzil olduğu rivayet edilmektedir. Şöyle ki bir gün, Sâbit b. Kays bir adamın mecliste kendisine yer açmaması üzerine ona ‘Falan kadının oğlu!’ diye hitap etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘Annesinin adını zikreden kimdir?’ diye sormuştur. Sâbit b. Kays ‘Benim, ey Allah’ın Resûlü!’ demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona ‘İnsanların yüzlerine bak!’ buyurdu. Sâbit etrafına bakındı ve ardından ‘Beyaz, siyah ve kırmızı renklerde insanları gördüm.’ dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Senin onlardan üstün olman ancak takva ile mümkündür.” Bu olay üzerine Hucurât Suresi’nin 13. âyeti nâzil olmuştur.⁴⁹⁸ Bunlara ek olarak, örneğin köleleri aşağılayan birtakım uydurmalar bulunmaktadır. “Ahir zamanda en kötü mal köleler olacaktır.” rivayeti bunlardan biridir.⁴⁹⁹

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) böyle sözler söylemesi düşünülemez! O, insanları kötüleyen, onları aşağılayan bir söz asla sarf etmez. Zira o bütün âlemlere rahmet ve insanlığa hidayet olarak gönderilmiştir. Eğer böyle sözler Hiz. Peygamber’e (s.a.v.) ait olsaydı Hiz. Bilal b. Rabâh (r.a.) gibi siyahi sahâbîler nasıl müslüman olabilirdi ya da

⁴⁹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 101.

⁴⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/8/404 (No. 8722).

⁴⁹⁷ el-Hucurât 49/13.

⁴⁹⁸ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Âhkâmi’l-Şur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, 1384/1964), 16/341.

⁴⁹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 101.

İslâm'da sebat edebilirdi? Bu mümkün değildir! İşte bu hakikat, bu tür hadislerin tamamen uydurma olduğunun açık bir delilidir.

4.5.11. “Belirli Bir Günde Kılınması Gereken Belirli Bir Namazı Anlatan Her Hadis Uydurulmuş Bir Hadistir.” Kuralı

Bu kurala örnek olarak şu hadisler verilebilir: “*Kim Pazar günü dört rekât namaz kılar ve herrekâtta Fatiha ve Âmenerrasulü’yi okursa, Allah ona bin hac, bin umre, bin gazve sevabı yazar ve her rekât için binnamaz sevabı verir, ayrıca bin hendek ile onun cehennem ile arasını açar...*”⁵⁰⁰

“*Kim Pazartesi günü dört rekât namaz kılar ve her rekâtta Fatiha’yı, Âyetü’l-Kürsi’yi, İhlas sûresini ve Felak sûresini bir kez okursa, Allah (c.c.) onun bütün günahlarını affeder, ona cennette beyaz inciyle yapılmış bir saray verir, sarayın içinde yedi oda bulunur, her odanın uzunluğu üç bin zira genişliği ise aynıdır.*”⁵⁰¹

İbn Kayyim, bu rivayetlerin, Hüseyin b. İbrahim adlı bir yalancı tarafından uydurulduğunu belirtmiştir. Bu kişi, haftanın her günü ve gecesi için belirli namazlarla ilgili hadisler uydurmuştur. Bir başka güne örnek olarak: “*Kim Salı gecesi iki rekât namaz kılar ve her rekâtta birer kez Fâtiha ve Kadir sûresini, yedi kez de İhlas sûresini okursa, Allah (s.a.v.) onu cehennemden kurtarır ve kıyamet günü ona cennete rehberlik yapacak bir önderlik verir.*”⁵⁰² rivayetini uydurmuştur.

Bu tür rivayetlerin tamamı, Resulullah’a (s.a.v.) iftiradan ibarettir ve içerdikleri yalan açıkça bellidir. Çünkü onun sünnetinde, abartılı mükâfatlar içeren belirli bir günde belirli bir şekilde namaz kılmak veya her gün için özel bir namaz şekli belirlemek yoktur. Bu tür bir şey Resulullah’tan (s.a.v.) kesinlikle nakledilmemiştir. Ancak, onun belirli olaylar için belirli namazlar belirlediği sahih rivayetlerlesâbittir. Örneğin, güneş tutulması ve ay tutulması için belirli bir namaz, yağmur duası (istiskâ) için kılınacak bir namaz, düşmanla savaş sırasında korku anında kılınacak bir namaz gibi özel durumlara özgü namazlar ümmetine öğretmiştir.

Bu namazlar, belirli olaylar nedeniyle kılınmaktadır. Ancak zamanlarla sınırlandırılmamıştır. Örneğin, güneş tutulması ve ay tutulması namazları, Allah Teâlâ bunların olmasına karar verdiği herhangi bir günde gerçekleşebilir. Bu olaylar, hafta içindeki herhangi bir günde, Cumartesi, Pazar, Pazartesi gibi günlerde meydana gelebilir; ne zaman olacağı yalnızca Allah’a (c.c.) ait bir bilgidir. Aynı şekilde istiskâ ve korku namazı da herhangi bir belirli bir günle sınırlı değildir.

⁵⁰⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 48.

⁵⁰¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 48.

⁵⁰² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 49.

4.5.12. “Herhangi Bir Hadis, Güneş Takvimine Dayalı Bir Ay Adı İçeriyorsa, O Hadis Uydurmadır.” Kuralı

Hiz. Peygamber (s.a.v.) döneminde güneş takvimine dayalı günümüzde yaygın olarak kullanılan ay isimlerinin hiçbirinin onun yaşadığı toplumda kullanılmadığı tarih bir gerçekliktir. Dolayısıyla söz konusu ayların isimlerini içeren rivayetlerin uydurma olduğu aşikardır. Bunlardan biri şudur: “*Kim bana Nisan ayının çıkışını müjdeleyecek olursa, ben ona cenneti garanti ederim.*”⁵⁰³ Bir diğer uydurma hadis ise şudur: “*Kim bana Mart ayının çıkışını müjdeleyecek olursa, ben ona cenneti müjdeleyeceğim.*”⁵⁰⁴

Bu hadislerin uydurma olduğunda şüphe yoktur. çünkü Araplar câhiliyye döneminde ve hatta İslâm döneminin başında güneş takvimini kullanmazlardı. Onlar, takvimi kabilelerden kabileye, bölgeden bölgeye değişen şekilde kullanıyorlardı. Bazen büyük felaketlere veya önemli olaylara göre tarih belirlerlerdi. Örneğin, Himyer ve Kehlân kabileleri Yemen’de yaşamaktaydılar. Bu kabileler, Ma’rib Barajı’nın yıkılıp büyük selin geldiği yılı takvim olarak kullanırlardı. Bazı kabileler ise ünlü savaşlarına göre takvim belirlerdi. Örneğin, Bekr ve Tağlib kabileleri, 40 yıl süren Basûs Savaşı’nı takvim olarak alırlardı. Mekke’deki Kureyş ise, Ficar Savaşı, Kâbe’nin yeniden inşası ve Hilful-Fudûl ittifakı gibi önemli olayları tarih olarak kabul ederdi. Son olarak, Kureyş, fil yılı olan 570 yılını, Habeş kralı Ebrehe’nin Kâbe’yi yıkmaya geldiği yılı esas olarak takvim olarak kullanmışlardır.⁵⁰⁵

Tarihi kaynaklar, Arapların takvim sisteminin aslında ay takvimine dayandığını belirtmektedir. Bazı kabileler, önemli olayları ve savaşları dikkate alarak takvim kullanmış olsa da, Arapların esas takvimi ay takvimi (kamerî)ydi. Bu takvimde yer alan aylar bilindiği üzere şunlardır: Muharrem, Safer, Rebiülevvel, Rebiülahir, Cemaziyel-Evvel, Cemaziyel-Ahir, Recep, Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkade, Zilhice. Tarihi kayıtlara göre, bu ayların isimlerini ilk koyan kişi, İslâm öncesi dönemde Kilâb b. Mürre’dir. Bu takvim, daha sonra halife Hiz. Ömer (r.a) tarafından resmî takvim olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla İslâm takvimi, eski kamerî aylar üzerine inşa edilmiştir ve başlangıç noktası da Resulullah’ın (s.a.v) hicreti olmuştur. Hiz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbe, ay takvimini kullanıyorlardı ve güneş takvimi, onların zamanında yaygın değildi. Güneş takvimi sadece, Bizans ile ilişkileri olan bazı Arap kabileleri arasında kullanılıyordu, ancak bu nadir bir durumdu. Arabistan Yarımadası’ndaki çoğu Arap, ay takvimine dayalı olarak yaşamaktaydı.⁵⁰⁶

⁵⁰³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 123.

⁵⁰⁴ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/74.

⁵⁰⁵ Ebû’l-Hasen ‘Alî b. el-Huseyn b. ‘Alî el-Mes’ûdî, *et-Tenbîh ve’l-İşrâf*, thk. ‘Abdullah İbrâhîm eş-Şâvî (Kahire: y.y., ts.), 1/226.

⁵⁰⁶ Muhammed Zühdi Yeken, *et-Târîh inde’l-arab kable’l-islâm*, ts., 22-23.

Son olarak, bu hadislerin içerikleri, onların uydurulmuş olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca Mart ve Nisan aylarının çıkışını müjdeleyen birinin cenneti garantilemesi anlamsız ve abartılı bir ifadedir.

4.6. İbn Kayyim'in *el-Menâru'l-Münîf*'te Koyduğu Kurallardan Tenkit Edilenler

İbn Kayyim'in *el-Menâru'l-Münîf*'te ortaya koyduğu kuralların hepsi hadis âlimleri arasında ittifak konusu olmamıştır. Nitekim birçoğu bu kitapta ortaya koyduğu bazı kuralları eleştirmiştir. Görüldüğü gibi İbn Kayyim çoğu kez bir hadisin mevzû olduğunu tespit etmek için koyduğu kurallarda, içinde şöyle şöyle olan her hadisin uydurma olduğunu ifade etmektedir. Ancak gerçekte öyle değildir, bu nedenle mutlak ve genel olarak ortaya koyduğu kurala göre, ancak mevzû değil zayıf, hasen hatta kimi sahih hadisler bulunmaktadır. Ayrıca bazen kuralın kendisi doğru olup kimse tarafından direkt olarak ona itiraz edilmese de bu kuralın altında verilen örnekler tartışmalı olabilir. Yani, kural doğrudur ama ona verilen bazı örnekler bu kurala tam olarak uymamaktadır. Bunun nedeni, daha önce de belirttiğimiz gibi, İbn Kayyim'in hadisler hakkında hüküm vermede acele etmesi ve güçlü hafızasına fazla güvenmesidir. Ancak, en güçlü hafızaya sahip hadis âlimleri bile zaman zaman yanılabilir.

Bunun yanı sıra, bazı durumlarda İbn Kayyim, kendisinden önceki hadis tenkitçilerinin değerlendirmelerine dayanarak hüküm vermiştir. Ancak bazen onların değerlendirmelerini genelleyerek bir sonuca varmış ve bu genelleme hatalı olmuştur. Bu başlık altında, İbn Kayyim'in zikredilen yönlerden eleştirilen kurallarını inceleyip tartışacağız. Bazı durumlarda eleştirenler haklı çıkarken, bazı durumlarda ise eleştiriler isabetli olmayıp haklı olan İbn Kayyim olmuştur.

Binâenaleyh araştırmada bu tür itirazlara konu olan kuralların özel bir başlık altında ele alınması uygun görülmüştür. Sonuç olarak âlimlerin değerlendirmeleri ve eleştirileri aktararak kimin haklı olduğunu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece, İbn Kayyim'in hangi kurallarının benimsenip hangilerinin terk edilmesi gerektiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

4.6.1. “Horozla İlgili Hadisler Yalan ve Uydurmadır.” Kuralı

İbn Kayyim, koyduğu bu kuralla horoz hakkındaki tüm hadislerin uydurma olduğunu belirtmiştir. Ancak bu genelleme doğru değildir. Zira horoz ile ilgili sahih hadisler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

• “Horoza sövmeyin, çünkü o namaza çağırır.”⁵⁰⁷

• Sahâbeden Zeyd b. Hâlid el-Cühenî şöyle anlatmaktadır: “Bir adam, Resûlullah’ın (s.a.v.) yanında bir horozu lanetledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), “Ona lanet etme! Çünkü o, namaza çağırır” buyurdu.⁵⁰⁸

İbn Kayyim’in kendisinin de bu kuraldan istisna ettiği bir hadis bulunmaktadır. Nitekim o şöyle demiştir: “Horozla ilgili tüm hadisler uydurmadır, ancak bir hadis müstesnadır. O da şu hadistir: “Horozların öttüğünü duyduğunuzda Allah'tan (c.c.) lütuf isteyin, çünkü onlar bir melek görmüştür. Eşeklerin anırmasını duyduğunuzda ise şeytandan Allah’a (c.c.) sığının, çünkü o bir şeytan görmüştür.”⁵⁰⁹

Bu hadis, sahih hadisler arasında yer almaktadır ve İbn Kayyim’in bile mutlak reddedilenler arasında saymadığı bir hadistir. Buna ilaveten, horozla ilgili başka sahih hadisler de mevcuttur. Ancak, uydurma hadisler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

• “Horoza sövmeyin, çünkü o benim dostumdur ve ben de onun dostuyum. Ona düşman olan bana da düşmandır. Beni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, Âdemoğulları onun ötüşündeki fazileti bilselerdi, tüylerini ve etini altın ve gümüşle satın alırlardı. Horoz, ötüşüyle cinleri kovar.”⁵¹⁰

• “Kim evinde beyaz bir horoz beslerse, ona ne şeytan ne de sihirbazlar yaklaşır.”⁵¹¹

Horozla ilgili sahih ve uydurma hadisleri incelediğimizde, üslup, lafız ve anlam bakımından aralarında belirgin bir fark olduğu görülmektedir. Sahih hadisler, horozun övülmesini ve ona sövmenin yasaklanmasını onun sabah namazına insanları uyandırmasıyla ilişkilendirir. Bu durum, gözle görülüp deneyimlenebilen bir gerçektir. Özellikle köy ve kırsal bölgelerde, sabah vakti horozların ötmesiyle insanların uyandığı bilinmektedir.

Uydurma hadisler ise sahih hadislerin anlamını çarpıtarak horozun Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dostu olduğunu, ona düşman olanın Hz. Peygamber’e de (s.a.v.) düşman olduğunu, evde beyaz bir horoz besleyenin sihirden ve şeytandan korunacağını iddia eder.

Bu farklar göz önünde bulundurulduğunda sahih hadisler, horozun ötüşünü insanları namaza uyandırması ve melekleri görmesi ile ilişkilendirir. Uydurma hadisler,

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/36/13 (No. 21679).

⁵⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/28/263 (No. 17034).

⁵⁰⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Bed'ü'l-halk", 15 (No. 3127).

⁵¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/3.

⁵¹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/4.

horozun ötüşünü şeytanları ve büyüü kovması, hatta tüylerinin ve etinin altın değerinde olması gibi abartılı ve akla aykırı iddialarla açıklar.

Sonuç olarak horoz hakkında hem sahih hem de uydurma hadisler bulunmaktadır. Bu nedenle, horoz ile ilgili bir hadisle karşılaştığımızda temkinli olmalı, metindeki ifadeleri dikkatle inceleyerek onun sahih mi, yoksa uydurma mı olduğunu araştırmalıyız. Dolayısıyla İbn Kayyim'in genelleme yaparak koyduğu yukarıda verilen kural doğru değildir.

4.6.2. “İçerisinde ‘Yâ Humeyrâ’ İfadesi Geçen Her Hadis Uydurmadır.”

Kuralı

‘Humeyrâ’ kelimesi, ‘Hamrâ’ kelimesinin ism-i tasğîridir (küçültülmüş halidir) ve beyaz teni hafif bir kırmızılık ile karışmış olan kişiyi tanımlamak için kullanılır. Araplar, beyaz tenli erkeklere ‘ahmar’ (kırmızı, kızıl) derken, beyaz tenli kadınlara ‘hamrâ’ derler. Hz. Aişe (r.a.) de beyaz tenli olduğundan ‘Humeyrâ’ olarak anılmıştır. Bu isim, bir kişiye sevgiyle hitap etmek amacıyla kullanılan bir küçültme şeklidir.⁵¹²

İbn Kayyim'in koyduğu bu kural da mutlak değildir. Zira Hz. Aişe'yi (r.a.) tanımlayan, içerisinde ‘Yâ Humeyrâ’ ifadesi geçen bazı sahih hadisler de bulunmaktadır. Örneğin, Nesâî'de geçen bir hadiste Hz. Aişe (r.a.) şöyle demektedir: “*Habeşli bir grup mescide girdi ve Resûlullah (s.a.v.) bana, ‘Ya Humeyrâ’, onları izlemek ister misin?’ dedi. Ben de ‘Evet’ dedim ve kapıya geçerek başımı onun omzuna yasladım.*”⁵¹³ Bu hadisin senedi sahihtir.⁵¹⁴

Ayrıca, Hâkim'in ‘el-Müstedrek’ adlı eserinde geçen başka bir hadiste de Resûlullah (s.a.v.), Hz.Aişe'ye (r.a.) şöyle demiştir: “*Bak, ya Humeyrâ, senin bundan olman gerekmez!*” Hâkim, bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁵

Ancak ‘Humeyrâ’ kelimesi geçen bazı uydurma hadisler de vardır:

- “*Ya Humeyrâ, güneşli suyla gusûl yapma! Çünkü bu, cüzzam hastalığına yol açar.*”⁵¹⁶
- “*Ya Humeyrâ, toprak yeme! Çünkü bu, karnı büyütür, tenin rengini sarartır ve yüzünün parlaklığını giderir.*”⁵¹⁷
- “*Dininizin yarısını Humeyrâ’dan alın.*”⁵¹⁸

⁵¹² Açıklama muhakkik Abdülfettâh Ebû Guddeye aittir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 60.

⁵¹³ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/181 (No. 8902).

⁵¹⁴ Sıhhat değerlendirmesi muhakkik Abdülfettâh Ebû Guddeye aittir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 60.

⁵¹⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, 9/3/129 (No. 4610).

⁵¹⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 60.

⁵¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 3/33.

⁵¹⁸ Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, 100.

Bu hadislerden, ‘Ya Humeyrâ’ ya da ‘Humeyrâ’ kelimesi geçenlerin bazıları sahih, bazıları ise uydurmadır. Aralarındaki farkı anlayabilmek için, en sahih olanların Nesâî ve Hâkim tarafından rivayet edilen hadisler olduğunu bilmemiz gerekir. Bunlar dışındaki hadisler ise uydurmadır ve Resûlullah’a (s.a.v.) bu yüzden, bu tür rivayetlerde dikkatli olunması gerekir. Özellikle Şîfîlerin Hz. Âişe’yi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) diliyle kötülemek için uydurdukları ve içerisinde ‘Humeyrâ’ ifadesinin geçtiği rivayetlerin tamamı iftira ve uydurmadır.

4.6.3. “Yüzü Güzel Olanların Övüldüğü Her Hadis, Uydurmadır.” Kuralı

Yüzü güzel olanların övüldüğü birçok rivayet bulunmaktadır. Ancak bunların hepsi, hadis eleştirmenleri tarafından zayıf ya da uydurma olarak değerlendirilmiştir. İbn Kayyim, bu kaidenin açıklamasını yaparken, şerhlerinde bu hadislerin tüm yollarının zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁹ Ayrıca, Sehâvî, bu hadislerin tariklerini incelemiş ve bunların zayıf olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak, bu hadisler hakkında ‘uydurma’ hükmünü vermek mümkün değildir. Ayrıca Sehâvî, Abdullah b. Revaha ve Hassân b. Sâbit gibi sahâbîlerden alıntılar yaparak bu konuda şairlerin söylediği bazı beyitlere de yer vermiştir.⁵²⁰

Abdülfettâh Ebû Gudde, Irâkî’nin bu rivayetlerle ilgili olarak tamamının zayıf olduğunu ancak birden fazla tarikin bulunması nedeniyle bunların birbirini güçlendirdiğini belirttiğini aktarmıştır.⁵²¹

Yüzü güzel olanlar hakkında, çeşitli yollarla aktarılan zayıf hadislerden biri şu şekildedir: “Hz. Âişe’den (r.a.) rivayet edilen bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *‘İyiliği yüzü güzel olanlardan isteyin.’*”⁵²² Bir diğer zayıf hadis ise şu şekildedir: *“Eğer bana bir elçi gönderiyorsanız, onu güzel yüzlü ve güzel isimli biri olarak gönderin.”*⁵²³

Bu hadiste, Ömer b. Râşid adlı bir ravî bulunmaktadır. İbn Hibbân onun hakkında, *‘Hadis uydurur.’* demiştir.⁵²⁴ İclî ise, onu güvenilir bir râvi olarak kabul etmiştir. Ancak hadisçilerinin çoğunluğu onun zayıf olduğunu belirtmiştir. Hadisin diğer ravîleri ise

⁵¹⁹ Sıhhat değerlendirmesi muhakkik Abdülfettâh Ebû Guddeye aittir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 125.

⁵²⁰ Ebû’l-Hayr Muhammed b. ‘Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâşidu’l-Hasene fî Beyâni Keşîrin min el-Ehâdîsi’l-Muştehire ‘alâ’l-Elsine*, thk. Muhammed ‘Osman el-Haşî (Beyrut: y.y., 1405/1985), 148-149.

⁵²¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 126.

⁵²² Ebû’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-‘Evsaf*, thk. Târik b. ‘İvâdullâh b. Muhammed - ‘Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru’l-Haremeyn, ts.), 6/176 (No. 6117).

⁵²³ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî el-Bezzâr, *el-Müsned: el-Bahrü’z-zehhâr*, thk. Zeynüllâh Mahfûzurrahmân v.dr. (Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1988), 10/278 (No. 4383).

⁵²⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 63.

güvenilirdir.⁵²⁵ Ayrıca Münâvî ‘Feyzü’l-Kadîr’ adlı eserinde, Heysemî’nin bu hadisin sahih olduğunu ifade eden görüşünü eleştirerek, bu hadisin aslında ‘hasen’ derecesinde olduğunu belirtmiştir.⁵²⁶

Güzel yüzlerle ilgili olarak bazı hadisler de vardır ki bunlar uydurulmuştur ve bunların sahih olmadığı belirgindir. Bunlardan biri şudur: “Üç şey göz sağlığını artırır: Yeşilliklere bakmak, akan suya bakmak ve güzel yüzlere bakmak.”⁵²⁷ Bir diğer hadis ise: “Güzel yüze bakmak gözleri parlattır, çirkin yüze bakmak ise gözleri matlaştırır.” rivayetidir. İbn Kayyim bu rivayetlerin zındıklar tarafından uydurulduğunu belirtmiştir.⁵²⁸

4.6.4. “Kudüs’teki Sahre (Kaya) Hakkındaki Her Hadis Uydurmadır.”

Kuralı

Burada ‘Sahre’ ile kastedilen, Kudüs’ün Mescid-i Aksa’sındaki kaya olup Hz. Peygamber’in(s.a.v.) İsrâ ve Mirâç gecesinde semaya yükseldiği yerdir. Buna örnek olarak şu hadis rivayet edilmiştir: “O, Allah’ın (c.c.) (insanlara) en yakın arşıdır.”⁵²⁹

İbn Kayyim bu hadisi eleştirerek, Urve b. Zübeyr’in, bu hadisi duyduğunda şöyle dediğini nakletmiştir: “Sübânellâh! Allah Teâlâ, ‘Kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır’⁵³⁰ derken, o taş nasıl O’nun en yakın arşı olabilir?”⁵³¹

Bu kayayla ilgili uydurulmuş hadislerden birdiğeri şudur: “İsrâ gecesinde Beytü’l-makdis’e götürüldüğümde Hz. İbrahim’in (a.s.) kabrine uğradığımızda Cebrâil (a.s.) bana, ‘Ey Muhammed, burada in ve iki rekât namaz kıl’ dedi. Ardından, Beytulahm’e uğradık. Yine bana, ‘Ey Muhammed, burada in ve iki rekât namaz kıl! Zira kardeşin İsâ (a.s.) burada doğdu.’ dedi. Sonra, beni Sahre’ye (kayaya) getirdi ve ‘Ey Muhammed! İşte buradan Rabbin semaya yükseldi.’ dedi.”⁵³²

Konuyla ilgili uydurulmuş bir diğer hadis de, “Kudüs’teki Sahre, bir hurma ağacının üzerindedir. O hurma ağacı da, cennet nehirlerinden bir nehir üzerindedir. O hurma ağacı altında, Firavun’un hanımı Asiye ve İmran’ın kızı Meryem bulunmaktadır. Onlar kıyamete kadar cennet ehlinin gerdanlıklarını dizerler.”⁵³³

⁵²⁵ Ebu’l-Hasan Nûreddîn ‘Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân el-Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâid ve Menba’u’l-Fevâid*, thk. Hüsameddîn el-İkşî (Kahire: Mektebetü’l-İkşî, 1414/1994), 8/47.

⁵²⁶ Münâvî, *Feydu’l-Kadîr fî Şerhi’l-Câmi’i’ş-Şağîr*, 1/311.

⁵²⁷ Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, 435.

⁵²⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 162.

⁵²⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 86.

⁵³⁰ el-Bakara 2/255.

⁵³¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 86.

⁵³² İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-Şerî’ati’l-merfû’a*, 1/137.

⁵³³ Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, 76.

Bu rivayetlerin, Hz. Peygamber'e(s.a.v.) ait olmadığı açıkça görülmektedir. İbn Kayyim'e göre bunlar hadis uydurucuların, Kudüs'e yapılan ziyaretleri artırmak amacıyla ürettikleri uydurma rivayetlerdir. Ayrıca, bu kayanın üzerinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olduğu iddia edilen ayak izi de yalan ve uydurmadır.⁵³⁴

Ancak bu kural her durumda geçerli değildir. Nitekim Abdülfettâh Ebû Gudde, Kudüs'teki Sahre ile ilgili doğru hadislerin de bulunduğunu belirtmiştir.⁵³⁵ Bunlardan biri şu hadistir: "*Acve ve Sahre cennettendir.*"⁵³⁶

Şuayb el-Arnat, bu hadisin "senedinin sahih" olduğunu ifade etmiştir.⁵³⁷ Ayrıca, Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin 'Sünen İbn Mâce' üzerine yaptığı açıklamada da, 'bu hadisin senedinin sahih olduğu ve râvilerinin güvenilir olduğu' belirtilmiştir.⁵³⁸ Hâkim'in 'el-Müstedrek' adlı eserinde de bu hadis, "*Acve, Sahre ve Şecere cennettendir.*" şeklinde geçmekte olup Hâkim bu hadisi 'senedi sahih olup, Buhârî ve Müslim bunu nakletmemiştir' şeklinde değerlendirmiştir. Zehebi de, 'bu hadis sahihtir' demiştir.⁵³⁹

Bu hadis, Kudüs'teki taşla ilgili en sahih hadislerden biridir. İbn Kayyim bu kuralı hatırlattıktan sonra, Kudüs'teki taşla ilgili en yüksek derecede gelen bilginin, Yahudiler için o taşın kible olması olduğunu belirtmiştir. Yahudiler için o taş, Cumartesi günü gibi bir zamana denk gelir. Allah, ümmet-i Muhammed'e Kâbe'yi kible olarak belirleyerek, onlar için kibleyi değiştirmiştir. Müslümanlar, Kudüs'e yaklaşık on yedi ay boyunca kible olarak yönelmişlerdir. İbn Kayyim, daha sonra Hz. Ömer'den (r.a.) şu rivayeti nakletmiştir: 'Hz. Ömer (r.a.), Mescid-i Aksa'yı inşa ettiğinde, halka, onu taşın önüne mi, yoksa arkasına mı inşa etmesi gerektiğini sormuştur. Kâ'b el-Ahbâr ona, 'Taşın arkasına inşa et' demiştir. Hz. Ömer (r.a.) ise, 'Ey Yahudi oğlu, Yahudilik seni sarhoş etmiş. Hayır, onu taşın önüne inşa et ki namaz kılanlar ona doğru yönelmesinler,' demiş ve mescidi olduğu yere inşa etmiştir.'⁵⁴⁰

Bu rivayet, Kudüs'teki taşla ilgili en doğru bilgi olabilir. Diğer her şey ise yalan ve uydurmadır. Ancak, İbn Kayyim'in bu kuralı her hadis için genellemesi yanlıştır, Çünkü Kudüs'teki taşla ilgili hadisler arasında hem uydurulmuş hem de doğru ve sahih hadisler bulunmaktadır. Bu hadisler arasındaki fark, dil kullanımı, ifadelerin güçsüzlüğü ve anlamsal zayıflıklardan açıkça anlaşılabilir.

⁵³⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 87.

⁵³⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 87.

⁵³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/33/453 (No. 20345).

⁵³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/33/453 (No. 20345).

⁵³⁸ İbn Mâce, *Sünen*, "Tib", 8 (No. 3456).

⁵³⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 9/4/226 (No. 7449).

⁵⁴⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 88.

4.6.5. “Bazı Câhil Ehl-i Sünnet’e Mensupkişiler Tarafından Muâviye B. Ebî Süfyân’ın Faziletleri Hakkında Uydurulan Hadislerin Hiçbirisi Doğru Değildir.” Kuralı

İbn Kayyim, bu görüşü İshâk b. Râhûye’den⁵⁴¹ aktarmaktadır. Ancak bu kural mutlak olarak geçerli değildir. Çünkü Muâviye ile ilgili az sayıda da olsa sahih hadis bulunmaktadır. Bunlardan biri, Abdurrahmân b. Ebî Amîre el-Ezdî’nin rivayet ettiği ve Hz. Peygamber’in(s.a.v.) Muaviye’yi anarak, “*Allah’ım! Onu hidayet edici ve doğruya yönlendiren kıl, onunla insanları doğruya ilet*”⁵⁴² şeklindeki duasıdır.

Bir diğer hadis ise Müslim’in İbn Abbâs’tan rivayet ettiği şu hadistir: “Ben çocuklarla oynarken, Resulullah (s.a.v.) geldi ve ben kapı arkasına saklandım. Sonra Resulullah (s.a.v.) geldi, beni hafifçe itti ve ‘*Git, bana Muâviye’yi çağır*’ dedi. Ben de geldim, ‘O yemek yiyor’ dedim. Resulullah (s.a.v.) tekrar ‘*Git, bana Muaviye’yi çağır*’ dedi. Ben de tekrar geldim ve ‘O yemek yiyor’ dedim. Bunun üzerine Resulullah(s.a.v.), ‘*Allah, onun karnını doyurmasın*’ dedi.”⁵⁴³

Bu hadis, görünüşte Muâviye’ye bir lanet gibi görünse de, durum farklıdır. Çünkü Müslim, bu hadisi “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) lanet ettiği, sövdüğü veya bedddua ettiği kimse, aslında bunu hak etmeyen biri olup bu durum onun için bir arınma, sevap ve rahmet olmuştur” başlığı altında zikretmiştir. Ardından Müslim bunu ispat için şu hadisleri nakletmiştir: Ebu Hüreyre’den rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Allah’ım! Ben bir insanım, herhangi bir Müslümana sövdüysem, lanet ettiysem ya da cezalandırdıysam, bunu onun için bir arınma ve rahmet vesilesi kıl.*”⁵⁴⁴

Bir diğer hadis şudur: “*Allah’ım! Benim senin katında verdiğim bir sözüm var ki, sen bunu asla bozmazsın. Ben bir insanım, herhangi bir müminin canını acıttıysam, ona sövdüysem, lanet ettiysem, ya da cezalandırdıysam, bunu onun için bir dua, bir arınma ve yakınlık yap ki, kıyamet günü seninle yakınlaştırılsın.*”⁵⁴⁵

Müslim, Hz. Peygamber’in (s.a.v.)’in herhangi birine lanet ettiği, sövdüğü veya beddua ettiği durumları, insanın doğal bir öfke hali olarak ele almıştır. Çünkü o da bir insan olarak sevinç, öfke gibi duygulara sahipti ve bazen öfkelenip bir sahâbîye karşı böyle konuşabiliyordu. Ancak burada söz konusu olan öfke, herhangi bir öfke değildir. Allah’ın (c.c.) ve Peygamberin (s.a.v.) emrini ihlal edecek hiçbir şey yapmayan birine normalde söylemediği sözlerle sonuçlanabilecek hafif bir öfkedir. Bu nedenle

⁵⁴¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 88.

⁵⁴² Tirmizî, *Sünen*, 6/“Menâkıb”, 120 (No. 4177).

⁵⁴³ Müslim, *Sahihu Müslim*, “el-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb”, 96 (No. 2604).

⁵⁴⁴ Müslim, *Sahihu Müslim*, “el-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb”, 89 (No. 2601).

⁵⁴⁵ Müslim, *Sahihu Müslim*, “el-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb”, 90 (No. 2601).

Müslim “Ve o buna layık değildir” demiştir. Müslim daha sonra bu bölüme yukarıda bahsedilen Muâviye hadisini eklemiştir.

4.6.6. “Âşûra Günü Sürme Sürmek, Süslenmek, Harcamada Genişlik Sağlamak, Namaz Kılmak v.b. Konuların Faziletlerine Dair Hadislerden Hiçbiri Sahih Değildir.” Kuralı

Bu kuralın örneklerinden biri, Âşûra günü sürme sürmekle ilgili uydurulan şu hadistir: “*Kim Âşûra günü gözüne sürme sürerse, asla gözleri kör olmaz.*”⁵⁴⁶ Bu hadis, Beyhakî’nin ‘Şuabü’l-Îmân’ adlı eserinde yer almakta olup senedinde zayıf bir râvi olan Cüveybir’in bulunduğu ve Dahhâk ile İbn Abbâs arasında inkıta‘ olduğu için sahih kabul edilmez. Beyhakî, hadisin bu nedenle zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁷ Ancak bu hadis ona göre mevzû değil de zayıf olsa bile buna itibar edilmez. Çünkü bu tür rivayetler, Hz. Ali’ye ve onun soyuna düşmanlık besleyenler tarafından uydurulmuştur. Bu nedenle Hanefî âlimlerinin bazı kitaplarında, Âşûra günü sürme sürmenin mekruh olduğu belirtilmiştir.⁵⁴⁸ Bu hadis, İbnü’l-Cevzî’nin ‘el-Mevdû’ât’ adlı eserinde yer almakta olup o bunun hakkında, “Bu Hüseyin’in katilleri tarafından uydurulmuş bir bid’at’tır.”⁵⁴⁹ demektedir.

Âşûra günü namaz kılmakla ilgili uydurulmuş hadisler de bulunmaktadır. Bunlardan biri, “*Kim Âşûra günü öğle ve ikindi arasında kırk rekât namaz kılar, her rekâtta Fâtiha’yı bir kere, Âyetü’l-Kürsî’yi on kere, İhlas sûresi’ni on bir kere ve Muavvizeteyn’i (Felak ve Nas sûreleri) beşer kere okursa, sonra selam verip yetmiş kere istiğfar ederse, Allah (c.c.) ona cennette beyaz bir kubbe verir, içinde yeşil zümrüitten bir ev vardır. Bu evin büyüklüğü dünyadan üç kat daha geniştir, o evde nurdan bir yatak vardır. Yatağın ayakları amberden olup, üzerinde bin tane safranlı yatak vardır.*” rivayetidir. Âşûra günü ile ilgili uydurulmuş hadislerden bir diğeri, “*Kim aşûra günü gusül ederse, ölüm dışında hiçbir hastalığa yakalanmaz.*” rivayetidir.⁵⁵⁰

Âşûra günü aileye harcamada genişlik sağlamakla ilgili hadislerden biri: “*Kim aşûra günü ailesine genişlik sağlarsa, Allah da ona yıl boyu genişlik verir.*”⁵⁵¹ rivayetidir. İbn Kayyim, bu hadisin Ahmed b. Hanbel tarafından sahih kabul edilmediğini aktarmaktadır.⁵⁵²

⁵⁴⁶ Râdiyu’d-Dîn el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan el-Kureşî eş-Şağânî, *el-Mevdû’ât*, thk. Necm ‘Abdurrahman Halef (Dimaşk: y.y., 1405), 77.

⁵⁴⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. ‘Alî el-Hüsrevî el-Beyhakî, *Şu’abu’l-Îmân*, thk. ‘Abdul’aliyy ‘Abdulhamîd (Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1423/2003), 5/334.

⁵⁴⁸ İbn Arrâk, *Tenzîhü’s-şerî’ati’l-merfû’a*, 2/157.

⁵⁴⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1386, 2/204.

⁵⁵⁰ İbn Arrâk, *Tenzîhü’s-şerî’ati’l-merfû’a*, 2/157; Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, 474.

⁵⁵¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 10/77 (No. 10007).

⁵⁵² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 112.

Ancak İbn Kayyim'e bu kural hakkında itiraz edilmiştir. Onun aktarmış olduğu, Âşûra günü aileye genişlik sağlama hadisi, aslında zayıf olup, uydurulmuş değildir. Bu hadis, Taberânî'nin 'el-Mu'cemü'l-Kebîr' adlı eserinde ve Beyhakî'nin 'Şuabü'l-İman ve Fazailü'l-Evkat' adlı eserlerinde yer almaktadır. Beyhakî, bu hadisin senedlerinin tamamının zayıf olmasına rağmen, bazılarının diğerlerini desteklediğini belirtmiştir.⁵⁵³

Leknevî de, 'el-Âsârü'l-Merfû'a' adlı eserinde şöyle demiştir: "Âşûra günü aileye genişlik sağlamakla ilgili hadisler, İbnü'l-Cevzî ve İbn Teymiyye gibi âlimler tarafından uydurulmuş kabul edilmiştir. Ancak birçok muhaddis bu görüşü reddetmiş ve bu hadislerin hasen olduğunu ve delil olarak kullanılabileceğini kanıtlamıştır. Ayrıca, bu hadis deneyimlenmiş⁵⁵⁴ ve faydalı olduğu görülmüştür." Burada 'deneyimlenmiş' ifadesiyle, bazı kişilerin Âşûra günü ailelerine genişlik sağladıklarında bolluk ve fazilet gördükleri anlatılmak istenmiştir. Bu hadis, Sahâbî Câbir b. Abdullah tarafından rivayet edilen ve 'Bunu denedik ve doğru olduğunu gördük' şeklinde aktarılmıştır.⁵⁵⁵

İbn Arrâk, 'Tenzîhü's-Şerî'a' adlı eserinde, İbn kayyim'in bu hadisle ilgili 'sahih değildir' görüşünü şu şekilde reddetmiştir: "Bu İbn Kayyim'in anladığı gibi geçersiz değildir; belki de hadis sahih olmayabilir, ancak hasen olabilir ve delil olarak kullanılabilir."⁵⁵⁶

Abdülfettâh Ebû Gudde ise, İbn Arrâk'a itiraz ederek şöyle demiştir: "Muhaddislerin metodolojisinde, bir hadis için 'sahih değildir' veya 'sâbit değildir' denildiğinde, bunun anlamı, o hadisin istenilen anlamda doğru olmadığı, ancak hasen veya zayıf olduğu ve delil olarak kullanılabilir olduğudur. Eğer bir hadis hakkında 'sahih değildir' veya 'sâbit değildir' denirse ve o hadis, uydurulmuş hadisler arasında yer alıyorsa, bu o hadisin 'bâtıl' veya 'uydurulmuş' olduğu anlamına gelir."⁵⁵⁷

Bu nedenle, Âşûra günü sürme kullanma, süslenme ve gusül yapma ile ilgili hadisler uydurulmuş olup bunlardan hiçbirisi doğru değildir. Çünkü anlamları ve lafızları ile bunların uydurulmuş oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu konuda en doğru olan hadis, Âşûra günü aileye genişlik sağlama ile ilgili hadistir. Bu hadisin, zayıf mı yoksa uydurulmuş mu olduğuna dair bir görüş ayrılığı vardır. Ancak bu hadis üzerine yapılan değerlendirme, genellikle onun uydurulmuş olduğu yönündedir. Yine de tartışmadan çıkmak için, Âşûra günü ailesine genişlik sağlamak isteyen kişi, bunu yaparken Ehl-i Beyt düşmanlarının Hz. Hüseyin'in şehadetinden sevinç duymalarını taklit etme niyeti

⁵⁵³ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 5/333 (No. 3513).

⁵⁵⁴ Ebû'l-Hasenât Muhammed 'Abdulhay b. Muhammed 'Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî Ebû'l-Hasenât el-Leknevî, *el-Âsârü'l-Merfû'a fi'l-Ahbari'l-Mevdu'a*, thk. Muhammed es-Sa'îd Besyûnî Zağlûl (b.y.: y.y., ts.), 98.

⁵⁵⁵ Süyûtî, *el-Le'âli'l-maşnû'a*, 2/96.

⁵⁵⁶ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a*, 2/(158).

⁵⁵⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 113.

gütmeden, bunu sadece mübah olarak yapmalıdır. Yani bunu yapmak isterse yapabilir, istemezse yapmaz, ancak bunu zorunlu bir ibadet olarak yapmamalıdır. Âşûra ile ilgili diğer hadislerin hiçbirisi ile amel edilmemelidir. Çünkü bunlar sahih değildir.

İbn Kayyim, Âşûra günüyle ilgili hadislerin uydurulma sebebini, Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra yaşanan ihtilaf olarak belirtmiştir. Allah'ın (c.c.) takdiriyle, onun şehadet günü Âşûra gününe denk gelmiştir. Hz. Hüseyin'e taraftar olan grup, bu günü acı ve üzüntü günü olarak kabul etmiştir. Ona düşmanlık besleyen diğer grup ise, bu günü sevinç, neşe, süslenme ve aileye harcamada genişlik yapma günü olarak kabul etmiştir. Her iki grup da bidatçiler olup, sünnetten sapmışlardır ve bu amaçla birçok hadis uydurmuşlardır.⁵⁵⁸

Sünnet olan şey ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tavsiye ettiği gibi, bu günde oruç tutmak ve Muharrem'in dokuzuncu gününü de oruçlu geçirmektir. Aslında, bu günü Yahudiler de büyük gün olarak kabul ederdi. Çünkü bu, Allah'ın Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtardığı gündür. Yahudiler bu günü oruçla geçirirlerdi. Hz. Peygamber(s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, Yahudilerin bu günü oruçlu geçirdiklerini gördü ve sebebini sordu. Onlar da şöyle dediler: "Bugün, büyük bir gündür. Allah (c.c.), Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğulları'nı Firavun'dan kurtardığı gündür. Bu nedenle Hz. Musa (a.s.) bugün şükür olarak oruç tutmuştu." Hz. Peygamber (s.a.v.) de buyurdu ki: "*Ben, Musa'ya onlardan daha layıkmım.*" Bunun üzerine o da oruç tutmuş ve bugün oruç tutulmasını emretmiştir.⁵⁵⁹ Sonra şöyle buyurdu: "*Eğer bir yıl daha yaşarsam, dokuzuncu günü de oruç tutacağım.*"⁵⁶⁰ Bu nedenle Fıkıh âlimleri, bir gün öncesini veya sonrasını oruçla geçirmeyi müstehab kabul etmişlerdir.

4.6.7. "Abdestten Sonra Abdest Uzuvarını Havlu veya Bir Bezle Kurulama Hakkında Gelen Tüm Hadisler Sahih Değildir." Kuralı

Buradaki 'kurulama'dan kasıt, abdest aldıktan veya abdest sırasında kuru bir bezle uzuvları silmektir. Bu mesele, fıkıh âlimleri arasında ihtilaflı bir konudur. Onlar abdest veya gusülden sonra kurulamanın haram olmadığına ittifak etmişlerdir. Ancak ihtilaf, hangisinin daha faziletli olduğundadır: kurulamak mı yoksa kurulamamak mı?

İhtilafın sebebi, bir rivayete göre Hz. Peygamber'e (s.a.v.) abdestten sonra havlu uzatılmış, ancak o geri çevirmiştir. Bu kurulamanın mekruh olduğunu gösterir. Buna karşılık bazı hadisler ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) abdestten sonra havlu veya bez kullandığını gösterir ve bu da kurulamanın mübah olduğuna işaret eder.

⁵⁵⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 113.

⁵⁵⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Enbiyâ", 26 (No. 3216).

⁵⁶⁰ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Sıyâm", 134 (No. 1134).

Kurulamanın caiz olduğuna işaret eden Selmân hadisinde: “*Rasûlullah (s.a.v.) abdest aldı, sonra üzerinde bulunan yün cübbeyi ters çevirip onunla yüzünü sildi.*”⁵⁶¹ Diye geçmektedir. Hz. Ebû Bekir’den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste de “*Hz. Peygamber’in (s.a.v.) abdestten sonra kurulamak için kullandığı bir bezi vardı.*”⁵⁶² denilmektedir. Ayrıca Ebû Meryem İyâs b. Câfer’in bir sahâbîden naklettiği hadiste, “*Hz. Peygamber’in (s.a.v.) abdest aldığında yüzünü kurulamak için kullandığı bir mendil ya da bez parçası vardı.*”⁵⁶³ şeklinde ifade edilmektedir.

Bu görüş cumhurun görüşüdür. Zira Hanefîler, Mâlikîler, Hanbelîler ve Şâfiîlerden bir görüşe göre bu mubahtır. İbnü’l-Münzir, kurulamanın mubah olduğunu Osman b. Affân, Hüseyin b. Ali, Enes b. Mâlik, Bişr b. Ebî Mes’ûd, Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn’den rivayet etmiştir.⁵⁶⁴

Kurulamanın mekruh (hoş görülmeyen) olduğuna dair deliller ise şunlardır: Enes’tengelenbir rivayette, “*Rasûlullah (s.a.v.) abdestten sonra yüzünü havluyla silmezdi.*”⁵⁶⁵ denilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eşi Meymûne (r.a.) şöyle rivayet etmektedir: “*Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gusûl ve abdestten sonra havlu getirildi ama O reddetti.*”⁵⁶⁶

Bu görüş, Şâfiî mezhebine mensup bazı âlimlere aittir. Ayrıca, İbn Ebî Leylâ, Saîd b. Müseyyib, Nehaî, Mücâhid ve Ebû’l-Âliye gibi tâbiîn âlimleri abdestten veya gusûlden sonra kurulamayı mekruh görmüşlerdir. İbn Abbâs’tan da abdestte (gusûlde değil) kurulamanın mekruh olduğu nakledilmiştir. Câbir b. Abdullah ise bunu açıkça yasaklamıştır.⁵⁶⁷

Kurulamanın mekruh görülmesinin bir diğer sebebi abdestin, mizanda tartılacağı ve ağırlığının sevap olarak yazılacağı düşüncesidir. Zira İbn Ebî Şeybe, Saîd b. Müseyyeb’den şu rivayeti nakletmiştir: “*O (abdest) mizanda tartılır.*”⁵⁶⁸ Bu sözle, abdest uzuvlarındaki su damlalarının bile sevap getireceği, dolayısıyla onların silinmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Sonuç olarak abdestten sonra havluyla kurulanmanın caiz olduğu görüşü daha kuvvetlidir. Özellikle hava soğuksa ve kişi soğuk rüzgârlardan dolayı hasta olmaktan korkuyorsa bu caizdir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Meymûne validemiz tarafından

⁵⁶¹ İbn Mâce, *Sünen*, “Tahâret”, 59 (No. 468).

⁵⁶² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. ‘Alî el-Hüsrevî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kubrâ*, thk. Muhammed ‘Abdulkâdir ‘Atâ (Beyrut: y.y., 1424/2003), 1/286 (No. 878).

⁵⁶³ Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed er-Râzî ed-Dûlâbî, *el-Kunâ ve’l-’Esmâ*, thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Feryâbî (Beyrut: Dâru İbn Hâzim, 1421/2000), 3/1001 (No. 1753).

⁵⁶⁴ *el-Mevsû’atü’l-fikhiyyetü’l-kuevtyiyye*, 14/66.

⁵⁶⁵ Ebû Hâfş ‘Omer b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Şâhîn, *Nâsihu’l-Hadîs ve Mensûhu*, thk. Semîr b. ‘Emîn ez-Zuheyri (Zerka: y.y., 1408/1998), 145 (150).

⁵⁶⁶ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Hayz”, 37 (No. 317).

⁵⁶⁷ *el-Mevsû’atü’l-fikhiyyetü’l-kuevtyiyye*, 14/67-68.

⁵⁶⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 1/139 (No. 1599).

getirilen havluyu almamış olması, mubah (yani yapılması dinen serbest) olan bir şeyi terk etmesidir. Bu terk ediş, o şeyin mekruh olduğunu göstermez. Belki de havlu özelinde geçerli bir sebep vardı — mesela havlu kirliydi, ya da ıslatmak istemediği bir havluydu. Dolayısıyla, abdestten sonra havlu ile kurulamanın aslı itibariyle hükmü mubahtır ve bu konuda genişlik vardır.⁵⁶⁹

Bu açıklamalara dayanarak, İbn Kayyim'in bu meselede genel bir kaide koyarak “Abdestten sonra kurulama hakkında gelen hiçbir hadis sahih değildir” demesi isabetli değildir. Zira bu konuda gelen hadislerden bazıları sahihtir, bazıları ise zayıftır.

4.6.8. “Abdeste Boynun Mesh Edilmesiyle İlgili Her Hadis Bâtıldır.” Kuralı

Boynu mesh etmek, fikhî açıdan ihtilaflı meselelerden biridir. Bu ihtilafın sebebi, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) boynu mesh ettiğine dair sahih bir delilin bulunup bulunmadığı konusundaki görüş ayrılığıdır. Burada fikhî tartışmaya derinlemesine girilmeden, mezheplerin görüşleri ve delilleri özet bir şekilde aktarılacak, ardından da bu kurala fikhî ihtilaf bağlamında yorum getirilecektir.

Birinci Görüş: Abdeste boyun mesh etmek caizdir. Bu görüş, Hanefiler, Şafiîlerden bir grubun görüşü olup ayrıca Hanbelîlerin bir kısmı tarafından benimsenmiştir. Bu mezheplerde boynu mesh etmenin hükmü müstehap ile sünnet arasında değişmektedir.⁵⁷⁰

Delilleri, Talha'dan, babası aracılığıyla dedesinden rivayet edilen şu hadistir: “*Rasûlullah'ı (s.a.v.) başını mesh ederken gördüm. Mesh başın arka kısmına ve boyunun ön tarafına kadar ulaştı.*”⁵⁷¹ Bir başka hadis şudur: “*Kim başıyla birlikte boynunun arkasını da mesh ederse, kıyamet günü (zincirle bağlanmaktan) korunur.*”⁵⁷²

Bu hadisin Nevevî tarafından uydurma olduğu söylenmiştir.⁵⁷³ Ancak Molla Ali el-Kârî bu yoruma karşı çıkarak, bu hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilebilecek kadar kuvvetli olduğunu, çünkü bu tür haberlerin sadece görüşle söylenemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, bu hadisi destekleyen zayıf bir rivayet de ‘Müsnedü'l-Firdevs'te yer alır. Zayıf hadislerin faziletli amellerde kullanılabileceği kabul edilir.⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ Muhammed b. Sâlih b. Muhammed el-Useymin, *Mecmû'u fetâvâ ve resâilî'l-Useymin* (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1419), 11/153.

⁵⁷⁰ *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-kuveytiyye*, 43/372.

⁵⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/25/301 (No. 15951).

⁵⁷² Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm b. 'Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî Ebû 'Ubeyd, *eṭ-Ṭahûr*, thk. Meşhûr Hasen Maḥmûd Selmân (Cidde: y.y., 1415/1994), 373 (No. 368).

⁵⁷³ Ebû Zekeriyâ Muḥyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerḥu'l-Muhezzeb* (b.y.: y.y., ts.), 1/465.

⁵⁷⁴ Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, 315.

Şevkânî de “Neylû'l-Evtâr” adlı eserinde Nevevî’nin sözünü abartılı bulmuş ve eleştirmiştir.⁵⁷⁵ Ayrıca şu hadisi de aktarmışlardır: “Bir adam Abdullah b. Zeyd’e dedi ki, “Bana Allah Resulü’nün nasıl abdest aldığını gösterir misin?” Abdullah b. Zeyd dedi ki: Evet, su istedi ve ellerine döktü ve ellerini iki defa yıkadı. Sonra yüzünü üç defa yıkadı, sonra ellerini iki defa dirseklere kadar yıkadı. Daha sonra elleriyle başını meshetti ve başının önünden başlayarak başının arkasına kadar ileri geri çevirdi ve sonra elleriyle başını meshetti. Sonra onları başladığı yere döndürdü ve sonra ayaklarını yıkadı.”⁵⁷⁶

Hadisteki çıkarım, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) başını mesh ederken ensesini de mesh ettiği ve enseye boynun da dâhil olduğu yönündedir. Ancak bu çıkarım, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) başının önünden başlayarak ensesine kadar mesh ettiği ve ense kelimesindeki zamirin en yakın bahsedilen yere döndüğünü; yani başa işaret ettiği, boyuna işaret etmediği gerçeğiyle reddedilmektedir.⁵⁷⁷

İkinci delil: Maliki, Şafii ve Hanbelilerin çoğunluğunun görüşü olan boynu meshetmeyi yasaklayan delildir. Çünkü Rasulullah’ın (s.a.v.) abdest almasıyla ilgili sahih hadislerde boynun mesh edilmesinden bahsedilmediğine göre bu dinde yeni bir bidattir.⁵⁷⁸ Bu nedenle İbn Kayyim’in boynun mesh edilmesiyle ilgili tüm hadislerin geçersiz olduğuna dair genellemesi doğru değildir.

4.6.9. “Hayızın En Az Süresinin Üç Gün, En Fazla Süresinin On Gün Olduğuna Dair Gelen Tüm Hadisler Bâtıldır.” Kuralı

Örneğin Muaz b. Cebel’den rivayet edilen şöyle bir hadis rivayet edilmektedir: “Hayız üç günden az, on günden fazla olmaz.” Bu hadis hakkında İbnü'l-Cevzî, “Bu, Rasûlullah’tan (s.a.v.) sahih olarak nakledilemez.” demiştir. Yine şu hadis de aynı kapsamdadır: “Bekâr ve dul kadının hayız süresi en az üç, en fazla on gündür. Eğer kadın on günden fazla kan görürse, artık o istihâza (özür kanı) sayılır.”⁵⁷⁹

Ancak bu hadisler Molla Ali el-Kârî tarafından ‘el-Esrârü'l-Merfû’a’ adlı eserinde değerlendirilmiştir. O, şöyle der: “Bu hadislerin Dârekutnî, İbn Adî (el-Kâmil’de), Ukaylî ve İbnü'l-Cevzî tarafından birçok tarikle rivayet edildiği bilinmektedir. Hadisin yolları çok sayıda ise ve her biri zayıf da olsa, bu durum hadisi hasen derecesine

⁵⁷⁵ Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, thk. ‘İşâmuddîn eş-Şabâbî (Mısır: Dâru'l-İlmi, 1413/1993), 1/207.

⁵⁷⁶ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Vudû”, 37 (No. 183).

⁵⁷⁷ Nevvâf b. Avvâd Kahîl, “Hükmü meshî’rakabe fi’l-vudû”, *Mecelletü'l-ulûmi'l-insâniyye ve't-tabîiyye* 4/4 (2023), 117.

⁵⁷⁸ Kahîl, “Hükmü meshî’rakabe fi’l-vudû”, 117.

⁵⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, 1/383.

yükseltebilir. Dolayısıyla bu tür hadisler için doğrudan ‘mevzu’ yani uydurmadır hükmü vermek uygun değildir.”⁵⁸⁰

Söz konusu iki hadis, Dârekutnî’nin *Sünen*’inde rivayet edilmiştir ve hayız süresinin en azı ve en çoğu hakkında gelen rivayet yolları çeşitlilik arz eder. Ancak bu rivayetlerin tamamı zayıf kabul edilmiştir.⁵⁸¹ Bu yüzden, bu hadislerin tümüne bâtıl (geçersiz) demek tartışmalıdır. İbn Kayyim’in bu konuda da getirdiği genellemeci kural doğru görünmemektedir.

4.6.10. “Dileneni Övme ya da Yermeye Dair Hadislerin, Rasûlullah’tan (s.a.v.) Sâbit Bir Aslı Yoktur.” Kuralı

Konuya dair bazı örnek rivayetler bulunmaktadır. “*İsterse at üstünde gelsin, dilenene bir hak vardır*”⁵⁸² hadisi bunlardan biridir. Yine şu hadis de aynı kapsamdadır: “*Eğer dilencinin yalanı olmasaydı, onu geri çeviren asla kurtuluşa eremezdi.*”⁵⁸³

Bu tür hadisler ihtiyaç sahibine zengin görünse bile yardım edilmesi gerektiğini vurgular. Ancak bu hadisler zayıf senetlerle rivayet edilmiştir, bu yüzden doğrudan uydurma (mevzu) oldukları söylenemez.

Birinci hadisi Ebû Dâvûd *Sünen*’inde, ‘Sâile (dilenciye) hakkını vermek’ babında;⁵⁸⁴ Ahmed b. Hanbel ise *Müsned*’inde aynı lafızla rivayet etmiştir.⁵⁸⁵ Ayrıca Mâlik de bu hadisi *Muvatta*’sında, Sadaka Kitabı’nda mürsel olarak şöyle rivayet eder: Zeyd b. Eslem’den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Sâile verin, isterse at üzerinde gelsin.*”⁵⁸⁶

Irakî, bu hadisin senedini İbnü’s-Salâh’ın Mukaddimesine yaptığı hâşiyede ve *Elfiyye*’sinin şerhinde değerlendirmiştir. Ayrıca Süyûtî, ‘el-Le’âlî el-Masnûa’da senedinin hasen olduğunu, râvilerinin sika (güvenilir) olduğunu söylemiştir. Sehâvîde ‘el-Makâsid el-Hasene’de bu değerlendirmeleri aktarmış ve hadisin birçok destekleyici rivayetiyle birlikte güçlendiğini ifade etmiştir. Birçok hadis âlimi de bu hadisin rivayet yollarının bir araya gelmesiyle makbul olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁷

⁵⁸⁰ Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, 481.

⁵⁸¹ Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sunenu’d-Dârekutnî* (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1424/2004), 1/405-406 (No. 845,847).

⁵⁸² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 124.

⁵⁸³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 124.

⁵⁸⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Zekât”, 33 (No. 1665).

⁵⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/3/245 (No. 1730).

⁵⁸⁶ Mâlik, *el-Muvattâ (Yahyâ Rivayeti)*, “Sadaka”, 3.

⁵⁸⁷ Açıklamalar muhakkik Abdülfettâh Ebû Gudde’ye aittir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 124.

İkinci hadisi de Irâkî, Taberânî'nin benzer bir lafızla Ebû Ümâme'den zayıf bir senetle rivayet ettiğini belirtmiştir.⁵⁸⁸ Rivayet şu şekildedir: “Eğer miskinler yalan söylemeseydi, onları geri çeviren kurtuluşa eremezdi.”⁵⁸⁹

Sonuç olarak bu tür hadislerin bazıları zayıf olsa da, tümünü ‘mevzu (uydurma)’ kabul etmek isabetli değildir. Bu nedenle İbn Kayyim’in bu konuda ortaya koyduğu “tamamen asılsızdır” şeklindeki genel kural sorunludur.

4.6.11. “Sidre (Hristiyan Eriği/Arabistan Kirazı) Ağacının Kesilmesine Dair Yasak İçeren Hadislerin Hiçbirinin Sahihliği Sabit Değildir.” Kuralı

Sidre: Arabistan Yarımadası’nda yetişen bir ağaç türüdür. Arapçada buna ‘nebk’ ağacı da denir. Sidre kelimesinin çoğulu sidrât’tır. Bazı türleri dikenli, bazıları dikensizdir. Yaprığı geniş ve yuvarlaktır, hoş bir kokusu vardır.⁵⁹⁰

İbn Kayyim bu konuda rivayet edilen hadisleri uydurma (mevzu) olarak nitelemiş; bu değerlendirmeyi Ukaylî ve Ahmed b. Hanbel’den de nakletmiştir.⁵⁹¹ Ancak İbn Kayyim’e bu konuda itiraz edilmiştir. Bazı âlimler hadisin uydurma değil, en fazla zayıf ya da hasen olduğunu söylemiştir.

Nitekim Ebû Dâvûd, *Sünen*’inde ‘Sidre Ağacını Kesmek Babı’ başlığı altında, Abdullah b. Hubşî’den şöyle bir hadis rivayet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kim bir sidre ağacını keserse, Allah (c.c.) onun başını ateşe doğru eğer.” Ebû Dâvûd’a bu hadisin anlamı sorulduğunda şöyle açıklamıştır: “Bu hadis kısaltılmıştır. Yani, bir kimse çöldeki bir sidre ağacını —yoldan geçenlerin ve hayvanların gölgelendiği— bir ağacı gerekçesiz ve zulmen keserse, Allah (c.c.) onun başını cehenneme doğru eğer.”⁵⁹²

Molla Ali el-Kârî, ‘el-Esrârü’l-Merfûa’ adlı eserinde, “Sidre kesmenin yasaklandığına dair sahih bir şey yoktur”⁵⁹³ demiştir. Ayrıca, Taberânî, Amr b. Evs es-Sekaffî’den şu hadisi rivayet etmiştir: “Kim ziraat maksadı dışında bir sidre ağacını keserse, Allah (c.c.) ona cehennemde bir ev yapar.”⁵⁹⁴ Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâid* adlı eserinde bu hadis hakkında şöyle der: “Bu hadisin senedinde Hasen b. Anbese vardır; İbn Kânî onu zayıf saymıştır.”⁵⁹⁵

⁵⁸⁸ Zeynuddîn el-‘Irâkî, *Tahrîcu Ehâdisi’l-İhyâ’* = *el-Muğnî ‘an Hamli’l-Esfâr*, 267.

⁵⁸⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, 8/246 (No. 7967).

⁵⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, 4/354.

⁵⁹¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 127.

⁵⁹² Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Edeb”, 171 (No. 5239).

⁵⁹³ Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, 485.

⁵⁹⁴ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, 17/41 (No. 86).

⁵⁹⁵ Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâid ve Menba’u’l-Fevâid*, 4/69.

Sonuç olarak Sidre ağacını kesmeye dair hadislerin sıhhati hakkında ihtilaf vardır. Bazı âlimler bu hadisleri uydurma (mevzu) kabul etmiştir. Bazıları ise sahih ya da hasen olduğunu söylemiştir. Bir kısmı da bu hadisleri zayıf kabul etmiştir. Bu konuda öne çıkan görüş şudur: Yol kenarlarında, çöl veya açık alanlarda bulunan ve insanlar ile hayvanların gölgelendiği sidre ağaçlarını zarar vermek maksadıyla kesmek caiz değildir, çünkü bu fiil zarar verici ve zulüm içeren bir davranıştır. Bunun dışında, kişinin kendi mülkünde bulunan, başkasına zararı dokunmayan bir sidre ağacını kesmesi ise caizdir. Nitekim Sahâbeden Urve b. Zübeyr (r.a.) kendi arazisindeki sidre ağaçlarını evine kapı yapmak üzere kesmiştir ve bunda bir sakınca görmemiştir.⁵⁹⁶

Hülasa, İbn Kayyim'in, "Bu konudaki hiçbir hadis sahih değildir" şeklindeki mutlak değerlendirmesi tartışmalıdır ve bunatabiatıyla itiraz edilmiştir. Zira bu hadislerin bazı yolları zayıf, bazıları ise sahih ya da hasen derecesinde sayılmıştır. Sonuçta hüküm, ağacın konumuna ve kesilme sebebine bağlıdır. Hadisin senedinde zayıflık olsa da, uydurma olduğuna dair kesin bir delil yoktur. Dolayısıyla İbn Kayyim'in bu konudaki "hiçbir hadis sahih değildir" şeklindeki mutlak hükmü eleştiriye açıktır. Çünkü rivayet bazı muhaddislerce sahih veya hasen sayılmış, Ebû Dâvûd'un açıklaması da bunu desteklemiştir.

4.6.12. "Çarşıda Yemeye Dair Nehiy İçeren Hadislerin Tamamı Bâtıldır."

Kuralı

İbn Kayyim, Ukaylî'den naklen bu konuda Resûlullah'tan (s.a.v.) sahih olarak sâbit olmuş hiçbir şeyin bulunmadığını belirtmiştir.⁵⁹⁷ Bu kuralın temel aldığı rivayet ise Ebu Ümame'den nakledilen şu hadistir: "*Çarşıda yemek yemek, düşüklük (basitlik)tür.*"⁵⁹⁸

Bu hadisin, İbn Kayyim, İbnü'l-Cevzî ve el-Ukeylî tarafından uydurma (mevzû) olduğuna hükmedilmiştir. Ancak bu görüşe itiraz edilmiştir. Zira bu hadisi Taberânî 'el-Mu'cemü'l-Kebîr' adlı eserinde ve Heysemî 'Mecmau'z-Zevâid' adlı eserinde rivayet etmişlerdir. Senedinde ise Ömer b. Mûsâ b. Vecîh bulunmakta olup bu râvi zayıftır. Sehâvî, 'el-Makâsîdü'l-Hasene' adlı eserinde bu senedin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bu görüşe Münâvî de 'Feyzu'l-Kadîr' adlı eserinde katılmıştır.⁵⁹⁹

Süyûtî, 'el-Le'âlî el-Masnû'a' adlı eserinde, İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisi uydurma olarak değerlendirmesini eleştirerek şöyle demiştir: "Irakî, İhyâü Ulûmi'd-Dîn'deki

⁵⁹⁶ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âşâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 7/427.

⁵⁹⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 130.

⁵⁹⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/249 (No. 7977).

⁵⁹⁹ Açıklamalar muhakkik Abdülfettâh Ebû Gudde'ye aittir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 130.

hadisleri tahrir ederken bu hadisin sadece zayıf olduğunu belirtmekle yetinmiştir.”⁶⁰⁰ Yani Gazâlî’nin ‘İhyâü Ulûmi’-d-Dîn’ adlı eserindeki bu hadisi tahrir eden Irakî, onu uydurma değil sadece zayıf olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla bu hadisin zayıf olduğu, ama uydurma olmadığı yönünde görüşler mevcuttur. Ancak bu hadis, İbn Ömer’den gelen şu hadislerle çelişmektedir: “Resûlullah (s.a.v.) zamanında yürüyerek yer, ayakta iken su içtik.” Bu hadisi Tirmizî, hasen-sahih-garib olarak değerlendirmiştir.⁶⁰¹

İki rivayetin arasını uzlaştırmak için şöyle denilebilir: Çarşıda yemek yemenin, bir insanın vakarına zarar veren bir düşüklük (denâet) olarak kabul edilip edilmemesi, bir bölgeden bölgeye, bir toplumun örf ve âdetine göre değişkenlik gösterebilir. Bir memleketin halkı, sokakta veya çarşıda yemek yemeyi düşüklük (denâet) olarak görebilirken; başka bir memlekette bu, böyle görülmeyebilir. Günümüzde ise, umuma açık restoranların, otellerin ve hızlı yemek (fast food) yerlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte sokakta yemek yemek sıradan bir şey haline gelmiş ve artık denâet sayılmamaktadır. Ancak yine de bu konuda İslâmî edep kurallarına dikkat edilmelidir. Yani; gözleri haramdan sakınmak, insanların yollarını kapatacak şekilde durmamak, başkalarına eziyet etmemek ve avret yerlerini açmamak gibi hususlara özen gösterilmelidir.

Gazâlî, ‘İhyâü Ulûmi’-d-Dîn’ adlı eserinde bu konuda şöyle der: “Çarşıda yemek yemek bazı insanlar için tevazu ve yapmacıklığı terk etme anlamına gelir, bu durumda güzel bir davranıştır. Ancak bazıları için vakar (mürüvvet) eksikliğidir, bu durumda mekruhtur. Bu durum, ülkelerin örflerine ve kişilerin hâllerine göre değişir. Kim ki, yaptığı diğer davranışlarla uyumsuz bir şekilde sokakta yemek yer, bu onun mürüvvetsizliğine ve aşırı yeme düşkünlüğüne yorulur, bu da onun şahitliğini zedeler. Ama kim ki genel olarak yapmacıklıktan uzak bir hayat yaşıyor ve sokakta yemek de bu hâline uygunsa, bu onun tevazu sahibi biri olduğunu gösterir.”⁶⁰²

Bu açıklamalara dayanarak denilebilir ki, çarşıda yemek yemeye dair yasaklayıcı hadisler ihtilaflıdır ve bu konuda hüküm, ülkeden ülkeye ve örf-âdetlere göre değişir. Dolayısıyla İbn Kayyim’in bu konudaki ‘mutlak geçersizliğe’ dair genel kuralı, her durumda geçerli bir genelleme olarak kabul edilemez.

⁶⁰⁰ Süyûtî, *el-Le’âli’l-maşnû’a*, 2/218.

⁶⁰¹ Tirmizî, *Sünen*, 6/“Eşribe”, 12 (No. 1989).

⁶⁰² Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ’u ‘Ulûmi’-d-Dîn* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 2/19.

4.6.13. “Pirelere Sövmeyi Yasaklayan Hadislerin Hiçbiri Hz. Peygamber’den (s.a.v.) Sahih Olarak Sâbit Değildir.” Kuralı

Bu konuda örnek olarak verilen rivayet şudur: Enes’ten rivayet edildiğine göre bir adam, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında bir pireye lanet etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Ona lanet etme! Zira o, bir peygamberi namaz için uyandırmıştır.*”⁶⁰³ Ebü’l-Abbâs el-Buşîrî, ‘İthâfu’l-Hiyere’ adlı eserinde rivayetle ilgili şöyle der: “Bezzâr şöyle demiştir: Bu hadisi Katâde’den sadece Süveyd rivayet etmiştir. Ona Saîd b. Beşîr mütabaat etmiştir (benzer bir rivayet nakletmiştir).”⁶⁰⁴ Bir başka rivayet de şöyledir: Katâde’nin Enes’ten rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamberin (s.a.v.) yanında pireler anıldı, o da şöyle buyurdu: “*Şüphesiz onlar namaza uyandırır.*”⁶⁰⁵

Heysemî, bu hadise ‘Mecmau’z-Zevâid’de şöyle yorum yapmıştır: “Taberânî’nin senedindeki râviler güvenilirdir. Ancak Saîd b. Beşîr’de zayıflık vardır. Ama o yine de güvenilir biridir.”⁶⁰⁶ Aynı şekilde Bezzâr’ın rivayet ettiği senedde yer alan Süveyd b. İbrâhîm, İbn Adî tarafından sika (güvenilir) kabul edilmiştir. Diğer râviler ise sahih hadis râvilerindendir.⁶⁰⁷

Bir diğer rivayete göre Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: “Biz Resûlullah (s.a.v.) ile birlikteydik, pireler bize eziyet etti ve biz de onlara sövdük. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘*Pirelere sövmeyin! Ne güzel canlıdır; sizi Allah’ı zikretmeye uyandırır.*’ Sonra o geceyi gece namazı kılarak geçirdik.”⁶⁰⁸ Buna göre, pirelere sövmeye dair rivayetlerin çoğu zayıftır, ancak buna rağmen, genel olarak sövme yasağı olduğu için yine de pirelere sövülmemelidir. Bu hadisler zayıf da olsa, sövmenin hoş karşılanmadığını ifade etmektedir.⁶⁰⁹

Sonuç olarak İbn Kayyim’in bu konudaki kesin hükmü yani, “Bu konuda hiçbir hadis sâbit değildir” şeklindeki ifadesi tartışmalıdır. Çünkü rivayetlerin zayıf olmakla birlikte birbirini destekleyici mahiyette oldukları görülmektedir. Ayrıca bunlar sahâbe uygulamalarıyla da örtüşmektedir.

⁶⁰³ Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *ed-Du’â*, thk. Muştafâ ‘Abdulkâdir ‘Atâ (Beyrut: y.y., 1413), 569 (No. 2056).

⁶⁰⁴ Ebü’l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Selim b. Kâymâz b. ‘Osmân el-Buşîrî el-Kenânî eş-Şâfi’î el-Buşîrî, *İthâfu’l-Hayratı’l-Mehere bi’Zevâidi’l-Mesânidi’l-Aşere*, thk. Dâru’l-Mişkât li’l-Bahşi’l-İlmî bi İşrâfi Ebû Temim Yâsir b. İbrahim (Riyad: Dâru’l-Vaţan, 1420/1999), 6/62.

⁶⁰⁵ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsaf*, 6/40 (No. 5732); Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî İbn Hacer el-‘Askalânî, *el-Metâlibu’l-Âliye* (b.y.: y.y., ts.), 11/860.

⁶⁰⁶ Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid ve Menba’u’l-Fevâid*, 8/77.

⁶⁰⁷ Açıklamalar muhakkik Abdülfettâh Ebû Gudde’ye aittir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 134.

⁶⁰⁸ İbnü’l-Cevzî, *el-İlelu’l-Mutenâhiye fi’l-Ehâdisi’l-Vâhiye*, 2/226.

⁶⁰⁹ Ebü’l-Avn Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed es-Sefârîni, *Gizâu’l-Elbâb fi Şerhi Manzûmeti’l-Âdâb* (b.y.: y.y., 1414/1993), 2/50.

4.6.14. “Rükûya Giderken ve Rükûdan Kalkarken Elleri Kaldırmayı Nehyeden Hadislerin Tamamı Bâtıldır.” Kuralı

Buna örnek olarak rivayet edilen hadislerden biri ne göre Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.) şöyle demiştir: “Ben size Resûlullah’ın (s.a.v.) namazını kıldırıyorum.” Sonra namaz kıldırıldı ve yalnızca ilk tekbirde ellerini kaldırdı, diğerlerinde kaldırmadı. İbn Kayyim, bu hadisin İbn Mübarek tarafından sâbit olmadığı şeklinde değerlendirildiğini nakletmiştir. Buna karşılık, Sâlim’in babası (Abdullah b. Ömer) üzerinden rivayet edilen, ellerin namazda kaldırıldığına dair hadis ise sâbit (sahih) bir hadistir.⁶¹⁰

Yine Abdullah b. Mes‘ûd’tan gelen bir başka rivayete göre o şöyle demektedir: “Resûlullah (s.a.v.) ile, Ebû Bekir ve Ömer ile birlikte namaz kıldım, onlar yalnızca namazın başlangıcında ellerini kaldırıyorlardı.” İbn Kayyim bu hadisin münkatı‘ (senedi kopuk) olduğunu ve sahih olmadığını belirtmiştir. Bir diğer rivayet ise, İbn Abbâs ve Nâfi‘’ten, onların da İbn Ömer’den nakille rivayet ettikleri hadistir. Buna göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Yedi yerde eller kaldırılır: Namaza başlarken, Kâbe’ye yönelirken, Safâ’da, Merve’de, Arafat ve Müzdelife vakfelerinde ve iki cemrede.*” İbn Kayyim bu hadisin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) merfu olarak nispet edilmesinin sahih olmadığını, bunun İbn Abbâs ve İbn Ömer’e mevkuף olduğunu yani onların kendi sözleri olduğunu ifade etmiştir.⁶¹¹

Bu mesele aslında uzun zamandır tartışılmalan eski bir fikhî ihtilâftır, burada detaylarına girmek mümkün değildir. Ancak bizim için önemli olan, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin cumhuruna göre, rükûa giderken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılması gerektiğidir. Delil olarak da şu sahih hadis öne sürülmektedir: Sâlim b. Abdullah, babasından (İbn Ömer) şöyle rivayet etmiştir: “Resûlullah (s.a.v.), namaza başlarken ellerini omuz hizasına kadar kaldırırdı. Rükûya giderken ve rükûdan kalkarken de ellerini aynı şekilde kaldırırdı.”⁶¹²

Müslim’in rivayetinde de şöyle geçmektedir: “Namaza başlarken ellerini omuz hizasına kadar kaldırırdı. Rükûdan önce ve rükûdan kalkarken de ellerini kaldırırdı. Ancak iki secde arasında ellerini kaldırmazdı.”⁶¹³

Sonuç olarak İbn Kayyim’in bu konuda ‘elleri kaldırmaya karşı olan bütün hadisler bâtıldır’ şeklindeki ifadesi, bu hadislerin çoğunun zayıf ve kopuk senedli oluşuna dayansa da konunun fikhî bir ihtilaf olduğunu ve ellerin kaldırılmasının sahih

⁶¹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 137.

⁶¹¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-Münîf*, ts., 138.

⁶¹² Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “Sıfatü’s-salât”, 2 (No. 702).

⁶¹³ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “Salât”, 21 (No. 390).

hadislerle sabit olduğunu bilmek önemlidir. Dolayısıyla bu meselede muteber görüş, ellerin kaldırılmasının sünnet olduğudur.

Her hâlükârda, ellerin kaldırılmasına dair gelen hadisler, ellerin kaldırılmamasına dair rivayetlerden daha güçlüdür. Fakat bu mesele, ulema arasında ihtilaflı olarak kalmıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu konudaki kuralı, ellerin kaldırılmasını savunan cumhurun görüşüyle örtüşmektedir. Bu görüşü, İmam Buhârî'nin şu sözü de desteklemektedir: “Peygamber’in (s.a.v.) ashabından hiçbirinden, rükûda ellerini kaldırmadığına dair sâbit bir rivayet yoktur.”⁶¹⁴ Ancak yine de genel bir kural koyması isabetli değildir. Zira ellerini kaldırmadığına dair karşı tarafın delil olarak kullandığı rivayetleri tamamen bâtil olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bazen kaldırdığı bazen de kaldırmadığı anlaşılmaktadır.

4.7. İbn Kayyimel-Cevziyye'nin *el-Menâru'l-Münîf*'te Bazı Kurallara Verdiği Örneklerden Tenkit Edilenler

Burada, İbn Kayyim'in ortaya koyduğu temel kurala yönelik bir eleştiri değil de, bu kurala verdiği bazı örneklerin âlimler arasında ihtilaflı olduğuna dair örnekler ele alınacaktır. Araştırmanın bu kısmında son olarak bu örneklerle alınıp değerlendirilecektir.

4.7.1. “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Sahâbenin Tamamının Huzurunda Açıkça Bir Şey Yaptığı, Ancak Sahâbenin Hepsinin Bunu Gizlediği ve Kimsenin Nakletmediği İddia Edilen Her Hadis Uydurmadır.” Kuralı

İbn Kayyim bu kurala örnek olarak şu hadisi de zikretmiştir: “*Güneş, Hz. Ali için ikinci namazından sonra geri döndü ve insanlar bunu seyrediyordu.*” İbn Kayyim, bu hadisin sahâbe arasında meşhur olmadığını, yalnızca Esmâ bint Umeys tarafından rivayet edildiğini belirtmiştir.⁶¹⁵

Bu hadis hakkında âlimler ihtilafa düşmüştür; kimileri hadisi reddetmiş, kimileri ise kabul etmiştir. Reddedenler arasında Ahmed b. Hanbel: “Aslı yoktur” demiştir. İbnü'l-Cevzî ‘el-Mevduât’ adlı eserinde, İbn Teymiyye ‘Minhâcu's-Sünne’de uzun uzun bu hadisin bâtil olduğunu açıklamıştır. Zehebî, İbn Arrâk, İbn Kesîr ve başkaları da bu hadisi reddetmişlerdir. Hadisi kabul edenler arasında ise şunlar vardır: Tahâvî, ‘Müşkilü'l-Âsâr’da; Beyhakî, ‘Delâilü'n-Nübüvve’de; Ebû Zür‘a el-İrâkî, ‘Tarhu't-

⁶¹⁴ Nevevî, *el-Mecmu‘ Şerhu'l-Muhezzeb*, 3/400.

⁶¹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf*, ts., 58.

Tesrîb'te; Kâdî İyâd 'eş-Şifâ'da; Heysemî 'Mecmau'z-Zevâid'de; İbn Hacer 'Fethu'l-Bârî'de; Kastallânî, 'el-Mevâhibü'l-Ledünniyye' adlı eserinde.⁶¹⁶

Ancak gerçekte bu hadisin uydurma olma ihtimali daha güçlüdür. Zira sahih hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v.), güneşin sadece bir peygamber için geri döndüğünü açıkça ifade etmiştir. Nitekim Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Bir peygamber savaş için bir kasabaya yaklaşmıştı. Güneş batmak üzereydi. O da şöyle dedi: 'Sen (ey güneş) emrolunansın, ben de emrolunam. Allahım! Onu bizim için tut.' Bunun üzerine Allah (c.c.), güneşi o peygamberin üzerine durdurdu."*⁶¹⁷

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bu peygamberin ismi net bir şekilde belirtilmiştir: *"Şüphesiz güneş, yalnızca Yûşa' b. Nûn için tutulmuştur; o, Beytü'l-Makdis'e yürüyordu."*⁶¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde bu hadis hakkında şöyle der: *"Bu rivayet sadece Ahmed tarafından aktarılmıştır ve bu rivayet Buhârî'nin şartlarına uygundur."*⁶¹⁹

Bu hadiste açıkça güneşin sadece Yûşa' b. Nûn (a.s.) için geri döndüğü belirtilmiştir. Bu da Hz. Ali (r.a.) için güneşin geri döndüğüne dair rivayetin uydurma olma ihtimalini güçlendirir. Dolayısıyla bu rivayet, İbn Kayyim'in bahsettiği kurala uygun bir örnek olabilir. Çünkü böylesine büyük ve olağanüstü bir olayın mutlaka sahâbîler tarafından görülmesi ve aktarılması gerekirdi. Fakat sadece bir sahâbî tarafından aktarılması ve diğerlerinin susması kabul edilemez, zira sahâbe adil kişiler olarak kabul edilir ve Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen bir şeyi topluca gizlemeleri mümkün değildir.

4.7.2. "Hekimlerin veya Bâtîni-Tasavvufî Yolların (Tarikatlerin) Sözlerine Daha Çok Benzeyen Her Hadis Uydurmadır." Kuralı

İbn Kayyim, bu kurala örnek olarak iki rivayet zikretmiştir. Ancak bu iki örnek hakkında bazı âlimler itirazda bulunmuştur. Bu iki hadis şunlardır:

1. *"Yemeğe üflemek bereketi giderir."*
2. *"Birinizin kulağı çınladığında bana salavât getirsin ve desin ki: 'Beni hayırla yâd eden kişiyi Allah da (c.c.) hayırla yâd etsin.'"*⁶²⁰

1. Hadis olan *"Yemeğe üflemek bereketi giderir."* rivayeti hakkında, Molla Ali el-Kârî, 'el-Mevdu'âtü'l-Kübrâ' adlı eserinin sonunda, bu hadisin Ahmed b. Hanbel'in

⁶¹⁶ Açıklamalar muhakkik Abdülfettâh Ebû Gudde'ye aittir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 58.

⁶¹⁷ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Humus", 8, 2956.

⁶¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/14/65 (No. 8315).

⁶¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/376.

⁶²⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, ts., 65.

Müsned'inde İbn Abbâs'tan hasen bir isnadla rivayet edildiğini söyleyerek itirazda bulunmuştur. Ancak bu itiraz yerinde değildir. Çünkü Molla Ali el-Kârî'nin işaret ettiği hadis, yemeğe üflemeyle dair nehiy içeren başka bir hadistir. Oysa İbn Kayyim'in 'el-Menârü'l-Munîf' te sözünü ettiği hadis, 'bereketi giderir' ifadesiyle birlikte gelen bir rivayettir ve bu lafızla gelen rivayet, uydurmadır.⁶²¹

Nakkâş bu rivayeti Abdullah b. Hâris'ten nakletmiş ve onu yalancı olarak nitelemiştir.⁶²² Fakat rivayetin anlamını destekleyen başka sahih hadisler vardır. Örneğin İbnAbbâs'tan rivayet edilen bir hadiste, "Resûlullah (s.a.v.) yemek ve içecek üzerine üflemeyle yasakladı." denilmektedir. Bu hadis, Buhârî'nin şartlarına uygun sağlam bir isnada sahiptir. Diğer râvileri de Buhârî ve Müslim'in râvileri arasındadır.⁶²³ İbn Ebû Şeybe, Zührî'den şunu nakletmektedir: "Bu konuda Ömer b. Abdülaziz'den daha hassas birini görmedim."⁶²⁴ Beyhakî, 'Şu'abü'l-İmân'da "Resûlullah (s.a.v.), kabın içine nefes vermeyi veya ona üflemeyle yasakladı."⁶²⁵ şeklinde bir rivayet kaydetmektedir. İbn Mâce'nin Süneni'nde de: "Resûlullah (s.a.v.), ne yiyeceğe ne içeceğe üflerdi ne de kaba nefes verirdi."⁶²⁶ diye geçmektedir

Bu hadislerden hareketle, yemeğe ve içeceğe üflemenin mekruh olduğunu söylemek mümkündür. Mekruh olmasının sebebi, ağızdan tükürük parçası düşme ihtimali ve bunun insanda tiksinti oluşturmastır. Ayrıca iyi ahlaka aykırı bir davranış olarak görülür.⁶²⁷ Dolayısıyla, 'Bereketi giderir' lafzıyla gelen rivayet uydurmadır. Ama yemeğe üflemeyle dair nehiy içeren rivayetler sahihtir. Ayrıca, İbn Kayyim'in örnek olarak getirdiği hadis lafzen uydurma, fakat manaca sahih hadislerle desteklenmiş sayılır. Hadisin uydurma oluşu 'bereketi giderir' kısmındadır. Sağlık ve nezaket açısından üflememek ise şer'î ve aklî bir tutumdur.

2. Hadis olan "Birinizin kulağı çınladığında bana salât getirsin..." rivayeti hakkında Heysemî, 'Mecmau'z-Zevâid' adlı eserinde şu bilgileri vermektedir: Hadisi Taberânî büyük, orta ve küçük mu'cemlerinde rivayet etmiştir. Bezzâr ise daha kısa bir varyantla rivayet etmiştir. Taberânî'nin el-Kebîr'deki isnadı hasendir.⁶²⁸ Buna rağmen hadis, zayıf kabul edilir. Hadisin uydurma olduğuna dair kesin bir hüküm vermek ise tartışmalıdır.

⁶²¹ Açıklamalar muhakkik Abdülfettâh Ebû Gudde'ye aittir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Munîf*, ts., 65.

⁶²² Süyûtî, *el-Le'âli'l-maşnû'a*, 2/216.

⁶²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 50/5/26 (No. 2817).

⁶²⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 1/107 (No. 24179).

⁶²⁵ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 8/135 (No. 5602).

⁶²⁶ İbn Mâce, *Sünen*, "Et'ime", 20 (No. 3288).

⁶²⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 14/10/94.

⁶²⁸ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, 10/138.

İbn Arrâk, ‘Tenzîhu’ş-Şerîa’ adlı eserinde rivayetle ilgili şöyle demektedir: “Bu hadis İbnü’s-Sünnî tarafından Amelü’l-Yevm ve’l-Leyle’de, Beyhakî tarafından ed-Daavât’ta rivayet edilmiştir. Beyhakî, hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. Nevevî, el-Ezkâr’da bu hadise dayanarak kulağın çınlaması durumunda bu duayı yapmayı müstehap görmüştür. İbnü’l-Cezerî, el-Hısnü’l-Hasîn’de bu hadisi almıştır ve kitabın başında şöyle demiştir: “Bu kitapta geçen hadislerin tamamının sahih olmasını ümit ediyorum.” Ayrıca İbn Huzeyme, bu hadisi Sahih’inde rivayet etmiştir ki bu şaşırtıcıdır, zira hadis, sahih şartlarına uygun değildir.⁶²⁹

Sonuç olarak hadisin zayıf, ama uydurma olmadığı anlaşılmıştır. Bu sebeple, İbn Kayyim’in bu hadisi "uydurmadır" diyerek örnek göstermesi problemlidir. Zira hadisin uydurma olduğunu net şekilde söylemek mümkün değildir.

⁶²⁹ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-Şerî’ati’l-merfû’a*, 2/293.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin eserlerinden biri olan *el-Menârü'l-Münîf* bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Ancak her kitabın içerdiği konuların ve mesaj olarak okuyucularına vermek istediği mesajların daha iyi anlaşılmasının yazarının tanınmasına bağlı olduğu gerçeğinden hareketle çalışmanın birinci bölümünde detaylarına çok girilmeden genel hatlarıyla İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hayatı ve ilmî kişiliği ele alınıp incelenmiştir. Ancak bu bölümde klasik yöntemden farklı olarak çevrenin insanın doğası ve davranışları üzerindeki etkisi, İbn Kayyim el-Cevziyye döneminde İslâm dünyasının siyasî, ekonomik, sosyal, dinî ve ilmî durumu gibi farklı başlıklar ön plana çıkarılmıştır. Böylece söz konusu eserini yazmasının arka planındaki psikolojik ve sosyolojik sâiklere işaret edilmeye çalışılmıştır. Zira her yazar ve eseri çağının izlerini ve etkilerini taşımaktadır. Kimliği, doğumu ve ailesi gibi başlıklara daha sonra yer verilmiştir. Bu kısımda son olarak eserlerine kısaca değinilmiştir. Ancak araştırmanın konusu olan *el-Menârü'l-Münîf* adlı eseri detaylı olarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin mezkûr eserinin konusu genel olarak mevzû hadis ve metin tenkidi olduğu için araştırmanın ikinci bölümü, üçüncü bölüme bir mukaddime ve alt yapı oluşturma gayesiyle bu iki hususa tahsis edilmiştir. Öncelikle mevzû hadis meselesi; tanımı, hükmü, doğuşu, kaynakları ve sebepleri gibi farklı başlıklar altında ana hatlarıyla ele alınmıştır. Özellikle tarihsel olarak ortaya çıkmasına neden olan fitnelere kısaca işaret edilmiştir. Böylece hadis uydurmanın tarihî arka planına ışık tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca mevzû hadislerin yapısına ve karakterine dair ipuçları verilmesi hedeflenmiştir. Zira bunlar İbn Kayyim'in eserinde ortaya koyduğu kuralların da çıkış noktalarından biridir. Bu bölümde daha sonra metin tenkidine de tanımı, önemi ve doğuşu gibi başlıklarla genel olarak temas edilmiştir. Ancak İbn Kayyim'e kadar, hatta günümüze dek uzanan tarihî serüvenine daha ayrıntılı olarak kronolojik bir şekilde değinilmiştir. Böylece İbn Kayyim'in sözü edilen eserine genel bir giriş yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın medarı olan üçüncü bölüm ise İbn kayyim el-Cevziyye'nin *el-Menârü'l-Münîf* adlı eseri özelinde bir hadisin mevzû olduğunu gösteren genel kaidelere tahsis edilmiştir. Ancak kavramsal çerçevenin tam olarak ortaya çıkması için bu bölümün başlangıcında kısaca *kaide* teriminin lugavî ve ıstılahî anlamı ile hadis

kurallarının temel özellikleri irdelenmiştir. Ardından mevzubahis kurallar dört başlık altında detaylı olarak incelenmiştir. Birincisi olan, “İbn Kayyim el-Cevziyye’nin *el-Menârü’l-Münîf* Adlı Eserinde Koyduğu Bir Hadisin Mevzû Olduğunu Gösteren Açık Kurallar” başlığı altında kırk beş kural tespit edilip örnekleriyle birlikte ele alınıp değerlendirilmiştir. Ancak Kur’an ve sahih sünnete muhalefet etmek gibi bazılarının çok genel olup pratikte açık bir sonuca götürmediği tespit edilmiştir. Akli öven rivayetlerle ilgili kuralda olduğu gibi bazıları oldukça nettir. Bazı kuralların ise istisnaları çoktur. İkincisi olan, “İbn Kayyim el-Cevziyye’nin *el-Menârü’l-Münîf* Adlı Eserindeki Sözlerinin Satır Aralarından Elde Edilen Kurallar” başlığı altında yazarın açıkça zikretmediği ancak eserinin satır aralarından araştırmalarımız sonucunda çıkarsama yöntemiyle elde edilen on iki kural yine örnekleriyle birlikte incelenmiştir. Onun koyduğu kurallar doğal olarak diğer âlimler tarafından bütünüyle kabul edilemeyeceği için içlerinden tenkid edildiği tespit edilen on dört kural da “İbn Kayyim’in *el-Menârü’l-Münîf*’te Koyduğu Kurallardan Tenkit Edilenler” başlığı altında tartışılmıştır. Bunlardan ikisinde İbn Kayyim’in; geriye kalan on ikisinde ise tenkit edenlerin haklı olduğunu araştırmalarımız sonucunda söylemek mümkündür. Bu bölümde son olarak “İbn Kayyim el-Cevziyye’nin *el-Menârü’l-Münîf*’te Bazı Kurallara Verdiği Örneklerden Tenkit Edilenler” başlığı altında kuralların aslına değil de üç örneğe yapılan itirazlar ele alınıp değerlendirilmiştir. Bunların birinde İbn Kayyim’in, diğer ikisinde ise itiraz edenlerin haklı olduğu kaanatine varılmıştır.

Sonuç olarak İbn Kayyim el-Cevziyye’nin adı geçen eserinde ortaya koyduğu kurallar yol gösterici nitelikte olsa da birçoğunda problem bulunduğu için bunların mevzû hadislerin tespitinde yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca bunlar terimsel anlamda tam olarak kaide niteliği taşımamaktadır. Daha ziyade birtakım genel tespitler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bunların hem tutarlılık açısından hem de tam manasıyla kurallaştırılması açısından geliştirilmeye ihtiyacı vardır. Bunun için de yeni birtakım akademik çalışmalara gereksinim duyulduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Acîn, A. İ. S. (2010). *et-Tak'id ve devruhu fî ulûmî'l-hadîs*. Mefrak: Câmiatü Âli'l-Beyt.
- Âcurrî, E. B. M. b. el-H. b. 'A. el-Bağdâdî. (1982/1402). *Tahrîmu'n-nerd ve-şatranc ve'l-melâhî* (thk. Muhammed Sa'id 'Omar İdrîs). [b.y.]: [y.y.].
- Ahmed b. Hanbel, E. A. A. b. M. b. H. eş-Şeybânî. (1421). *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Ali el-Kârî, E. H. N. A. b. S. M. el-Kârî el-Herevî. (1391). *el-Esrârü'l-merfû'a fî'l-aḥbârî'l-mevzû'a (el-Mevzû'âtü'l-kübrâ)* (thk. Muhammed es-Sabbâğ). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Âşûr, S. A. (1992). *el-Mücteme'u'l-misrî fî asrı selâtîni'l-memâlik*. Kahire: Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyye.
- Bahseyn, Y. b. A. (1418). *el-Kavâidü'l-fıkhiyye lügaten ve'stilâhan: dirâsetü nazariyyetün tahliliyyetün te'siliyyetün târihiyyetün*. Riyad: Mektebetü'r-Reşid.
- Beyhakî, E. B. A. b. el-H. b. 'A. el-Hüsrevcirdî. (2003/1424). *es-Sunenu'l-kubrâ* (thk. Muhammed 'Abdulkādir 'Atâ; 3 Cilt). Beyrut: [y.y.].
- Beyhakî, E. B. A. b. el-H. b. 'A. el-Hüsrevcirdî. (1989/1410). *es-Sunenu's-şagîr* (thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî; 4 Cilt). Karaçi: [y.y.].
- Beyhakî, E. B. A. b. el-H. b. 'A. el-Hüsrevcirdî. (2003/1423). *Şu'abu'l-îmân* (thk. 'Abdul'aliyy 'Abdulhamîd; 14 Cilt). Riyad: Mektebetü'r-Ruşd.
- Beyhakî, E. B. A. b. el-H. b. A. (1424). *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Bezzâr, E. B. A. b. A. b. 'A. el-Basrî. (1988). *el-Müsned: el-Baḥrû'z-zehḥâr* (thk. Zeynüllah Mahfûzurrahmân v.dğr.). Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. el-Cu'fî. (t.s.). *et-Târihu'l-kebîr*. Haydarabad: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1413). *Sahîhu'l-Buhârî* (2. bs.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. el-. (1998/1419). *el-Edebu'l-mufred* (thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî). Riyad: [y.y.].
- Bûlîfe, Ş. (2020). *Tekassi'l-hakâik fî asrı mâ ba'de'l-hakîka*. Doha: Ma'hedü'l-Cezîre li'l-İ'lâm.
- Bûşîrî, E.'A. Ş. A. b. E. B. b. İ. b. S. b. K. b. 'O. el-Bûşîrî el-Kenânî eş-Şâfi'î. (1999/1420). *İthâfu'l-Hayrati'l-Mehere bi'Zevâidi'l-Mesânîdi'l-Aşere* (thk. Dâru'l-Mişkât li'l-Baḥşî'l-İlmî, Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm'in nezâretiyle; 9 Cilt). Riyad: Dâru'l-Vaṭan.
- Bûşîrî, E.'A. Ş. A. b. E. B. b. İ. b. S. b. K. b. 'O. el-Bûşîrî el-Kenânî eş-Şâfi'î. (1403). *Mişbâhu'z-zucâce fî zevâidi İbni Mâce* (thk. Muhammed el-Muntekâ el-Kiştânî; 4 Cilt). Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye.
- Cevâbî, M. T. el-. (t.s.). *Cuhûdü'l-muḥaddisîn fî nakdi metni'l-ḥadîsi'n-nebeviyyi's-şerîf*. Tunus: Müessesetü 'Abdilkerîm b. 'Abdillâh.

- Cevâhî, 'A. (t.s.). *Nakdû'l-metn 'inde'l-Îmâm Ebî Hâtîm min hilâli kitâbi'l- 'Îlî libnihi*. Cezayir: Câmi'atü'l-Vâdî.
- Dârekuṭnî, E.'H. 'A. b. Ö. b. A. ed-. (2004/1424). *Sunenu'd-Dârekuṭnî* (5 Cilt). Beyrut: Mu'essesetü'r-Risâle.
- Dârimî, E.'M. 'A. b. 'A. et-Temîmî ed-. (2000/1412). *Sunenu'd-Dârimî* (thk. Hüseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî; 4 Cilt). [b.y.]: Dâru'l-Muğnî.
- Dûlâbî, E.'B. M. b. A. er-Râzî ed-. (2000/1421). *el-Kunâ ve'l-esmâ'* (thk. Ebû Kuteybe Naẓr Muḥammed el-Feryâbî; 3 Cilt). Beyrut: Dâru İbn Hâzm.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî. (1430). *Sünen* (thk. Şuayb el-Arnaût & Muhammed Kâmil Karabelli). Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l- 'Âlemiyye.
- Ebû Gudde, 'A. (1984). *Lemeḥât min târîhi's-sünne ve 'ulûmi'l-ḥadîs*. Beyrut: Dârü 'Âlemi'l-Kütüb.
- Ebû Muḥammed el-Beğavî, el-H. b. M. b. M. b. el-Ferrâ'. (1997/1417). *Me'âlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (thk. Muḥammed 'Abdullâh en-Nimr v.dğr.; 8 Cilt). [b.y.]: Dâru Taybe.
- Ebû Zeyd, B. b. 'A. (1423). *İbn Kayyim el-Cevziyye: ḥayâtühü, âsâruhu, mevâridühü*. Riyad: Dârü'l- 'Âşîme.
- Ebû 'Ubeyd, K. b. S. b. 'A. el-Herevî el-Bağdâdî. (1994/1415). *eṭ-Ṭahûr* (thk. Meşhûr Ḥasen Maḥmûd Selmân). Cidde: [y.y.].
- Ebû'l-Ḥasenât el-Leknevî, M. 'A. b. M. 'A. b. M. E. es-Sihâlevî el-Leknevî. (t.s.). *el-Âşâru'l-merfû'a fî'l-aḥbârî'l-mevdû'a* (thk. Muḥammed es-Sa'îd Besyûnî Zağlûl). [b.y.]: [y.y.].
- Ebû's-Şeyḥ, E.'M. 'A. b. M. el-Işbehânî. (1987/1408). *el- 'Azame* (thk. Rıdâullâh b. Muḥammed İdrîs el-Mubârekfûrî; 5 Cilt). Riyad: Dâru'l- 'Âşîme.
- Elbânî, E.'A. M. N. b. el-H. N. b. N. b. Â. (1412). *Silsiletü'l-eḥâdisi'd-da'ife ve'l-mevzû'a ve eserühâ's-seyyi' fî'l-ümme*. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif.
- Eşkar, 'A. el-. (1424). *el-Vaḍ' fî'l-ḥadîsi'n-nebevî: ta'rîfühü, ḥuṭûratühü, esbâbühü, ṭuruḡu'l-keşf 'anh*. Amman: Dârü'n-Nefâis.
- Fettenî, C. M. Ṭ. b. 'A. el-. (1343). *Tezkiretü'l-mevzû'ât*. [Kahire]: İdâretü't-Tıbbâ'ati'l-Münîriyye.
- Feyyûmî, E.'A. A. b. M. b. 'A. el-Ḥamevî el-. (t.s.). *el-Mişbâḡu'l-munîr fî ḡarîbi's-şerḥi'l-kebîr* (3 Cilt). Beyrut: el-Mektebetü'l- 'İlmiyye.
- Füllâte, 'Ö. b. H. 'O. (1401). *el-Vaḍ' fî'l-ḥadîs*. Beyrut: Müessesetü Mehâhili'l- 'İrfân.
- Gazzâlî, E. H. M. b. M. el-. (t.s.). *İḥyâ'u 'ulûmi'd-dîn* (4 Cilt). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Ğûrî, S. 'A. el-. (1428). *el-Vaḍ' fî'l-ḥadîs: ta'rîfühü, esbâbühü, netâ'icühü, ṭarîḡatü't-taḥalluṣ minhü*. Dimaşk: Dârü İbn Kesîr.
- Hâkim, E. 'A. M. b. 'A. en-Neysâbûrî el-. (1439). *el-Müstedrek* (thk. Âdil Mürşid v.dğr.). Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l- 'Âlemiyye.
- Hasen, F. S. (1442). *Me'âyîru nakdi'l-metn 'inde'l-muḥaddisîn ve'l-uşûliyyîn*. Aden: Mecelletü'l-Buḥûs ve'd-Dirâsâti's-Şer'iyye.

- Hassân, M. (t.s.). *el-Fitne beyne's-sahâbe: kırâ'atün cedîdetün li'stihrâci'l-hak min beyni rukâmî'l-bâtil*. Mansûre: Mektebetü Feyyâz.
- Hatîb el-Bağdâdî, E. B. A. b. 'A. b. S. (1395). *er-Rihle fî talebi'l-hadîs* (thk. Nûruddîn 'Itr). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Haţîb el-Bağdâdî, E. B. A. b. 'A. b. S. el-. (t.s.). *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye* (thk. Ebû 'Abdullâh es-Sevraķî & İbrâhîm Hamdî el-Medenî). Medine: [y.y.].
- Haţîb el-Bağdâdî, E. B. A. b. 'A. b. S. el-. (1975/1395). *er-Rihle fî talebi'l-hadîs* (thk. Nûreddîn 'Itr). Beyrut: [y.y.].
- Heysemî, E.'H. N. 'A. b. E. B. b. S. el-. (1994/1414). *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (thk. Hüsâmeddîn el-Ğudsî; 10 Cilt). Kahire: Mektebetü'l-Ğudsî.
- Hicâzî, 'Î. C. (1392). *İbnü'l-Ğayyim ve mevķîfuhû mine't-tefķiri'l-islâmî*. Kahire: Maţbû'âtü'l-Buķûsî'l-İslâmiyye.
- İbn 'Arrâk, E.'H. N. (Sa'düddîn) 'A. b. M. b. 'A. ed-Dımaşķî el-Hicâzî el-Kinânî. (1399). *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-aķbârî's-şeni'ati'l-mevzû'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Ebî Hâtim, E.'M. 'A. b. M. er-Râzî. (1952/1371). *el-Cerķ ve't-ta'dîl*. Haydarabad & Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî.
- İbn Ebî Hâtim, E.'M. 'A. b. M. er-Râzî. (2006/1427). *el-İlel* (thk. Sa'd b. 'Abdullâh el-Ħamîd & Hâlid b. 'Abdurrahman el-Cerîsî; 7 Cilt). [b.y.]: Meţâbi'u'l-Ħamîdî.
- İbn Ebû Şeybe, E. B. 'A. b. M. b. E. Ş. 'Î. el-Absî el-Kûfî. (1409). *el-Muşannef* (thk. Kemâl Yûsuf el-Ħût). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Ħacer, E.'F. A. b. 'A. b. M. b. A. el-'Asķalânî. (1404). *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâķ* (thk. Rabî' b. Hâdî 'Umeyr el-Medķalî). Medine: 'İmâdetü'l-Baķsi'l-'İlmî.
- İbn Ħacer, E.'F. Ş. A. b. 'A. b. M. el-'Asķalânî. (1392). *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* (thk. Muhammed 'Abdülmü'îd Dân). Haydarabad: Meclisü Dâireti'l-Ma'ârifî'l-'Osmâniyye.
- İbn Ħacer, E.'F. Ş. A. b. 'A. b. M. el-'Asķalânî. (1406). *Lisânü'l-mîzân*. Beyrut: Mü'essesetü'l-'Âlemî.
- İbn Ħacer, E.'F. Ş. A. b. 'A. b. M. el-'Asķalânî. (1421). *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîķi Nuķbeti'l-fiker* (thk. Nûruddîn 'Itr). Dımaşķ: Maţba'atü's-Şabâķ.
- İbn Ħacer, E.'F. Ş. A. b. 'A. b. M. el-'Asķalânî. (1380). *Fethu'l-bârî bi şerķi'l-Buķârî* (thk. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâķî). Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye.
- İbn Ħacer el-'Asķalânî, E.'F. Ş. A. b. 'A. b. M. el-. (t.s.). *el-Meķâlibu'l-'âliye* (19 Cilt). [b.y.]: [y.y.].
- İbn Ħıbbân, E.'H. M. b. Ħ. b. A. el-Büstî. (1433). *el-Müsnedü's-şahîķ 'ale't-teķâsîm ve'l-envâ'* (thk. Mehmet Ali Sönmez & Halis Aydemir). Beyrut: Dâru İbn Ħazm.
- İbn Ħıbbân, E.'H. M. b. Ħ. el-Büstî. (1976/1396). *el-Mecrûĥîn mine'l-muĥaddîsîn ve'd-ķu'afâ' ve'l-metrûķîn* (thk. Maķmûd İbrâhîm Zâyed; 3 Cilt). Halep: Dâru'l-Va'y.

- İbn Huzeyme, E.'B. M. b. İ. b. H. en-Nîsâbü'rî. (t.s.). *Şahîhu İbni Huzeyme* (thk. Muhammed Muştafâ el-'A'zamî; 4 Cilt). Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- İbn Kâyyim, E.'A. Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (1406). *Hükümü'l-ğınâ fi'l-İslâm* (thk. Ebû Huzeyfe İbrâhîm b. Muhammed). Tanta: Mektebetü's-Şahâbe.
- İbn Kâyyim, E.'A. Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (1395). *İğâsetü'l-lehfân min mesâyidi's-şeytân* (thk. Muhammed Hâmid el-Fakî). Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- İbn Kâyyim el-Cevziyye, E.'A. Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (1393). *el-Fevâ'id*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Kâyyim el-Cevziyye, E.'A. Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (1425). *el-Menârü'l-münîf fi's-şahîh ve'z-za'îf* (thk. 'Abdülfeţâh Ebû Gudde). Beyrut: Dârü'l-Beşâir.
- İbn Kâyyim el-Cevziyye, E.'A. Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (t.s.). *el-Menârü'l-münîf fi's-şahîh ve'z-za'îf* (thk. Yahyâ b. 'Abdillâh es-Sümâlî). Beyrut: Dârü İbn Hâzm.
- İbn Kâyyim el-Cevziyye, E.'A. Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (1411). *İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an rabbi'l-âlemîn* (thk. Muhammed 'Abdüsselâm İbrâhîm). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Kâyyim el-Cevziyye, E.'A. Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (1403). *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâtâkin*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Kâyyim el-Cevziyye, E.'A. Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (1996/1416). *Medâricu's-sâlikîn beyne menâzili iyyâke na'budu ve iyyâke neste'in* (thk. Muhammed el-Mu'tasım Billâh el-Bağdâdî; 2 Cilt). Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- İbn Kâyyim el-Cevziyye, E.'A. Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (1994/1415). *Zâdu'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd* (5 Cilt). Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle.
- İbn Kesîr, E.'F. 'İ. İ. b. Ş. 'Ö. b. K. b. D. b. K. el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î. (1436). *el-Bâ'isü'l-hasîs şerhu İhtişâri 'ulûmi'l-hadîs* (thk. Fâdıl Maḥmûd 'İvâd). Dımaşk: Mü'essesetu'r-Risâle.
- İbn Kesîr, E.'F. 'İ. İ. b. Ş. 'Ö. b. K. b. D. b. K. el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î. (1408). *el-Bidâye ve'n-nihâye* (thk. 'Alî Şirî). Beyrut: Dârü İhyâ't-Turâsi'l-'Arabî.
- İbn Kesîr, E.'F. 'İ. İ. b. Ş. 'Ö. b. K. b. D. b. K. el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î. (1434). *İhtişâru 'ulûmi'l-hadîs* (thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl). Riyad: Dârü'l-Meyâmîn.
- İbn Kesîr, E.'F. 'İ. İ. b. Ş. 'Ö. b. K. b. D. b. K. el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î. (1419). *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'Azîm* (thk. Muhammed Hüseyn Şemsüddîn). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- eyrut: Dârü'l-Vefâ.
- İbn Teymiyye, E.'A. T. A. b. A. b. M. 'A. el-H. (1415/1995). *Buḡyetu'l-Murtâd fi'r-Reddi 'ale'l-Mutefelsife ve'l-Karâmiṭa ve'l-Bâṭıniyye* (Mûsâ ed-Duveys, thk.). Medine: y.y.

- İbn Teymiyye, E. 'A. T. A. b. A. b. M. 'A. el-H. (y.y.). *el-Hisbe fî'l-İslâm (Vazîfetu'l-Hukûmeti'l-İslâmiyye)*. b.y.: y.y., ts.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, E. Ö. C. Y. b. 'A. b. M. (1387/1967). *et-Temhîd li mâ fî'l-Muvatta' mine'l-Me'ânî ve'l-'Esânîd* (Muştafâ b. 'Aḥmed el-'Alevî & Muḥammed 'Abdulkebîr el-Bekrî, thk.). Mağrib: Vezâratu 'Umumi'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye.
- İbnü'l-Arabî, E. B. M. b. A. b. M. el-M. (1412). *el-'Avâşım mine'l-kavâşım* (Muhibbüddîn el-Hatîb, thk.). Kahire: Mektebetü's-Sünne.
- İbnü'l-Ca'd, A. b. el-C. b. U. el-C. el-B. (1410). *el-Müsne'd* (Âmir Ahmed Hayder, thk.). Beyrut: Müessesetü Nâdir.
- İbnü'l-Cevzî, E. F. C. A. b. M. el-B. (1386). *el-Mevzûât* (Abdurrahmân Muhammed Osmân, thk.). Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye.
- İbnü'l-Cevzî, E. F. C. A. b. M. el-B. (1401/1981). *el- 'İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Eḥâdîsi'l-Vâhiye* (İrşâdu'l-Ḥaḳḳî'l-Eşerî, thk.). Faysalabad: 'İdâretu'l-'Ulûmi'l-'Eşeriyye.
- İdlibî, S. b. A. el-. (1434). *Menhecü nakdi'l-metn inde ulemâi'l-hadîsi'n-nebevî*. Amman: Dârü'l-Feth.
- Kahîl, N. b. A. (2023). Hükümü meshi'rakabe fî'l-vudû'. *Mecelletü'l-ulûmi'l-insâniyye ve't-tabîiyye*, 4(4), 117.
- Kurtubî, E. 'A. b. A. el-K. el-. (1384/1964). *el-Câmi' li-Âḥkâmi'l-Kur'ân* (Aḥmed el-Berdûnî & İbrahim İtfeyyîş, thk.). Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mıṣriyye.
- Mâlik, E. A. M. b. E. b. M. b. Â. el-A. el-M. (1406). *el-Muvattâ (Yahyâ Rivayeti)* (Muhammed Fuâd Abdülbâkî, thk.). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Meclisî, M. B. b. M. T. b. M. A. (1403). *Biḥârü'l-envâr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Mes'ûdî, E. Ḥ. 'A. b. el-Ḥ. b. 'A. el-. (y.y.). *et-Tenbîh ve'l-İşrâf* ('Abdullah İbrâhîm eş-Şâvî, thk.). Kahire: y.y., ts.
- Munâvî, Z. M. 'A. b. T. el-Ḥ. el-. (1356/1937). *Feyḍu'l-Kadîr fî Şerḥi'l-Câmi'i's-Şağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ.
- Mübârekfûrî, S. (1427). *er-Rahîku'l-mahtûm*. Katar: Vizâratü'l-evkâf ve's-şu'ûni'l-islâmiyye.
- Mübârekiyye, A. (2015). *Neş'etü ve tetavvuri nakdi metni'l-hadîs inde ulemâi'l-müslimîn*. Cezair: Câmîatü'l-Vâdî.
- Müslim, E. H. M. b. el-H. b. M. el-K. (1413). *Sahîhu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Müslim, E. H. M. b. el-H. b. M. el-K. (1410). *et-Temyîz* (Muhammed Mustafâ el-Azamî, thk.). Murabba: Mektebetü'l-Kevser.
- Nesâî, E. A. b. Ş. el-Ḥorâsânî. (1439). *Sünen*. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- Nesâ'î, E. A. b. Ş. el-Ḥorâsânî. (1421/2001). *es-Sunenu'l-Kubrâ* (Ḥ. 'Abdulmun'im, thk.; 10 Cilt). Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle.
- Nevevî, E. Z. M. Y. b. Ş. en-. (ts). *el-Mecmu' Şerḥu'l-Muhezzeb*. b.y.: y.y.
- Nu'aym b. Ḥammâd, E. 'Abdullâh. (1412). *Kitâbu'l-Fiten* (S. E. ez-Zuheyri, thk.; 2 Cilt). Kahire: Mektebetu't-Tevhîd.

- Özaydın, A. (1991). Aynicâlût Savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4, 275–276. İstanbul: TDV Yayınları.
- Râmihürmüzî, E. M. İ. H. b. A. b. H. (1404). *el-Muhaddisü'l-fâşıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î* (M. Accâc el-Hatîb, thk.). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Rûyânî, E. B. M. b. H. (1416). *el-Müsned* (E. A. E. Yemânî, thk.). Kahire: Müessesetü Kurtuba.
- Safedî, E. S. (1418). *A' yânu'l- 'aşr ve a'vânü'n-naşr* (A. Ebû Zeyd, thk. & v.dr.). Dimaşk: Dâru'l-Fikr.
- Safedî, E. S. (1420). *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (A. el-Arnaût & M. Türkî, thk.). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi.
- Şafedî, Ş. H. b. A. b. 'A. (1420/2000). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (A. el-Arnâ'ût & M. Türkî, thk.; 29 Cilt). Beyrut: y.y.
- Şagânî, R. H. b. M. b. H. el-Kureşî. (1405). *el-Mevdû'ât* (N. 'Abdurrahman Halef, thk.). Dimaşk: y.y.
- Sağîr, F. b. M. b. F. es-. (1401). *el-İstişrâk ve mevkîfihü mine's-sünneti'n-nebeviyye*. Dimaşk: Mektebetü'l-Gazzâlî.
- Sallâbî, A. M. (1429). *ed-Devletü'l-ümeviyye: Avâmilü'l-izdihâr ve tedâ'iyâtü'l-inhiyâr*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şan'ânî, E. İ. M. b. İ. el-Kahlânî. (1417/1997). *Tavdîhu'l-'Efkâr li-Me'ânî Tenkîhi'l-'Enzâr* (E. Ş. b. M. b. 'Avîda, thk.; 2 Cilt). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Sefârînî, E. 'A. Ş. M. b. A. es-. (1414/1993). *Ğizâu'l-Elbâb fi Şerhi Manzûmeti'l-Âdâb* (2 Cilt). b.y.: y.y.
- Selefî, M. I. es-. (1420). *İhtimâmü'l-muhaddisîn bi nakdi'l-hadîs seneden ve metnen ve dahzü mezâimi'l-müsteşrikîn ve etbâihim*. Riyad: Dâru'd-Dâ'î.
- Serâyîş, A. (2018). *Nakdü'l-metn inde'l-Hâfiz İbn Abdilberr min hilâli kitâbeyhi et-Temhîd ve'l-İstizkâr*. Cezair: Câmiatü'l-Cezâir.
- Sercânî, R. es-. (1427). *Kıssatü't-Tatâr mine'l-bidâye ilâ Ayni Câlût*. Cidde: Müessesetü İkra'.
- Seyyid, C. b. M. (ts). *İbn Kayyim el-Cevziyye ve cühûdühü fi hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye ve ulûmihâ*. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî.
- Sıddîk, İ. b. M. (ts). *Nakdü'l-metn beyne berâ'ati'l-muhaddisîn ve abesi el-hadâsiyyîn*. Mekke: Merkezü Selef.
- Sübkî, E. N. T. A. b. A. b. A. (1413). *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*. Kahire: Dâru Hecer.
- Süyûtî, E. F. C. b. E. B. b. M. el-Hudayrî. (ts). *el-İğdâ an duâi'l-'azâ* (A. el-Hüseynî, thk.). Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Süyûtî, E. F. C. b. E. B. b. M. el-Hudayrî. (1417). *el-Le'âli'l-maşnû'a fi'l-aḥbâri (eḥâdîsi)'l-mevzû'a* (E. S. b. M. b. Uveyda, thk.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Süyûtî, E. F. C. b. E. B. b. M. el-Hudayrî es-. (1424/2004). *el-Hâvî li'l-Fetâvî* (2 Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.

- Şâfiî, E. A. M. b. İ. b. A. eş-. (1357). *er-Risâle* (A. M. Şâkir, thk.). Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî.
- Şâtîbî, İ. b. M. el-Laḥmî el-Ğirnâfî eş-. (1417/1997). *el-Muvâfaḳât* (E. M. b. H. es-Selmân, thk.; 7 Cilt). b.y.: Dâru İbn 'Affân.
- Şemsuddîn es-Seḥâvî, E. 'X. M. b. 'A. b. M. (1405/1985). *el-Maḳâşidu'l-Ḥasene fî Beyânî Keşîrin min el-Eḥâdîsî'l-Muştehire 'alâ'l-Elsine* (M. 'O. el-Ḥaşṭ, thk.). Beyrut: y.y.
- Şevkânî, E. A. M. b. A. b. M. el-Yemenî. (ts). *el-Bedrü't-tâli' bi-meḥâsini men ba'de'l-ḳarni's-sâbi'*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şevkânî, M. b. 'A. b. M. el-Yemenî eş-. (1413/1993). *Neylu'l-Evṭâr* ('İşâmuddîn eş-Şabâbî, thk.; 8 Cilt). Mısır: Dâru'l-Ḥadîs.
- Ṭaberânî, E. el-K. S. b. A. b. E. et-. (1413). *ed-Du'â* (M. 'A. 'Aṭâ, thk.). Beyrut: y.y.
- Ṭaberânî, E. el-K. S. b. A. b. E. et-. (ts). *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Ṭaberânî* (H. b. 'A. es-Selefi, thk.; 25 Cilt). Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye.
- Ṭaberânî, E. el-K. S. b. A. b. E. et-. (ts). *el-Mu'cemu'l-Evsaf* (T. b. 'İ. b. M. - 'A. b. İ. el-Huseynî, thk.; 10 Cilt). Kahire: Dâru'l-Haremeyn.
- Ṭaberî, E. C. M. b. C. b. Y. el-Âmilî et-. (1420/2000). *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'ân* ('A. M. Şâkir, thk.; 24 Cilt). b.y.: Mu'essesetu'r-Risâle.
- Tâcuddîn es-Subkî, T. 'A. b. T. 'es-. (1411/1991). *el-Eşbâḥ ve'n-Nezâîr* (2 Cilt). b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Tahâvî, E. C. A. b. M. b. S. el-H. el-Mısrî et-. (1415). *Şerhu Müşkili'l-âşâr* (Ş. el-Arnaût, thk.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Teftâzânî, M. b. 'O. b. 'A. et-. (ts). *Şerhu't-Telvîḥ 'ale't-Tavdîḥ* (2 Cilt). Mısır: Mektebetu Şabîḥ.
- Tirmizî, E. İ. M. b. İ. b. S. et-. (ts). *Sünen* (Ş. el-Arnaût, thk. & v.dr.). Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- Useymîn, M. b. S. b. M. el-. (1419). *Mecmû'u fetâvâ ve resâili'l-Useymîn*. Riyad: Dâru'l-Vatan.
- Vengra, Ş. (2018). *Nakdü'l-metn: târiḥühü ve meḳâyisühü ve menâhicü'l-ulemâi fîhi*. Kerala: Câmiatü Dâri'l-Hüdâ.
- Vizâratü'l-evkâf ve's-şuûni'l-islâmiyye. (1404). *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-kuveytiyye*. Kuveyt: Dâru's-Selâsil.
- Durant, W., & Durant, A. (ts). *Kıssatü'l-hadâra* (M. Bedrân, çev.). Beyrut: Dâru'l-Cil.
- Yeken, M. Z. (ts). *et-Târîḥ inde'l-arab kable'l-islâm*. ts.
- Yûsuf, M. A. (1441). *Kavâidü nakdi'l-metn inde'l-muhaddisîn ve'r-reddü alâ da'vâ ihmâlihim nakde'l-metn*. Mekke: Mecelletü't-Türâsî'n-Nebevî.
- Zehebî, Ş. M. b. A. b. O. (1405; v.dr. Ş. el-Arnaût). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, Ş. M. b. A. b. O. (1382/1963). *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* ('A. M. el-Becâvî, thk.; 4 Cilt). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

- Zemaḥşerî, M. b. 'A. (1407). *el-Keşşâf 'an Hakaîkî Ğavâmiği't-Tenzil* (4 Cilt). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- Zeynuddîn el-'Irâqî, 'A. b. el-H. b. 'A. (1426/2005). *Tahrîcu Ehâdiđi'l-İhyâ' = el-Muğnî 'an Ĥamli'l-Esfâr*. Beyrut: y.y.
- Zühaylî, V. (1444). *el-Vecîz fî usûli'l-fikhi'l-islâmî*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr.

ÖZGEÇMİŞ

Abdullah Souda, evli ve üç çocuk babasıdır. Halep'teki Hüsreviyye İmam hatip Lisesi'nde okudu. Ardından Şam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçti ve 2010 yılında mezun oldu. Halep'in kuzey kırsalındaki çeşitli camilerde imam ve vaiz olarak çalıştıktan sonra 2019'da Türkiye'ye taşındı ve şu anda Gümüşhane Üniversitesi'nde yüksek lisans yapmaktadır.

